

XIX JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'INCA

XIX
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2018

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O CULTURA,
I PARTICIPACIÓ
B I ESPORTS
/

institut d'estudis
balearics

Centre
de Professorat
Inca

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Magdalena Sastre Morro
Maria Magdalena Payeras Capellà
Gabriel Pieras Salom
Santiago Cortès Forteza
Miquel Pieras Villalonga

Llorenç Gelabert Gual
Joan Estrany Bertos
Sandra A. Rebassa Gelabert
Guillem A. Reus Planells

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**

Disseny, maquetació i impressió: **dcp3 / Tolo Oliver**

Dipòsit Legal: **PM 219-2019**

XIX
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2018

Índex

Ponència inaugural

- Arqueologia i turisme: el cas de les Illes Balears** 7
Manuel Calvo Trias i David Javaloyas Molina

Celebració dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca

- Recordant les primeres Jornades d'Estudis Locals, 1994. Memòria gràfica** 45
Gabriel Pieras i Salom.

- Vint-i-cinc anys de Jornades d'Estudis Locals d'Inca 1994-2018** 63
Santiago Cortès i Forteza.

Comunicacions

- 1. Passat i present de la Setmana Santa inquera; itineraris, processons i aspectes destacables** 69
Cristòfol Rotger i Pujades i Miquel Ferrer Mulet.

- 2. Primeres referències de l'Esplai s'Estornell d'Inca (de 1982-83 a 1986-87)** 91
Mercè Puig Viñeta i Joana Maria Coll Beltran.

- 3. Clergues diocesans no inquers amb càrrec pastoral a Inca** 127
Mn. Pere Fiol i Tornila i Mn. Joan Parets i Serra.

- 4. Fiscalitat i societat a Inca entre 1645 i 1653** 149
Àngela Beltran Cortès.

- 5. Un nou projecte museístic construït des de la comunitat: estudis de públic i gestió interna del Museu del Calçat 2017-2018** 157
Aina Ferrero Horrach.

- 6. Notícies relatives al clergat d'Inca de l'any 1350 al 1516** 185
Santiago Cortès i Forteza.

- 7. Pianista, músic, militar i director simfònic: la vida musical de Josep Balaguer (1869-1951) mitjançant la premsa** 201
Eugenia Gallego Cañellas i Mireia Rosa Ferriol Queralt.

- 8. La trajectòria professional com a mestres d'Inca d'Elvira Estabén, Josep Reinés i Adela Sastre** 231
Antoni Aulí Ginard, Aina Maria Torres Flores,
Joan Pons Julià i Jaume Soler Capó.

- 9. Moda y Línea, una revista mallorquina del sector del calçat (1944-1963)** 245
Miquel Pieras Villalonga.

- 10. Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut** 261
Bernat J. Mateu-Morro.

- 11. Darrere les passes d'en Mateu Reus "Rotget": els fets del Rafal Garcès (Inca, 3 de març de 1719)** 277
Mateu Morro Marcé.

Arqueologia i turisme: el cas de les Illes Balears¹

Manuel Calvo Trias¹ i David Javaloyas Molina²

1) ArqueoUIB, Universitat de les Illes Balears. manuel.calvo@uib.es

2) ArqueoUIB, Universitat de les Illes Balears. davidjavaloyas@gmail.com

---

Paraules clau: arqueologia, turisme, patrimoni arqueològic, comodificació, estudis de visitants.

Resum. *El present article analitza el desenvolupament real del turisme arqueològic com a producte per complementar i diversificar l'oferta turística de les Balears. Es pretén aconseguir aquest objectiu en tres actes. En el primer acte, s'ofereix una síntesi de la genealogia del model turístic hegemònic de les Illes: el turisme de masses de sol i platja. Al segon acte, s'exploren algunes conseqüències negatives d'aquest model, s'estudien les debilitats que presenta enfront de l'aparició de noves tendències turístiques i se sintetitzen els esforços constants duit a terme per part de diversos agents per afrontar aquests punts foscos, mitjançant el desenvolupament de nous productes turístics. Finalment, al tercer acte s'ofereix una panoràmica global dels processos de conversió del patrimoni arqueològic en productes turístics arqueològics existents en l'actualitat.*

Keywords: Archaeology, Tourism, Archaeological heritage, commodification, visitor studies.

Abstract. *This paper aims to provide an analysis of the current state of the archaeological tourism in the Balearic Islands, whose development has been encouraged to complement and diversify the portfolio of activities available to tourists. This analysis comprises of three main acts, in the first a synthesis of the creation, and ongoing development of "sun and beach" mass tourism is provided. In the second act, we will explore some of the negative consequences of this hegemonic touristic model, and how there has been an expansion into the grey areas created by mass tourism due to the emergence of new trends in*

---

¹ Aquest treball forma part de la transferència de coneixement del projecte «Archipiélagos: Paisajes, comunidades prehistóricas insulares y estrategias de conectividad en el mediterráneo Occidental. El caso de las Islas Baleares durante la Prehistoria» (HAR HAR2015-67211-P) finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

touristic products and the appearance of new agents. In the third and final act, we will examine how as a consequence of this development the archaeological heritage of the Balearic Islands has been transformed into archaeological touristic products, which in turn has had an impact on the practises and agents engaged with this heritage. Together the three acts of this paper aim to provide an overview of how, and why the archaeological heritage of the Balearic Islands is increasingly becoming the focus of touristic interest, in one of the most visited sun and beach destinations in the Mediterranean.

---

1. INTRODUCCIÓ

Les Illes Balears tenen un patrimoni arqueològic d'una amplitud, varietat i qualitat excepcional. En un territori de poc més de 5.000 km² es conserven més de 6.000 jaciments arqueològics. A més, alguns d'aquests béns patrimonials tenen una conservació excepcional, una monumentalitat espectacular i es vinculen a cultures del passat que només visqueren a les Balears.

D'altra banda, les Balears tenen un economia, des de finals de la dècada de 1950, basada en la indústria turística. Específicament, s'ha desenvolupat un model turístic de masses centrat en el sol i la platja que anualment atreu uns 15 milions de turistes fins a les nostres Illes, i que ha canviat per complet la seva fisonomia física, social i ideològica.

En aquest context, i en relació amb tota una sèrie de novetats en els gustos dels turistes i entorn a noves maneres de concebre i relacionar-se amb el patrimoni arqueològic (ambdós canvis vinculats a transformacions sociològiques més amples que tenen a veure amb l'aparició de les societats postindustrials del lleure i la informació), des de fa ja més de 25 anys podem identificar l'aparició recurrent de treballs, projectes i iniciatives que emfasitzen el potencial que té el patrimoni arqueològic balear com a recurs turístic. Així, podem dir que, almanco des de mitjan dècada de 1990, han sorgit nombroses iniciatives arqueològiques que des d'una ampliació i diversificació dels agents, praxis i valors que les articulen, proposen, d'una manera o una altra, connectar l'arqueologia i el turisme (Javaloyas, 2010, 2011; Javaloyas *et alii*, 2012).

El present article pretén desenvolupar una primera aproximació als resultats d'aquesta tendència. És a dir, té com a objectiu central analitzar la situació actual del turisme arqueològic com a producte per complementar i diversificar l'oferta turística de les Balears.

Amb aquest objectiu en ment, entenem que la primera passa és entendre de forma global el turisme balear, per ser el context específic en el qual s'insereix l'arqueoturisme. Així doncs, en aquest apartat ens centrarem a definir el desenvolupament i els trets fonamentals del producte turístic hegemònic que caracteritza el turisme balear (el turisme de masses de sol i

platja, conegut en la literatura científica internacional com el turisme de les tres esses: *sun, sand and sea*).

A continuació, s'exploren algunes conseqüències negatives d'aquest model i s'estudien les debilitats que presenta enfront de l'aparició de les noves tendències turístiques desenvolupades a nivell internacional des de la dècada de 1990. Finalment, se sintetitzen els esforços constants duits a terme per part de diversos agents per afrontar aquests punts foscos, mitjançant el desenvolupament de nous productes turístics.

Finalment, plantejam una panoràmica global de les principals dades existents sobre alguns dels principals béns patrimonials arqueològics (tant mobles com immobles), i tractam de desenvolupar una metodologia d'anàlisi que ens permeti avaluar en quina situació es troben els processos de conversió del patrimoni arqueològic en productes turístics arqueològics en l'actualitat.

2. EL MODEL TURÍSTIC BALEAR: SOL I PLATJA, GENEALOGIA D'UN MODEL HEGEMÒNIC

Per poder entendre en profunditat la relació i potencialitat entre patrimoni arqueològic i turisme a les Balears, consideram necessari descriure sintèticament les principals característiques del model turístic balear. És a dir, entendre el context general en el qual es desenvolupa aquest binomi, partint de la premissa que diferents models turístics impliquen relacions distintes amb l'arqueologia.

S'ha de tenir present, però, que l'objectiu d'aquest apartat no és desenvolupar una anàlisi profunda i detallada d'aquest, ja que això suposaria un esforç ímprobable per ser un fenomen molt ample i polièdric. A més, és un tema amplament tractat¹ que ocupa tant diversos agents turístics (especialment institucions públiques) com un gran conjunt d'investigadors especialitzats en el tema (p. ex. i entre molts altres: Salvà, 1985; Rullan, 1999; Barceló, 2000; Aguiló *et alii*, 2005; Alegre & Pou, 2003; Amer, 2009; Bardolet & Sheldon, 2008; Blázquez *et alii*, 2002; Coll & Seguí, 2014; Garau, 2007; Murray, 2012; Seguí, 1995).

2.1. Les illes de la calma: viatgers i "turisme individual" (s. XIX-1936)

Al llarg tot el segle XIX arribaren nombrosos viatgers a les Balears, atrets per diferents motius. Cap a la darrera dècada d'aquest segle, la imatge de les Illes "com a centre d'atracció de turistes s'havia consolidat" (Barceló, 2000: 36).

Així i tot, podríem dir que la primera indústria turística, en el sentit d'un

¹ Un exemple del dinamisme existent en l'anàlisi del turisme balear ens el proporciona el fet que la Universitat de les Illes Balears se situa de forma constant com una de les principals institucions espanyoles en producció científica en matèria de turisme (una gran majoria d'aquests treballs estan centrats en l'estudi directe o indirecte del turisme a les nostres Illes) (López-Bonilla *et alii*, 2017; Albacete *et alii*, 2013; Moreno & Picazo, 2012).

turisme amb certa importància socioeconòmica, va tenir lloc a principis del segle XX, especialment en el període d'entreguerres, a les dècades de 1920 i 1930. Aquest desenvolupament va estar vinculat en bona mesura a aquests primers viatgers i, especialment, a l'avanç del transport i a la promoció de les Illes realitzada per entitats com el Foment de Turisme de Mallorca (Salvà, 1985: 18). Així, cap al 1935 el nombre de turistes allotjats a hotels de Mallorca fou de 40.045 i els creuers marítims dugueren a visitar l'illa 50.363 passatgers (el 1930, només cinc anys abans, les xifres foren de 20.168 i 15.991 respectivament; cosa que implica uns creixements molt elevats) (Barceló, 2000: 39). El model d'aquest primer turisme a les Balears (principalment a Mallorca) s'ha definit com un "turisme individual" en tant que era principalment una activitat privilegiada desenvolupada per quantitats molt reduïdes de persones ocioses i riques (Salvà, 1985).

Però, tot i que va ser considerat per la Cambra de Comerç de Palma com "quizás la más prospera [industrial] y de más rendimiento", aquest incipient turisme va quedar interromput primer per la Guerra Civil Espanyola i, posteriorment, per la Segona Guerra Mundial (Barceló, 2000).

2.2. L'inici del turisme de masses i el primer boom turístic (1950-1973)

Una vegada passat el moment més dur de les postguerres, el turisme a les Balears va créixer de forma important. Entre 1950 i 1959 els turistes que hi arribaren es multiplicaren per tres i s'invertí de forma profunda el percentatge entre turistes nacionals i estrangers a favor d'aquests darrers (vegeu taula 1).

Els motius o factors que intervingueren en aquest procés foren molt variats i nombrosos. En podem destacar alguns dels més rellevants. Així, cap al 1951 l'Espanya dictatorial franquista sortí del seu aïllament polític, i el Pla d'Estabilització de 1959 suposà la finalització definitiva del període d'autarquia econòmica que va viure l'Estat des de finals de la Guerra Civil. Aquest Pla inclogué algunes mesures clau que esperonaren el turisme (especialment l'estranger, de gran importància per a la dictadura en tant que suposà l'entrada de nombroses divises), com foren l'obertura de les fronteres al capital estranger, la millora de les condicions en l'obtenció dels visats o la devaluació de la pesseta fins a quasi un 30 %, fet que abaratí els preus per als turistes estrangers (Salvà, 1985; Barceló, 2000). Tot aquest procés intern coincidí amb la total recuperació de l'economia europea (amb el suport del Pla Marshall dels EUA) i per un nou clima sociopolític en el qual es desenvoluparen els estats del benestar i es forjaren noves condicions laborals que incloïen les vacances pagades i suposaren l'aparició de la necessitat del consum de béns de lleure. Així, el nou marc economicopolític articulat pels tecnòcrates opusdeistes de la dictadura franquista, la bonança econòmica i laboral europea juntament amb el desenvolupament de l'aviació després de la Segona Guerra Mundial, amb un abaratiment substancial dels preus, possibilità el sorgiment del turisme de masses de sol i platja, pel qual gran

	Arribada de turistes estrangers	%	Arribada de turistes nacionals	%	Arribada de turistes TOTAL	Font
1945	691	1,30	52.443	98,70	53.134	Barceló (2000)
1946	1.229	2,00	60.285	98,00	61.514	Barceló (2000)
1950	32.144	32,80	65.856	67,20	98.000	Salvà (1985)
1952	72.347	53,63	62.143	46,37	134.490	Barceló (2000)
1959	256.030	79,76	64.970	20,24	321.000	Barceló (2000)
1960	313.341	78,33	86.688	21,67	400.029	Murray (2012: 1576)
1961	421.086	81,49	95.637	18,51	516.723	
1962	444.695	82,03	97.419	17,97	542.114	
1963	569.501	84,10	107.702	15,90	677.203	
1964	703.071	82,84	145.634	17,16	848.705	
1965	906.028	83,71	176.338	16,29	1.082.366	
1966	1.054.142	85,14	183.941	14,86	1.238.083	
1967	1.216.151	86,73	186.005	13,27	1.402.156	
1968	1.402.461	87,66	197.342	12,34	1.599.803	
1969	1.718.243	88,79	216.860	11,21	1.935.103	
1970	2.028.099	89,27	243.767	10,73	2.271.866	
1971	2.646.760	90,85	266.703	9,15	2.913.463	
1972	3.111.036	91,01	307.311	8,99	3.418.347	
1973	3.200.236	89,60	371.495	10,40	3.571.731	

Taula 1. Evolució de la demanda turística a les Balears (1945-1973)

quantitats de ciutadans centre i nord-europeus de classe obrera i mitjana es desplaçarien a l'Europa mediterrània per gaudir de les platges i el clima a preus molt assequibles (Salvà, 1985; Rullan, 1999; Barceló, 2000).

Però, tot i els bons números d'aquest, encara varen quedar curts amb els que es donaren entre **1959 i 1973**, moment en què va tenir lloc **el primer boom turístic a les Balears** (Salvà, 1985; Rullan, 1999; Barceló, 2000). En aquesta dècada i mitja, la vinguda de turistes a les Balears es va multiplicar per 11 (!) i arribà als 3,5 milions de turistes anuals (vegeu taula 1).

Un punt clau en el desenvolupament d'aquest període, i que influí profundament en les fases següents, és que aquest va ser principalment un turisme de masses de sol i platja. El model de negoci era de tipus fordista, en el qual els principals operadors turístics europeus controlaven els fluxos de gran quantitat de turistes cap a hotels cada vegada més grans. En definitiva,

el benefici per turista no era gaire alt, però els beneficis globals varen ser enormes, especialment perquè, si bé els preus que pagaven els clients no eren astronòmics (la qüestió era arribar a la gran massa proletària dels països rics europeus), les despeses eren molt baixes (en funció d'una divisa molt devaluada i d'uns costos laborals molt reduïts) (Murray, 2012; Pons *et alii*, 2014).

A nivell sociodemogràfic, aquest primer *boom* turístic comportà també importants creixements i noves tendències. El gran creixement turístic d'aquest moment generà un augment també espectacular de la necessitat de mà d'obra. La població autòctona no podia cobrir tots els llocs de feina creats, fet que suposà una forta onada d'immigració (principalment de zones poc industrialitzades de la resta d'Espanya), que es concentrà majoritàriament a Palma i a la resta de nuclis on es produí el desenvolupament turístic. Aquesta atracció poblacional dels nuclis turístics també afectà la població resident als nuclis rurals de les Illes, que es va anar desplaçant cap als llocs de feina.

Tot això generà una profunda transformació de la societat balear. Fins al moment anterior aquesta havia estat molt homogènia a nivell cultural i era bàsicament rural i agrària. En canvi, al final d'aquest període el 22 % de la societat balear havia nascut a la Península (el 1950 només ho era el 8 %). A nivell sociolaboral també es produí un profund canvi amb la inversió del pes del sector primari i el terciari de l'economia (taula 2).

	Població resident	Població activa	Agricultura i pesca %	Indústria %	Construcció %	Serveis %	Atur %
1950	419.628	-	-	-	-	-	-
1955	430.628	183.622	40,16	23,58	6,67	29,59	0,42
1960	440.780	186.303	37,81	24,98	7,60	29,61	0,45
1965	492.070	209.388	25,63	21,15	12,70	38,21	0,38
1971	539.689	239.986	21,98	20,66	11,15	46,20	0,26
1975	590.638	222.164	17,03	20,34	14,14	48,50	1,57

Taula 2. Evolució de les principals variables sociodemogràfiques i laborals de Balears (1960-1975) (Murray 2012: 1592)

El model turístic de tall fordista que es dugué a terme durant aquesta fase dugué aparellat un desenvolupament territorial molt específic que presentà tres característiques essencials. En primer lloc, territorialment es va concentrar en zones concretes del litoral. Aquest desenvolupament va tenir lloc principalment a Palma i Calvià, però també succeí a altres llocs de Mallorca com Alcúdia, Pollença, Cales de Mallorca, Cala Millor o Cala Rajada. A Menorca es pot parlar de Sant Lluís, mentre que a Eivissa tenim Sant Antoni, Platja den Bossa i Santa Eulària (Pons *et alii*, 2014). Segon, va ser urbanísticament intensiu i es va articular entorn a la construcció d'hotels, per allotjar els milions de turistes que arribaven a les Illes, i de blocs

de pisos, per poder allotjar els immigrants peninsulars que es desplaçaren fins a les Illes, atrets per una elevada demanda de mà d'obra (tot i que de baixíssima qualificació) vinculada també al creixement turístic (Salvà, 1985; Rullan, 1999). Tercer, es va produir de forma ràpida, caòtica i va suposar una rampant especulació i corrupció, així com la destrucció del paisatge costaner. De fet, un exemple interessant en aquest sentit és com en alguns contextos internacionals es va emprar l'ús del mot *balearització* de forma despectiva per referir-se a aquests tipus de processos urbanístics (Murray, 2012: 1555-1571).

2.3. La crisi del petroli i el segon boom turístic (1973-1987)

El final d'aquest primer *boom* turístic ve donat per l'inici, el 1973, de la crisi del petroli. Aquesta va suposar una reducció del 10-11 % dels turistes i de les estades hoteleres al 1974 i un comportament molt pla fins al 1981, en què el sector es va recuperar. Aquesta recuperació es coneix com el segon *boom* turístic i fou molt forta, ja que l'arribada de turistes passà dels 3,5 milions anuals a quasi els 7 milions (Salvà, 1985) (vegeu taula 3).

	Establiments	Habitacions	Places hot.	Places apart.	Turistes	Estades hot.
1973	1.886	117.529	222.680		3.573.238	37.543.466
1974	1.840	119.809	227.405		3.189.005	33.452.255
1975	1.799	121.036	230.013		3.435.854	36.249.768
1976	1.756	120.645	229.678		3.212.830	31.820.422
1977	1.722	119.919	228.204		3.328.723	34.337.905
1978	1.684	119.062	226.883		3.730.152	38.669.806
1979	1.671	118.539	226.475		3.799.756	38.331.426
1980	1.674	119.666	228.765	11.755	3.550.639	33.217.732
1981	1.662	119.073	227.734	35.888	3.889.238	38.627.243
1982	1.654	119.232	228.358	38.063	4.346.148	43.634.500
1985	1.659		229.621	42.959	4.917.100	
1984	1.661		230.570	52.157	5.759.300	
1985	1.654		230.664	58.078	5.812.700	
1986	1.657		235.185	66.255	6.683.500	
1987	1.651		239.773	71.164	6.935.100	

Taula 3. Evolució de l'oferta i la demanda turística a les Balears (1973-1987) (Salvà, 1985; Pons et alii, 2014; Murray, 2012)

Tot i que els números de la crisi no varen ser gaire importants i que el retorn a la senda de creixement fou relativament ràpida, els profunds canvis internacionals (principalment el pas d'un capitalisme regulat cap a un model neoliberal) que es desenvoluparen en aquell moment suposaren grans transformacions en el model turístic balear. En aquest sentit, un punt essencial per entendre el desenvolupament d'aquell moment fou la gradual substitució d'un règim de producció fordista dins el marc del capitalisme regulat per nous models postfordistes vinculats a un capitalisme flexible (Murray, 2012: 1608).

Aquesta realitat es pot detectar en dos processos. Primer, s'observen canvis cap a estructures de treball més intensives encaminades a mantenir els baixos costos laborals i els alts beneficis del capital. Per exemple, a molts hotels se substituï el restaurant per bufets o es va augmentar la càrrega del treball per treballador. Un altre exemple paradigmàtic va ser el desplaçament de capitals cap a la construcció i l'explotació d'apartaments (taula 3), model de negoci amb una intensitat de treball molt menor. Aquesta realitat, juntament amb profunds canvis en les legislacions laborals (vinculades en part a l'entrada d'Espanya en la Unió Europea), entre d'altres, suposà la desaparició de la plena ocupació i l'aparició (i consolidació) de l'atur estructural (taula 4). Segon, tot i que els operadors turístics seguiren controlant el gruix del turistes que arribaven a les Illes, es comença a observar una diversificació important en els paquets turístics (Murray, 2012: 1600-1608).

	Població resident	Població activa	Atur %
1973	571.291	217.600	1,29
1976	621.925	219.100	1,46
1979	651.747	238.100	5,38
1982	669.939	230.400	11,72
1985	719.051	243.400	13,89
1987	700.315	254.500	14,18

Taula 4. Evolució en la població resident, activa i en atur de Balears (1973-1987) (Murray, 2012: 1602; 1681)

Des del punt de vista demogràfic (Murray, 2012: 1680-1685), tenim una clara continuïtat respecte a la fase anterior. En primer lloc, continuà l'increment poblacional que s'havia encetat en el moment precedent, amb un augment poblacional entre 1973 i 1987 del 32 %. Segon, a nivell de distribució interna, seguint amb el mateix patró anterior, hi continua havent un comportament molt desigual, amb creixements molt notables de la població dels municipis turístics litorals (on es concentrava l'oferta laboral associada al turisme) i, en el cas de Mallorca, de l'àrea adjacent a Palma. Per contra, els municipis menys turístics tengueren increments molt manco importants i alguns, els més allunyats de la costa com Sencelles, Sineu o Petra, fins i tot patiren una

reducció de la seva població. Tercer, en bona mesura aquests creixements tenen molt a veure amb l'arribada de població immigrant. Així, l'arribada de persones de la resta de l'Estat espanyol que cerquen oportunitats laborals en el turisme balear continuà (a excepció del moment fort de la crisi, 1973-1976, on s'observà un retorn important de poblament cap al seu lloc d'origen, de fins a 100.000 persones). Finalment, en aquest moment començà una nova tendència que, ja en fases posteriors, tindrà una importància cada vegada major. Ens referim a l'arribada creixent de ciutadans estrangers, especialment procedents dels països rics i freds de la Unió Europea, per motius turisticoresidencials, que fa que les Illes s'hagin convertit en una "Nova Florida" (Salvà, 2004).

A nivell territorial, en aquesta fase, es va estendre el model turístic a altres zones de les Illes i es va accelerar el creixement extrahoteler, tant d'apartaments com de xalets que, en bona mesura (al voltant dels dos terços del total), es construïren per donar resposta a la demanda d'una cada vegada major classe mitjana local que cercava segones residències (normalment a prop de la costa) per passar-hi els caps de setmana i vacances. No podem oblidar que llavors la inversió en béns immobiliaris també era molt atractiva, en tant que oferia beneficis ràpids, elevats i molt segurs (Rullan, 1999: 411-413).

En aquest període es desenvoluparen també dos fenòmens importants en la qüestió territorial a Balears. En primer lloc, l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia el 1985 va suposar que les competències en urbanisme i ordenació del territori passaven a la Comunitat Autònoma (i posteriorment a consells i municipis), tot i que el desenvolupament urbanístic d'aquell moment no va trobar traves, degut als elevats llistats de creixement que tenien els plans urbanístics vigents. En segon lloc, cap a finals de la dècada de 1970 aparegué amb força a la societat civil el moviment ecologista a les Balears, que tengué un dels seus màxims exponents en les lluites contra la urbanització de Shangri-la a s'Albufera des Grau (Maó) o la pretesa urbanització de la Dragonera. En certa mesura, aquest moviment es pot vincular als moviments internacionals més amplis que posaren l'ecologisme a les agendes socials del moment i, especialment, a la gran pressió turisticourbanística que estaven patint les Illes (Barceló, 2000; Murray, 2012).

2.4. La crisi de finals de la dècada de 1980 i el tercer boom turístic (1994-2008)

Aquesta tercera fase, com l'anterior, començà amb un període de crisi econòmica internacional. La nova crisi tengué lloc cap a finals de la dècada de 1980 i inicis de la de 1990, i va estar íntimament lligada a la crisi immobiliària japonesa, als elevats preus del petroli a causa de la Guerra del Golf Pèrsic i a l'impacte que suposà la implosió del bloc comunista. De forma general, podem ressaltar que durant aquesta fase es va produir una redefinició de les lògiques del capitalisme global, la inauguració d'un nou ordre internacional i un fort procés de transnacionalització de moltes corporacions, tot en un context de reforçament del neoliberalisme, fenòmens, tots, que tengueren

profundes i variades influències en el desenvolupament del turisme balear (Murray, 2012: 1686).

El desenvolupament del turisme balear durant aquesta fase mostra un creixement imparable. Més enllà d'algunes reduccions concretes (un 12 % del 1987 al 1990; un 8 % del 2000 al 2002), s'observa un augment espectacular en l'arribada de turistes: es doblen les xifres totals des dels 6,4 milions de turistes al 1989 fins als 12,6 al 2008 (taula 5). Aquest creixement es va fonamentar, entre d'altres, en el desenvolupament de nous jaciments turístics (com per exemple: turisme nàutic, turisme rural, turisme de golf, turisme de creuers, etc.) que es varen afegir al tradicional de sol i platja tot diversificant l'oferta turística (Rullan, 1999: 422). Aquest darrer procés va estar íntimament lligat a profunds canvis en els gustos dels turistes que analitzarem més endavant.

A nivell demogràfic, les Balears continuaren també en aquesta fase amb l'augment sostingut de la població resident. Així, podem veure que, si al 1989 la població balear estava al voltant dels 700.000 habitants, el 2008 ja s'havia superat el milió d'habitants. Això suposa un increment total del 52 % (taula 5).

Aquest creixement es produí principalment arran de l'arribada de població immigrant, que arribà atreta per l'oferta laboral vinculada al turisme (i en certa mesura també a la construcció). A les dinàmiques ja iniciades en la fase anterior, amb una vinguda important de població procedent de la península Ibèrica, en aquesta fase es produí també una arribada important d'immigrants laborals estrangers, especialment extracomunitaris. Així, en el període entre el 2000 i el 2008 el nombre de treballadors estrangers afiliats a la Seguretat Social a les Illes Balears va passar de 23.404 (un 6,33 % del total d'afiliats) a 83.079 (un 18,37 %). Respecte a l'origen d'aquests treballadors, si el 2000 els percentatges eren del 57,64 % de comunitaris i 42,36 % d'extracomunitaris, el 2008 les xifres s'havien invertit, amb un 43,18 % de comunitaris i 56,18 % d'extracomunitaris (principalment sud-americans, magrebins i procedents de l'Europa de l'Est).

Amb la crisi de principis de la dècada de 1990 va tenir lloc un increment substancial del nombre d'aturats fins arribar al 16 % el 1994 (vegeu taula 6). En aquest context, es varen produir diverses reformes sociolaborals sota el paradigma neoliberal i sempre en nom de la competitivitat i per fer front a les exigències de la convergència d'Espanya dins la Unió Europea. Tot i que l'economia balear i especialment el turisme van tornar a créixer, bona part dels drets laborals no es varen recuperar. A més, durant els anys posteriors es varen dur a terme altres retallades en la protecció sociolaboral dels treballadors, beneficis múltiples a les empreses (moltes en forma de baixada de quotes a la seguretat social, flexibilitat en la finalització dels contractes, etc.), un manteniment i expansió d'ocupacions de baixa qualificació, i una desigualtat patent entre el creixement continu dels beneficis empresarials i una reducció del poder adquisitiu (aproximadament un 11 % de 1989 a 2008), a la qual s'ha de sumar un augment en les càrregues laborals per persona (Murray, 2012: 1745-1768).

	Arribada de turistes estrangers	%	Arribada de turistes nacionals	%	Arribada de turistes TOTAL
1989	5.720.900	89,17	694.800	10,83	6.415.700
1990	5.188.600	85,50	880.100	14,50	6.068.700
1991	5.306.100	84,64	963.000	15,36	6.269.100
1992	5.500.000	85,35	944.000	14,65	6.444.300
1993	5.993.900	87,12	886.400	12,88	6.880.300
1994	7.195.500	90,20	781.400	9,80	7.976.900
1995	7.414.300	90,54	774.700	9,46	8.189.000
1996	7.504.000	90,27	808.800	9,73	8.312.800
1997	8.121.900	90,37	865.500	9,63	8.987.400
1998	7.869.600	87,59	1.114.900	12,41	8.984.500
1999	8.605.200	87,99	1.174.600	12,01	9.779.800
2000	8.576.600	87,27	1.251.400	12,73	9.828.000
2001	8.369.300	87,31	1.216.300	12,69	9.585.600
2002	7.758.500	86,02	1.233.600	13,98	9.019.100
2003	8.080.000	83,56	1.590.200	16,44	9.670.200
2004	9.070.000	83,23	1.734.100	16,77	10.898.000
2005	9.272.000	82,87	1.917.000	17,13	11.189.100
2006	9.655.400	79,88	2.434.400	20,12	12.087.800
2007	9.738.300	76,69	2.959.200	23,31	12.697.500
2008	9.857.000	78,38	2.719.200	21,62	12.575.200

Taula 5. Evolució de la demanda turística a les Balears (1989-2008) (Murray, 2012: 1772)

En la vessant territorial, un dels principals trets característics del creixement de la dècada de 1990 va ser la compra per part de ciutadans estrangers (principalment procedents de l'Europa central i nord, freda i rica) de propietats immobiliàries. Aquestes compres van afectar tant propietats urbanes com rústiques (Seguí Ramón, 1998). Ambdues han tengut importants conseqüències per a la societat balear. Les primeres han canviat (i ho segueixen fent) el teixit sociocultural dels nuclis de forma important (i generen problemes d'accés a l'habitatge a les comunitats locals, especialment joves i classes proletàries). Mitjançant les segones s'ha produït una afectació

	Població resident	Població activa	Agricultura i pesca %	Indústria %	Construcció %	Serveis %	Atur %
1989	705.294	261.548	4,52	17,84	12,06	65,57	10,04
1990	708.917	253.740	3,55	15,60	12,70	68,16	9,99
1991	719.713	261.838	3,56	15,75	13,35	67,33	9,60
1992	732.316	247.220	4,54	15,93	12,11	67,42	11,04
1993	744.232	240.065	4,14	16,68	9,85	69,33	16,51
1994	756.141	252.860	3,38	14,68	10,88	71,06	16,34
1995	767.952	270.818	2,28	12,28	10,62	74,81	13,69
2000	845.630	350.960	2,04	10,48	14,64	72,85	6,89
2004	955.045	399.068	2,12	8,92	14,52	74,44	9,99
2008	1.072.844	509.750	1,76	8,53	15,49	74,22	9,94

Taula 6. Evolució de les principals variables sociodemogràfiques i laborals de Balears (1989-2008). (Murray, 2012: 1753-1754; Expansión Datos Macro)

important del sòl rústic balear (aspecte que es va reforçar durant els moments anteriors a la crisi del 2008 amb el desenvolupament de noves urbanitzacions en sòl rústic també destinades a la població local). En definitiva, i com ja plantejava Rullan (1999: 430), “la nova frontera de creixement s’ubica dins el camp dels habitatges de vacances, tant en propietat com en lloguer”. Com tots sabem, aquest fenomen només es va aturar momentàniament durant el període més intens de la crisi del 2008; però, ha retornat amb força de la mà de noves formes turístiques del gust de la societat postmoderna, postindustrial i extremadament individualista actual, i vinculades al fet que les plataformes digitals de lloguer turístic fossin una realitat fefaent i magnificassin tot el procés.

3. CONSEQÜÈNCIES NEGATIVES, DEBILITATS DEL MODEL TURÍSTIC BALEAR I COM FER-HI FRONT

Molts de nosaltres som conscients (en tant que ho experimentam en el nostre dia a dia) que el turisme ha aportat immensos beneficis i ha configurat profundament la societat balear actual. Així mateix, també és necessari remarcar que el desenvolupament concret adoptat, el model turístic hegemònic de masses i vinculat al sol i la platja no està exempt de problemes i dificultats.

3.1. Els impactes negatius del turisme hegemònic de sol i platja

El producte turístic hegemònic a les nostres Illes, centrat en el turisme de masses de sol i platja, presenta almanco quatre grans trets característics que

generen tota una sèrie de conseqüències negatives tant a nivell sociolaboral com econòmic i mediambiental. Primer, la hiperconcentració dels mitjans de producció; segon, el desenvolupament d'un model econòmic de gran escala (turisme de masses), la rendibilitat del qual necessita de grans volums de turistes i té un valor afegit reduït; tercer, una pressió molt elevada sobre el medi ambient, aspecte especialment greu en uns ecosistemes insulars amb territori limitat com són les Balears; i, finalment, una molt elevada i persistent estacionalitat als mesos d'estiu.

En primer lloc, el turisme balear es caracteritza per l'existència de dues baules en la cadena del negoci turístic (els operadors turístics i les grans empreses hoteleres) en les quals els **mitjans de producció** estan **concentrats en pocs i molt poderosos agents** (específicament multinacionals amb facturacions i beneficis astronòmics); a més, de forma general i amb certs matisos, aquesta realitat s'ha anat accentuant al llarg del temps. Així, les dades (taula 7) mostren com els operadors turístics controlen un percentatge molt elevat del flux de turistes (especialment els internacionals, que representen, no ho oblidem, entre un 75-85 % del turisme total a Balears durant la darrera dècada).

	1980	1992	2000		2004	2007	2013
% de turistes estrangers que contracten via operador turístic	75 %	70,2 %	80,8 %	79,35 %	69,3 %	52,2 %	45,17 %
Font	Aguiló (1981)	Sastre (1995)	Sastre (2002)	Murray (2012: 1797)	Murray (2012: 1797)	Murray (2012: 1797)	ATB (2013: 71)
% de turistes nacionals que contracten via operador turístic	-	74,13 %	44,75 %	-	44,1 %	49,3 %	22,23 %
Font	-	Sastre (1995)	Sastre (2002: 475)	-	Conselleria de Turisme (2005: 62)	ATB (2013: 76)	ATB (2013: 76)

Taula 7. Percentatge de turistes que contracten les seves vacances a Balears via operador turístic

D'altra banda, les dades existents també mostren com les places hoteleres en mans de les cadenes han augmentat de forma constant i progressiva durant les tres darreres dècades, fins a arribar al 65 % del total el 2007 (darrer any del qual tenim informació) (vegeu taula 8); aquesta concentració en l'allotjament encara es fa més palesa en tant que les quinze primeres cadenes hoteleres acaparen més del 34 % del total de les places (Murray, 2012: 906). En definitiva, el mercat turístic balear depèn de molt pocs, però

	1986	1992	2001	2007
Places en mans de cadenes hoteleres	86.989	121.886	252.066	277.708
% sobre places turístiques	29,20 %	31,27 %	60,82 %	65,33 %
% sobre places hoteleres	37,55 %	43,89 %	68,99 %	-

Taula 8. Evolució de les places d'allotjament turístic de les cadenes hoteleres a les Illes Balears, 1986-2007 (segons Murray, 2012: 1942-1970)

molt poderosos agents².

Finalment, una altra evidència de la concentració dels mitjans de producció té a veure amb l'augment sostingut de la mitjana de places dels establiments d'allotjament i l'aposta per part del capital per models de negoci amb manco cost de mà d'obra laboral (vegeu taula 9).

	Est.	Places	X	H	Places	X	Ap	Places	X	HA	Places	X
1964			53							-	-	-
1974	1.840	227.406	123,59							-	-	-
1981	1.662	227.734	137,02	709	174.296	245,83	-	-	-	-	-	-
1991	2.753	384.835	139,78	822	225.513	274,35	1019	109.945	107,89	-	-	-
2001	2.457	405.834	165,17	637	189.625	297,68	963	98.860	102,65	168	69.867	415,88
2011	2.599	421.782	162,29	713	208.116	291,89	878	87.118	99,22	240	93.336	413,19
2017	2.817	436.315	154,89	761	214.643	282,05	807	78.778	97,62	263	100.182	380,92

Taula 9. Evolució de la mitjana de places per establiment turístic (Est. – Establiment; H – Hotel; Ap – Apartaments; HA – Hotel Apartament) (Fonts: Conselleria de Turisme, 2002; ATB, 2012; Murray, 2012: 2990; AETIB, 2018)

Aquest model de concentració té perills evidents. Diversos autors (p. ex. Picornell, 1989; Aguiló *et alii*, 2005; Murray, 2012; Alegre i Sard, 2015) han assenyalat el gran poder que tant els grans operadors turístics com les principals empreses hoteleres (molts d'ells amb matriu balear) han tengut sobre el turisme balear. Així, s'ha demostrat la gran capacitat d'aquests agents per exercir importants pressions sobre el mercat, tant en termes de definició del tipus de paquets turístics preferents com en els preus finals d'aquests. Per exemple, a Balears els operadors turístics maniobraren per imposar el paquet turístic del tot inclòs, per millorar els seus beneficis, i a pesar de la reducció de beneficis que aquest model deixava a les pròpies Illes (Alegre i Pou, 2006; Murray, 2012). Fins i tot, s'ha remarcat el poder

2 Malgrat això, és cert que el desenvolupament d'Internet, l'aparició de les noves companyies aèries de baix cost i nous fenòmens sociològics vinculats al denominat turisme postfordià estan reduint sensiblement aquesta insana dependència, tot i que això no significa necessàriament que el nou model sigui més horitzontal i no dugui a l'aparició de nous agents amb molt de poder (com per exemples les companyies aèries de baix cost o plataformes de lloguers turístic). Com és sabut, el poder –com l'energia– ni es crea ni es destrueix, només es transforma.

que aquest agents han tengut (tenen!) per influir de forma decisiva en la definició de les polítiques turístiques per part de les institucions públiques de les Illes, com mostra l'exemple paradigmàtic de l'ecobatalla (Valdivielso, 2001), la lluita contra l'ecotaxa que es va dur a terme entre 1999 i 2003, i que fins i tot ha estat qualificat com a "cop d'estat empresarial" (Murray, 2012: 1786-1796).

Una de les derivades d'aquest model hiperconcentrat és l'existència d'un marcat desequilibri en la redistribució de la riquesa generada pel turisme. Així, tot i que les Balears tenen una de les rendes per càpita més elevades de l'Estat espanyol, allò cert és que una anàlisi més detallada ens permet veure unes desigualtats també molt elevades. Ja hem vist com aquest model està controlat fortament tant per operadors turístics com pels hotelers, agents que han forçat estratègies per conservar i augmentar els seus beneficis a costa dels treballadors.

En aquest punt, podem connectar amb la segona gran característica del turisme balear que volem destacar en aquesta breu síntesi: l'hegemonia absoluta d'un model de turisme de masses de sol i platja de tipus fordista. És a dir, articulat entorn a uns productes estandarditzats pensats per a consumidors homogenis amb una especialització absoluta en el turisme de sol i platja, amb un preus molt baixos (forçats en bona mesura pels dos agents indicats al punt anterior), en el qual el model de negoci es basa en la quantitat i no en la qualitat. Aquest model, a més, suposa la generació d'un ampli volum de treballs que no requereix una elevada formació, la qual cosa s'ha relacionat amb *treballadors escassament formats*. En aquest sentit, val a dir que Balears és una de les regions europees amb major taxa d'abandó escolar i menor taxa d'estudiants universitaris (Amer, 2011).

De forma aparellada, el model turístic vinculat al desplaçament i l'acollida de grans masses de turistes suposa una pressió i una **degradació mediambiental** que es fa extrema en uns ecosistemes insulars de reduïdes dimensions i molt fràgils. Aquesta realitat implica una doble amenaça; en primer lloc, té la llavor de la pròpia autodestrucció del model de negoci, que es basa principalment (no ho oblidem) en l'atracció que exerceixen sobre els turistes del centre i el nord d'Europa el paisatge mediterrani, les seves platges i el clima temperat característics de les Balears (Murray, 2005). Com veurem, la degradació mediambiental encara es fa més greu si tenim en compte que una de les tendències actuals del consumidor turístic és la seva major consciència ambiental. En segon lloc, la pressió humana sobre les Illes està fent que la degradació del medi ambient afecti de forma directa la qualitat de vida dels residents, amb afectacions importants també per a la seva flora i la seva fauna.

De forma global, podem veure que durant el període turístic de les Balears tots els índexs analitzats mostren un creixement espectacular de la pressió humana i urbana sobre el territori de les Illes (vegeu taula 10).

	Residents	Passatgers de l'aeroport	Índex de pressió humana	Habitatges	Places residencials	Places turístiques	Places (tur+res)
1950	419.628	74.733	420.534	132.780	531.613	13.587	540.022
1960	441.732	638.419	449.474	146.096	540.555	24.206	564.761
1965	492.070						
1970	532.946	5.605.770	600.928	213.473	745.555	167.704	912.725
1975	597.714						
1981	668.245	7.930.977	800.881	274.113	882.643	256.136	1.138.780
1991	709.138	11.773.158	925.474	415.512	1.267.311	388.999	1.656.311
2001	841.669	13.134.806	1.125.602	495.079	1.396.122	414.120	1.810.243
2011	1.113.114	15.413.925	1.357.455	586.883	1.525.451	421.782	1.947.233
2017	1.115.999	19.592.049	1.503.879	-	-	436.315	-

Taula 10. Evolució històrica de la pressió humana i urbana sobre les Balears (segons Murray et alii, 2003; ATB, 2013; AETIB, 2018; IBESTAT)

Finalment, el darrer dels grans trets que caracteritzen el turisme a les Balears és l'elevada **estacionalitat** de la seva demanda (del nombre de turistes que arriben a les Illes) a l'estiu. Aquesta estacionalitat, que és una de les més altes de tot l'Estat espanyol, ha estat considerada com un problema a solucionar des de fa ja diverses dècades per les diverses i greus conseqüències que genera per a l'economia i la societat balear (Aguiló & Sastre, 1984; Barceló, 2010; Garcia Sastre et alii, 2015). Així, podem destacar les següents:

Un important efecte negatiu fruit de la marcada estacionalitat turística és un fort impacte en la rendibilitat econòmica. Al llarg de la meitat de l'any bona part dels factors productius estan infrautilitzats, la qual cosa implica una reducció important en la seva rendibilitat respecte al seu potencial màxim. Aquest desequilibri genera un model de risc, ja que els beneficis s'han d'obtenir en uns pocs mesos a l'any i han de ser suficientment elevats per poder mantenir la resta de l'any negocis sense activitat.

De forma vinculada, durant la temporada alta (estiu) s'arriba a uns volums de turistes molt elevats que dificulten la gestió global de la qualitat de la totalitat del servei prestat (Garcia i Albuquerque, 2003). Vinculada a aquest fenomen, s'observa també una sobreexplotació dels recursos dels quals les Illes no disposen durant els mesos d'estiu i que, per tant, s'han d'importar: electricitat, menjar, aigua, etc. i, com ja hem vist, una pressió sobre el medi ambient molt forta, amb uns índexs de pressió humana desaforats.

En aquest sentit també és important remarcar el desenvolupament magnificat d'algunes infraestructures (des d'aeroports a ports, passant per carreteres, clavegueram, depuradores, xarxa elèctrica i un llarg etcètera) que

estan dimensionades no a partir de la població resident, sinó a partir del total de persones a les Illes durant els mesos d'estiu. De forma semblant ocorre amb els serveis públics (salut, forces de seguretat, personal d'emergències, etc.), que arriben a saturar-se durant els mesos d'estiu.

D'altra banda, l'estacionalitat també condiona una sèrie de debilitats al mercat laboral de les Balears. Així, els treballadors del sector turístic tenen un període de feina reduït, inferior en molts casos als sis mesos i amb models de contractació de tipus fix discontinu o contractes temporals, amb els problemes econòmics i socials que aquesta realitat comporta.

3.2. Les debilitats del sistema dins els nous contextos globals

A més dels problemes associats al model turístic de sol i platja, en les darreres dècades hem vist aparèixer i consolidar-se una sèrie de noves tendències turístiques que plantegen algunes debilitats preocupants per al model hegemònic del turisme balear.

En primer lloc, de forma irregular (i molt en funció de conjuntures complexes) hem vist el sorgiment, el desenvolupament i la consolidació de destins turístics que ofereixen el mateix tipus de producte que les Balears. Aquests destins són cada vegada més nombrosos i ofereixen preus més baixos i –allò que de vegades és fins i tot més important– rendibilitats molt més grosses per als empresaris turístics. És veritat que aquest aspecte no ha tengut gaire pes en els darrers anys, principalment per la inestabilitat política del Magreb, Egipte (amb les primaveres àrabs) o Turquia, potencials competidors de les Balears.

En segon lloc, tal com hem assenyalat, a partir de la dècada de 1990 es començà a observar l'aparició de noves tendències turístiques profundament relacionades amb els amplis i variats canvis de les denominades societats postindustrials. Així, des d'aquell moment ha tengut lloc una profunda transformació en els gustos dels turistes, realitat que està provocant importants canvis en les dinàmiques turístiques globals. Així, alguns autors (Ioannides & Debbage, 1998: 103) apunten com d'uns consumidors inexperts, predictibles, amb una tendència molt clara cap als productes turístics de sol i platja i principalment motivats pels preus, s'ha passat a un model de turista molt diferent, caracteritzat entre d'altres coses per:

1. Un consum individualitzat, amb la presència de turistes independents i, per tant, la tendència cap a un mercat cada vegada més segmentat i l'aparició de nous consumidors amb interessos i necessitats específiques i diferenciades (Aguiló *et alii*, 2005).
2. La presència de consumidors molt experimentats.
3. Una gran volatilitat en les preferències dels consumidors (que s'observa,

per exemple, en unes taxes de repetició molt menors).

4. Una major preferència per formes de producció i consum no massificades, això s'observa a tall d'exemple en la demanda de productes turístics sostenibles i mediambientalment respectuosos.

5. Entre aquestes noves demandes turístiques destaquen aquelles que són caracteritzades per un paper més actiu i individualitzat del turista, així com pel desig i la cerca de noves experiències (Aguiló *et alii*, 2005). En aquest sentit, els turistes cerquen llocs pintorescs, tradicionals i autèntics, allunyant-se dels "no-lugares" (Augé, 2008), d'aquells llocs turístics massificats "que se presentan como una amalgama de hoteles, discotecas y áreas de recreo" (Santana, 1998: 37), precisament un model molt semblant a algunes de les principals zones turístiques de Balears (s'Arenal, Magaluf, Platja d'en Bossa, etc.) (Calvo *et al.*, 2014).

Des del nostre punt de vista, aquestes noves realitats plantegen algunes debilitats preocupants per al model hegemònic del turisme balear ancorat en bona mesura en un únic producte (el turisme de masses de sol i platja), i articulat entorn a dos valors clau (però altament volàtils per l'elevada competència existent a la Mediterrània) com són la seguretat i els preus baixos.

3.3. La diversificació del producte turístic a les Balears

Com hem plantejat, el model turístic hegemònic de les Balears és basa essencialment en un producte turístic de masses de sol i platja. Hem vist que la hiperespecialització en aquest producte turístic comporta una sèrie de conseqüències negatives tant a nivell social com laboral, econòmic i mediambiental. A més, fruit de les noves tendències turístiques desenvolupades des de la dècada de 1990, ha vist com es reduïa la seva robustesa com a producte turístic.

Enfront d'aquesta situació, les administracions públiques i els agents privats vinculats al turisme balear venen desenvolupant, ja des de fa 30 anys, estudis, plans estratègics i accions encaminades a aconseguir tres objectius bàsics: en primer lloc, allargar la temporada més enllà dels mesos d'estiu i, per tant, minvar l'estacionalitat turística; en segon lloc, reduir la dependència del turisme de sol i platja, i augmentar la diversificació de l'oferta turística balear mitjançant la generació i la consolidació de nous productes turístics; tercer, reduir l'impacte ambiental i social del turisme fomentant el desenvolupament de productes turístics sostenibles.

Com podem veure, és significatiu que, de l'àmplia diversitat de conseqüències negatives i debilitats que plantejàvem a l'apartat anterior, els esforços s'hagin concentrat principalment en uns pocs, precisament aquells que suposen bàsicament ampliar el negoci turístic i que manco derivades negatives tenen

per als agents més poderosos del sistema (operadors turístics i hotelers versus treballadors i societat civil). Encara més, d'aquests tres grans objectius són els dos primers sobre els que més èmfasi s'ha posat.

Així, al llarg d'aquestes tres dècades, s'han anat generant nous productes turístics que han vingut a complementar l'oferta bàsica de sol i platja, i han avançat (amb sort desigual) pels camins abans exposats. Entre els principals productes turístics complementaris desenvolupats podem assenyalar el turisme de golf (Garau-Vadell, 1997, 2001, 2005; Garau-Vadell & Borja-Solé, 2008), el turisme nàutic (Garau-Vadell, 2005a; Alcover *et alii*, 2011; Payeras *et alii*, 2010) i el turisme rural (Blasco, 2002; Cánoves *et alii*, 2003) durant la dècada de 1990; i del turisme de creuers (Luna, 2015) i del cicloturisme (Garau-Vadell & Tur, 1994, 1998; Garau-Vadell *et alii*, 2000) ja durant les primeres dècades del segle XXI.

Si bé s'han intentat desenvolupar altres productes turístics, podem dir que aquests són els que més robustesa presenten, tot i que de forma general no comporten un nombre de visitants molt elevat. En aquest sentit, a la següent taula (taula 11) sintetitzam l'impacte positiu o negatiu en relació amb els diferents punts que es pretenien resoldre amb el desenvolupament d'una

	Golf	Nàutic	Rural	Creuers	Cicloturisme
Diversificar	+	+	+	+	+
Allargar la temporada	+	-	+	-	+
Reduir impacte ambiental	-	-	?	-	+
Treballadors especialitzats ³	-	+	-	-	-
Reduir concentració mitjans	-	+	?	-	+
Nre. de turistes	89.383 (2005)			1.381.684 (2017)	c. 200.000 (2018)

Taula 11. Matriu resum de l'impacte dels nous productes turístics de les Balears

major i més diversificada oferta turística. Com es pot veure, els resultats són complexos d'analitzar. Així, en la matriu, el producte que més aspectes positius planteja és el cicloturisme, que té un comportament molt estacional tot i que en els mesos anteriors i posteriors al tradicional de sol i platja, i el podríem considerar ambientalment amigable. A l'altre extrem tenim el turisme de creuers, que no aporta més que en tant que inclou un producte més que genera diversitat. Però, malauradament, es pot veure que en l'àmbit de turistes globals el que té un nombre més elevat és precisament el que manco pot ajudar a pal·liar alguns dels punts febles del model turístic balear.

³ En destí.

4. EL TURISME ARQUEOLÒGIC A LES BALEARS: ENTRE L'OPORTUNITAT I LA REALITAT

4.1. La clau del procés: distinció conceptual entre registre, patrimoni i producte arqueològic

Per poder entendre de forma adequada la relació entre turisme i arqueologia, pensam que es fa necessari començar introduint una sèrie d'eines conceptuais que ens permetin pensar de forma efectiva aquesta relació. Així, voldríem plantejar una distinció bàsica entre tres conceptes distints, però estretament relacionats (Criado, 1993; 1996; González, 2000):

- **Registre arqueològic (RA).** Seria el conjunt d'elements materials (mobles i immobles) produïts per l'acció humana del passat que ens han arribat al present. Aquests elements encapsulen la possibilitat de reconstruir els seus sentits culturals originals. És a dir, en certa mesura són potencials finestres a les societats del passat en tant que ens permeten reconstruir algunes de les relacions que existiren al passat. Però, perquè aquesta potencialitat esdevingui realitat cal interpretar (valorar) arqueològicament aquests elements mitjançant un conjunt específic de praxis arqueològiques (que són canviants i contingents, i venen determinades tant pel context social i institucional de la disciplina com pel context sociocultural general).

- **Patrimoni arqueològic (PA).** Seria la suma d'aquests elements materials del passat en el present (RA) més el conjunt de concepcions i valors que d'aquests tenen i han tengut al llarg del temps una o diverses comunitats socials, així com les accions que aquestes realitzen en i amb relació a aquests elements. En el cas concret del patrimoni arqueològic, en bona part de les societats occidentals contemporànies (inclosa la nostra) estam davant un patrimoni oficialitzat entorn als estats. Així, la seva conformació com a patrimoni (iniciada cap a finals del segle XIX) es va articular preferentment entorn als seus valors identitaris, històrics, formatius, estètics i simbòlics, i es varen considerar dignes de ser protegits, divulgar-se, socialitzar-se i transmetre's a les futures generacions pel conjunt de la societat (Ballart, 1997; Ballart & Juan, 2001; Barreiro, 2006).

- **Producte arqueològic (PrA).** En aquest cas, podríem definir com a producte arqueològic aquells béns que formen el patrimoni arqueològic i que han sofert un procés de comodificació. És a dir, un procés mitjançant el qual s'assigna al bé arqueològic un valor monetari específic entrant dins el mercat i podent ser consumit. Existeixen diferents tipus de productes arqueològics, essent-ne uns dels principals aquells encaminats a donar resposta a les necessitats dels turistes.

El procés de comodificació per convertir un bé arqueològic patrimonial en un producte turístic arqueològic és complex i, en bona mesura, molt específic, ja que no hi ha dos béns patrimonials iguals i, al mateix temps, és necessari

adaptar-se a les necessitats i desitjos dels seus visitants (que també són molt diversos i canviants).

Així i tot, de forma general i només com a eina heurística podem dividir aquest procés en tres etapes diferenciades: l'etapa d'intervenció, l'etapa d'interpretació i la de màrqueting (Recuero *et alii*, 2016).

En primer lloc, l'etapa d'intervenció contempla les accions encaminades a avaluar les condicions de preservació, mesurar la capacitat de càrrega i dissenyar i executar un programa de conservació-restauració sobre el bé patrimonial (Recuero, 2016: 106).⁴ Aquestes actuacions són necessàries per assegurar la protecció i la conservació del bé patrimonial, aspecte que és indispensable almanco des de dos punts de vista: d'una banda, per poder tenir un producte sostenible en el temps i, d'una altra, és indispensable des del punt de vista legal en tant que es tracta d'un bé patrimonial arqueològic i que, per tant, està protegit per la normativa legal vigent.

En segon lloc, tenim l'etapa d'interpretació, que consisteix a adaptar el recurs patrimonial per a la seva exposició pública (Recuero *et alii*, 2016: 108). També cal realitzar una investigació del mercat en el qual s'inserirà el nou producte turístic arqueològic. A continuació s'haurà de dissenyar i executar el projecte museogràfic seleccionant els discursos⁵ (què volem contar), la filosofia bàsica de relació amb els visitants (com es vol contar) i desenvolupant les infraestructures necessàries per fer que l'experiència del visitant sigui l'adequada. Finalment, acabariem desenvolupant el disseny dels productes i serveis que podran consumir els visitants. En aquesta fase tampoc ens podem oblidar de definir l'estructura de gestió de l'entitat cultural que governarà tot el procés.

La tercera fase del procés de comodificació és el disseny i la implementació del pla de màrqueting, que té com a objectiu "crear sostenibilitat econòmica, social i mediambiental entorn al producte patrimonial resultant" mitjançant la creació de relacions estables i perllongades que generin valor (tant amb els potencials clients com amb la comunitat local, els agents públics i privats, etc.) (Recuero *et alii*, 2016: 45).

4.2. Analitzant el cas balear: abundant patrimoni, poc producte turístic arqueològic

4 En aquest punt, s'ha de contemplar que, en diverses ocasions, el procés de patrimonialització d'un bé arqueològic pot contemplar processos de posada en valor, consolidació, restauració i posada en escena dels béns, accions encaminades a facilitar i fomentar la sociabilització del patrimoni arqueològic.

5 De forma ideal, els discursos s'haurien de fonamentar en la recerca arqueològica del bé patrimonial, que formaria part de les accions bàsiques vinculades a la seva natura com a registre arqueològic. És a dir, de forma ideal per generar un producte turístic arqueològic seria necessari re-construir el sentit cultural original del bé patrimonial, ja que aquest hauria de ser l'element essencial per generar les narratives del producte (que permetrà generar la singularitat del bé i assegurar la seva autenticitat, dos dels valors essencials vinculats a aquest tipus de productes).

Seguint la distinció conceptual exposada a l'apartat anterior, especialment aquella que diferencia els béns patrimonials dels productes arqueològics, realitzarem una anàlisi sintètica del cas balear que ens permeti conèixer en major profunditat la situació actual del patrimoni arqueològic, i fins a quin punt s'han produït (o no) processos de generació de productes turístics entorn a aquests béns. Per fer això, hem recopilat tot un conjunt d'informacions bàsiques, així com definit una sèrie d'indicadors que ens poden permetre establir una imatge general dels processos de conversió del patrimoni arqueològic en productes turístics presents a les Balears.

De forma bàsica, el patrimoni arqueològic es pot dividir en dos tipus de béns principals, els immobles i els mobles, que requereixen una anàlisi diferenciada, ja que la seva natura planteja processos de comodificació diferents. Així, començarem analitzant els béns immobles patrimonials (jaciments arqueològics) i després abordarem l'estudi dels béns mobles (articulats entorn a museus, centres d'interpretació i col·leccions museogràfiques).

A nivell quantitatiu, a les Illes Balears tenim identificats més de 6.000 béns patrimonials immobles arqueològics de molts diverses tipologies estructurals i funcionals, i vinculats a un ample ventall cronològic des de la prehistòria fins a l'edat contemporània. Així doncs, la primera característica evident és la gran riquesa que tenen les Balears en béns immobles arqueològics. A més, aquests es distribueixen per tot el territori illenc i tant la seva densitat com el seu estat de conservació estan íntimament relacionats amb les dinàmiques territorials agrícoles i urbanístiques històriques dels espais on se situen els béns patrimonials.

Podem observar algunes diferències importants pel que respecta a la densitat arqueològica entre les diferents illes (taula 12). Com podem veure, Menorca és l'illa que té una major densitat arqueològica. Tot i que no podem descartar la possibilitat que aquesta realitat es vinculi a majors densitats d'ocupació de l'espai al passat, aquest fet també es podria vincular a una millor conservació, aspecte que es lligaria amb la menor pressió sobre el territori que ha tengut l'illa al llarg de la història (per exemple amb el desenvolupament d'estratègies extensives de ramaderia o un menor desenvolupament turisticourbà).

	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	Balears
Superfície (km ²)	3640,11	701,8	572,56	83,24	4.997,71
Nre. de jaciments arqueològics	3944	1496	532	123	6.095
Densitat arqueològica (nre. de jaciments/km ²)	1,08	2,13	0,93	1,48	1,22

Taula 12. Jaciments i densitat arqueològica de les Balears

Com hem assenyalat, consideram que un aspecte essencial en els processos de mercantilització dels jaciments arqueològics és el desenvolupament de projectes de recerca arqueològica encaminats a la reconstrucció del sentit cultural del jaciment, en tant que aquesta acció possibilita tant el desenvolupament dels discursos necessaris per generar un producte de qualitat (autèntic i únic) així com (en molts de casos) l'actuació física sobre ells desvetllant les restes i facilitant la seva posada en valor. D'aquesta manera, un altre índex interessant és el de densitat de projectes de recerca arqueològica vigents, tant en nombres absoluts com en funció del nombre de jaciments afectats per aquests projectes (vegeu taula 13). Com es pot

	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	Balears
Superfície (km ²)	3640,11	701,8	572,56	83,24	4.997,71
Nre. de jaciments arqueològics	3944	1496	532	123	6.095
Nre. d'intervencions programades anuals (2017)	22	10	1	3	36
Ràtio d'intervencions programades per jaciment	22	10	1	3	36
(nre. d'intervencions / nre. de jaciments totals)	0,0056	0,0067	0,0019	0,024	0,0059
Densitat d'intervencions programades (nre. d'intervencions / superfície en km ²)	0,0060	0,014	0,0017	0,036	0,0072

Taula 13. Intervencions arqueològiques programades a les Balears

veure, en aquest aspecte tenim també importants diferències. Així, Mallorca, tot i que compta amb més projectes de recerca en marxa, quan es relativitza en funció del nombre total de jaciments existents o de la superfície de l'illa passa a situar-se en tercera posició. En canvi, Formentera en termes relatius és el territori insular amb millors ràtios, fins i tot per sobre de Menorca.

Un altre punt clau per entendre la realitat existent té a veure amb els jaciments arqueològics visitables. En aquest sentit, és necessari un aclariment metodològic. Consideram que un jaciment arqueològic és visitable quan posseeix tres característiques essencials bàsiques. En primer lloc, la visita ha de ser pública i lliure; és a dir, que es permeti la visita de forma regular i sense

dificultats. Segon, ha d'existir senyalització que indiqui on és el jaciment i, si és possible, també senyalització a les vies de comunicació principal sobre com arribar-hi. Especialment es valora que aquests elements siguin materials i ben visibles. Finalment, el jaciment ha de tenir algun element interpretatiu que reculli discursos que permetin al visitant entendre el bé patrimonial (en aquest sentit també es demana que aquests elements siguin físics, tot i que poden remetre a espais virtuals). En tal cas, l'anàlisi de les dades ens mostra un comportament semblant a les anteriors, amb Mallorca en primer lloc en nombres absoluts, però passant a la tercera posició en termes relatius, amb Formentera i Menorca per davant. També en aquest cas l'illa d'Eivissa es posiciona en darrer lloc (taula 14).

	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	Balears
Superfície (km ²)	3.640,11	701,8	572,56	83,24	4.997,71
Nre. de jaciments arqueològics	3.944	1.496	532	123	6.095
Nre. de jaciments visitables (2019)	48	28	6	6	88
Ràtio de jaciments visitables (nre. de jaciments visitables / nre. de jaciments totals)	0,012	0,018	0,011	0,049	0,0144
Densitat de jaciments visitables (nre. de jaciments visitables / superfície en km ²)	0,013	0,039	0,010	0,072	0,0176

Taula 14. Jaciments arqueològics visitables a les Balears

Un aspecte completament desenvolupat a les Balears en relació amb el patrimoni arqueològic té a veure amb l'estudi de visitants. Com podem veure a la taula següent (taula 15), a les Balears actualment només existeixen onze béns arqueològics als quals es fa recompte del nombre de visitants. Això representa només el 12,5 % del total dels jaciments arqueològics que són visitables. A més, en molts de casos, les xifres no es publiquen de forma regular o directament no són accessibles. D'altra banda, a aquest nivell mínim d'informació podem afegir l'absència total d'estudis de visitants que ens permeti definir el perfil de les persones que acudeixen a aquests jaciments arqueològics.

De forma provisional (en funció de la manca i de la irregularitat de dades

	Illa	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Ses Païsses	Mallorca										
Capocorb Vell		np	np	np	np	np	np	np	np	np	
Parc Arqueològic Puig de sa Morisca		sd	sd	sd	sd	sd	sd	sd	sd	30.616	
Pollentia						30.000					30.872
Castell de Santueri											
Castell de Capdepera											
TOTAL Mallorca											61.488
Nre. de béns comptabilitzats											2
Mitjana											
Torralba d'en Salord	Menorca	23.596	22.002	23.466	17.460	20.897	17.134	19.877	13.940	np	
Trepucó		6.508	7.766	8.603	sd	sd	sd	sd	sd	sd	
Torre d'en Galmés		10.645	10.272	15.301	11.519	7.556	8.987	13.430	13.630	12.988	
Naveta des Tudons		46.752	46.946	40.344	36.125	32.566	23.818	38.187	45.094	44.449	
Talatí de Dalt		sd	0	3.959	5.948	3.887	4.811	5.028	5.599	0	
TOTAL Menorca		87.501	86.986	91.673	71.052	64.906	54.750	76.522	78.263	57.437	
Nre. de béns comptabilitzats		4	4	5	4	4	4	4	4	2	
Mitjana		21.875	21.747	18.335	17.763	16.227	13.688	19.131	19.566	28.719	
Es Culleram ⁶	Eivissa				2.005	1.960	2.775	3.310	1.625		
Puig des Molins						18.986	16.918	17.067	15.472	15.968	
TOTAL Eivissa						20.946	19.693	20.377	17.097		
Nre. de béns comptabilitzats						2	2	2	2		
Mitjana						10.473	9.847	10.189	8.549		
TOTAL BALEARS											

Taula 15. Visitants a jaciments arqueològics de les Balears (2009-2017) (sd – sense dades; np – dades no públiques)

que tenim avui en dia) podem plantejar dues idees bàsiques sobre la vessant quantitativa dels visitants a jaciments arqueològics a les Balears. Com mostra el següent gràfic (figura 1), el nombre de visitants totals per al període 2009-2017 ha estat força irregular, tot i que ofereix una tendència a l'alça. D'altra

6 Anys 2012 i 2013, només dades de juny a octubre; 2014 i 2015, les dades són d'abril a octubre; 2016, les dades només corresponen als mesos de juny, juliol i agost.

banda, el gràfic que mostra la mitjana de visitants per jaciment també ofereix un patró irregular, encara que aquesta vegada amb una línia tendencial gairebé plana (figura 2). Així i tot, pensam que serà necessari aprofundir en l'anàlisi d'aquestes dades, ja que no descartam que els nostres resultats tenguin molt a veure amb la irregularitat en les dades disponibles (amb aparicions i desaparicions de diferents jaciments a les dades disponibles).

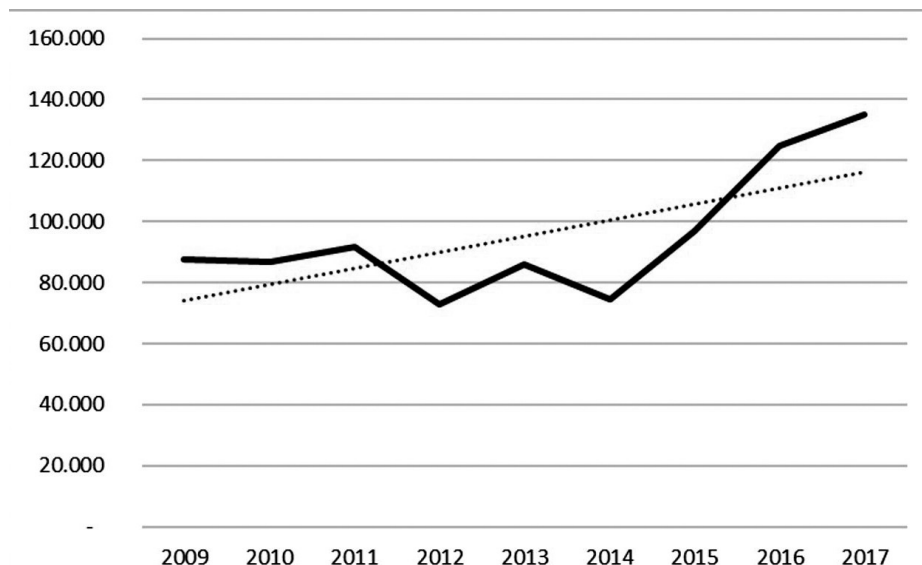

Figura 1. Evolució del nombre de visitants totals a jaciments arqueològics a les Balears (2009-2017) la línia puntejada mostra la tendència general

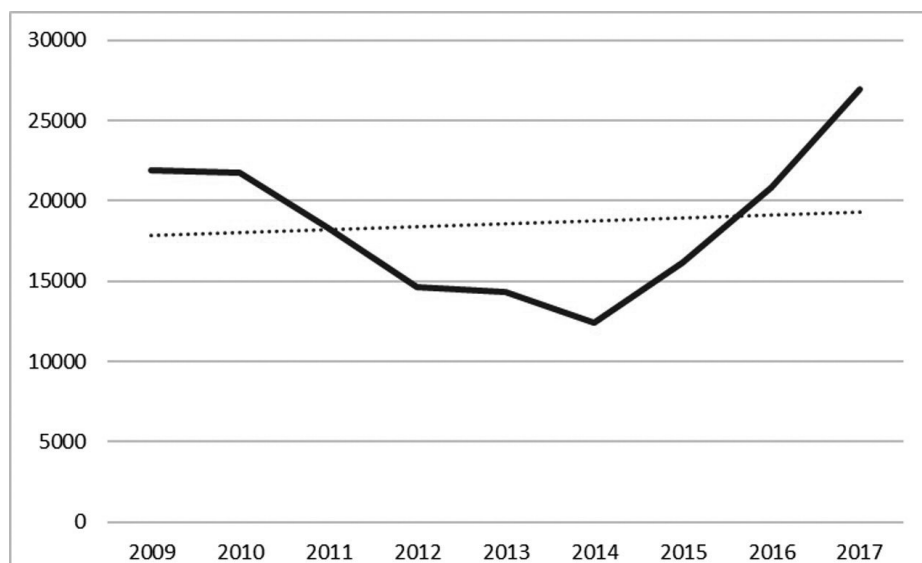

Figura 2. Evolució de la mitjana del nombre de visitants per jaciments arqueològics a les Illes Balears (2009-2017) la línia puntejada mostra la tendència general

Finalment, passam a valorar aquells jaciments arqueològics on existeix un producte arqueològic. És a dir, on s'ofereix un producte o un servei amb un cost econòmic determinat. En aquest cas, únicament hem valorat els productes arqueològics que s'ofereixen directament al propi jaciment arqueològic. No hem tengut en compte l'existència de productes oferts per diferents entitats privades sobre diferents jaciments arqueològics.

Les xifres ens mostren que l'illa amb uns millors resultats en aquest apartat és Menorca (sempre des d'un punt de vista relatiu), seguida d'Eivissa, Mallorca, i tanca Formentera, on no hem documentat cap producte arqueològic (vegeu taula 16). De totes maneres, aquesta primera aproximació de tipus quantitatiu haurà de complementar-se en el futur amb estudis qualitius, ja que en bona mesura els productes existents són molt poc diversos (principalment es tracta d'autovisites o com a molt de visites guiades) i (consideram) no estan ben adreçades al turista que visita les Balears.

El segon gran bloc de béns patrimonials arqueològics són els mobles. Aquests, segons la normativa legal existent a l'actualitat, es troben dipositats en centres museístics de les Illes. Així, en total tenim denou centres museístics amb col·leccions arqueològiques. Com es pot veure clarament a la taula següent (taula 17), la distribució d'aquests a l'arxipèlag és molt irregular. En termes relatius, l'illa amb una major densitat és Eivissa, seguida de Menorca i Mallorca. A Formentera, a l'actualitat no hi ha cap centre museístic, tot i

	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	Balears
Superfície (km ²)	3640,11	701,8	572,56	83,24	4.997,71
Nre. de jaciments arqueològics	3944	1496	532	123	6.095
Nre. de jaciments amb producte turístic arqueològic (2017)	10	7	2	0	19
Ràtio de producte arqueològic (nre. de jaciments amb producte / nre. de jaciments totals)	0,0025	0,0047	0,0037	0	0,003
Densitat de producte arqueològic (nre. de jaciments amb producte / superfície en km ²)	0,0027	0,099	0,0035	0	0,0038

Taula 16. Jaciments amb producte arqueològic a les Balears

que ja han començat les obres per obrir el futur Museu de Formentera a la Seineta (amb un pressupost global de 2,5 milions d'euros).

Respecte a les persones que visiten els centres museístics de les Balears tenim alguns dels mateixos problemes que hem assenyalat per al cas dels béns immobles arqueològics, amb una manca de dades molt important. Així, les dades de visitants no es publiquen de forma regular (com sempre, Menorca n'és l'excepció positiva), tot i que la gran majoria de centres són públics. A dia d'avui tenim un conjunt de dades incompletes amb les quals es fa difícil plantejar interpretacions globals (vegeu taula 18).

	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	Balears
Superfície (km ²)	3640,11	701,8	572,56	83,24	4.997,71
Nre. de museus, centres d'interpretació i col·leccions museogràfiques arqueològiques	13	3	4 (3) ⁷	0	20(19)
Densitat de centres museístics arqueològics (nre. de centres / superfície en km ²)	0,0036	0,0042	0,0069 (0,0052)	0	0,0040 (0,0038)

Taula 17. Centres museístics amb col·leccions arqueològiques a les Balears

D'altra banda, tampoc tenim dades qualitatives sobre els visitants, cosa que dificulta saber els perfils sociodemogràfics dels que acudeixen a centres museístics amb col·leccions arqueològiques. Sobre aquest punt disposam d'un parell de dades d'interès. Així, tenim tres centres (tots de Mallorca: CI S'Illot, Museu d'Història de Manacor i Museu de Son Fornés) dels quals coneixem el desglossament entre visitants nacionals i estrangers, i el nombre de visitants de centres escolars per al trienni 2016-2018 (vegeu taula 19).

De forma sintètica, hi ha una sèrie de dades que ens permeten extreure conclusions interessants. En primer lloc, els tres centres presenten xifres importants en visites escolars. Així al CI S'Illot el públic escolar ha anat augmentat de forma substancial el seu pes en relació amb el total de visitants (31 % el 2016; 42 % el 2017; 62 % el 2018), malauradament aquest fet no s'ha degut a un increment del nombre total d'escolars, sinó a una davallada espectacular dels visitants totals (un 47 %). Per la seva banda, en el Museu de Manacor el públic escolar representa un 28 % tant per al 2016 com per al 2017. Finalment, el públic escolar representa més de la meitat del públic visitant del Museu de Son Fornés (mitjana del 58 %). Aquestes dades, juntament amb l'existència d'altres productes de base arqueològica també adreçats a públic escolar, però no analitzats aquí per no estar vinculats directament amb

Illa	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Museu de Mallorca ⁸	sd	sd	sd	4.567	9.309	12.246	15.695	14.757	
Museu de Bellver									
Museu de Son Fornés							4.333	4.184	5.876
Museu de Manacor							7.568	8.726	5.754 ⁹
Museu d'Artà							1.290	1.305	1.188
Museu de Pollença ¹⁰									75.000
Museu de Lluc			92.741						
Museu de Deià									
Museu de Sóller									
Museu de Cabrera									
Museu de Pollentia				4.617	10.933	14.143	13.397	24.042	
Museu de la Porciúncula									
Museu Bíblic									
CI S'illot							2.065	1.682	1.087
TOTAL Mallorca									
Nre. de centres comptabilitzats									
Mitjana									
Museu de Menorca	14.245	12.881	14.688	17.246	20.209	20.683	25.870	22.450	
Museu de Ciutadella	6.079	6.251	6.549	7.930	6.514	7.021	9.671	8.881	
CI Torre d'en Galmés	-	-	-	-	-	-	3.755	3.126	
TOTAL Menorca	20.324	19.132	21.237	25.176	26.723	27.704	39.296	34.457	
TOTAL Menorca									
Nre. de centres comptabilitzats	2	2	2	2	2	2	3	3	
Mitjana	10.162	9.566	10.619	12.588	13.362	13.852	13.099	11.486	

7 Fins a on sabem, el Museu de Dalt Vila roman tancat des del 2010.

8 Sense col·lecció arqueològica en exposició pública des del 2009.

9 Només comptabilitzats fins a agost.

10 No és exclusiu d'arqueologia. L'entrada és gratuïta.

	Illa	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
MAEF	Eivissa				18.986	16.918	17.067	15.472	15.968	
Museu Dalt Vila		Tancat	Tancat	Tancat	Tancat	Tancat	Tancat	Tancat	Tancat	Tancat
CI Madina Yabisa										
C. I. Sa Capelleta ¹					4.338		3.538			
TOTAL Eivissa										
Nre. de centres comptabilitzats										
Mitjana										
TOTAL BALEARS										

Taula 18. Visitants a centres museístics amb col·leccions arqueològiques de les Balears (2010-2018)

centres o béns arqueològics o per no tenir dades numèriques (Arqueòdrom UIB; Metalls ArqueoUIB; Diverarqueòlogos; Ruta Sencelles-Costitx; Aldarq; Arqueonautes; Pollentia), ens evidencien l'existència d'una relativament important demanda de producte arqueològic de vessant didàctica i adreçada a les escoles.

En segon lloc, podem veure un comportament molt diferenciat respecte al pes dels visitants estrangers. Al CI de s'Illot s'observa una caiguda sostinguda d'aquests visitants (2016-49 %; 2017-38 %; 2018-25 %). En canvi, el Museu de Manacor i el Museu de Son Fornés tenen xifres molt més estables que es mouen en ambdós casos entre el 11 i el 14 %. Amb aquestes poques dades, es fa difícil plantejar una reflexió global sobre la relació entre visitants estrangers i els centres museístics arqueològics. A priori, podríem plantejar que la reduïda importància d'aquests en els casos de Son Fornés i Manacor tenen molt a veure que són iniciatives clarament destinades al públic local. La major importància del públic estranger en el CI de s'Illot s'hi ha de vincular per la seva situació, ben enmig d'un nucli turístic de primer ordre.

	CI S'Illot			Museu de Manacor			Museu de Son Fornés		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Total de visitants	2.065	1.682	1.087	7.568	8.726	5.754 ¹²	4.333	4.184	5.876
Visitants estrangers	1.021	651	278	1.023	1.223	-	515	566	674
Visitants nacionals	1.044	1.031	809	999	1.208	-	3.818	3.618	5.202
Total de visitants escolars	641	716	682	2.126	2.513	-	2.638	2.348	3.318

Taula 19. Visitants estrangers, nacionals i escolars a diversos centres museístics de les Balears

Allò preocupant, però, és que sembla que el producte que ofereix no està tenint èxit entre aquest públic.

5. CONCLUSIONS

Com assenyalàvem a l'inici del text, les Balears tenen un patrimoni arqueològic molt variat, d'una qualitat excepcional, i amb més de 6.000 jaciments arqueològics i una densitat d'1,2 jaciments per quilòmetre quadrat som de les comunitats autònomes més riques en aquest sentit. A més, alguns d'aquests béns patrimonials tenen una conservació destacada, una monumentalitat espectacular i es vinculen a cultures del passat que només visqueren a les Balears. També a nivell de patrimoni moble arqueològic la realitat actual és força positiva, ja que tenim una gran quantitat i qualitat i, a més, fins a 20 centres museístics amb col·leccions arqueològiques.

Però, dit això, i recuperant la distinció conceptual que hem proposat aquí, entre registre arqueològic (RA), patrimoni arqueològic (PA) i producte arqueològic (PrA), estam en condicions d'assenyalar que, ara per ara, el desenvolupament de productes turístics arqueològics a les Balears és relativament reduït, tot i que s'ha de diferenciar el cas paradigmàtic de Menorca, en el qual bona part de les dades es publiquen de forma regular, i que ofereixen unes bones xifres, amb 57.000 visitants a jaciments arqueològics (amb només dos de comptabilitzats, Naveta des Tudons i Torre d'en Galmés).

Encara així, pensam que hi ha molt d'espai per a l'esperança. En primer lloc, cal tenir en compte dues xifres (tot i que són molt provisionals per la manca de dades abans exposada). El nombre total de visitants a jaciments balears el 2017 arribà als 134.893, amb una mitjana de 26.979 per bé patrimonial. Segona xifra important, al mateix any, el nombre de visitants a centres museístics amb col·leccions arqueològiques foren més de 105.000. En total, els béns patrimonials arqueològics de les Balears reberen més de 240.000 visites només al 2017. Sense cap dubte, les xifres definitives (quan puguem accedir a les dades incompletes) suposaran un augment molt significatiu d'aquests nombres.

D'altra banda, com hem pogut comprovar, un dels principals problemes que hem tengut a l'hora d'analitzar el desenvolupament d'un producte consolidat d'arqueoturisme és la manca d'informació existent sobre els visitants, tant a nivell quantitatiu com a nivell qualitatiu, si bé és cert que el comportament en aquest punt no és igual a totes les Illes, amb Menorca, que publica periòdicament totes les dades de accés dels jaciments gestionats pel Consell i, en canvi, Mallorca i Eivissa, amb moltes mancances. Si comparam la situació de l'arqueoturisme amb altres productes turístics complementaris i ja consolidats, observam que una important diferència radica en l'existència

11 Les dades de 2013 corresponen només als mesos des de juliol fins a octubre; les de 2015, des d'abril fins a agost.

12 Només dades disponibles fins a agost.

d'estudis de volum de turistes i, especialment, de treballs que valoren l'impacte econòmic d'aquest tipus de productes. En aquest sentit, pensam que pot ser una bona mesura a implementar.

6. BIBLIOGRAFIA

AETIB. 2018. *El turisme a les Illes Balears. Anuari 2017*. AETIB: Palma.

Aguiló, E. (dir). 1981. *El turismo en las Baleares*. Consell Interinsular / Conselleria d'Economia i Hisenda / Banca March: Palma.

Aguiló, E.; Alegre, J.; Sard, M. 2005. "The persistence of the sun and sand tourism model". *Tourism Management* 26 (2): 219-231.

Aguiló, E.; Sastre, A. 1984. "La medición de la estacionalidad del turismo: el caso de Baleares". *Estudios Turísticos* 81: 79-88.

Albacete, C. A.; Fuentes, M. M.; Haro-Domínguez, M. C. 2013. "La investigación española en turismo con impacto internacional (1997-2011). Una perspectiva desde la economía y la dirección de la empresa". *Cuadernos de Economía y Dirección de la Empresa*: 17-28.

Alcover, A.; Alemany M.; Jacob, M.; Payeras, M.; García, A.; Martínez-Ribes. 2011. "The economic impact of yacht charter tourism on the Balearic economy". *Tourism economics* 17(3): 625-638.

Alegre, J.; L. Pou, L. 2003. "El turismo de sol y playa desde la perspectiva de los consumidores europeos. Un nuevo desafío en el desarrollo turístico de Baleares". A: López Casanovas, G. (Dir.) *Islas Baleares. Serie Estudios Regionales*. Fundación BBVA: Madrid.

Alegre, J.; Pou, Ll. 2006. "El paquete turístico de todo incluido: un análisis de sus implicaciones económicas para el caso de las Islas Baleares". A: *DEA Working Papers Series* núm.17 [https://dea.uib.cat/digitalAssets/128/128276_9.pdf, març 2019]

Alegre, J.; Sard, M. 2015. "When demands drops and prices rise. Tourist packages in the Balearic Islands during the econòmic crisis". *Tourism management* 46: 375-385.

Amer, J. 2009. "Emprendedores turísticos locales y su intermediación en la esfera de las políticas públicas: el caso de Mallorca. Una aproximación desde la sociología histórica y política". *Pasos* 7 (3): 371-380.

Amer, J. 2011. "Educación y sociedad turística en Baleares las políticas públicas educativas ante el impacto de la economía de servicios turísticos en el abandono escolar". *Investigaciones Turísticas* 2: 66-81.

ATB. 2012. *El turisme a les Illes Balears. Anuari 2011*. ATB: Palma.

ATB. 2013. *El turisme a les Illes Balears. Anuari 2012*. ATB: Palma.

Augé, M. 2008. *Los "no lugares", espacios del anonimato: una antropología de la sobremodernidad*. Gedisa: Barcelona.

Ballart, J. 1997. *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*. Ariel: Barcelona.

Ballart, J.; Tresserras, J. 2001. *Gestión del patrimonio cultural*. Ariel: Barcelona.
Barceló, B. 2000. "Història del turisme a Mallorca". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 50: 31-55.

Barceló, C. 2010. *Estudio sobre productos turísticos emergentes en las Illes Balears*. Cámara de Comercio de Mallorca: Palma.

Bardolet, E.; Sheldon, P. 2008. "Tourism in archipelagos. Hawai'i and the Balearics". *Annals of Tourism Research* 35(4): 900-923.

Baron, R. V. 1975. *Seasonality in tourism: a guide to the analysis of seasonality and trends for policy making*. Economist Intelligence Unit: London.

Barreiro, D. 2006. "Conocimiento y acción en la arqueología aplicada". *Complutum* 17: 205-219.

Blasco, A. 2002. "Planificación y gestión del territorio turístico de las Islas Baleares". A: Blanquer, D. *Ordenación y gestión del territorio turístico*. UIB: Palma; 215-286.

Blázquez, M.; Garau, J. M.; Murray, I. 2002. *El tercer boom: indicadores de sostenibilitat del turisme de les Illes Balears, 1989-1999*. Ed. Lleonard Muntaner: Palma.

Calvo, M.; D. Javaloyas, D.; Albero, D.; García Rosselló, J. 2014. "Enhancing 'places' through archaeological heritage in sun, sand and sea touristic coastal areas: a case from Mallorca (Spain)". *Journal of Island and Coastal Archaeology* 9 (3): 314-363.

Cànoves, G.; Villarino, M.; Armas, P.; Seguí Llinás, M.; Blanco, A.; Cuesta, L.; Herrera, L.; Priestley, G. K. 2003. "Turismo rural y desarrollo rural. Perspectivas de futuro en Cataluña, Baleares y Galicia". *Serie geogràfica* 11: 117-140.

Coll, M. A.; Seguí, M. 2014. "El papel del clima en la estacionalidad turística y la configuración de productos turísticos emergentes. El caso de Mallorca". *Cuadernos de Turismo* 33: 15-30.

Conselleria de Turisme. 2005. *El turismo a les Illes Balears. Dades informatives, any 2004*. Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears: Palma.

Conselleria de Turisme. 2002. *El turismo a les Illes Balears. Dades informatives, any 2001*. Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears: Palma.

Criado, F. 1993. "Visibilidad e interpretación del registro arqueológico". *Trabajos de Prehistoria* 50: 39-56.

Criado, F. 1996. "Hacia un modelo integrado de investigación y gestión del Patrimonio Histórico: la cadena interpretativa como propuesta". *Boletín Andaluz de Patrimonio Histórico* 16: 73-78.

Duro, J. A., & Farré, F. X. 2015. "Estacionalidad turística en las provincias españolas: medición y análisis". *Cuadernos de Turismo* 36: 157-174.

Garau, J. "Propuesta de dos índices para la medición de la Competitividad de los destinos de sol y playa del mediterráneo: avance de resultados desde el punto de vista de la demanda". *Revista de Análisis Turístico* 4: 50-67.

Garau-Vadell, J. 1997. *El Turismo de Golf en Balears 97*. Edicions CAEB: Palma.

Garau-Vadell, J. 2001. *El Turismo de Golf en Balears 01*. Edicions CAEB: Palma.

Garau-Vadell, J., & Tur, V. 1998. *El cicloturismo en Baleares*. CAEB: Palma.

Garau-Vadell, J., & Tur, V. 2004. *El cicloturismo en Baleares*. CAEB: Palma.

Garau-Vadell, J. 2005. *El turismo de golf en Balears 05*. Edicions CAEB: Palma.

Garau-Vadell, J. 2005. "El turismo náutico como elemento de diversificación turística. Análisis del consumidor e impacto económico. El caso Baleares". *Investigación y marketing* 88: 62-74.

Garau-Vadell, J.; Borja-Solé, Ll. 2008. "Golf in mass tourism destinations facing seasonality: a longitudinal study". *Tourism Review* 63 (2): 16-24.

Garau-Vadell, J.; De-Juan-Vigaray, M.; Mesa, E. 2000. "El auge del cicloturismo ante el reto de la estacionalidad. El caso de Baleares". *Investigación i marketing* 66: 30-39.

García Sánchez, A. & Alburquerque García, F.J. 2003. "El turismo cultural y el de sol y playa: ¿sustitutivos o complementarios?". *Cuadernos de Turismo* 11: 97-105.

García Sastre, M. A.; Alemany, M.; Trías, M. 2015. "Are regional political

decisions the key element in reducing seasonal variation in tourism? The case of the Balearic Islands". *Tourism Economics* 21(6): 1207-1219.

González Méndez, M. 2000. Memoria, historia y patrimonio: hacia una concepción social del patrimonio. *Trabajos de Prehistoria* 57 (2): 9 -20.

Ioannides, D.; Debbage, K.G. 1998. "The economic geography of the tourist industry". *A supply-side analysis*. Routledge: London.

Javaloyas, D. 2010. "Hacia una historia praxiológica de la arqueología prehistórica española. La arqueología mallorquina como caso de estudio". *Complutum* 21(1): 27-41.

Javaloyas, D. 2011. "Para el pueblo pero sin el pueblo. La arqueología mallorquina del s. XXI". A: Almansa, J. (Ed.) *El futuro de la arqueología en España*. JAS Arqueología: Madrid; 125-130.

Javaloyas, D.; Sastre, M.; Oliver, Ll.; Gloaguen, E. 2012. "Arqueologia i públic a Mallorca, una trista història. Reflexions a partir d'una intervenció a Son Corró." A: Riera, M. (Coord.): *IV Jornades d'Arqueologia de les Balears* (Eivissa, 1 i 2 d'octubre, 2010). Vessants: Palma; 241-248.

López-Bonilla, M.; Granados-Perea, C.; López-Bonilla, L. M. 2017. "Primera generación de autores con difusión internacional en la investigación turística española". *Revista Española de Documentación Científica*, 40 (3): 18 pp.

Luna, M. 2015. "El turismo de cruceros en el Mediterráneo y en las Illes Balears. Un análisis entre el 2000 y el 2012". *Scripta Nova* XIX (514): 33 pp.

Moreno, S.; Picazo, P. 2012. "Difusión de la investigación científica en revistas de turismo realizada por instituciones españolas". *Revista de Análisis Turísticos*, 14 (2): 33-52.

Murray, I. 2005. "El pisotón ecológico (y empresarial) en las Islas Baleares". *Medio ambiente y comportamiento humano: Revista Internacional de Psicología Ambiental* 6 (2): 123-166.

Murray, I. 2012. *Geografies del capitalisme balear: poder, metabolisme socioeconòmic i petjada ecològica d'una superpotència turística*. Tesis doctoral, Universitat Illes Balears: Palma.

Murray, I.; Blázquez, M.; Pons, A. 2003. "La explosión turística en las Islas Baleares (1956-2000). Cambios de uso del suelo y metabolismo socioeconómico". Comunicació presentada al VII Encuentro entre Técnicos e Historiadores i al III Seminario sobre Evolución del Territorio como Punto de Encuentro Transdisciplinar, organitzat per la Universitat de les Illes Balears, 20 i 21 de juny de 2003.

Payeras, M.; Jacob, M.; Alcover, A.; Alemany, M.; García, M. A.; Martínez-Ribes, L. 2010. "Analysis of the yacht charter industry in the Balearic Islands". Paper presented at The First International Conference on Tourism between China and Spain (ICTCHS), March. Palma de Mallorca.

Picornell, C. 1989. "Turisme i territori a les Illes Balears." Tesi doctoral inèdita. Universitat de les Illes Balears: Palma.

Pons, A.; Rullan, O.; Murray, I. 2014. "Tourism capitalisme and island urbanization: tourist accomodation diffusion in the Balearics, 1936-2010". *Island Studies Journal* 2: 239-258.

Recuero, N.; Blasco, F.; Garcia de Madariaga, J. 2016. *Marketing del turismo Cultural*. ESIC: Madrid.

Rullan, O. 1999. "Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares". *Estudios Geográficos* 236 (LX): 403-442.

Salvà i Tomàs, P. A. 1985. "Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears." *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 2: 17-32.

Salvà, P. 2004. *Una aproximació a la immigració d'estrangers a les Illes Balears*. Sa Nostra: Palma.

Sastre, A. 1995. *Mercat turístic balear*. Institut d'Estudis Baleàrics: Palma.

Sastre, A. 2002. "Els majoristes de viatges." A: Picornell, C.; Sastre, F.; Serra, S. (dirs) *Turisme i societat a les Illes Balears*. Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears: Palma de Mallorca: 465-480.

Seguí, M. 1995. *Les nouvelles Baléares: la rénovation d'un espace touristique mythique*. L'Harmattan: París.

Seguí Ramón, J. 1998. *Les Balears en venda. La desinversió immobiliària dels illencs*. Documenta Balear: Palma.

Valdivielso, J. 2001. "Poder y hegemonía en la batalla de la ecotasa". A: Valdivielso, J. (comp.) *¿A qué llamamos ECOTASA?*. Monograma Editores: Palma de Mallorca: 9-40.

Recordant les primeres Jornades d'Estudis Locals, 1994. Memòria gràfica

---

Gabriel Pieras i Salom

Cronista oficial de la ciutat d'Inca

Fa 25 anys s'iniciaren les Jornades d'Estudis Locals d'Inca. El regidor de Cultura Antoni Alorda Vilarrubias juntament amb Damià Pons i Pons foren els primers que tengueren la idea. Després s'hi ajuntaren Pere Rayó Bennàssar i Gabriel Pieras Salom. Es va decidir que tendrien lloc els dies 6 i 7 de maig d'aquell any 1994. Després es varen escollir les persones que formarien part de la Comissió Científica, que seria l'encarregada de vetllar per la qualitat dels treballs presentats i moderar els comunicants. Aquesta quedà formada per Antoni Alorda, Maria Barceló, Joana Maria Seguí, Pere-Joan Llabrés, Pere Rayó i Pere Fullana. Al mateix temps es va nomenar una Comissió Organitzadora que va ser composta per Joan Ensenyat Quintana, bibliotecari, Pere Rayó Bennàssar i Gabriel Pieras Salom.

Les primeres Jornades d'Estudis Locals d'Inca es varen portar a terme durant els dies 6 i 7 de maig de l'any 1994. La participació fou abundosa. Va concloure amb una taula rodona amb la intervenció de Maria Barceló Crespí, Arnau Company Mates, Agustí Colomines i Gabriel Ensenyat Pujol. Cal dir que la premsa escrita, la ràdio i la televisió en donaren una àmplia informació.

Comissió Organitzadora

Gabriel Pieras, cronista oficial de la ciutat.

Joan Ensenyat Quintana, bibliotecari.

Pere Rayó Bennàssar, historiador de l'art.

Comissió Científica

Maria Barceló Crespí.

Pere Fullana Puigserver.

Pere-Joan Llabrés i Martorell.

Pere Rayó i Bennàssar.

Joana Maria Seguí Pons.

Es va comptar amb la col·laboració de la Comissió de Cultura del CIM.

En va fer la presentació Antoni Alorda Vilarrubias, regidor de Cultura,

Educació i Esports de l'Ajuntament d'Inca.

COMUNICANTS

- GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY
Mecanismes de formació de la toponímia àrab al *djuz* d'Inca.
- JOAN MIRALLES I MONTSERRAT
Entorn de l'impost del monedatge d'Inca de 1329.
- M. ANTÒNIA MATAS RIUTORT / AINA M. VIDAL MATEU
Esclaus a Inca al llarg del segle XV.
- PERE FIOL I TORNILA
Creació i consolidació del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.
- PERE-JOAN LLABRÉS MARTORELL
Un retaule d'Oms, signat i datat (1529-93).
- EMILIO BEJARANO GALDINO
El sector ganadero de Inca en el siglo XVIII.
- GABRIEL PIERAS SALOM
El problema de l'aigua a Inca en el període de 1849-1850.
- MIQUEL PIERAS VILLALONGA
El procés d'industrialització i organització del temps en el treball.
- MIQUEL A. MARQUÈS SINTES / MIQUEL PIERAS VILLALONGA
Temps lliure i oci a Inca i a Alaior.
- ANTONI MARIMON RIUTORT
Inca i les guerres de Cuba i de les Filipines de 1895-98.
- PERE FULLANA PUIGSERVER
El Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca (1900-1910).
- ARNAU COMPANYY I MATES
La premsa comarcal i local a Mallorca. Aproximació a la premsa d'Inca.
- BARTOMEU CARRIÓ I TRUJILLANO
La Veu d'Inca. Un setmanari catòlic i nacionalista.
- DAMIÀ PONS I PONS
El certamen literari d'Inca de l'any 1905.
- PERE RAYÓ BENNÀSSAR

L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900-1940).

- SANTIAGO CORTÈS I FORTEZA I JOAN PARETS SERRA
Aproximació al fet musical d'Inca.
- DAMIÀ PERELLÓ I FEMENIA
Sa Revetla d'Inca. Una visió des del 1991.
- JOSEP BENÍTEZ MAYRATA / FRANCISCA VIVES AMER
El recull toponímic d'Inca per a la nova cartografia de Balears.
- MÀXIM CAMPILLO ILLAN / SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
Emigració i immigració a Inca.
- MIQUEL SBERT I GARAU
L'ensenyament en català a la comarca d'Inca.

A més dels noms dels participants, podem veure aquests en el moment de la presentació de la seva comunicació, alguns d'ells, com també cita Mn. Santiago Cortès en el seu treball commemoratiu, no tenen la seva obra publicada al primer volum.

Autor de les fotografies: Gabriel Pieras Salom.

**ÀREA DE CULTURA
AJUNTAMENT D'INCA**

**I JORNADES
D'ESTUDIS LOCALS**

INCA
6 i 7 de maig de 1994

**Lloc:
CASAL DE CULTURA
(Carrer d'En Dureta, 5)**

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

INCA, 6 i 7 de maig de 1994

Aquestes jornades, que enguany realitzam per primer cop, tenem com a objectiu afavorir l'elaboració de treballs, o estudis, que tinguin el seu camp temàtic a Inca. No pretenem esser exclusives de cap dels diversos àmbits científics o culturals, sinó abraçar tots aquells tractats que facin referència a la nostra ciutat d'Inca. Els estudis econòmics, geogràfics, antropològics, literaris, històrics, etc..., hi trobaran sempre una bona acollida, perquè la nostra pretensió no és altra que la de donar a hom qui vulgui l'oportunitat de posar en comú, de contrastar les seves recerques amb altres que, com ell, estam interessats en un millor coneixement del nostre passat i present. No esperam, per tant, res més que generar un marc dins el que es pugui donar cabuda a tots aquests treballs i qual altra sigui també un possible incentivador de la realització d'aquests treballs.

Amb aquestes I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS volem començar un camí que any rera any ens vagi dotant de les eines necessàries per un millor coneixement de la nostra realitat, amb l'objectiu que en un futur no massa llunyà puguem entendre millor el perquè del nostre poble.

ANTONI ALORDA VILARRUBIAS
Regidor de Cultura de l'Ajuntament d'Inca

COMISSIÓ CIENTIFICA

La Comissió Científica encarregada de realitzar la selecció de les comunicacions presentades estarà formada pels següents membres:
MARIA BARCELO CRESPI, PERE FULLANA PUIGSERVER, PERE-JOAN LLABRES I MARTORELL, PERE RAYÓ I BENYASSAR, JOANA MARIA SEGÚ PONS.

PROGRAMA

DIVENDRES, DIA 6 DE MAIG
20:30 H Inauguració de les I Jornades d'Estudis Locals.
- Conferència de Gabriel Pteros Salom amb el tema "L'estat actual dels estudis sobre Inca".
- Parlament: "La importància de les recerques locals".

DISSABTE, DIA 7 DE MAIG
10 a 14 H Presentació de comunicacions.
14:30 H Dinar (tots els participants que hagin presentat comunicacions seran convidats per l'Ajuntament).
16 a 18 H Presentació de comunicacions.
18:30 a 20 H Taula rodona: "Reflexió sobre la recerca en l'àmbit de la microhistòria"
Participants: Pere Fullana Puigserver, Maria Barcelo Crespi, Onofre Vaquer Benyassar, Pere-Joan Llabrés i Martorell, etc.

COMUNICACIONS

- El termini de presentació de comunicacions acaba dia 15 d'abril de 1994.
- Hauran de tenir un màxim de 25 folis.
- Durant les Jornades, el temps d'exposició de cada comunicació serà de 15 minuts.
- L'Ajuntament d'Inca procedirà a l'edició de les comunicacions.

RESGUARD DE LLIURAMENT DE LES COMUNICACIONS

Nom i llinatges: _____
Adreça: _____
Telèfon: _____
Comunicació a presentar: _____

El termini d'inscripció acaba el 29 de febrer de 1994.
El termini de presentació de comunicacions acaba el 15 d'abril de 1994.

Inca, _____ de _____ de 1994
Exemplar per a l'Arxiver

BUTLLETA D'INSCRIPCIÓ

Nom i llinatges: _____
Adreça: _____
Telèfon: _____
Comunicació a presentar: _____

El termini d'inscripció acaba el 29 de febrer de 1994.
El termini de presentació de comunicacions acaba el 15 d'abril de 1994.

Inca, _____ de _____ de 1994
Exemplar per a l'Ajuntament

14 • Diari de Mallorca
Domingo, 8 de mayo de 1994

Part Forana

Inca clausura con éxito las I Jornadas de Estudios Locales

Veinticinco trabajos relacionados con la ciudad fueron presentados al certamen

A.C. Inca.
Un total de 25 trabajos relacionados con diversos aspectos de la ciudad de Inca fueron presentados durante este fin de semana en lo que han sido las Primeras Jornadas de Estudios Locales de Inca. Estas jornadas se clausuraron ayer por la tarde con una mesa redonda en donde se debatieron los diversos aspectos tratados durante las presentaciones del viernes y de ayer mismo y la problemática entorno a la investigación y estudio de cada uno de los temas.

La participación en estas Primeras Jornadas ha sido considerada un éxito por parte de los propios participantes y de los organizadores, al haber sido muy alto el número de asistentes.

ando éstas con coloquios sobre los temas expuestos, que abarcaron aspectos varios de la ciudad desde la toponimia árabe de Inca, pasando por el tema de la esclavitud, religión, ganadería, industria, prensa, arquitectura y música. Las jornadas se clausuraron con una mesa redonda para definir y evaluar los trabajos presentados y la problemática actual para llevar a cabo es una continuidad de nuevas ediciones de estas jornadas de estudios locales en Inca.

Publicaciones
Los 25 trabajos presentados en estas primeras jornadas de estudios locales y también conarales serán

Momento de la presentación de las comunicaciones, ayer, en el Casal de Cultura de Inca. Foto: TORO

48

Presentación de las "I Jornades d'Estudis Locals"

Las mismas se celebrarán los días 6 y 7 de mayo

Organizadas por el Area de Cultura del Ayuntamiento inquense, se celebrarán el próximo mes de mayo las "I Jornades d'Estudis Locals". Que pretende que todos los investigadores que hayan realizado algún trabajo sobre Inca puedan presentar el mismo y posteriormente el Ayuntamiento proceder a la edición de dichos trabajos.

Junto al regidor de Cultura Antoni Alorda, estaban presentes los miembros de la Comisión Científica sobre las "jornades". Maria Barceló; Joana Maria Seguí, inquense que realizó el Pregón en el pasado "Dijous Bo", el canónigo inquense Mn. Pere Llabrés, Pere Rayó, catedrático del Institut Beranguer d'Anoia de Inca, que recientemente ha editado el libro de "Itineraris urbans", Pere Fullana, director de la Gran Enciclopèdia de Mallorca.

Ellos son los que estudiarán los distintos trabajos que se presenten sobre el tema.

Hay una Comisión organizadora que está inte-

Presentación de las Jornades

grada por Gabriel Pieras, cronista oficial de la ciudad, el bibliotecario Joan Enseñat y el propio Pere Rayó.

Habrà una disertación de Gabriel Pieras, que hablará sobre el estado de la investigación en la ciudad. Igualmente los que presenten trabajos de investigación podrán presentar los mismos.

Lo que se pretende en dichas jornadas es estimular a las personas que tengan trabajos de investigación que los presenten y que poco a poco se vaya ampliando la bibliografía de temas sobre Inca.

La Comisión Científica es optimista sobre las Jornades, y señaló que esta convocatoria creía que sería positiva para la ciudad. Animó a los inte-

resados a que presentasen dichos trabajos de investigación. Estas jornadas estan abiertas a todas las personss que pueden presentar el número de trabajos que consideren oportunos.

La fecha de inscripción finalizará el día 28 del presente mes de febrero, ya que se pretende conocer el número aproximado de aportaciones que se realizarán.

Alorda, señaló que era el primer paso que se realizaba esperando que esta convocatoria tendría continuidad en los años venideros.

G. Coll

Fig. 1. Cartell descriptiu de les primeres Jornades situat a l'escenari

Éxito de participación y de calidad en las I Jornades d'Estudis Locals

La ciudad ha sido pionera en este tipo de actividades en la «part forana»

P. CASTELLÓ BERGAS
TEXTO Y FOTO

De éxito inesperado de participación y de calidad de los trabajos pueden calificarse los escritos presentados en las I Jornades d'Estudis Locals celebradas en Inca, ciudad pionera en este tipo de actividades en la *part forana*. La organización de este acto corrió a cargo del área de Cultura del Ajuntament d'Inca.

La conferencia de Gabriel Pieras Salom abrió estas jornadas el pasado viernes. El cronista oficial de la ciudad ofreció su perspectiva en torno a la ciudad. Los estudios que está haciendo en el archivo municipal y parroquial hacen referencia al ámbito de las ciencias sociales. Pieras destacó como fuentes los órganos de gobierno, estadísticas, contabilidades, proceso industrial, programas y colecciones festivas y la prensa.

A continuación intervino Agustí Colomines, de la Universitat de Barcelona de Estudis Contem-

A la búsqueda de la continuidad

Entre todos los participantes hubo un sentimiento general: deben tener continuidad estas jornadas de estudios locales.

ranis, historiador con larga experiencia de la historia local.

Ayer sábado, en la presentación de comunicaciones, participaron miembros de la «Gran Enciclopèdia de Mallorca», con su director ejecutivo, Pere Fullana Puigserver, al frente, además de Guillem Rosselló, di-

rector del museo de Mallorca.

Por la UIB tomaron parte los profesores Joan Miralles, Tomeu Carrió, Sebastià Serra, Maria Barceló, Joana Maria Seguí y Gabriel Ensenyat.

Los investigadores Pere Llabrés, Pere Rayó y Damià Pons también tomaron parte activa, así

como los jóvenes licenciados Miquel Pieras y Miquel Marqués, con un elevado nivel académico.

Según el director ejecutivo de la «Gran Enciclopèdia de Mallorca», Pere Fullana, si continúa este evento, «en varios años habrá un buen bagaje para conocer mejor la historia y la realidad local».

Fig. 2. Maria Barceló Crespi

Fig. 3. Joan Miralles Montserrat

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Els passats dies 6 i 7 de maig tingueren lloc a la sala d'actes del Casal de Cultura les I Jornades d'Estudis Locals, amb un gran èxit de participació. S'hi presentaren 24 comunicacions, totes referides a Inca.

Els participants foren: Guillem Rosselló Bordoy, Joan Miralles Montserrat, Maria Antònia Matas, Aina Maria Vidal, Pere Fiol Tornila, Pere Llabrés Martorell, Emilio Bejarano Galdino, Gabriel Pieras Salom, Miquel Pieras Villalonga, Miquel Antoni Marquès, Antoni Marimon Riutort, Pere Fullana Puigserver, Guillem Coll Morro, Arnaú Company Mates, Bartomeu Carrió Trujillano, Damià Pons i Pons, Joan Alegret Llorens, Josep Coll Terrasa, Pere Rayó Bennàssar, Joan Parets Serra, Santiago Cortès Forteza, Damià Perelló Femenia, Francesca Vives Amer, Josep Benítez Mairata, Máximo Campillo Illan, Sebastià Serra Busquets, Martí Janer Torrens, Miquel Sbert Garau, Maria Barceló Crespi, Gabriel Ensenyat Pujol i Agustí Colomines Company.

Com a assistents, les Jornades comptaren amb la presència de Catalina Sans Aguilar, Andrea Sans Aguilar, Simon Gual Truyol, Mercè Puig Vinyeta, Maria Antònia Gomila Grau, Maria Rosa Planas Ferrer, Maria Concepció Planas Ferrer, Josep Manuel Domínguez, Sebastià Riutort Taberner, Pedro Pablo Delgado Alemany, Encarnación Ramos Díaz, Jaume Llompарт Salvà, Bernat Amengual Martorell i Antònia Oliver Trobat.

Finalment, cal assenyalar que en el transcurs d'enguany l'Ajuntament d'Inca procedirà a l'edició de les diverses comunicacions i conferències que es realitzaren durant aquestes I Jornades i a la convocatòria, per l'any vinent, de les II Jornades d'Estudis Locals.

BONES VACANCES A TOTS ELS SUBSCRIPTORS!

Us informam que fins el proper mes de setembre aquest full no tornarà sortir al carrer. Amb la confiança que durant aquest primer mig any de vida us haurà mantingut informats de tots els nostres actes, rebeu una salutació ben cordial i fins d'aquí a dos mesos.

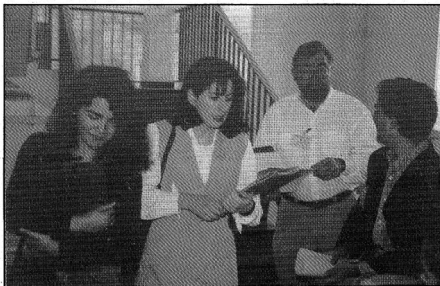
Si voleu rebre gratuïtament aquest full a casa vostra, adreçau-vos a l'Àrea de Cultura, Educació i Esports de l'Ajuntament

HO EDITA:

AJUNTAMENT D'INCA

**ÀREA DE CULTURA,
EDUCACIÓ I ESPORTS**

De bon mati els participants s'inscriuen i reben de l'organització, la credencial.

Moment en que el Professor Sebastià Serra i el jove estudiant Maxim Campillo donen lectura a la seva Ponència baix l'atenta mirada de Joana Maria Seguí Pons.

Les I Jornades d'Estudis Locals resultaren brillants i participades

Divendres, a vespre, i dissabte tot el dia, tingueren lloc a la nostra Ciutat les PRIMERES JORNADES D'ESTUDIS LOCALS, organitzades per l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament. A les nou del precitat dia, divendres, hi hagué l'obertura. Donà la benvinguda als participants el regidor Antoni Alorda Vilarrubias i començà, tot seguit, la conferència de Gabriel Pieras Salom, que tractà sobre L'ESTAT ACTUAL DELS

ESTUDIS SOBRE INCA. Seguí un altre parlament a càrrec del Professor Agustí Colomé que versà de L'IMPORTÀNCIA DE LES RECEPCIONS LOCALS. Tançà aquesta primera part el Regidor Antoni Alorda qui, en encertades paraules agrafé els anteriors parlaments i emplaçà als assistents al plat fort del dissabte, diada completa on es llegirien les vint-i-quatre ponències presentades. Entre els participants hi

poguerem veure als Professors i Investigadors Guillem Roselló i Bordoy, Joan Miralles Montserrat, Pere Fiol i Tornila, Pere J. Llabrés i Martorell, Pere Fullana Puigserver, Gabriel Pieras Salom, Miquel Pieras Villalonga, Arnau Company Mates, Daniàk Pons i Pons, Bartomeu Carró, Pere Rayó Bennassar, Santiago Cortés, Joan Parets i Serra, Joan Alegrat, Francesca Vives, Josep Benítez, Miquel Sbert i un

llarg, molt llarg etc. A més d'aquests investigadors hi havia els Regidors Inquers Bernat Abdó Amengual, Pere Rotger i Antoni Armentgol. El dissabte es va dur a terme el que podem dir exposició de temes. La diada es féu baix aquest ordre següent: **ORDRE D'EXPOSICIÓ DE LES PONÈNCIES** - 9:30 a 10 hores. Inscripció i llurament de credencials. 10 a 11 hores. Moderadora Maria Barceló Crespi; Guillel Roselló Bordoy

Miquel Pieras Villalonga - Procés d'industrialització i organització del temps (finals segle XIX-1936). Miquel A. Marqués/ Miquel Pieras - Moviment associatiu a dos pobles industrials: Inca i Alaior. Comparació de dos models. Antoni Marimón - Inca i les guerres de Cuba i Filipines. Pere Fullana Puigserver - El Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca. 12 a 12:15 hores. Desgans. 12:15 a 13:30 hores. Mo-

Colloqui. 16 a 16:45 hores. Moderador Pere Llabrés Martorell; Pere Rayó - L'arquitectura a Inca en el segle XX (1900-1945). Joan Parets/Santiago Cortés - Aproximació al fet musical-inquers. Dania Perelló Pomenia - Estudi sociològic i antropològic sobre la Ravella d'Inca. 16:45 a 17:30 hores. Moderadora Joana Maria Seguí Pons; Francesca Vives/Josep Martínez - El recull toponímic

INCA, 6 i 7 DE MAIG '94

Fig. 5. M. Antònia Matas Riutort / Aina M. Vidal Mateu

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

INCA — 6 i 7 — MAIG — 1994

Ajuntament d'Inca

Fig. 6. Pere Fiol i Tornila

Fig. 7. Pere-Joan Llabrés Martorell

Fig. 8. Emilio Bejarano Campillo

Fig. 9. Gabriel Pieras Salom

Fig. 10. Miquel Pieras Villalonga

Fig. 11. Miquel A. Marquès Sintes / Miquel Pieras Villalonga

Fig. 12. Antoni Marimon Riutort

Fig. 13. Pere Fullana Puigserver

Fig. 14. Arnau Company Mates

Fig. 16. Josep Coll Terrassa

Fig. 17. Joan Alegret Llorens

Fig. 18. Damià Pons i Pons

Fig. 19. Miquel Sbert Garau

Fig. 20. Preparant les acreditacions i la documentació

Fig. 21. Joan Ensenyat i Miquel Genestra actuant de secretaris

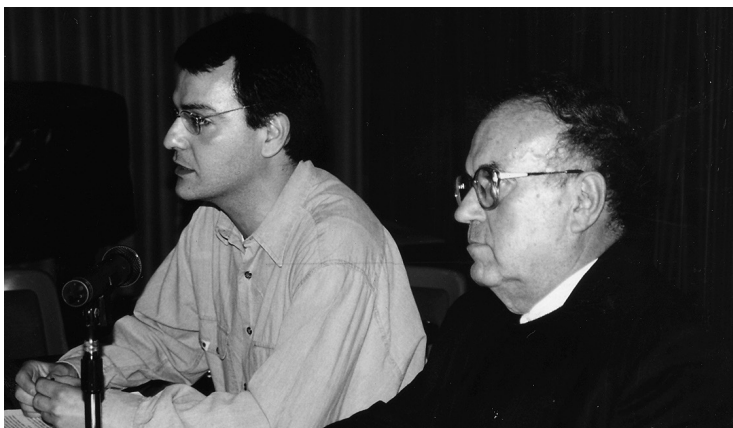

Fig. 22. *Damià Perelló Femenia*

Fig. 23. *Martí Janer Torrens*

Fig. 24. *Màxim Campillo Illán / Sebastià Serra Busquets*

Fig. 25. Josep Benítez Mayrata / Francisca Vives Amer

Fig. 26. Guillem Coll Morro

Fig. 27. Pere Rayó Bennàssar

Fig. 28. Santiago Cortès Forteza / Joan Parets Serra

Fig. 29. Taula rodona amb Maria Barceló, Arnau Company, Agustí Colomines i Gabriel Ensenyat

Fig. 30. Guillem Rosselló Bordoy

Fig. 31. Vista general de la sala de conferències del Casal de Cultura

Vint-i-cinc anys de Jornades d'Estudis Locals d'Inca 1994-2018

Santiago Cortès i Forteza

Historiador

Fa 25 anys! Ja fa 25 anys que es va començar l'aventura d'unes Jornades d'Estudis Locals d'Inca; les primeres que es realitzaven a Mallorca, ja que sols hi havia les que organitzen l'Institut d'Estudis Baleàrics i la Universitat de les Illes Balears, encara que aquestes són de caràcter general. N'hi ha molts que, d'una manera pessimista, diuen "a Inca no hi ha res que durí". Doncs sí, a Inca tot allò que és seriós dura, sobretot si hi ha una gent que, voluntariosament, treballa i s'esforça per dur endavant aquella tasca. Podríem posar molts exemples: L'Harpa d'Inca, els grups de ball de pagès, el setmanari *Dijous*, el concurs de felicitacions nadalenesques, el grup d'esplai s'Estornell, el Constància... i moltes altres coses que em deix i no voldria que ningú s'ofengués per no citar-lo ara i aquí. N'hi ha que, tot i que han nascut fa poc temps, són un miracle de supervivència.

Si avui podem commemorar aquests 25 anys de Jornades d'Estudis Locals d'Inca, tot i que hi va haver algú que les volgué interrompre, es deu que hi ha hagut 19 ponents, 149 comunicants, 300 comunicacions: 185 d'individuals i 115 en col·laboració, i molta gent que ha treballat generosament per dur a bon terme cada una de les XIX Jornades.

És de justícia reconèixer la gent d'Inca que hi ha participat, però també a tots aquells de fora poble que s'han interessat per qualsevol caire cultural de la nostra benvolguda ciutat.

Aquí, simplement, hem posat la llista dels que hi han intervingut, fent referència a la Jornada a la qual han estat ponents o comunicants i s'ha publicat la seva intervenció

Tant de bo les nostres Jornades puguin commemorar molts més aniversaris, serà senyal que la nostra ciutat gaudeix de bona salut cultural.

PONÈNCIES

1. Gabriel Pieras Salom (no publicada)
2. Antoni J. Colom Cañellas
3. Guillem Rosselló Bordoy
4. Lluís Maicas Socias
5. Pere-Joan Llabrés i Martorell
6. Joan Moll Marquès
7. Carles Manera Erbina
8. Santiago Cortès i Forteza
9. Gabriel Ensenyat Pujol
10. Montserrat Casas Ametler
11. Pere Fullana Puigserver
12. Pere Rayò Bennàssar
13. Magdalena Sastre Morro
14. Jordi Gayà Estelrich
15. Pere Bonet Figuerola
16. Joan Ramis Pujol
17. Joana Maria Petrus Bey
18. Carles Manera Erbina
19. Manel Calvo Trias

COMUNICACIONS

- Arnau Amer Sastre, 7
Antoni Armengol Coll, 12, 13
Antoni Arrom Horrach, 13
Antoni Aulí i Ginard, 4, 5, 6, 7, 8,9, 10,11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 18, 19
Maria del Mar Badia Picó, 7
Pep Barceló Adrover, 11
Maria Barceló Crespí, 2, 3, 10
Emilio Bejarano Galdino, 1
Àngela Beltran Cortès, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19
Josep Benítez Mairata, 1, 2, 3, 4
Catalina Bennàssar Beltran, 6
Margalida Bernat i Roca, 2, 2, 3, 4
Jaume Binimelis Sebastian, 16
Jaume Bover Pujol, 12, 13
Joan Buades Crespí, 2
Blanca Margarita Buades Garcia, 11, 12, 13, 14
Màxim Campillo Illán, 1, 2, 3
Joan Cánovas Salvà, 12, 14, 15, 16, 17
Miquel Àngel Capellà Galmés, 6, 7, 8, 10
Mercè Capellà Negre, 17
Irina Capriles González, 12
Joan Carbonell Matas, 8, 9, 10, 11
Bartomeu Carrió i Trujillano, 1
Margalida Castells Valdivieso, 6

Joana Maria Coll Beltran, 19
Carme Colom Arenas, 7, 8, 9, 10, 11
Joan Colom Ramis, 10, 12
Arnau Company i Matas, 1
Santiago Cortès i Forteza, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 7, 8, 9, 9, 10, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19
Maria Victòria Cubillas Cañellas, 19
Pedro Pablo Delgado Alemany, 3
Miquel J. Deyà Bauzà, 6
Maria del Camí Dols Martorell, 11, 17
Gabriel Ensenyat Pujol, 11
Aina Maria Escobar Sánchez, 11, 14, 16
Joan Estrany Bertos, 5, 5, 13, 13, 14, 15, 16
Juan Fernández Hernández, 5, 5, 5, 5, 5, 5, 5
Catalina Ferrà Cantera, 10, 11, 14
Julià Ferrà Frau, 11
Miquel Ferrer Mulet, 19
Aina Ferrero-Horrach, 19
Mireia Rosa Ferriol Queralt, 19
Gabriel Fiol Mateu, 3, 4, 7, 8, 9
Pere Fiol i Tornila, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 11, 12, 15, 17, 18, 19
Gabino Fornàs Garcia, 6
Marina Frau Maestre, 17
Pere Fullana Puigserver, 1, 2
Ismael Galiano Mena, 14
Eugenia Gallego Cañellas, 19
Sebastià Gamundí Andreu, 6
Pere Garau Borràs, 18
Bartomeu Garau Moranta, 4, 5, 6, 7
Pilar Garcia Mas, 6
Pere J. Garcia Munar, 10
Maria Magdalena Gelabert Oliver, 10
Miquel Genestra Alomar, 4
Antoni Gili Ferrer, 2, 3
Antoni Ginard Bujosa, 3, 13, 15
Catalina Ginard Esteva, 16, 17, 18
Emmanuelle Gloaguen Murias, 16
Lluís Gómez-Pujol, 18
Isabel M. González Blanco, 5, 5, 5, 5, 5, 5, 5
Simó Gual Truyol, 3, 7
Martí Janer i Torrens, 2
Miquel Jaume i Campaner, 17
Joan Pau Jordà Sánchez, 10
Màrius de Juan i Escuder, 3
Joan Llabrés Estrany, 10, 17
Pere-Joan Llabrés i Martorell, 1
Francesc Lladó i Rotger, 2, 3, 6, 7, 7, 8, 9, 9, 10, 10, 11, 11, 12, 13, 13, 14, 15, 16, 17
Antònia Llobera Torrens, 9, 10, 11, 12, 13, 13

Maria del Mar Llompart Morro, 14, 15
Jaume Llompart Salvà, 2
Jaume Lluís Salas, 6
Miquel Àngel Marquès Sintes, 1
Bartomeu Martínez Oliver, 5, 5, 6, 6, 6, 7, 9, 10
Maria del Mar Martínez Sans, 14, 15
Catalina M. Martorell Fullana, 12
Maria Magdalena Martorell Palou, 7, 7
Antoni Marimon Riutort, 1
Francesc Martorell Salvà, 6
Guillem Mas Gornals, 13, 15
Llorenç Massutí Nicolau, 7
Maria Antònia Matas Riutort, 1
Joan Mates Pastor, 3
Bernat J. Mateu-Morro, 15, 16, 16, 17, 17, 18, 19
Antoni Miquel Maura Antich, 16, 17
Carme Mayol Adrover, 10
Antonio Mayol Llompart, 8
Catalina Mayol Salas, 16, 17
Emili Menasalvas Bonnín, 14
Maria Mestre Alorda, 12
Teresa Miquel Sellés, 6, 7
Antoni Mir Marquès, 11, 11, 12, 13, 14, 16, 16, 17, 18
Miquel Miralles Gili, 5
Joan Miralles i Montserrat, 1
Maria Esther Molina Costa, 6
Mateu Morro Marcè, 19
Isabel Munar Català, 15
Antoni Ordines i Garau, 16
Joan Parets i Serra, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 11, 12, 13, 14, 16, 16, 17, 17, 18, 19
Llorenç Payeras Capellà, 11, 13, 14, 15, 16, 17
Maria Magdalena Payeras Capellà, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17
Joana Payeras Picazo, 12
Baltasar Perelló Carrió, 3, 6
Damià Perelló i Femenia, 1
Damià Perelló Fiol, 15
Joana Maria Petrus Bey, 16
Gabriel Pieras Salom, 1, 2, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18
Miquel Pieras Villalonga, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19
Joan Pons Julià, 17, 18, 18, 19
Damià Pons i Pons, 1, 17
Mercè Puig i Viñeta, 19
Clara Maria Quetglas Martorell, 5
Miquel Àngel Raió Martín, 2
Esperança Ramis de Plandolit, 8, 9, 10
Pere Rayó Bennàssar, 1, 4, 5
Sandra Adriana Rebassa Gelabert, 15, 16, 17, 18

Guillem Alexandre Reus Planells, 10, 11, 12, 14, 14, 15, 16, 18, 18
Pere Elies Riera Femenies, 7
Magdalena Riera Frau, 6, 7, 8, 10
Antoni Rodríguez Mir, 11
Maria Roig López, 18
Pere Rosselló, 2
Guillem Rosselló Bordoy, 1, 2, 10
Esperança Rosselló Hernández, 15, 16, 17, 18
Joan Rosselló Lliteras, 2, 5
Tòfol Rotger Pujades, 19
Francesc Sáez Isern, 2
Manel Santana Morro, 2
Àlvaro Sanz Gómez, 13
Jaume Sastre Moll, 12
Magdalena Sastre Morro, 16, 16
Antoni Sastre Seguí, 12
Miquel Sbert i Garau, 1
Antoni Seguí Estrany, 2
Jaume Serra i Barceló, 2, 2, 3, 8, 9, 10, 11
Bartomeu Servera Sitjar, 2
Jaume Soler Capó, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19
Jaume Sureda Negre, 6
Antònia Torelló Torrens, 7
Aina Maria Torres Flores, 19
Josep Antoni Troya López, 7, 8, 9
Francesca Tugores Truyols, 6, 6, 7, 8, 8, 9, 10, 13, 15
Guillem Vicenç Xamena, 5
Aina Maria Vidal Mateu, 1
Jordi Vidal Reinés, 3
Arturo Vila Vidal, 6
Francesca Vives Amer, 1, 3, 4, 6

Hem de fer constar que hi hagué altres persones que presentaren comunicacions, però que no les entregaren a l'hora de la seva publicació.

Passat i present de la Setmana Santa inquera; itineraris, processons i aspectes destacables

---

Cristòfol Rotger Pujadas¹ i Miquel Ferrer Mulet²

1) Estudiant de Geografia i membre de la Junta Directiva de la Confraria La Immaculada d'Acció Catòlica d'Inca. tofolrp99gmail.com

2) Estudiant de Dret i membre de la Junta Directiva de la Confraria del Sant Crist d'Inca. miquelferrer98@gmail.com

---

Paraules clau: processons, Setmana Santa, itineraris, tradicions, història.

Resum. *L'objectiu d'aquest comunicat és conèixer un poc més alguns dels aspectes de la Setmana Santa inquera. Us mostrarem quina ha estat l'evolució de les diferents processons, fent èmfasi a moltes que ja han desaparegut i a moltes altres que han anat sorgint amb el pas del temps.*

A més, donarem als diferents itineraris la importància que es mereixen i també parlarem sobre les curiositats més destacades de la història d'aquestes celebracions, acabant en l'actualitat, moment en què ha sorgit l'afany de recuperar alguns dels recorreguts i tradicions que ja s'havien perdut.

Keywords: Processions, Easter, Itineraries, Traditions, History.

Abstract. *The aim of this communication is getting to know a little bit more some of the aspects of Inca's Easter celebrations. We're going to show the evolution of the various processions, emphasizing in many of them that have already disappeared and many others that have emerged over the years.*

In addition, we will give the different itineraries the importance they deserve, and we will also talk about the most remarkable curiosities of the history of these celebrations, ending nowadays, when the desire to recover some of those itineraries and traditions that had been lost is born.

1. INTRODUCCIÓ

La Setmana Santa es pot definir com els darrers vuit dies de la Quaresma –és a dir, comprèn des del Diumenge de Rams fins al Diumenge de Resurrecció–, els quals l'Església catòlica dedica per recordar la passió, la mort i la resurrecció de Jesús. Aquesta festivitat se celebra a molts indrets de l'Estat espanyol, on en forma de processó molts penitents vestits amb l'hàbit corresponent a la seva confraria desfilen pels carrers acompanyant les diferents imatges representatives de la passió, mort i resurrecció de Jesús. Per a la població inquera, la Setmana Santa és una celebració que es troba molt arrelada gràcies a la seva gran tradició, la qual es fa evident en les processons, on padrins, pares i fills recorren els carrers de la ciutat. Unes festes de caràcter religiós en què es barregen els costums i les tradicions inqueres que s'han de conservar i valorar.

Tots els actes de la Setmana Santa inquera antigament es publicaven a revistes del poble, com n'és un exemple *La Veu d'Inca*, i també els capellans de les parròquies d'Inca informaven sobre els diferents esdeveniments perquè així el poble hi pogués participar activament. Fou l'any 1945 que, per tal de fer arribar a tota la població la informació d'aquestes celebracions, s'elaborà el primer programa de Setmana Santa, i a partir d'aquest any s'ha anat elaborant anualment. Aquests programes ens ajuden molt a saber quines eren les processons que es duïen a terme, quines s'han conservat i quines s'han perdut, com també molta informació sobre els diferents itineraris i tradicions de temps passats. És per això que en aquesta comunicació farem un gran èmfasi en el període comprès entre l'any 1945 fins a l'actualitat.

Per poder realitzar la comunicació, hem utilitzat com a fonts nombrosos llibres, com *10 anys de Setmana Santa d'Inca* o *Pregons de la Setmana Santa d'Inca*, en els quals apareixen els diferents pregons que s'han celebrat al llarg de la història de la Setmana Santa inquera. També hem utilitzat llibres com *El Sant Crist d'Inca*, *Les Confraries de Mallorca o el d'Antoni M. Alcover Corema*, *Setmana Santa i Pasqua*. D'altra banda, hem obtingut nombrosa informació a partir del *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries d'Inca*, facilitat per Jaume Tortella Planas, al qual es troben escrites a mà les diverses reunions, des del dia 11 de juny de l'any 1984 fins dia 15 de gener de 1996, i a partir d'entrevistes a Santiago Cortès Forteza (el setembre del 2018) i a Jaume Tortella Planas (l'agost i el setembre del 2018). Cal destacar la informació extreta de les diverses revistes i els diferents diaris presents a Inca en l'antiguitat, com és l'exemple de *La Veu d'Inca*, i finalment també molta informació prové dels programes de Setmana Santa de l'Arxiu Històric del Sant Crist (AHSC) i d'imatges l'Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHMI).

2. ABANS DEL 1945

La Setmana Santa a Mallorca té molts anys d'història, però quin és l'origen d'aquesta devoció a la nostra illa i, en particular, a Inca? No està gaire clar el

començament i resulta difícil d'explicar. La tradició de la Setmana Santa d'Inca és important com en tot món cristià, el problema és que la documentació que es té al respecte és poca i imprecisa. Això provoca que no es pugui dir amb total seguretat quan i com començaren aquestes celebracions. El que es pot imaginar és que en els primers moments de cristianisme a Mallorca ja es duïen a terme processons i diferents actes en la Setmana Santa.

Ja des del segle XIV hi ha indicis d'aquestes celebracions; com bé explicà don Jaume Llompart Salvà en el seu pregó del Dilluns Sant de l'any 1992, en el Divendres Sant se celebrava el Davallament, una representació teatral dels episodis del davallament i sepultura de Crist amb una finalitat pedagògica. Dos segles més tard (s. XVI) trobam a Palma l'origen d'una de les processons més importants, el Dijous Sant. Fou la Confraria de la Preciosíssima Sang de Nostre Senyor Déu Jesucrist la que va establir el costum de desfilar pels carrers de Palma en forma de processó. Aquesta tradició al llarg dels anys s'anà estenent als diferents municipis de l'illa que tenien un hospital. Inca és un d'aquests casos, ja que tenia l'Hospital d'Inca, que fou el primer hospital fundat a la Part Forana al s. XVIII.

Antigament, en les processons, els penitents no es trobaven emmarcats en una confraria com és el cas d'avui en dia, sinó que tapats i amb el rostre cobert acompanyaven Jesús amb la creu en els Dotze Sermons. Aquest era un viacrucis escenificat, que se celebrava el capvespre del Diumenge de Rams. Mn. Antoni Maria Alcover, en el seu llibre *Corema, Setmana Santa i Pasco*, ho descriu de la següent manera:

“Surten de la sagristia els penitents, es Trompeter, que du amb una mà una trompeta ben llarga i li fa pegar uns quants quècs molt esglaiosos, i amb s'altra mà mena el Bon Jesús fermat amb una corda pès coll; darrera hi va n'Estira-cadenes, que aguanta sa cadena que el Bon Jesús du passada per sa cinta. Al costat del Bon Jesus hi va es Bon Lladre i es Mal Lladre i un jueu amb una llança per guardar que es tres reus no fugin, i llavó hi ha un altre jueu que tragina sa creu que ha de carregar an el Bon Jesús tot d'una que li hauran llegit sa sentència”

Però aquesta no era la primera processó de la Setmana Santa en el nostre municipi, sinó que al matí del mateix dia, el Diumenge de Rams, abans de l'ofici i després de beneir els rams es duïa a terme una processó que s'encaminava cap al monestir de Sant Bartomeu. Segons la crònica de Ca Nostra número 28, de dia 1 d'abril 1922, així se celebrà aquest mateix any: “Després de la benedicció de rams, seguint el tradicional costum, la processó se n'és pujada al convent de les monges tancades. I allà d'alt s'ha parada per escoltar el sermó de la diada. De retorn s'ha començat l'ofici amb la 'Passió' cantada.”

A Inca l'any 1700 ja existien confraries, com bé s'explica en el *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries d'Inca*, però aquestes eren molt diferents de les que

avui en dia coneixem. Una confraria és una agrupació de persones que tenen uns interessos comuns. Antigament hi havia diferents confraries sovint molt vinculades als gremis, en són exemples la Confraria de Sant Cristòfol, del gremi dels blanquers i assaonadors, o la Confraria de Santa Llúcia, del gremi dels sastres, entre d'altres. Aquestes confraries estaven dedicades a promoure el culte i la veneració de la seva o les seves imatges, o al sant al qual estaven encomanades, i a la salvació de l'ànima dels confreres.

Avui en dia les confraries inquieres són diferents, són confraries de caràcter penitencial. Com explica Santiago Cortès Forteza, si cercàssim una definició de confraria de Setmana Santa, podríem dir que és una agrupació de fidels de l'Església que tenen per finalitat viure i fer viure intensament el misteri de la mort i la resurrecció de Jesús. La primera confraria de caràcter penitencial a Inca no arribà fins a l'any 1937, fou la Joventut Seràfica.

No fou fins a l'any 1915 que arribaren les avui conegudes "Caraputxes" a la capital del Raiguer. "Pareix que alguns catòlics desitjosos de donar més importància i caràcter a les funcions de Setmana Santa, enguany volen introduir-hi el costum d'anar-hi vestits de caperutxa", "són hàbits de penitència que primer s'anomenaven sacs de cilici (...), les persones que vegem les caperutxes a las processons, ara qui comencen a Inca, deven acostumar-se a mirar-les com a penitent", així ho explicava la revista *La Veu d'Inca* al número 68 aquell mateix any. Aquestes caraputxes, però, a diferència de les d'avui en dia no estaven integrades dins cap associació.

Un fet destacable dins la història d'aquestes celebracions fou la Segona República. Aquest esdeveniment històric afectà de manera directa les celebracions religioses i, com no podia ser d'altra manera, la Setmana Santa inquera. Entre el 1931 i el 1936, coincidint amb la Segona República, fou una època en la qual es perdé molt la manifestació pública d'aquestes mostres de fe i penediment. Algunes de les processons es deixaren de celebrar pels carrers d'Inca i es passà a fer-ho dins temples, però, encara així, mai es deixaren de dur a terme.

Just després de la Segona República, es creà la primera confraria de caràcter penitenciar. Fou exactament l'any 1937 que es creà la Confraria de la Joventut Seràfica. A partir d'aquí, les caraputxes ja s'anaven integrant dins associacions, com és l'exemple d'aquesta confraria o moltes d'altres que s'anaren creant posteriorment.

Cal destacar dins la història de la Setmana Santa inquera el "dimecres dels mens". Com bé ho explica Gabriel Pieras Salom al llibre *Notes d'Inca, coses nostres*, el Dimecres Sant es feia un mercat de xots a la plaça dels porcs. Allà es venien xots o cabridets a les diferents famílies, i els al·lotets de cada casa anaven amb els pares a cercar-lo i se l'enduien amb una corda, i l'horabaixa del dimecres tots els nins i nines anaven a pasturar el xot. El Dijous Sant ocorria molts cops un fet ben curiós, així ho esmenta Gabriel Pieras: "Era que el mateix

dijous molts de nins anaven a veure passar la processó i feien agenollar el seu anyell quan passava el Bon Jesús o una altra figura representativa." Finalment el Divendres Sant era l'hora de matar-lo per fer panades, era un dia trist per als nins i nines, ja que havien de matar el xotet que els havia acompanyat aquests dies.

Les del Dijous i del Divendres Sant eren les processons per excel·lència. El Dijous Sant s'avançava el mercat per respectar l'ordre de les celebracions, i no hi havia cine ni es jugava a cartes, etcètera. La processó del Dijous Sant era coneguda popularment pel poble com processó de la Sang, ja que la imatge que

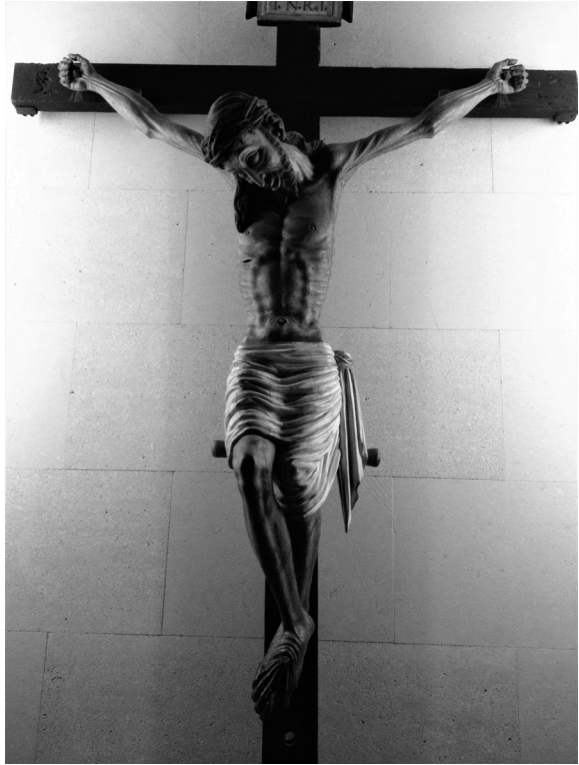

Fig. 1. Crist de la Sang del monestir de Sant Bartomeu. Font: Guillem Reus

es treia no era el Sant Crist d'avui en dia, sinó que el Crist de la Sang del monestir de Sant Bartomeu. A més, antigament, a diferència d'altres pobles, no hi havia gent als carrers que contemplàs la processó, perquè la gent feia i seguia la processó; tampoc hi havia ni domassos als balcons, i les portes de les cases estaven tancades com a símbol de recolliment i de dol davant la mort de Jesús.

El Dissabte Sant, a Inca hi havia una tradició que avui ja s'ha perdut. Aquesta era coneguda amb el nom de *salpàs*, i consistia en la visita i beneïda per part del capellà amb un escolà que duia el poalet amb el salpasser a totes les cases del poble. Així ho explicà Jaume Gual en el seu pregó de l'any 1997:

"Al davant anava un escolanet dient 'enceniu el llum que ve el salpàs!' S'encenia la llum d'oli o de candela. Es beneïa la casa i es recollien els billets que donaven fe de tots els membres de la família que havien sortit de la parròquia. Un escolanet enfilava els billets amb una agulla. Les famílies aportaven donatius en doblers o en espècie. Les possessions i les cases de fora vila rebien la visita del salpàs la setmana després de Pasqua."

Finalment el Diumenge de Resurrecció era un dia de goig, repicaven les campanes, sonaven músiques alegres, esclataven trets de pau, volaven coloms... A la processó de l'encontre hi acudia tot el poble, una processó que des d'un principi sortia de Santa Maria la Major, tant Jesús ressuscitat com la Mare de Déu. L'únic canvi que hi ha hagut al llarg dels anys ha estat la sortida de la Mare de Déu, que avui dia surt de la parròquia de Sant Domingo. L'encontre sempre s'ha duit a terme al mateix lloc, al carrer de Jaume Armengol. Així ho expliquen els apunts històrics de Gabriel Pieras Salom de l'any 1923 ( ): "A dita encontrada la música rompé amb la Marxa Reial, i després el clero cantà el Regina Caeli, i acabada s'organitzà tota la processó que recorregué l'itinerari acostumat. Anava davant el Bon Jesús, seguia la Mare de Déu amb les tres Maries; els ministres, l'Ajuntament, la música i les dones."

Cal destacar que durant molts anys les processons de la Setmana Santa inquera no acabaven el Diumenge de Resurrecció, sinó que el Dilluns de Pasqua hi havia el conegut "Sermó del Ramell". Com bé explica la crònica *Ca Nostra* número 109, del 2 de maig del 1925: "La Comunitat parroquial puja en processó a l'església de les Monges Tancades, per celebrar-hi la festa del Ramell. El Coremer, hi fa el darrer sermó de la corema, despedint-se del poble inquer amb l'entrega del ramell espiritual. Déu li pag les bones lliçons que nos ha dades."

3. A PARTIR DE L'ANY 1945

L'any 1945 fou un any que marcà un punt d'inflexió en aquestes celebracions per diverses raons. D'una banda, el sacerdot Rnd. Sebastià Garau Fiol donà una gran empenta a les dites manifestacions religioses i populars, és a dir, donà a les processons el caire que encara a dia d'avui tenen. De l'altra, fou el primer any que va sortir en processó la imatge del Sant Crist, i deixà de sortir la imatge del Sant Crist de la Sang de l'església de Sant Bartomeu. A més, aquest mateix any, la Confraria del Sant Crist d'Inca inicià l'elaboració dels programes de Setmana Santa, els quals s'han convertit en una part fonamental d'aquestes dates. En un principi els programes tan sols eren una simple nota informativa dels horaris i itineraris de les processons, i també de les reunions encaminades a organitzar els diferents torns de ciutadans que havien de portar les imatges durant aquestes. A partir d'aquí, amb tres confraries ja formades, se n'anaren creant moltes altres, com n'és un exemple –dos anys més tard– la Confraria de la Immaculada d'Acció Catòlica, fins avui en dia, en què la Setmana Santa inquera compta amb un conjunt de nou confraries.

No hem d'oblidar que les celebracions dins la Setmana Santa corresponen a les quinze estacions del viacrucis cristià. D'aquesta manera, el nostre treball se centrarà a partir d'ara en les celebracions de Setmana Santa d'Inca que transcorren des del Dissabte de Rams fins al Diumenge de Resurrecció,

amb el seu ordre dins els actes de la Setmana Santa inquera.

Abans d'això, però, creim necessari destacar la creació de la Comissió i de la posterior Associació de Confraries de la Setmana Santa Inquera. Abans de l'any 1983, no hi havia hagut mai cap associació que s'encarregàs de l'organització de la Setmana Santa. Com bé ens explica Jaume Tortella, l'únic que es feia per guardar l'ordre a les processons era un sermó, fet pel capellà de la parròquia (en aquests anys Joan Lliteras), que explicava les pautes que s'havien de seguir: s'havia de guardar silenci i respecte. No fou fins a l'any 1983 que arribà el capellà

Sebastià Salom al poble, i visqué la Setmana Santa del 1984 i no li va agradar. A partir d'aquí, va cridar un membre de cada confraria, els va reunir, i així fou com es creà la Comissió de Confraries d'Inca, amb Sebastià Salom com a coordinador.

Més endavant, es creà l'actual Associació de Confraries de la Setmana Santa d'Inca, l'any 1992 es feren uns Estatuts, que foren aprovats per la Comissió i s'enviaren al bisbat. Així ho explica l'acta número 50 de dia 29 d'abril de 1992 del *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*: "Después de analizar cada artículo de los estatutos anteriormente citados por los miembros de la Comisión, son aprobados por unanimidad. Se acuerda elevar los estatutos al Obispado, para que si procede, sean aprobados y legalizados", i el 1993 Miquel Amer Llompart fou el primer president de la dita associació.

3.1. Dissabte de Rams

El Dissabte de Rams com a dia de celebració d'actes de Setmana Santa és molt recent. Avui en dia s'hi duu a terme el pregó concert de la Setmana Santa, que fa de començament dels actes de la Setmana Santa inquera. Aquest acte se celebrà per primer cop l'any 1986, amb el pregó d'Antoni Pons Sastre. Aleshores s'inicià un dels actes puntuals de la Setmana Santa inquera

Fig. 2. Primer programa de Setmana Santa. Font: AHSC

i que ha anat tenint continuïtat fins avui en dia. Aquest pregó concert, però, no es duagué a terme el Dissabte de Rams fins a l'any 1999, ja que entre els anys 1998 i 1994 es realitzà el Diumenge de Rams, i entre el 1993 i el 1986 se celebrava el Dilluns Sant.

Aquest pregó concert fou creat, segons explica Jaume Tortella Planas en el pròleg del llibre *10 anys de Setmana Santa d'Inca*, amb l'objectiu d'arreplegar, entorn del misteri pasqual, aquells inquers de naixement o adoptius per poder escoltar dels seus propis llavis aquelles paraules, aquelles recordances històriques, pressentint més enllà d'aquestes el seu gran amor cap a la ciutat d'Inca; però també rebre de les seves proclamacions el significat personal de les creences en el record de la passió, la mort i la resurrecció del Crist.

A més, per enllestir el pregó, es creà l'any 2016 la processó dels Estendards, que se celebra moments abans del pregó, i que transcorre des de la parròquia de Sant Domingo fins a Santa Maria la Major, que és on es du a terme el concert. A aquesta processó, només hi assisteixen tres representants de cada confraria, els quals duen el seu estendard corresponent per poder-lo deixar a l'altar de Santa Maria la Major.

3.2. Diumenge de Rams

El Diumenge de Rams cada parròquia celebra el matí, amb les beneïdes dels rams d'olivera i palmes, l'arribada de Jesús a Jerusalem. Durant molts anys, abans de l'any 1945 es duia a terme una processó el matí cap al monestir de Sant Bartomeu, i l'horabaixa els Dotze Sermons, com hem indicat anteriorment.

Més endavant, com explicarem posteriorment, es va produir una reducció del recorregut de la processó del Dijous Sant. la reducció fou al barri de Crist Rei, l'any 2007 es deixà d'anar-hi. Aquest fet ajudà anys més tard a organitzar una processó que partís de l'església de Crist Rei i arribàs a la parròquia de Santa Maria la Major. Així, aquesta processó arribà al moment idoni, i l'any 2010 se celebrà per primer cop amb el següent recorregut: església de Crist Rei, carrers de Costa i Llobera, avinguda del General Luque, carrer del Tren, Llopart, Major i Sta. Maria la Major.

D'altra banda, l'any 2015 a la residència Nova Edat de Crist Rei se celebrà una missa amb la visita del Crist del Perdó i la Bona Mort. D'aquesta manera a partir de l'any 2016 s'establí la tradició de sortir la Confraria del Crist del Perdó i la Bona Mort en processó cap a la residència, on després es du a terme l'eucaristia.

3.3. Dilluns Sant

Durant la Setmana Santa inquera, el Dilluns Sant ha estat durant molts anys un dia buit dins la religiositat del poble. Només cal destacar que els anys 1982, 1983 i 1984 es va celebrar un Festival Literari Musical organitzat per la

Confraria de Sant Tomàs d'Aquino, celebrat al Teatre Principal d'Inca. També el vespre del Dilluns Sant, com hem explicat abans, des de l'any 1986 fins a l'any 1993, s'hi dugué a terme el pregó concert.

3.4. Dimarts Sant

Del Dimarts Sant, cal destacar la creació del viacrucis. Com bé ens conta Jaume Tortella, molta gent confon la processó del silenci amb el viacrucis, potser és perquè el seu origen és un poc confús. En la història de la Setmana Santa inquera només ha existit una processó del Silenci, feta únicament pel St.º Entierro. Aquesta processó es deixà de fer, i més endavant la mateixa Confraria la va voler recuperar. La proposta fou acceptada i, a més, s'hi va incloure la participació de totes les confraries. En aquell temps hi havia un Consell Interparroquial, aquest era un organisme format per representants de diferents organitzacions d'àmbit religiós existents a Inca, i allà es comentà la intenció de recuperar la processó del Silenci. Un cop exposada la proposta, la Mare Magdalena Llobera Ramis, que era la superiora de la Puresa, va proposar que en lloc d'això es fes un viacrucis, i d'aquesta manera es va crear el viacrucis d'avui en dia.

Així es troba anotat al *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*, concretament a l'acta número 7, que data de dia 19 d'abril de 1985:

“Por primera vez en la historia de la Semana Santa de Inca, se organizaba para la noche de hoy una nueva procesión. Se le ha dado el nombre de Procesión del Via Crucis, y en su recorrido visita todas las iglesias de nuestra ciudad. A diferencia de otros desfiles, el de hoy no está reservado únicamente a los Penitentes, sino que pueden participar todos los fieles que lo deseen. Es opinión unánime de la Comisión de Cofradías, que la procesión de hoy, ha constituido un auténtico éxito a todos los niveles, tanto de organización como de participación ciudadana, siendo a nuestro entender, el desfile mejor de los tres efectuados”.

L'any 1985, la processó feia les següents estacions: 1^a i 2^a a Santa Maria la Major, 3^a i 4^a a Sant Francesc, 5^a i 6^a a Crist Rei, 7^a i 8^a a Sant Domingo, 9^a i 10^a a les monges tancades, 11^a i 12^a a La Puresa, 13^a i 14^a a Santa Maria la Major. No fou fins al 1988 que es va produir un altre canvi considerable: es va afegir una estació al centre escolar de La Salle. Més recentment, l'any 2016, s'incorporà una altra estació a la Residència Miquel Mir degut a la creació d'una nova confraria, Jesús en el Huerto. D'aquesta manera avui en dia el viacrucis consta de les següents estacions: “Sta. Maria la Major, Residència Miquel Mir, Sant Francesc, Crist Rei, Sant Domingo, La Salle, Sant Bartomeu, La Puresa, Sta. Maria la Major.”

3.5. Dimecres Sant

Dins la història de la Setmana Santa inquera, el Dimecres Sant no ha tengut gaire importància com a dia de celebracions. Cal destacar que durant una sèrie d'anys, com explicarem a l'apartat del Dijous Sant, es duia a terme a Inca una processó del Silenci a càrrec de la Confraria del Santo Entierro, després de la processó del Dijous Sant. Aquesta processó del Silenci l'any 1961 se celebrà en Dimecres Sant, i l'any 1962, en què tengué lloc de nou en el Dijous Sant, podem veure que tenia el següent recorregut: “Monjas, A. Esquivias, Jover, Biniamar, Iglesia Santo Domingo, Jaume Armengol, Joan Seguí, Gral Franco, Plaza Santa Maria la Major, Iglesia Parroquial”.

Un fet important del Dimecres Sant és l'entrada de passos. Aquest no és un acte litúrgic en si, però ja forma part de la tradició inquera. Al voltant de les 18 h, tots els passos són duits des de les seves respectives seus a l'església de Santa Maria la Major. Els passos s'entren a l'església gràcies als portadors de les diferents confraries, juntament amb distints confreres que hi assisteixen per donar una mà. D'aquesta manera, el matí del Dijous Sant tots són dins Santa Maria la Major per a la seva preparació per a les processons.

3.6. Dijous Sant

Fent referència al Dijous Sant, començarem parlant de l'any 1945. Aquest any únicament trobam la processó del Dijous Sant, la qual sortia a les 20 h i era anomenada “Procesión a los Monumentos”. El seu itinerari era: “P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Calle Feria, Agua, Alfareros, Valella, Sineu, Viento, Iglesia de S. Francisco, Calle de S. Francisco, Frco. Navarro, P. del Ángel, Calle Jaime Armengol, Sto. Domingo, Iglesia de Sto Domingo, Calle de Biniamar, Jover, S. Bartolomé, Tapia, Monjas, Iglesia de S. Jerónimo, Calle Monjas, Alférez Esquivias, S. Bartolomé, Plaza España, Calle G. Franco, Iglesia Parroquial”. Aquest itinerari va sofrir un canvi significatiu l'any 1963: es continuà el mateix recorregut fins al carrer de S. Bartolomé, on la processó en lloc de pujar i voltar cap al carrer Tapia baixà cap a la “Plaza España, Calle G. Franco, Iglesia Parroquial”. Fou aquest any que es va suprimir que la processó visitàs el monestir de Sant Bartomeu.

Recordem que des de l'any 1945 fins a l'any 1956 el programa d'actes de la Setmana Santa era únicament elaborat per la Confraria del Sant Crist, i no fou fins a l'any 1956 que també hi col·labora el Santo Entierro. A partir del 1984 el programa ja era editat per totes les confraries amb la col·laboració de les parròquies.

Cal destacar un fet important que recorda Jaume Tortella Planas:

“Fou l'any 1958, primer any que va sortir en processó la imatge de la Dolorosa, talla policromada de l'escultor Frederic Marès. Aquest any la Dolorosa sortí el Dijous Sant acompanyant Sant Crist, i un fet curiós fou que les dues imatges no pujaren fins al Monestir de Sant Bartomeu, sinó que s'aturaren a la cantonada del carrer de sa Tapia, per una simple raó, aquell carrer, més que un carrer pareixia un torrent!”

Aquest any va ser l'únic que la imatge de la Dolorosa sortí el Dijous Sant.

El següent canvi d'itinerari fou l'any 1984, en què la processó sortia i recorria els següents carrers: “P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Calle Feria, Agua, Salut, Valella, Cerdà, Viento, Iglesia de S. Francisco, Calle de S. Francisco, Murta, P. del Ángel, Jaume Armengol, Calle General Luque, Costa i Llobera Parròquia Crist Rei, Capità Cortés, Germanies, Iglesia de Sto. Domingo, Calle Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, Plaza España, Carrer Major, Iglesia Parroquial”. Podem apreciar que molts carrers no coincideixen amb els anteriors itineraris esmentats, i és a causa del canvi de noms dels carrers durant la democràcia.

D'altra banda, com bé explica Jaume Tortella Planas, durant molts anys no es van utilitzar les matraques. Aquestes són un instrument que en sacsejar-se provoca un soroll, això permet la comunicació entre les diferents confraries. Un toc llarg significa aturar-se, i dos tocs curts significa reprendre la marxa. Per deixar de banda les aturades innecessàries, es van deixar d'emprar durant un temps, i l'únic que aturava la processó eren les “vasciles” del davant, que tenien les aturades ja premeditades. Encara així, en l'actualitat se segueixen utilitzant dites matraques.

És important esmentar un fet que va tenir gran repercussió fins al punt que l'hem trobat anotat al *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*; concretament a l'acta número 7, que data de dia 19 d'abril de 1985, hi consta el següent:

“Hace ya muchos años que la procesión del Jueves Santo, crea una serie de problemas, que pese a los intentos de solución, nos escapas cada año. Falta de entendimiento entre las siete Cofradías, mal comportamiento de los Cofrades y también entre ellos y el público, parece que son las principales causas. A todo ello hay que añadir el gran esfuerzo que supone la modificación del recorrido para ir a Cristo Rey, y es ésta, en opinión de algunas Cofradías, la causa principal de todos los males,

opinión no compartida por otras Cofradías, que alegan que antes de que se decidiera efectuar el actual itinerario, ya existían los mismos problemas, se recuerdan las calles de San Francisco y San Bartolomé...”

Podem apreciar que ja des de l'any 1990 els itineraris del Dijous Sant es van anar reduint a poc a poc, suprimint carrers i fent el trajecte més curt. L'any 1990 el recorregut passà a ser el següent: “P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Born, Calle de S. Francisco, Iglesia de S. Francisco, Vent, Fray Júpiper Serra, Gran Via Colon, Calle General Luque, Costa i Llobera Parròquia Crist Rei, Capità Cortés, Germanies, Iglesia de Sto Domingo, Calle Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, Plaza España, Carrer Major, Iglesia Parroquial”.

L'any 2007 fou un any d'inflexió a la Setmana Santa inquera, ja que es va acordar suprimir el tros d'itinerari que anava a Crist Rei. Aquesta decisió es va prendre per dos motius: en primer lloc, per la construcció del túnel que passa per sota de les vies del tren, el qual dificultava molt la desfilada dels diferents passos, i en segon lloc, a causa de la reduïda quantitat de persones que presenciaven la processó a la barriada de Crist Rei. Aquesta processó acabava a altes hores del vespre i gairebé les úniques persones que hi havia al carrer eren les que hi participaven; per aquests motius, l'itinerari es canvià i passà a ser el següent: “Sta. Maria la Major, plaça de Santa Maria la Major, Campana, Born, Sant Francesc, Vent, fra Júpiper Serra, Gran Via de Colom, General Luque, Ramon Llull, Germanies, Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, plaça Espanya, Carrer Major i Santa Maria la Major.”

Cal destacar que aquest any es tenia previst que la Confraria del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort desfilàs per la barriada de Crist Rei i s'unís a la processó juntament amb la resta de confraries. El recorregut per Crist Rei havia de ser: església de Crist Rei, carrer de Blanquerna, Santiago Rusiñol, Francesc de Borja Moll i avinguda de les Germanies fins al creuer amb el carrer del Beat Ramon Llull. En aquest punt la Confraria s'afegí a la processó fins a la parròquia de Sta. Maria la Major. A causa de l'amenaça de tempesta, les confraries que havien de sortir de Santa Maria la Major van decidir anul·lar la seva processó, i això provocà que la Confraria de Crist rei hagués de canviar el seu itinerari previst, que fou: parròquia de Crist Rei, carrer de Blanquerna, Santiago Rusiñol, Francesc de Borja Moll, General Weyler, Joan Alcover, Costa i Llobera, Blanquerna i parròquia de Crist Rei.

Durant els anys en què la processó del Dijous Sant anava a Crist Rei, s'interpretava el toc de silenci, interpretat per una trompeta de la Unió Musical Inquera, quan el Sant Crist passava per davall del pont del tren. Era un fet que tenia molta expectació, ja que s'havien d'aplegar les cames del tron del Sant Crist, pel fet que per l'altura no hi passava. Després d'aquest canvi de recorregut, el toc de silenci es realitza a l'arribada de la processó, quan el Sant Crist està disposat a entrar dins el temple de Santa Maria la Major.

Fig. 4. Sant Crist passant per davall el pont del tren. Font: AHSC

El darrer canvi destacable de la processó del Dijous Sant es produí l'any 2018, en què se suprimí el tros del carrer de les Germanies, Sant Domingo, i la processó pujà pel carrer del Bisbe Llompart des del carrer Ramon Llull fins a l'església de Santa Maria la Major.

D'altra banda, una processó que s'ha duit a terme alguns anys en el mateix Dijous Sant fou la coneguda processó del Silenci. L'any 1956 es realitzà per primer cop, únicament per la Confraria del Santo Entierro, i les caraputxes duïen la capa molt llarga, d'entre 5 i 7 metres de llargada. Aquesta processó es duïa a terme després de la processó del Dijous Sant, a les 00.30, i més endavant es passà al Dimecres Sant. Aquest era el seu recorregut: "Plza. Santa Maria la Mayor, Sirena, Fuente, Monjas, A. Esquivias, Levante, La Salle, Monjas, A. Esquivias, San Bartolomé, Jover, Biniamar, Sto Domingo, J. Armengol, O. Llompart, R. Llull, G. Luque, Angel, Muntanera, Cruz, Torrente, M. Mir, Viento, San Francisco, M. Durán, T. Llobera, Pza. España, G. Franco y Parroquia".

3.7. Divendres Sant

Durant el Divendres Sant, la primera processó que consta als programes de Setmana Santa és la de l'any 1956, l'hora d'inici era les 20 h i el recorregut que es dugué a terme fou el següent: "Plaza Santa Maria la Mayor, Sirena, P. Oriente, Barco, Valella, Virtud, Torrente, Gran Vía Colón, G. Luque, J. Armengol, Sto Domingo, Calvo Sotelo, Malferits, O. Llompart, J. Seguí, G. Franco, Plaza Santa María la Mayor". L'any 1957 es produí un gran canvi i l'itinerari passà a ser:

“Plaza Santa Maria la Mayor, Fortuna, Campana, P. Organo, P. Oriente, Sirena, Mesones, San Bartolomé, Dureta, Santo Domingo, J. Armengol, G. Luque, Beato Ramon Llull, Obispo Llopart, Juan Seguí, Plaza España, General Franco, Plaza Santa María la Mayor”.

Un fet considerable que tengué lloc l'any 1958 és la creació de la imatge de la Dolorosa. Com s'ha citat amb anterioritat sortí el Dijous Sant i també el Divendres Sant. Cal destacar que aquell any la imatge sortí en darrer lloc, acompanyant el pas de la Confraria del Santo Entierro. És necessari recordar que la motivació de la sortida de les imatges de la passió de Jesús a la processó, a part de la veneració, també era per la funció didàctica. Avui en dia, aquesta funció didàctica no es respecta del tot, és per aquest motiu que creim que s'hauria de revisar l'ordre de les imatges en les processons.

Un altre canvi de recorregut que es produí l'any 1962 va ser: “Pza Santa Maria la Major, Fortuna, Campana, Virgen de Lluc, Borno, Francisco Navarro, Plza Angel, Jaume Armengol, J. Seguí, Plza España, Gral Franco, Santa Maria la Major”. Es mantingué l'itinerari fins a l'any 1984, en què va sofrir un petit canvi: en lloc de voltar pel carrer del Comerç (J. Seguí) seguia recte i voltava pel carrer de les Garroves cap a la plaça de l'Ajuntament, fins que enfilava el carrer Major cap a la parròquia de Santa Maria la Major. L'any 1985 tengué lloc un altre canvi, i la processó passà pels carrers i places de:

“Santa Maria la Major, Hostals, Plza. Espanya, Garroves, J. Armengol, Plza. Angel, Murta, Born, Plza. Verge de Lluc, Pau, Miquel Duran, Major, Plza. Santa Maria la Major. L'any 1988 es tornà a canviar Pza. Santa Maria la Major, Fortuna, Campana, Virgen de Lluc, Born, Murta, Plza. Angel, Jaume Armengol, General Luque, Ramon Llull, O. Llopart, Comerç, Plza. España, Major, Santa Maria la Major”.

Fou l'any 2018 quan va tenir lloc un dels canvis més destacables al recorregut del Divendres Sant. Com va dir el president de l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca a la presentació del programa, la finalitat era fer passar la processó per carrers estrets on es reduís la distància entre els confreres i el públic que anava a veure la processó.

El recorregut era: “Parròquia de Santa Maria la Major, plaça de Santa Maria la Major, carrer de la Campana, del Roser, de la Salut, de Can Valella, del Rector Rayó, dels Oms, de Sant Francesc, de la Pau, de l'Estrella, plaça d'Espanya, carrer Major i plaça de Sta Maria la Major”. Aquest canvi d'itinerari va aixecar un gran interès, ja que els carrers estaven plens de gent i moltes cases estaven engalanades de domassos, però malauradament no es va poder dur a terme la processó degut a la pluja. Encara així, aquest succés ens deixà un fet molt curiós. A causa de la intensa pluja, els diferents passos que estaven a la plaça de Santa Maria la Major es dugueren ràpidament a les seves seus perquè no es fessin malbé, i en el cas de la Dolorosa, es cobrí amb una lona de plàstic i s'entrà a Santa Maria la Major. Aquest fou el primer cop que una imatge que no fos el

Fig. 5. La Dolorosa entrant de nou a Santa Maria la Major a causa de la pluja.

Sant Crist entrava a la parròquia de Santa Maria la Major el dia de la celebració. A Inca és necessari esmentar una tradició que s'ha conservat durant els anys i que està molt arrelada a la ciutat, són les tres Maries. És de destacar la següent cita:

“Dia 20 d'abril del 1407, el governador comunica al batle i jurats que ha estat informat de la solemnitat i representacions que han de fer a la vila Bartomeu Fuster i Jaume Albertí en reverència de les tres Maries, de la passió de Jesucrist i altres representacions que devien durar tres dies o més. Ell vol que només durin dos dies, ço es: Dissabte que serà sant Jordi i el diumenge següent. Dóna el corresponent permís. (Arxiu Regne Mallorca (ARM) AH 87, f.67)”.

Les tres Maries eren dones que estaven a peu de creu juntament amb Sant Joan Evangelista, o sigui: Maria, la mare de Jesús; Maria Magdalena; i Maria, la dona de Cleofàs (la germana de la mare de Jesús). D'aquesta manera, antigament per ensenyar a la gent, com que no sabien llegir, es feien representacions de l'Evangelí. D'aquestes n'han quedat algunes, com és la sortida de Pasqua de les tres Maries. D'aquesta manera, tres nines, que han de ser d'Inca, són inscrites d'ençà que neixen i interpreten el paper de Maria Magdalena, Maria de Salomé (seguidora de Jesús) i Maria de Cleofàs (germana de la Verge Maria), quan tenen uns 7-8 anys. Participen en el Davallament i a la processó darrere la imatge de la Dolorosa, vestides de negre pel dol i engalanades amb joies.

Fig. 6. Les tres Maries al Divendres Sant. Font: AHMI

El diumenge de Pasqua també surten a la processó acompanyant la Mare de Déu, però en aquest cas van vestides de blanc. S'ha de tenir en compte que durant molts anys eren les mateixes nines les que sortien els dos dies, però, degut a la llarga llista d'espera, depenent de l'any surten diferents nines el divendres i el diumenge. A més, dins Inca hi ha famílies comptades que tinguin els vestits originals de Maria, les quals presten tant el vestit com les joies.

3.8. Dissabte Sant

El Dissabte Sant no té tanta popularitat dins el conjunt de la Setmana Santa inquera. Antoni M. Alcover explica el Dissabte Sant a la pàgina 125 del seu llibre *Corema Setmana Santa i Pasco* de la següent manera:

“El Dissabte Sant ja no se compta casi com a Setmana Santa, sinó com a Dissabte de Pasco. Tant és així que ningú li diu es Dissabte Sant sinó es Dissabte de Pasco; i aqueix nom expressa la pura realitat, perquè tot l'ofici d'aqueix dia ja es de sa Resurrecció del Bon Jesús; tot ja és de Glòria i no dol ni tristor ni angúnia, com l'Ofici d'ets altres dies de Setmana Santa. Per tal motiu tractam aquest dia com es començament de ses festes de Pasco, perquè això es en realitat i no altra cosa.”

Durant aquest dia, com explica Antoni M. Alcover se celebra l'ofici més poètic interessant i llarg de tot l'any:

“Es solen començar devers les set i mitja. Lo primer que fan els escolans, és vestir ets altars que el Dijous Sant es despullaren (...). Surt tota sa comunitat cap a fer sa cerimònia d'encendre es foc nou (...). Se'n van a s'entrada de s'església, i davant sa porta beneeixen es foc nou i llavors cinc grums d'encens. (...). Amb això apaguen els llums de s'església, i després del foc nou encenen totes ses candeles i les llànties que representen tots els que tenen fe en Déu.”

3.9. Diumenge de Resurrecció

El Diumenge de Resurrecció és un dia joiós i d'alegria en què se celebra la processó de l'Encontre. Des de l'església de Santa Maria la Major surt Crist acompanyat pels cossiers, el penó major, la Unió Musical Inquera i, tots junts, es dirigeixen cap al carrer de Jaume Armengol. Allà es troben amb la Verge Maria que surt de l'església de Sant Domingo, acompanyada per les tres Maries, l'Agrupació Musical Joventut d'Inca i els representants de l'Associació de Confraries. Aquesta és una de les processons que menys canvis ha sofert al llarg del temps. Tan sols ha variat la sortida de la Mare de Déu, que passà a dur-se a terme com hem explicat abans des de la parròquia de Sant Domingo.

Cal destacar que el penó major durant molts anys no va sortir a la processó perquè era molt pesat i no hi havia ningú que s'oferís a portar-lo. Aquest penó es recuperà anys més tard gràcies a la Confraria de Sant Tomàs d'Aquino. D'aquesta manera, com que feia anys que no sortia, es va haver de restaurar, i la bandera fou arreglada de manera altruista per la modista Francisca Company. Avui en dia és portat per Sebastià Penya.

Un altre element important dins el Diumenge de Resurrecció, que és a vegades oblidat, són els escopeters. Aquest element, antigament representat pels caçadors de la Ciutat, consistia a amollar “salvas” des dels balcons quan Jesús i Maria ja s'havien trobat. Era per celebrar la resurrecció de Crist i per avisar a tota la ciutat que Crist s'havia trobat amb la seva mare. Antigament en tot el recorregut des de Jaume Armengol fins a la parròquia de Santa Maria la Major els balcons estaven plens d'escopeters. Fa uns anys, com que havia decaïgut la participació, s'intenta fomentar

Fig. 7. El Penó Major. Font: Lluís Martín

Fig. 8. Els escopeters. Font: AHMI

que la gent que té balcon als carrers per on passa la processó els cedeixin i els engalanin amb domassos. S'ha de tenir en compte que els escopeters no depenen de cap organisme ni associació i que són una part essencial del diumenge de Pasqua que s'ha

de conservar, ja que Inca és un dels pocs pobles que encara els conserva. Un fet curiós és que antigament les "salvas" estaven carregades de confeti i quan esclataven sortia disparat per tot el carrer; aquestes "salvas" foren prohibides degut al perill que els canons de les escopetes s'embossassin.

4. X TROBADA DE CONFRARIES DE SETMANA SANTA DE MALLORCA

Com consta al , concretament a l'acta 58 de dia 2 de febrer de 1984, s'aprovà la candidatura de la ciutat d'Inca per celebrar-hi la X Trobada de Confraries de Mallorca per cinc vots a favor i tres abstencions.

La Trobada va tenir lloc dia 12 de març de 1985, i fou clau per a la Comissió de Confraries perquè a través d'ella les confraries es van haver d'unir perquè es pogués dur a terme. Per desenvolupar l'esdeveniment, hi va haver grans problemes, atès que no es disposava de cap lloc per poder instal·lar-hi l'exposició. Finalment aquesta es va dur a terme a l'antiga fàbrica Asinca, amb les propietats de cada confraria: imatge, vestimenta, estendards, que es van haver de netejar, pintar i il·luminar explícitament per a l'exposició, i el dinar de germanor es va realitzar al pavelló de sa Creu. Tota aquesta feina es va realitzar gràcies a la gran organització i participació de les confraries i els seus membres. Aquesta Trobada, a més, va tenir una gran rellevància dins el món de les confraries a escala de Mallorca, ja que es va informatitzar tota la informació de les confraries, com era la seva seu o vestimenta.

5. PAPER DE LES DONES DINS LA SETMANA SANTA INQUERA

És de destacar dins aquestes tradicions l'important paper que han tengut les dones. En un principi eren les encarregades de l'ornamentació dels passos per les processons, però no estava permès que sortissin en processó. A més,

eren les modistes les que feien els vestits de les caraputxes, i fins i tot les mares i les padrines es convertien en modistes per uns dies, i feien el vestit als seus fills i néts. Com podem veure durant molts anys les dones van tenir un paper molt reduït. En aquells temps, eren moltes les dones que volien sortir a les processons vestides de confreres, i és per això que són moltes les històries de dones inqueres que es feien passar per homes i d'aquesta manera aconseguien participar de manera activa dins aquestes celebracions. Durant molts d'anys les úniques dones que sortiren a les processons foren les nines que representaven les Marietes.

No fou fins a l'any 1985 que les dones van poder sortir en processó, i amb aquest permís es produí un gran auge de la Setmana Santa, ja que va augmentar considerablement la participació de confreres dins les processons de la Setmana Santa. Fou la Confraria de Sant Tomàs la primera a incorporar l'any 2001 una colla únicament de dones per portar la imatge de la Dolorosa. Com a curiositat s'ha de destacar que la primera vegada que el Sant Crist d'Inca fou portat per dones fou per la colla de dones portadores de la Dolorosa. Això fou el dia de la processó que es va celebrar el dia 29 de setembre de 2007, en què es commemorava el 400è aniversari de la Suor del Sant Crist.

Fig. 9. La Dolorosa portada per dones. Font: Miquel Llompart

Posteriorment, fou l'any 2010 en què la Confraria del Sant Crist va incorporar una colla de dones, i a partir d'aquí les altres confraries han anat creant colles mixtes d'homes i dones, com és el cas de la Confraria la Immaculada d'Acció Catòlica, La Puresa... Finalment, s'ha de destacar que avui en dia en general totes les confraries permeten la participació de la dona en aquestes celebracions.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Durant el recorregut d'aquest treball d'investigació hem pogut observar com al segle XX ha existit una nova i diferent manera d'entendre la Setmana Santa. Durant els anys d'aquesta tradició dins Inca, s'han duit a terme variació de recorreguts, moltes de les processons han canviat, d'altres s'han suprimit i se n'han creat de noves. A partir d'aquí, dins aquestes consideracions finals creim oportú parlar del present d'aquesta Setmana Santa.

En l'actualitat és molt destacable l'enorme afany de recuperar molts dels aspectes històrics d'aquests actes, com és l'exemple que les processons passi pels carrers del casc antic. A mesura que han passat els anys, ha anat augmentant la distància entre el poble i aquestes manifestacions, i és per tal motiu que actualment s'està fent un gran esforç en aquest sentit, intentant que les processons passin per carrers estrets on la distància entre els confreres i el poble sigui menor, i així recuperar l'alè del poble i apropar la gent a aquestes celebracions.

Des del nostre punt de vista, avui en dia existeixen dues Setmanes Santes diferenciades. D'una banda, la Setmana Santa consumista, dedicada a les vacances, estades a vorera del mar, als viatges, etcètera; i de l'altra, la Setmana Santa cristiana o religiosa, diferenciada de l'anterior per l'objectiu de pregar i fer penitència. El que està succeint en el present de les dites celebracions és que aquestes dues tipologies de Setmanes Santes s'estan començant a mesclar, i la pregunta és: és correcte que succeeixi aquesta barreja?

Com hem pogut observar durant el recorregut d'aquest treball d'investigació, les celebracions de Setmana Santa tenen un rerefons religiós i històric molt important. És per aquest gran rerefons que les decisions que es prenen s'han de fer respectant la història i el sentit religiós de cada una de les manifestacions, és a dir; és molt necessari conèixer quin és el passat i quin és el motiu de cada acte. D'aquesta manera, no hem d'oblidar quin és el sentit de la Setmana Santa; un conjunt de mostres de fe cristiana i de penediment, en què l'objectiu no és fer un espectacle als carrers de la ciutat, sinó fer penitència i manifestar la fe en l'Església catòlica. Aquest és un dels fets que sovint s'obliden dins aquestes celebracions. És a dir, **per saber on anam hem de saber d'on venim.**

7. BIBLIOGRAFIA

Alcover, A. 1956. *Corema, Setmana Santa i Pasco*. Editoril Moll. Ed: Palma de Mallorca; 171 pp.

Cortés, S. 2009. *El Sant Crist d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 172 pp.

Diversos autors. 1945-2018. Programes de Setmana Santa d'Inca.

Diversos autors. 1996. *10 anys de Setmana Santa d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 230 pp.

Diversos autors. 2002. *Les confraries de Mallorca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 540 pp.

Diversos autors. 2006. *Pregons de Setmana Santa*. Imprenta Molinos. Ed: Inca; 151 pp.

Esterlich, A i Crespí, N. 2006. *Parròquia de Sant Domingo d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 155 pp.

Pieras, G. 1988. *Notes d'Inca, coses nostres*. Gràfiques Garcia. Ed: Inca; 281 pp.

Primeres referències de l'Esplai s'Estornell d'Inca (de 1982-83 a 1986-87)

Mercè Puig i Viñeta¹ i Joana Maria Coll Beltran²

1) Mestressa de casa. m.mercepuig@gmail.com

2) Mestra d'EGB. jmcoll74@gmail.com

Paraules clau: Esplai s'Estornell, monitors, consiliari, homenatges, colònies, diada.

Resum. *El 1981 a Inca, va néixer l'Esplai s'Estornell. L'objectiu principal de l'Esplai era l'educació i la formació integral del nin en el seu temps lliure, entenent per educació caminar amb l'infant i el jove, tot ajudant-lo a desenvolupar els seus valors. S'Estornell va assumir la responsabilitat de dur-ho a terme amb tres opcions:*

- L'opció social, promotora dels valors de les persones i del seu dret a la justícia.
- L'opció religiosa, com a camí d'alliberació i com a testimoni de vida.
- L'opció pedagògica, integral i activa.

Keywords: Esplai S'Estornell, Monitors, Council, Tributes, Colonies, Diada.

Abstract. *In 1981, Inca, was born, l'Esplai s'Estornell. The main objective of l'Esplai was the education and integral formation of the child in his spare time. Understanding education, walking with the child and the young person, helping him develop his values. S'Estornell assumed the responsibility of carrying out three options:*

- The social option, promoter of the values of people and their right to justice.
- The religious option, as a way of liberation and as a witness of life.
- The pedagogical, integral and active option.

1. INTRODUCCIÓ

*Només amb dubtes
t'aproparàs al ritme
de les certeses*

Sempre hem trobat en els mots fets poemes de Miquel Martí i Pol el punt de referència que ens ajuda a obrir el nostre propi camí a l'hora de manifestar-nos. Partint d'un pensament bonic, d'una reflexió acurada o d'una frase curta dita amb el cor, representa, en el nostre cas, la millor manera d'encetar-lo.

Aquest preciós haiku, extret del llibre *l'Abcedari*, la darrera publicació del mestre de Roda de Ter, ens ha recordat la quantitat de dubtes i d'incerteses que envoltaren els primers passos de l'Esplai s'Estornell abans de la seva definitiva configuració. Ens ha confirmat també que, gràcies a la lluita i als inesgotables ànims dels qui en formàrem part, aconseguírem finalment esvair-los del tot. El naixement de s'Estornell, doncs, va ser per a tots nosaltres un gran acte de FE.

Hi va haver una persona, però, que en contra de tot pronòstic (a Inca, ens digueren que res durava res) SÍ va creure en el nostre somni, des d'un principi. Algú que sense conèixer del projecte altra cosa més que allò que li havíem explicat, va apostar per la nostra feina. I ens va donar un valuós consell: "Deixau constància escrita de tot el que feis si no voleu que el vent s'ho endugui tot."

Fig. 1. Els germans Andreu i Iolanda Pericàs Navarro, i el seu cosí Jaume Andreu Navarro

Qui ens aconsellà tan sàviament fou l'estimadíssim pare Colom, el millor i més ferm valedor de l'Esplai. No cal dir que seguïrem al peu de la lletra l'advertència. El treball que ara teniu a les mans nés una prova evident.

Fou a mitjans de 1981, en el marc de la Diada de l'Esplai celebrada a Lluçmajor, quan Inca realitzà la primera aproximació amb els dirigents del GDEM (Grups d'Esplai de Mallorca), l'associació que aglutinava els llavors encara pocs grups federats d'església dedicats a l'educació dins el lleure, dels infants i dels adolescents. El seu màxim responsable, Ramon Serra Isern, s'alegrà que persones de la nostra ciutat s'interessassin per la institució, ja que fins llavors, i segons pròpies paraules, havia estat impossible d'establir-hi contacte. A partir d'aquell encontre s'iniciaren un seguit de reunions a fi de perfilar i donar forma als trets principals del grup que, un any més tard, el 1982, amb el nom de s'Estornell, s'instal·laria definitivament a la nostra vila.

L'objectiu principal de l'Esplai era i continua essent l'educació i la formació integral del nin en el seu temps lliure, entenent per educació caminar amb l'infant i el jove, tot ajudant-lo a desenvolupar els seus valors interiors. S'Estornell, com la resta de grups d'esplai federats al GDEM, va assumir el compromís i la responsabilitat de dur a terme les tres opcions fonamentals en què es basa la institució:

- L'opció social, promotora dels valors de les persones i del seu dret a la justícia, tenint en compte el seu entorn.
- L'opció religiosa, com a camí d'alliberació i com a testimoni de vida.
- L'opció pedagògica, integral, alliberadora i activa.

El 1981 a Inca, ciutat ben dotada quant a oferta educativa (set escoles de primària i dos instituts) i parroquial (catequesi d'infants, de primera comunió i de confirmació), hi mancava, això no obstant, una parcel·la importantíssima segons el nostre parer. Una àrea que no es tenia gaire en compte i que entrava de ple en l'evolució de l'al·lot dins l'espai mig perdut de l'oci; un temps en blanc ideal per canalitzar de manera positiva, tal com reflectien els objectius del GDEM, l'inesgotable cabal d'energia dels nostres nins i nines. Semblant conclusió ens va animar a fer la primera passa.

D'entrada, trobar col·laboradors que volguessin acompanyar-los en l'empresa no va resultar tan difícil com ens pensàvem, en el sentit que, una vegada exposats concepte i contingut, van ser diverses les persones que, per diferents motius, s'hi mostraren interessades. Algunes, per similitud d'idees; d'altres, els que ja duïen a sobre l'experiència dels campaments anuals de Sant Senén a la Victòria, perquè veïeren en la proposta la possibilitat que la tasca esporàdica d'estiu pogués tenir una posterior continuïtat; i uns tercers perquè en certa manera era comptar amb un grup més dins l'Església. Calia, doncs, que tots plegats ens preparàssim per desenvolupar les nostres capacitats en aquella direcció.

Fig. 2. Grup de monitors en el decurs de la segona festa de Nadal al Col·legi de La Salle d'Inca. Ells són: Cati Duran, Margarida Garí, Salvador Riera, Paula Dalià, Francisca Llabrés, Rosa Maria Mestre, Rafel Cerrillo, Rita Maroto, Maria Estrany, Francisca Planas, Pere Munar, Fermín Fernández, Marilén Janer, Manolo Garcia, Victòria Picó i Joan Jeroni Pol

Gràcies als bons oficis de Llorenç Sastre, vicari episcopal de la III Zona, i de la disponibilitat de sor Catalina Gomila (un àngel de dona) s'inicià a Santa Llúcia, l'oratori que corona el poble de Mancor de la Vall, el Curs de monitors 02, el primer que s'impartia fora de Palma, amb la finalitat de facilitar-hi l'accés de les persones interessades de la Part Forana. Foren 32 els matriculats d'Inca, dels quals, i després d'un intens allixonament, en sortiren els que serien, juntament amb els cinc responsables del Consell Coordinador, els pioners de l'associació. En

definitiva, els que posarien les bases que han aguantat fins avui la ferma estructura de l'Esplai s'Estornell.

Ara, amb la perspectiva que ofereixen aquesta quarantena d'anys fent feina, pensam que res del que succeeix és gratuït, ni que les coses passen per simple coincidència. Possiblement els qui parlàrem amb Ramon Serra a Lluçmajor, els qui assistiren al Curs de monitors i els qui durant anys treballaren l'estiu dels nostres infants mitjançant els campaments de Sant Senén estaven destinats a trobar-se en un punt convergent com a final d'una mateixa recerca. La mateixa dels quatre matrimonis Gual-Alomar, Chicote-Martín, Navarro-Izquierdo i Corró-Cabrer, que la nit de la presentació de s'Estornell (nit de les Verges) a la sala d'actes de Sant Vicenç de Paül (les Monges Blaves) donaren el seu suport incondicional a un grup de gent procliu a tirar endavant aquella quimera, aportant com a única experiència les seves esperançades il·lusions.

El dia 20 d'octubre de 1982, als locals parroquials cedits per don Joan Lliteres, llavors rector de Santa Maria la Major, l'Esplai s'Estornell obria les portes i el cor a tota l'al·lotada de 6 a 13 anys que volguessin entrar a formar-ne part. I, per a sorpresa nostra (el dia de matricular-se havia estat un autèntic fracàs), fou tan gran el nombre d'infants que ompliren aquella tarda les tres sales de l'antiga rectoria que resultaren del tot insuficients per encabir-los.

El desig, doncs, s'havia convertit en realitat. El primer Consell Coordinador, amb els sis responsables que el conformaren (Joana Maria Coll, Cati Ferrà, Fermín Fernández, Antònia Llobera, Josep Serra i Mercè Puig), després de redactar els Estatuts que regirien el centre i l'ideari que el complementaria, establí que el temps de feina de cara als infants seria de tres hores setmanals cada dissabte i moltíssimes més distribuïdes entre sortides de cap de setmana, excursions, reunions, trobades amb altres esplais, diades i mostres de la Cançó, que constituïren l'eix vertebrador de l'organització.

L'ànima, la hi posaren els sis membres del Consell Coordinador i l'entusiasme d'un equip de monitors disposats a compartir voluntàriament part del seu temps amb els més petits mitjançant activitats diverses, però, sobretot, amb

Fig. 3. El grup dels monitors que dugueren a terme les terceres colònies d'estiu de s'Estornell a l'alberg de la Victòria d'Alcúdia, acompanyats pel nou consiliari (a la dreta del lector i amb jersei vermell), el franciscà Joan Vidal

el clar propòsit de transmetre'ls aquells valors que els ajudarien a créixer, i més tard a realitzar-se com a persones.

Des de l'Esplai s'era perfectament conscient que tot projecte necessitava recórrer una llarga trajectòria per consolidar-se; però no tenien pressa ni els calia demostrar més que a ells mateixos l'aptesa per poder dur endavant de la millor manera possible la tasca empresa. Per aquest motiu procuraren

abastir-se de tots els elements que els poguessin ajudar a complementar-la, sobretot durant en els primers temps.

El contacte amb els pares dels nins i la seva implicació en diverses tasques, com la preparació de les colònies d'estiu o les diades, va derivar en una fluïda interrelació alhora que en un canvi substancial d'actituds com la del sentit del ridícul, tan present en el paper dels progenitors quan es tractava del que entenien per "fer-se respectar" (parlam d'abans, no d'ara mateix).

Arran de les trobades conjuntes en les quals es compartien jocs i rialles a dues bandes, aquest sentiment d'incomoditat va ser substituït per una complicitat igualadora que posava tothom al mateix nivell i propiciava un seguit de participacions que no feien més que enfortir l'entitat: comparses per a la Rua, corals nadalenques de pares i fills, demostracions gastronòmiques, actuacions musicals i teatrals, foren, entre moltes altres, les activitats que feren que s'Estornell esdevingués una gran família.

En acabar el curs 1986-1987, tres dels membres del Consell Coordinador Joana Maria Coll, Josep Serra i Mercè Puig digueren adéu a l'Esplai; Joana Maria per entrar en el món sempre arriscat i interessant de la política; Josep i Mercè perquè consideraren que era l'hora justa per donar pas a gent nova que enriquis amb les seves aportacions la futura trajectòria del grup. Arran d'aquest comiat, va néixer la primera auca de s'Estornell; una petita publicació rimada, que explicava de manera explícita i senzilla el naixement i les passes de s'Estornell subratllant els esdeveniments més destacats del quinquenni. L'auca fou il·lustrada per Mireia Serra i corregida amorosament pel pare Colom.

Com a dades complementàries voldríem remarcar que a l'Esplai, des dels seus inicis, es va treballar de valent de cara a la normalització de la llengua mitjançant circulars, avisos, programes, teatre, cançons i altre material lúdic o imprès sortit de l'associació, gràcies a la col·laboració sempre desinteressada de Jaume Gual i Mora. Va ser també la primera entitat que unificà les colònies d'estiu ajuntant sota el mateix sostre els nins i les nines amb qui havien treballat i gaudit durant tot el curs. L'Esplai, val a dir-ho, va ser força qüestionat davant el que semblava una gosadia. Però el pas del temps va demostrar que precisament aquest –diguem-ne– "atreuiment" va jugar un rol importantíssim favor de la dinamització cultural ciutadana, que en aquest aspecte i en molts d'altres encara es mostrava fortament conservadora.

Prioritzant els valors de s'Estornell, a part evidentment del bonic exercici de compartir i de potenciar la creativitat i companyonia entre els seus participants, en destacaríem dos que, tot i la seva aparent insignificança, marcaren la principal línia d'actuació del grup:

- Descobrir la importància dels petits detalls.
- Saber, en tot moment, donar les gràcies.

Els components del primer equip de monitors foren:

Francisca Planas	Francisca Llabrés	Paula Dalià
Manoli Parra	Magdalena Martín	Rosa Maria Mestre
Clara Alorda	Marga-Garí	Marilén Janer
Sebastià Garcias	Tomeu Mateu	Maria Estrany
Manolo Carrasco	Pep Batlle	Vicenç Batlle
Paquita-Pons	Joana M. Quetglas	Miquel A. Beltran
Joan Cózar	Raul-Casadao	Tonyi Santamaria
Rafel Cerrillo	Mariana Sastre	Teresa Pons
Malén Cantarellas	Marga Muntaner	Salvador Riera
Felip Díez	Margalida Ramon	Joan Jeroni Pol
Julian Contreras	Toni Esteve	Maria Estrany
M. Antònia Pieras	Manoli Parra	Tomeu Vicens
Francisca Alorda	Fermin Fernández	Joana M. Coll
Marga Garí	Cati Duran	Pere Munar
Rita Maroto	Victòria Picó	M. Francisca Alorda
Andreu Villalonga	Guillem Feliu	Joana Melis
Magdalena Gual	Magdalena Martín	Antònia Morey
Antònia Seguí	Mariàngels Bauzà	Miquel Àngel Mas
Teresa Pascual	Tomeu Vicens	Rosa Moranta
Rosa M. Tarragó		

Tant Fermín Fernández com Joana Maria Coll conjuntaren un doble treball: dins el Consell Coordinador com a membres de dret i alhora exercint de monitors en la tasca setmanal de l'entitat. Fermín el feu per triplicat, ja que fou, junt amb Maria Francisca Alorda (que també duagué a terme una doble feina), un excel·lent animador de vetllades i mostres, vestint-les de música al so de les seves incondicionals guitarres.

Hem intentar descriure els inicis de l'entitat en el mínim espai d'unes quartilles així com la feina que s'hi va fer, reflectida en un afegitó que completa l'escrit. La tasca, petita o gran segons els ulls de qui la miri, va ser només el punt de partida de la volada d'un Estornell destinat a abastar horitzons molt més amples que els de treballar el lleure dels infants. El vertader mèrit d'aquest cos homogeni creat amb l'esforç de tots i amb l'ajuda de tothom no és tant pel fet d'haver perdurat en el temps com pel ric bagatge aconseguit al llarg del camí. Bagaatge que ha propiciat un estil de comportament; una manera diferent de veure les coses i, el més important, un recull de sentiments forjat al caliu de la convivència i madurat pacientment de l'única manera que compensa: dins l'àmbit incomparable i a vegades poc valorat de la gratuïtat.

Aquesta comunicació dels primers cinc anys de s'Estornell pretén tenir cabuda dins l'espai que li correspon com a entitat, alhora seguir el consell del pare Colom quan deia que, si no volíem ser ignorats, calia deixar constància escrita de la tasca realitzada. Ens va semblar que l'excel·lent funció que duen a terme els responsables de les Jornades d'Estudis Locals constitueix de per

si una bona eina d'investigació que permet fer arribar als inquers aspectes, persones, entitats i noms que potser ignoraven que existien. Si recordar és patrimoni de la memòria, fer evidents aquestes petites parcel·les del passat comú és entrar a formar part de la nostra riquesa més atàvica.

Si continuau amb la lectura, trobareu un seguit de noms elegits pels nins i nines en representació dels seus grups a fi de diferenciar-se dels altres. Cada un d'ells encabia una mitjana de deu nins i tres monitors que se'n feien càrrec. Cal tenir en compte la distribució de grups, els noms amb què es coneixien i la quantitat de monitors que en tenia cura...

Noms dels grups

Amanida	Bugui-Bugui	Els pollets
Estaquirots	Xiribaús	Ciuronets
Titelles	Ratolins	Ximbombers
Picarols	Trencallamps	Arc de Sant Martí
Xauxa	Maduixa	Mandarines
Esparvers	Garrovers	Esclafits
Esquirols	Trempó	Siurellets
Calamars	Sobrassada	Petitons
Gambirots	Tortugues	All-i-oli
Avets	Espantaocells	Sol solet
Truites	Mariners blaus	

Fig. 4. La totalitat de nins i monitors assistents a una de les colònies a l'alberg de la Victòria, les instal·lacions del qual són idònies per dur a terme aquesta mena de convivències estiuenques. Al fons, hi tenim la mar i una petita platja on els al·lots prenen el bany diari, i més al fons, tot i que no es veu, la Talaia, una muntanya d'excursió obligada per als més majors, des d'on es contemplava la sortida del sol

2. PRINCIPALS ACTIVITATS D'AQUEST QUINQUENNI

2.1. Activitats del primer curs de s'Estornell, 1982-83

- Excursió a la ciutat romana de Pollentia i a la cova de Sant Martí d'Alcúdia.
- Sopar amb els monitors del grup "Pandas" Maria Magdalena Martín, Sebastià Garcias i Joan Jeroni Pol.
- Excursió a ses Gubies de s'Alqueria i Binicanella. Cercàrem molsa per al pessebre.
- Festa de Nadal al teatret de la rectoria de Santa Maria la Major. Representació del naixement del bon Jesús, amb l'assistència dels pares i del rector de Santa Maria, don Joan Llteres.
- Participació a les beneïdes de Sant Antoni. L'Esplai guanya el primer i el segon premi de carrosses.
- Xocolatada amb l'Esplai.

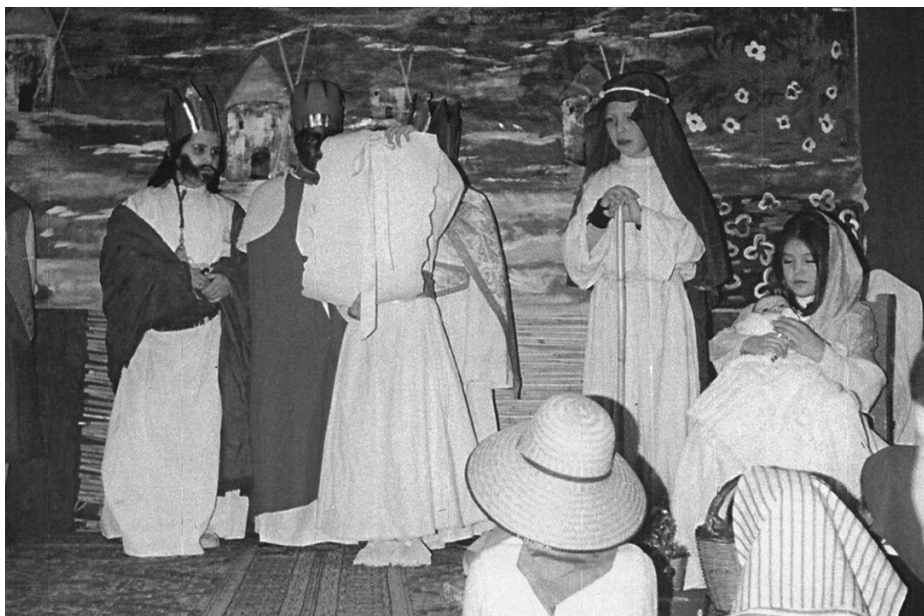

Fig. 5. Representació del naixement del bon Jesús al teatre de la rectoria

- Sopar amb els monitors a casa de Fermín i Loli.
- Acampada a Lluc del grup d'al·lots de més edat.
- Excursió a ses Gubies de s'Alqueria i a Binicanella.
- Participació a la Rua amb la comparsa "El circ".
- Sopar de monitors a Santa Llúcia de Mancor.
- Participació a la Diada de l'Esplai a Sóller, era la primera vegada que alguns nins experimentaven l'aventura de viatjar amb tren.
- Gran gimcana de s'Estornell pels carrers i places de la ciutat.
- Excursió de s'Estornell a Son Moragues de Valldemossa. Cases de neu i forns de calç. Berenar a la font dels Polls.

- Assemblea de pares i mares de s'Estornell.
- Segona acampada a Lluc i primera Diada de Pares a la zona de Can Josep. Eucaristia al xiprerar presidida per mossèn Miquel Montroig, qui substituïa Joan Parets, que era de viatge.
- Sopar de coques, a la casa de camp dels Chicote-Martín.
- Reunió del Consell Coordinador i els monitors de s'Estornell a Formentor per preparar les colònies d'estiu.
- Primeres Colònies Mixtes a les instal·lacions de GESA a Alcúdia. La intendència va córrer a càrrec de quatre mares que tenien els nins dins l'Esplai: Maria Morro, Emília Sarrion, Lina Rosselló i Magdalena Chicote. Ens visitaren: dona Antònia Corró, Llorenç Pol i quatre membres de la tripulació d'un vaixell italià ancorat al Port d'Alcúdia.
- Sopar d'agraïment a les mares-cuineres al Cellar Can Ripoll d'Inca.

2.2. Activitats del segon curs de s'Estornell, 1983-84

- Inici del nou curs de s'Estornell amb un nou consiliari: don Sebastià Salom, que va substituir don Joan Lliteres, destinat pel bisbe don Teodor Úbeda a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma.
- Festa de Nadal al teatre del Col·legi de La Salle. Els monitors formaren un arbre nadalenc.
- Participació a les beneïdes de Sant Antoni. L'Esplai guanyà el primer i el segon premi de carrosses.
- Visita a dona Pilar Juncosa, vídua de Joan Miró, a la seva casa de Son Abrines al carrer de Joan de Saridakis, a Palma. Ens va atendre molt amablement, va agrair la gesta de l'Esplai de dedicar un homenatge al seu marit, però va excusar la seva no-assistència a l'acte a causa del dol recent.

Fig. 6. Pintada del mural a la paret de Can Ripoll del carrer del Bisbe Llampart com a homenatge a Joan Miró, occit feia només dos mesos, sota la direcció del professor de La Salle Josep Mayans

- Homenatge a Joan Miró. El grup d'al·lots de més edat, dirigits pel professor de La Salle Josep Mayans (EPD), pintaren un mural amb dues obres de l'artista la paret del Cellar Can Ripoll: *El somriure de les ales flamejants i un fragment de Dona contemplant la nit*. La il·luminació la va aportar Toni Plandolit i les lletres d'estil mironià, que donaven compte dels autors i de l'entitat, foren dissenyades per don Josep Coll i Terrassa (EPD).
- Participació a les beneïdes de Sant Antoni. L'Esplai obtingué el primer i el segon premi de carrosses.
- Participació a la Diada de l'Esplai al santuari de Lluc.
- Participació a la VII Mostra de la Cançó del GDEM, al Teatre Principal de Palma. Representà s'Estornell el grup "Bugui-Bugui" amb la cançó "El meu bosc", amb lletra i música original dels mateixos components.
- Participació a la Rua d'Inca amb la comparsa del "Rei En Jaume", participada només per homes.
- Excursió a Son Moragues de Valldemossa.
- Segona Diada de Pares" a l'ermita de Bon Any de Petra.
- Festa de primavera a la casa de camp dels Chicote Martin. Aprenguérem a elaborar gelats artesanals, com es feien en l'època dels nostres padrins.
- El grup "Mariners blaus" va posar en escena la rondalla de l'escriptor inquer Pere Morey *Avaria en el Mayflowers*, al teatre de La Salle amb la presència de l'autor.
- Segones Colònies s'Estornell a la zona d'acampada de Can Josep, al santuari de Lluc, amb el lema "Història de Mallorca". El grup dels més majors feren excursions a Massanella, al torrent de Pareis i la cova prehistòrica –del 24 de juny a l'1 de juliol. Ens visitaren: don Joan Parets, don Antoni Pons i un senyor de l'Índia amic de Josep Serra.

Fig. 7. El grup "Bugui-Bugui" al Teatre Principal de Palma defensant la seva cançó "El meu bosc"

2.3. Activitats del tercer curs de s'Estornell, 1984-1985

- Sopar de comiat a don Joan Parets com a consiliari, a la casa de camp de Baudilio Parra i Amparo Moreno. Deixà d'exercir aquest càrrec per anar-se'n de rector a la parròquia de Lloseta.
- Festa de Nadal al teatret del Col·legi de La Salle.
- Sopar de monitors a la casa de camp de la monitora Maria Estrany.
- Participació a les beneïdes de Sant Antoni, es guanyà el primer i el segon premi de carrosses.
- Acampada a Lluc del grup "Mariners blaus".
- Excursió del grup "Dracs Màgics" a Santa Magdalena.
- Xocolatada amb els monitors.
- Participació dels pares i mares a la Rua amb la comparsa "Samberos".
- Excursió dels "Bugui-Bugui" al puig de Maria de Pollença i dels "Petitons" a Ca n'Arabí de Binissalem.
- S'Estornell visità la Llotja de Palma per veure l'exposició "Si l'occhio salta il muro", trencadora proposta educativa dels nins de l'escola italiana de Reggio Emilia. Ens va ocórrer un fet singular. Tot i que els diaris encara anunciaven que estava en vigor, trobàrem la porta d'entrada barrada. El qui llavors era regidor Tarabini, que estava assegut a un cafè proper, es va interessar pel nostre problema i, després d'una cridada per telèfon a no sabem qui, va comparèixer una persona que ens va obrir immediatament.
- Excursió dels "Mariners blaus" al Coll Baix.
- Assemblea de pares i mares de s'Estornell.
- Participació a la Mostra de la Cançó del GDEM al Teatre Principal de Palma, amb la cançó "La formiga i el caragol", defensada pel grup "Colorins".

Fig. 8. Diada de Pares de l'Esplai, a l'ermita de Bonany de Petra

- Reunió sopar a la caseta de camp de Joan Jeroni Pol per preparar les colònies d'estiu, a l'alberg de la Victòria. Ens visitaren: els quatre germans de La Salle: Ricard Mateo, Josep Lluís Miró, Antoni Carbonell i Joan Duran.

2.4. Activitats del quart curs de s'Estornell, 1985-1986

- Inici del nou curs de s'Estornell.
- Sopar de monitors a la casa de camp de Lina Rosselló.
- Excursió a Cura del grup "Renovers".
- Excursió dels dos grups "Cucs" i "Siurellets" a Santa Llúcia de Mancor.
- Festa de Nadal amb la representació d'un betlem vivent a l'entrada de la rectoria nova, amb la presència real d'una somera al voltant del pessebre.
- Participació a les beneïdes de Sant Antoni.
- S'Estornell fou subvencionat amb 70.000 pessetes per un grup filantròpic d'Inca format per dona Caterina Vallori i don Xim Cortès de La Florida.
- Excursió s'Estornell a Fornalutx, Biniaraix i Sóller.
- Participació a la Rua amb la comparsa "Egipte i els faraons". Construcció d'una piràmide gegant amb rodes, ideada pel monitor Felip Díez.
- Participació a la Rua dels pares i mares de l'Esplai amb la comparsa "Mexicans", amb un tren inclòs que va fer passar a tothom una bona estona.
- Cap de setmana de grup "Renovers" a Valldemossa.
- Cap de setmana del grup "Magrana" al castell d'Alaró.
- Excursió a Artà dels grups "Colorins", "Gira-sols" i "Siurellets".

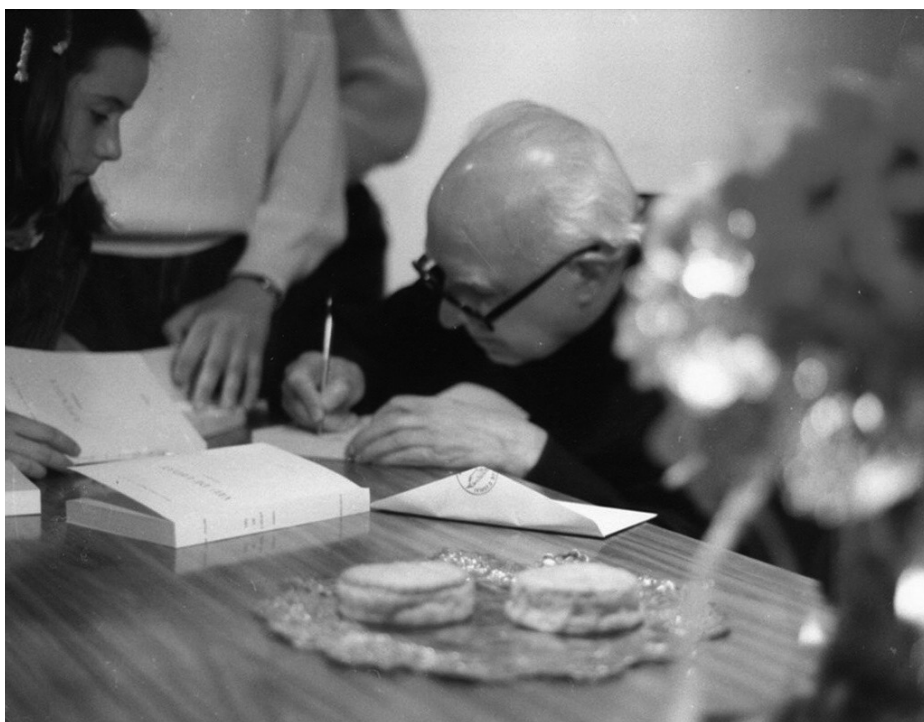

Fig. 9. El pare Miquel Colom signant llibres per als infants, el dia del seu homenatge a Sant Vicenç de Paül

- Homenatge dels nins de s'Estornell al pare Miquel Colom a la sala d'actes de Sant Vicenç de Paul. Ells els va correspondre amb un llibre de poemes, amb una dedicatòria personal per a cada un d'ells. L'acte consistí que diferents nins i nines recitaren els poemes que els responsables van considerar més adients per la seva edat com: "La panada," "Bombolles de sabó", "So de flabiol", "Sol d'abril", "Les mores", "Petit nocturn", "Rosella", "Avui he vist els pins florits", "Pluja d'estiu", "La balada del matí! Muntanya", extrets tots dels poemaris del franciscà *Veü de l'edat i Requestalles*.
- Tercera Diada de Pares al santuari de Cura. Preparació de la propera Diada de l'Esplai, que aquell any s'havia de celebrar a la nostra ciutat.
- Prediada amb els monitors a la plaça dels braus d'Inca enmig d'una persistent pluja.
- Assaig de la cerimònia d'obertura de la Diada, que duia com a lema "Sembrem llavors d'amistat". El cartell anunciador va ser obra de la monitora Paula Dalià.
- Diada Olímpica de l'Esplai a Inca. S'inicià amb la baixada de la torxa des de Lluc fins a la plaça de braus de la ciutat. La festa posterior es desenvolupà al carrer Major amb una pintada al trespol del dit carrer a càrrec dels diferents grups. La festa finí a l'antiga plaça de Mallorca, on cada esplai rebé l'escut d'Inca emmarcat, com a cortesia de l'Ajuntament.
- El grup "Renovers" representà al teatre de La Salle l'obra *Les armes de bagatel·la*.
- Terceres Colònies Estornell a l'alberg de la Victòria amb el lema "Països del món". En ells entraven Estats Units, Japó, Espanya, Àfrica, Sevilla i Mallorca. Ens visitaren: don Sebastià Salom i don Llorenç Riera.

2.5. Activitats del cinquè curs de s'Estornell, 1986-87

- Obertura del cinquè curs de l'Esplai s'Estornell.
- Acampada del grup "Xauxa" al castell d'Alaró.
- Excursió dels grups "Titelles" i "Ratolins" a Santa Llúcia de Mancor.
- Primer assaig de la Coral de Pares i Mares dirigida per Llorenç Reus, pare d'una nina assistent a l'Esplai.
- Representació d'un betlem vivent a la clastra del monestir de Sant Bartomeu amb la presència del pare Miquel Colom.
- Primera actuació de la Coral de Pares dirigida per Llorenç Reus.
- Refresc final per a tothom a Sa Quartera i sopar de monitors a casa de Maria Estrany.
- Actuació teatral del grup "Xauxa" a l'Aula Sociocultural de la ciutat.
- Excursió del grup "Xauxa" conjuntament amb els respectius pares a Orient. Paella comunitària a càrrec de Joan Cañellas.
- Participació a la Rua amb la comparsa "Moros i cristians", amb un enorme camell artesanal ideat pel monitor Felip Díez i treballat i cosit per les dones que en aquell moment participaven a un curs sobre neteja.
- Cap de setmana del grup "Magrana" a Son Fe.
- Acampada del grup "Xauxa" a Massanella.
- Excursió dels grups més petits a Valldemossa.

Fig. 10. Homenatge als oficis més antics d'Inca amb el nom de "Mans Artesanes", a la sala d'actes del Col·legi de La Salle d'Inca. Els entrevistadors foren: Antònia Mulet, Joan Josep Alorda, Toni Villalonga, Maria Teresa Villalonga, Mateu Cañellas, Marc Serra i Maria Antònia Amer, entre d'altres

- IX Mostra de la Cançó del GDEM a l'Auditori de Palma. El grup "Picarols" representà el nostre Esplai amb la cançó "Vine a jugar", musicada pel compositor inquer Montse Amengual.
- Partit de bàsquet competitiu entre els grups de nins més grans contra els monitors de s'Estornell.
- Partit de bàsquet entre els grups més grans de l'Esplai i els seus monitors.
- Homenatge als oficis més antics d'Inca amb el nom de "Mans Artesanes", a la sala d'actes del Col·legi de La Salle d'Inca. Els que en reberen tribut foren: Abdon Amengual, en representació dels campers; Joan Tortella, en representació dels terrissaires; Antoni Corró, en representació dels fusters; Joan Ferrà, en representació dels selleters; Miquel Amengual, en representació dels sabaters; Maria Rosselló, en representació de les sastresses; i Catalina Figuerola, en representació de les tetes.
- Pintada d'un mural referent als oficis, imprès a una paret de l'antiga plaça de Mallorca, projectat i dirigit per sor Margalida Torelló, monja de la Caritat de Sant Vicenç de Paul.
- Participació a la Diada de l'Esplai a sa Pobla.
- Sortida amb bicicleta del grup "Maduixa".
- Quarta Diada de Pares a Sant Salvador de Felanitx. Gran actuació musical i ballable del tema de "Cheek to Cheek" de la pel·lícula *Sombrero de copa*, duit a terme per les mares de l'Esplai, dirigides per l'autora de la coreografia, la monitora Rosa Maria Tarragó. Se celebrà més tard amb un pastís amb el logotip de l'Esplai treballat a l'obra de Cal Xigarro pel seu propietari Biel Aguiló, també marit d'una de les components, Mariàngels Ferrer.

Fig. 11. El grup de mares de l'Esplai i la seva interpretació de "Cheek to Cheek" de la pel·lícula *Sombrero de copa* a l'antiga la plaça de Mallorca, com a col·laboració a la vetllada "Feim festa amb l'Esplai"

- "Feim festa amb l'Esplai" a l'antiga plaça de Mallorca, consistent en: *Sombrero de copa*, ballada per les mares de l'Esplai repetint l'èxit aconseguit a Sant salvador de Felanitx, una desfilada de models, gentilesa de la casa d'esports Olimpo, així com diverses actuacions musicals i teatrals apreses durant el curs, pels infants i per les seves mares.
- Programació de les colònies d'estiu a Formentor.
- Elaboració de la revista *S'Estornell Xafarder*.
- Quartes Colònies s'Estornell a l'alberg de la Victòria d'Alcúdia, amb el lema "Festes populars". Ens visitaren: don Antoni Pons, batlle d'Inca, i sor Magdalena Llobera, monja de Puresa de Maria.
- Colònies del grup "Xauxa" a Lluc, amb excursions complementàries a Massanella, al puig Roig i a Formentor.

2.6. Activitats del sisè curs de s'Estornell, 1987-1988

- Minicolònies per a monitors a l'escola rural del puig d'Alenar de Manacor.
- Festa de Nadal amb la representació d'un betlem vivent davant l'església de Santa Maria la Major.
- El grup "Xiribaus" obtingué el primer premi de betlems organitzat per l'Associació de Pessebristes i l'Ajuntament de la ciutat. El segon premi va ser per al grup "Tamborilers" i el tercer premi, per al grup "Arc de Sant Martí".
- Mireia i Marc Serra junt amb Mateu Cañellas s'erigiren guanyadors del Concurs de Còmics convocat pel GDEM.
- Comença el primer curs de directores d'esplai a Binicanella.
- Sopar de la Coral de Pares a la casa de camp de Baudilio Moreno i Amparo Parra.

Fig. 12. El grup "Ximbombers" obtingué el primer premi de la Rua d'Inca amb la comparsa "Animadores de rugbi"

- Participació a la Rua. El primer premi del popular certamen l'obtingué el grup "Ximbombers" amb la comparsa "Animadores de rugbi".
- Participació a la X Mostra de la Cançó del GDEM, a l'Auditori. El grup "Arc de Sant Martí" defensà la cançó "El país de les set notes", amb lletra i música del compositor Jaume Sureda.
- Excursió del grup "Xiribaús" amb bicicleta.
- Representació del conte *La rateta que agranava l'escaleta* a càrrec del grup "Arc de Sant Martí", protagonitzada per Xisca Dalià, a l'Aula Sociocultural d'Inca.
- Excursió del grup "Xiribaús" a Sóller.
- Acampada del grup "Gambirots" a Menut.
- Visita dels "Ximbombers" i "Moliners" a casa de Sion i Aina de Lloseta per aprendre a fer formatge.
- Segona representació de l'obra *La rateta que agranava l'escaleta* al Club del Pensionista.
- Acampada de cap de setmana al refugi de Can Josep de Lluc dels grups "Ximbombers" i "Arc de Sant Martí".
- Tómbola de s'Estornell a Santa Magdalena el Diumenge de l'Àngel.
- Sisena Diada de Pares a Monti-sion de Porreres.
- Cap de setmana dels grups "Garbellets" "Moliners" i "Belluguets" a les instal·lacions de GESA a Alcúdia.
- Participació a la Diada de l'Esplai a Muro. Lliurament del premi del Concurs de Còmics a Mireia Serra i Puig.
- Sopar de comiat del tres membres del Consell Coordinador que aquell any deixaren l'Esplai: Joana Maria Coll, Josep Serra i Mercè Puig. La festa sopar va tenir lloc a Son Pedra, es lliurà a cada monitor en agraïment a la seva

Fig. 13. Diada de l'Esplai a Inca, amb Sebastià Aloy com a abanderat portant l'ensinya de s'Estornell

tasca la primera auca de s'Estornell.

- Sisenes Colònies de s'Estornell a l'alberg de la Victòria, compartides amb un grup de nines i nins malalts de diabetis.
- Colònies d'estiu del grup "Gambirots" a Menorca.
- Volta amb bicicleta a l'illa de Menorca del grup "Xiribaús".

2.7. Publicacions i col·laboracions del primer quinquenni

Durant el primer quinquenni es varen editar dues revistes en el decurs de les colònies d'estiu que es van dur a terme a l'alberg de la Victòria, amb el nom de *S'Estornell Xafarder*, i dues auques il·lustrades per Mireia Serra; una amb motiu del comiat dels tres responsables i l'altra per celebrar els 10 any de l'entitat.

La primera versió s'obtingué gràcies a una rudimentària premsa que el seu director, el monitor Felip Díez, va instal·lar a una dependència de l'alberg.

La segona, ja més acurada quant a lletra i contingut, va veure la llum un estiu després. Les entrevistes, les ocurrències, els dibuixos i la resta d'articles van ser treballats únicament pels monitors i per algun nin amb cert interès periodístic.

S'editaren dues auques; la primera, com a final dels cinc primers anys; i la segona, per celebrar el desè aniversari de l'entitat, dirigida en aquells moments per Toninaina Santamaria i Carme Dalià.

AUCA DE L'ESPLAI S'ESTORNELL

Enguany ja farà cinc anys que una noia, un grup d'amics confrontava els seus alians pensant en els més petits.

En octubre, ja tardor, finals del vintanta-tres, s'acomplí la "il·lusió" delsergi'ill projecte emprès.

Igual que un petit ocell que en volar deixa la mare va néixer el grup "s'Estornell" l'Esplai, com tots l'deim ara.

Som gent de pau, que fa feina per fer més bonic el viure que no disposa d'altra eina que el diàleg i el somriure.

Família es l'Esplai, formada pels abnegats monitors i tota gent a qui agrada: pares, nins, educadors.

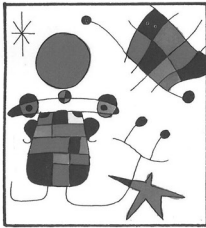
Allots i infants tots plegats dissabte rera dissabte, compartim activitats: jocs, cançons i altre recante.

Ferim belles excursions amb alegres cerimònies i representacions i de premi, les colònies.

Voldríem tot per memòria resumir en un breu recull, com ha estat la nostra història d'anys entera p'els avui.

L'homenatge al gran Miró ens va aportar l'alegria de mesclar llum i color, plasmat tot en simfonia.

Del nostre Pare Colom entranuable i humil persona tots els de l'Esplai en som els bons amics ja fa estona.

La DIADA va ser tot un esclat de festa i glòria i del record un verd rebroti del nostre esforç la memòria.

Per les coratjoses mans treballant en son ofici, agrairim als artesans el seu callat sacrifici.

Bon-Any i Sant Salvador, juntament amb Lluç i Cura, ens han dit com la unió dins la família es procura.

I mentre enflam projectes, provocant-se algun debat, es van aprofundint aspectes i parrelant-se l'amistat.

L'amor a tota casa nostra: llengua, llor, tradicions i tot quan de cultura és mostra, sense límits ni horitzons.

Una casa hi ha ben certa, que no s'ha d'oblidar mai: sempre està la porta oberta; tot hom no entrarà a l'Esplai!

Fig. 14. Auca de l'Esplai s'Estornell

També hi podríem afegir una gran quantitat de programes i targetes nadalenques ricament il·lustrades per Mireia Serra, una de les nines assistents que amb el temps s'ha especialitzat precisament en aquest tema. De tot plegat, en guardam un parell d'arxius.

Pel que fa a les col·laboracions, durant aquells cinc primers anys l'Esplai en va dur a terme amb l'Obra Cultural Balear, amb l'Ajuntament d'Inca, en totes les activitats programades del GDEM, amb el santuari de Lluc, amb la Policia Municipal i amb els radioafecionats inquers, amb motiu de la baixada de la torxa des de Lluc en el marc de la Diada de l'Esplai a Inca, i amb el Grup de Neteja.

Els pares

Foren els grans aliats i els millors còmplices als quals poguéu aspirar un equip. A part de participar a la Rua, a les corals i organitzar berenades per als monitors, dugueren a terme un camp de treball a Lluc per endreçar els entorns del refugi de Can Josep, en el qual intervingueren, juntament amb els joves, Bàrbara Dalià, Mireia Serra, Joan Josep Alorda, Toni Villalonga, Sebastià Aloy, Marc Serra i Sito Riera; i algun dels seus progenitors: Bàrbara Aloy, Mercè Puig, Dani Castañeda, Tomeu Beltran i Baudili Parra.

És impossible enumerar tant la quantitat d'hores esmerçades en reunions i preparacions d'activitats com les compartides amb berenars i sopars preparats pels pares dels nins. Uns i altres, creim, es poden sentir orgullosos d'haver il·luminat amb llum pròpia una època més aviat grisenca i obscura a la qual encara predominaven a la nostra ciutat el xiuxiueig i els subterfugis.

2.8. S'Estornell a l'actualitat

L'Esplai avui en dia segueix vigent. Creim que l'Ajuntament els ha facilitat els llocs que a la primeria els va cedir la parròquia de Santa Maria la Major. No debades l'actual batlle, don Virgilio Moreno, va ser un dels nins pioners de l'entitat. Ell, el seu cosí Pepe Moreno, en Jordi Mulet i en Toni Plandolit formaven el quartet més trempallamps de s'Estornell. A dies vista qui hauria dit o pensat que amb el temps un d'ells esdevindria la màxima autoritat de la vila! Esperam i desitjam (n'estam segurs, vaja!) que alguna cosa n'haurà tret, d'aquells anys en què nins i monitors formaven un tot.

S'Estornell va néixer en uns moments cabdals en què tal vegada les activitats escolars no omplien el buit dels nostres al·lots. Segurament avui dia les prioritats siguin unes altres. Tal vegada posar pautes a l'afecció pels mòbils i tauletes tàctils que corren de mà en mà sense control. O ensenyar-los la riquesa dels mots i les converses perdudes en comunicacions sense gaire sentit. I si cal, fer un nou aprenentatge que els ajudi a valorar l'amistat i la convivència en un món tan atrafegat (tot passa a velocitat de vertigen) que sense adonar-nos-en sol deixar pel camí petits tresors irrecuperables.

Contraposant les dificultats que comporten la pressa i les ganes d'aconseguir les coses amb el mínim esforç, seguirem confiant que mentre hi hagi joves disposats a sacrificar part del seu temps lliure en bé d'uns infants l'Esplai sempre trobarà la manera de compensar les seves mancances i, a vegades, el seu desconcert.

Les següents etapes que ha passat s'Estornell fins arribar als nostres dies corresponen ja a altres generacions i, per tant, imaginam que també a una nova manera de treballar. Tant de bo arribi un dia que, com nosaltres, tinguin la mateixa necessitat d'expressar-ho de manera escrita, per saber que aquella petita llavor plantada amb moltes dificultats segueix fruitant.

3. L'OPCIÓ RELIGIOSA, COM A CAMÍ D'ALLIBERACIÓ I TESTIMONI

No hem d'oblidar que els grups d'esplais de Mallorca (GDEM) van néixer sota l'empareda de l'Església, de qui rebia la benedicció i el total suport. Per tant, tot sabíem que hi havia unes normes i uns condicionaments que s'havien de complir.

El GDEM englobava un total de 3.500 nins i nines de tot Mallorca repartits per l'illa en més de 50 grups, que són els qui, encara ara, configuren l'entitat.

Existien unes bases definitòries i fonamentals que s'assumien individualment, i que es duïen a terme dins cada esplai, de la manera que es considerà més idònia. Aquestes bases contenien els següents apartats a treballar:

1. Un temps lliure per compartir i créixer amb els altres.
2. Una associació que treballa per la formació integral dels nins, joves i adolescents.
3. Una eina que et facilita nous aprenentatges.
4. Una actitud que transcendeix les altres situacions de la vida.
5. Un estil de jove compromès i renovador.
6. Una opció per viure els valors de l'Evangelí.
7. Una oportunitat per fer que el teu entorn sigui més agradable.
8. Un espai per ser feliç.

Qui portava la part espiritual de l'entitat era el consiliari; una figura importantíssima amb opinió pròpia que acompanyava el grup en moments puntuals, participava de les reunions amb els monitors i responsables, i feia un camí paral·lel al nostre amb les aportacions que, com a sacerdot, creia convenients fer.

El primer que tenguérem, don Joan Parets, va ser essencial per marcar les directrius i l'estructura del nostre recent nat esplai. En Joan era un home modern, que s'adaptava a les circumstàncies i entenia què calia fer en cada moment. Tots recordam la primera eucaristia que oficià a la cova de Sant

Martí d'Alcúdia. Havia plogut, els nins i nines vestien peces (impermeables i anoracs) de diferents colors, circumstància favorable per agrupar-los mentre cantàvem, precisament, la cançó que hi fa referència. Els nins que encara no havien combregat escolliren una fruita del color de la peça que vestien i a l'hora de la comunió s'acostaren a la taula, o si volem a l'altar improvisat, participant d'aquell instant tot menjant-se la fruita seleccionada anteriorment, igual que els que ja havien rebut, per edat, aquell sagrament.

A les primeres colònies d'estiu a les instal·lacions de GESA, en Joan ens va venir a visitar a mitjan horabaixa quan els nins i nines estaven esgotats de tant trullar per la platja sota un sol de justícia. Reunits a l'esplanada i veient la cara de cansament que presentaven, va considerar que no estaven prou motivats per oir missa amb uns mínims d'atenció. Davant l'evidència, va proposar de fer una senzilla pregària abans d'anar a sopar i a dormir. A tots ens va semblar bé, i així ho férem.

El dia va acabar redó i sense més complicacions, excepte per les llengües de quatre desvagats que ens qüestionaren la feta. Llengües similars a les que havien posat en dubte el fet que nins i nines compartissin el mateix espai a l'hora de dormir. Aquestes idees, si volem, eren comprensibles en un temps en què s'auspiciaven ja els grans canvis a venir i la gent tenia certa temença davant allò desconegut. Tanmateix la reacció de les persones que havien fet el mateix tota la vida i que obeïen sense qüestionar tot el que se'ls deia era deguda, més que al fet en si, a la innovació que s'acostava i que seria, a no dubtar, de mal pair.

Sabiem que era un peatge a pagar per seguir obrint-nos camí. I n'èrem conscients, però com que tots hi estàvem d'acord, com ja hem dit abans, seguirem endavant deixant a la cuneta les crítiques i les males consideracions que de mica en mica, al llarg dels dies i veient els resultats obtinguts, acabaren per apagar-se com un foc d'encenalls.

El precedent de la cova de Sant Martí va arrelar tan fort en la ment i el cor dels nins i monitors que repetírem l'experiència en el decurs de la segona Diada de Pares a l'ermita de Bonany de Petra, distribuint maduixes entre els més petits just abans de l'hora de la comunió, aquesta vegada en presència dels pares, que agrairen el gest perquè pogueren anar a rebre el sagrament agafats de la mà dels seus infants més petits.

Joan Parets (amb molta recança per part nostra) només va quedar un any dins el grup, ja que el bisbe don Teodor Úbeda l'envià a Lloseta per substituir el seu rector, don Andreu, occit feia poc a una edat força jove.

Tot i la brevetat del seu compromís, va deixar una petja inesborrable que va marcar l'Esplai per sempre més. El següent que ens proposà el GDEM va ser el nou rector d'Inca, don Sebastià Salom, que substituïa també don Joan Lliteres, nomenat rector de la parròquia de Santa Eulàlia de Palma. Don

Sebastià, tot i la seva gran voluntat, no va acabar d'entendre el significat de la tasca que duia a terme el grup. No obstant això, ens va facilitar nous espais a la rectoria nova, on es traslladà a viure poc després d'arribar a Inca.

Un estiu, ell i don Llorenç Riera, rector de la parròquia de Crist Rei, ens visitaren a l'alberg de la Victòria on fèiem les nostres colònies. Vengueren vestits amb roba africana perquè aquell vespre treballàvem la cultura i els costums d'aquest país germà on els dos clergues havien duit a terme la seva particular missió: el Burundi. Contaren la seva experiència davant un públic atent i encuriosit que descobria per primera vegada la precarietat d'uns altres nins que vivien a les antípodes i que, no obstant tenir tantes mancances (segons paraules dels dos visitants), desbordaven d'alegria davant qualsevol gest amable que se'ls pogués prodigar.

Creim que va ser allà on don Sebastià Salom es va adonar, per l'allau de preguntes que sorgiren arran d'aquella petita conferència, de la importància de la tasca dels monitors envers l'estol de participants en edat de créixer. I, sobretot, del potencial d'uns infants que començaven tot just a obrir els ulls al món. Ell mateix, veient el poc encaix que hi tenia, ens va proposar com a consiliari en Joan Vidal, un franciscà jove que considerà que seria més idoni a l'hora d'aconsellar-nos i fer-nos costat. Un acte molt generós per la seva banda i que va tornar a obrir grans perspectives per a la volada futura del grup.

Hem de dir que les eucaristies sempre estigueren presents a les diades de pares, al final de les colònies i en actes més íntims com els celebrats després d'alguna de les reunions de monitors i responsables. Les preparàvem amb molta cura, sobretot les que cloïen els campaments i albergs a l'estiu. En tot moment procuràvem fer-ne partícips els nins i nines, implicant-los en la confecció de les pregàries, la tria de les cançons més adients i el sentit de les intencions, que anaven dirigides especialment als problemes de l'entorn més proper (famílies, medi ambient, companys amb dificultats) o que sorgien entre els amics de torn, com les picabaralles o les petites enveges. Tot això es donava com a resultat de les reflexions conjuntes que propiciàvem cada horabaixa, després de berenar i abans de la vetllada el vespre.

Recordam especialment l'eucaristia de l'any que compartírem espai amb un grup de nins diabètics. Creim que l'actitud d'aquells infants a qui la salut havia disciplinat, distribuint les seves hores entre freqüents passejades i menjades fora del normal, va comprendre a més d'un dels petits acampats, ja que a l'hora de donar gràcies els sortiren frases realment profundes i d'una gran i emocionant bellesa. Sens dubte aquesta resposta tan pregona per l'edat que tenien els participants havia emergit gràcies a la feina dels monitors sobre l'article 4 de les bases del GDEM, que parla que la transcendència que tot allò après ens ajuda a rompre barreres i prepara a la nostra jovenalla per afrontar la vida amb dignitat i responsabilitat, i sobretot amb una gran comprensió i generositat.

Diríem que l'opció religiosa no es pot desvincular mai de les dues opcions anteriors. L'una no tendria sentit sense l'altra perquè les tres són fruit d'una mateixa branca i d'unes mateixes arrels. Aquest triumvirat, ben entès, constitueix l'eix vertebrador dels grups del GDEM, els objectius del qual es poden aconseguir per diferents viaranyes segons la ubicació: poble, barris, parròquies o espais on es desenvolupen. La singularitat de la proposta, tenint ben present que els valors a transmetre neixen del mateix Evangeli, és la que cadascú, dins les seves possibilitats, i emprant les eines que tinguem més a mà, es llauri la seva pròpia directriu fins a arribar a la fita que s'ha proposat.

4. L'OPCIÓ SOCIAL, PROMOTORA DEL VALOR DE LES PERSONES

A la dècada dels 80, Inca era una ciutat, al nostre entendre, una mica ancorada en el temps quant al caire social predominant també a altres llocs del país. Hi havia una clara distinció entre homes i dones, a l'església per exemple quan anaves a oir missa la divisòria dels bancs delimitava clarament el sexe dels participants; els homes a la dreta i les dones a l'esquerra. El mateix passava a l'hora de fer qualsevol reunió o participació.

Els homes tenien la seva i les dones n'havíem de fer una altra per la nostra banda. Això es donava també en altres manifestacions, com la Rua.. Podem dir ben clar que, després de tastar el seguit d'experiències positives que va generar el grup d'espai, els progenitors, una vegada trencades aquestes barreres que semblaven infranquejables i imposades per no sabem qui, van acabar aparcant el sentit del ridícul, mesclant-se sense condicionaments de cap mena en les activitats preparades pels monitors, en bé d'uns al·lots que descobrien en ells, els seus pares i les seves mares, aquesta nova vessant divertida i engrescadora

Creim que semblant separació fins i tot es donava a les colònies d'estiu de Sant Senén (que només es feien per a nins). Aquells primers monitors pioners en el treball del temps lliure tal vegada no s'havien plantejat el motiu d'unificar ambdós sexes. Pot ser perquè sempre s'havia concebut així o també perquè a ulls de l'Església no era prou ben vist.

S'Estornell, sense fer escarafalls i de manera molt natural, va aconseguir mitjançant els nins i el joc la participació activa de pares i mares, que passaren de la primera carrossa de la Rua representant el rei En Jaume i la seva cort només composta per homes a les de les següents comparses amb uns i altres aplegats. Igualment s'ajuntaren més tard per acompanyar-nos en la diada dedicada a la família, formant la coral que cada Nadal cantava al costat dels fills i dels monitors o fent de cuiners a les nostres colònies estiuenques.

L'Espai va fer les seves primeres colònies a les instal·lacions de GESA, cohabitant i dormint per primera vegada nins, nines i monitors, barrejats sense que cap dels integrants ho trobàs estrany. Tampoc els pares, que ens van

donar suport des d'un bon principi, no ens hi va posar cap objecció. Algunes veus sí que ens van qüestionar, però, de la mateixa manera que havíem iniciat el camí, tiràrem endavant fins que un dia es van trencar els murs i ens retrobàrem tots a una mateixa banda, aconseguint que el grup passàs de ser un nombre de nins i al·lots que gaudien de les tardes del dissabtes i les sortides dels cap de setmana a convertir-se en una gran família.

A la dècada dels 80 encara dominava amb força en els col·legis, les esglésies i els cinemes la llengua castellana. De mica en mica, poquet a poquet, iniciàrem, primer en bilingüe i després en el català de Mallorca, una petita creuada envers la normalització de la nostra llengua. Els avisos, les comunicacions, el teatre, les cançons i altres eines emprades per a les activitats dels infants dins el lleure acabaren per imposar-se en l'idioma de les Illes.

Per a tal finalitat comptàrem amb les correccions d'un dels pares més preparats i compromesos, i més tard amb molts altres per a feines concretes com foren les instal·lacions de llums o de megafonia, els tallers de costura i coreografies per a la Rua, de pintura de murals, de directors per a les corals... i per als espectacles. En fi, de cada activitat que sortia, n'eixia alhora un grapat de voluntaris per ajudar a desenvolupar-la en les millors condicions..

La nostra conclusió és que el grup va irradiar en sentit obert una colla de nexes que trenaren una gran xarxa on tots i cada un érem necessaris. Val a dir també que s'Estornell va néixer en un moment concret i amb unes circumstàncies idònies per a la feina i la transmissió dels valors que preteníem. Tal vegada avui resultarien del tot obsoletes. L'entorn ja no és el mateix, ni els nins paren atenció en altres entreteniments que no siguin les pantalles, els mòbils i les tauletes. Podríem dir, doncs, que el treball d'ara mateix passaria a ser una mena de tasca de desintoxicació? Córrer, jugar, compartir i viure aventures era i seguirà essent patrimoni, ahir, avui i ara mateix, dels infants i la jovenalla que pugem, i que necessiten positivament les seves energies per finalment i treure-les a fora.

Esperam que la nostra feina, petita o gran segons els ulls de qui la miri, però això sí, feta amb tota la il·lusió i les ganes del món, quedi més o menys reflectida en aquesta comunicació. La nostra col·laboració "oficial" a l'entitat va ser per cercar una sortida als al·lots més grans, que, passada l'edat reglamentària, volien continuar pertanyent-hi. El dia 10 de novembre de 1986 amb el vistiplau dels pares i l'ajuda de Ramon Serra, president i fundador del GDEM, posàrem la primera pedra del que seria el grup JEI (Joves Estornells d'Inca).

Ens plau dir que sempre hem estat a punt de donar una mà quan se'ns ha cridat, perquè l'esplai consisteix en alguna cosa més que treballar el lleure dels infants intentant transmetre'ls, tot jugant, els valors que un dia atresoraran i que els ajudaran a créixer i a ser més lliures. És també un sentiment que arrela endins; un estil de vida que marca el comportament; una manera

distinta de veure les coses. És, en definitiva, el compendi de molts sentiments acaramullats, forjats amb el caliu que dona la bona convivència i madurats, pacientment, al llarg d'un temps compartit, de l'única manera que compensa: dins el marc incomparable i a vegades incomprès de la gratuïtat.

5. TESTIMONIS I COL·LABORADORS DE L'ESPLAI S'ESTORNELL

Aquestes persones esdevingueren col·laboradors i testimonis del pas de l'entitat per Inca. Hem adherit els seus escrits per completar les vivències de grup abans esmentades i la influència rebuda en els primers temps de s'Estornell a la nostra ciutat:

Maria Francisca Alorda Vilarrubias, monitora i pedagoga.

Jaume Gual i Mora i Antònia Alomar Company, testimonis com a pares.

Salvador Riera Massanet, testimoni com a monitor.

Cati-Àngela Navarro Izquierdo, testimoni com a nina.

5.1. L'educació en el temps lliure, una educació en valors

L'Esplai s'Estornell va néixer, com la resta d'esplais, des del convenciment que el temps lliure és un moment privilegiat per facilitar el clima necessari que permeti el creixement de la persona en la seva globalitat.

Entenem el temps lliure no només com un espai sense obligacions i necessitats que s'intenta omplir d'activitat, sinó com una actitud, una manera d'entendre'l i de viure'l convertint-lo en alliberador per a un mateix i per als altres, i així esdevenir realment un temps d'oci, d'autonomia, amb valor en si mateix, plaent i satisfactori.

La finalitat última de tot el que es feia i s'estructurava era l'educació dins aquest espai en blanc, que centràrem en la llibertat d'imaginar i realitzar projectes, de construir oci i no només de consumir-ne.

Es tractava de combinar el descans i la diversió amb el desenvolupament de les persones que hi participaven. I perquè aquesta vessant educativa no adulteràs les condicions definitòries de l'oci, centràrem els nostres esforços a dissenyar activitats atractives, divertides o interessants, tan allunyades del que normalment es feia a classe i interconnectades sota un centre d'interès o un projecte elegit pels mateixos infants i joves, però, sobretot, basades en una relació entre companys de grup i els monitors i monitores que fos significativa, que impactàs emocionalment.

Per això, a banda d'escollir el taller, el joc o la cançó més adequats per a l'edat dels infants, que estiguessin contextualitzats i que fossin innovadors o atractius, tanmateix el més important era ser present, gaudir de tot el procés, guanyar la confiança dels infants, conversar, riure i emocionar-nos plegats;

reflexionar sobre el que hagués passat a Inca o sobre temes d'actualitat i, especialment, resoldre els conflictes de grup durant l'activitat, deixant un espai per a l'expressió de sentiments i fent dinàmiques per cohesionar i fer créixer el grup.

L'activitat a s'Estornell es basava en la relació entre les persones (activitats de presentació, dinàmiques de grup, jocs grupals bàsicament no competitius, el respecte per la creació de cada un, la participació de les famílies...), en l'elecció d'activitats pròpies del lleure entorn d'una temàtica que els donàs sentit (expressió plàstica i corporal, jocs, excursions, visites, cançons i danses, colònies i campaments) i en una metodologia i una organització coherents amb els valors que volíem transmetre: l'estima envers les persones i l'entorn, la col·laboració i el treball en grup, la llibertat d'elecció i l'autonomia individual, la coherència entre el que fèiem i el que creïem, la participació social centrada en la dinàmica i en els esdeveniments a la nostra ciutat, entre d'altres.

No sempre sortia redó ni sempre l'encertàvem per a tots, però ens esforçàvem que les persones se sentissin acollides, especials, segures de si mateixes; que cada un aportàs el seu talent i alhora en pogués descobrir d'altres a partir de noves propostes; que se sorprenguessin amb vetllades, contes o petits espectacles, però també que gaudissin del dia a dia, del quotidià a les colònies, dels preparatius i del que quedava per fer en acabar cada activitat; de tenir cura dels espais i dels materials; que les emocions ocupassin un lloc central; que la convivència fos enriquidora i que el sentiment de pertinença a un grup anomenat s'Estornell els animàs a realitzar projectes tan agosarats com la volta amb bicicleta per Menorca; tan agraïts com el reconeixement als oficis més antics d'Inca; tan atrevits com muntar espectacles enmig de la ciutat, tan laboriosos com participar multitudinàriament a les rues; tan divertits com les gimcanes pels carrers d'Inca o les colònies...

Maria Francisca Alorda Vilarrubias

5.2. Reflexió de pares: l'Esplai s'Estornell que vàrem viure

Recordam com si fos ara, i ja han passat més de trenta anys, els inicis de l'Esplai s'Estornell. Les nostres filles hi participaren des del principi fins que foren adolescents. Actualment les dues han superat els quaranta anys.

Tant elles com nosaltres tenim un viu record d'aquells anys. Com a pares col·laboràrem en tot el que poguérem, i sempre ens hem sentit orgullosos d'haver format part del col·lectiu de pares des del començament de l'Esplai.

Ja des d'un principi vàrem poder comprovar que les activitats i la vida d'aquest grup eren quelcom distint dels altres grups que coneixíem (catequesi, primeres comunions, altres de purament esportius o d'esbarjo).

Recordam que els responsables i els monitors tengueren els seus problemes.

Nosaltres en visquérem alguns (recordam com al principi no arribàvem a tenir locals adequats). No tot va ser un camí de roses. Les nostres filles es trobaven bé a l'Esplai i només desitjaven que arribàs el dissabte per poder-hi anar. A més, molt sovint ens contagiaven i il·lusionaven a nosaltres amb els seus projectes: festivals, colònies, acampades, festes de la Rua, Sant Antoni, betlem vivent, etc.

Avui ja són dones plenes d'il·lusió per la vida i responsables en el seu treball: l'una, fisioterapeuta a l'Hospital de Son Llàtzer, i l'altra, directora del centre d'educació infantil de Sant Josep Obrer. En el seu moment varen assumir i interioritzar els eixos fonamentals de la filosofia dels grups d'esplai, eixos que resumiria en aquests trets:

1. Conèixer i estimar la natura

La nostra estimada Mallorca ha estat víctima dels atacs que ha rebut sota l'excusa del progrés i la civilització. La coneixença els originà una vertadera estimació de la nostra terra. Com procuraven no embrutar el camp a les seves sortides. Així es crearen uns hàbits que es manifestaren en les nostres sortides familiars al camp.

Estimant la natura els ha estat fàcil trobar-hi a Déu en ella. La natura ens parla de Déu. Ho va dir molt bé el savi llatí fa molt temps: "Qui pot ser tan insensible que mirant el firmament no senti que hi ha un Déu. La bellesa de l'univers, la terra, el sol, les estrelles..."

Ens parlen d'un ordre i una perfecció en mans del creador. La imatge de Déu que es crearen a la seva infància a través de la natura no se'ls ha oblidat mai al llarg de la seva vida

2. Conèixer i estimar els valors morals, humans i socials

Convivència

Sens dubte és un valor primordial i signe de maduresa humana. Aquells nins i nines van aprendre a conviure, malgrat la diferència d'edat. Aquella convivència ens ensenyà com dur a terme el treball en equip que dona força al grup si resta unit.

Descobrir l'altre

Dins totes les persones hi ha uns valors. Malgrat que no ho sembli, tots tenim coses bones i podem, mitjançant el nostre treball, fer més agradable la vida dels altres i també infondre felicitat. Respecte es té a la persona quan de veres es compta amb l'altre. Saber perdre en el joc i entregar-se a l'equip, sense esperar res a canvi.

Conèixer el bé i el mal

Només així les decisions poden ser encertades.

Fer cas de les coses petites
Valorar les tasques ben fetes i ben complides

La sinceritat

És el dèficit més agreujat a la societat actual. Tothom duu careta, tothom porta dues intencions. Manca la projecció de la infància amb mirada neta i clara. Nets de cor. La infància que així viu i creix farà el dia de demà una societat més justa. Infondrà en els majors un desig de més concòrdia, desterrarà i rebutjarà l'odi, la venjança, la guerra, convençuts que només són fruit de la brutícia, de l'orgull, de la maldat de l'home.

3. Conèixer i estimar les coses nostres (llengua, cultura, història, folklore..)

En aquest aspecte es va fer molt de camí en el grup d'Esplai s'Estornell d'Inca. Des dels inicis fou total la normalització de la nostra llengua (cants, teatre, mostres, escrits...). Es va fomentar en gran mesura el coneixement de la nostra terra (les excursions, visites, actes i altres es preparaven donant molta informació a fi que els infants tenguessin un coneixement previ del que s'havia de fer).

Recordam com un acte de gran senzillesa i sinceritat l'homenatge al pare Miquel Colom, gran impulsor de les nostres lletres i coneixedor profund de l'obra del nostre Ramon Llull.

Així mateix, es dugué a terme l'homenatge a Joan Miró. Es va pintar un mural a una paret a un dels carrers de la nostra ciutat d'Inca. A més de fer justícia al pintor, el qual, malgrat haver nascut a Barcelona, va viure a Mallorca, els infants des d'aquell dia varen saber ja per sempre qui fou aquell personatge.

També un homenatge als oficis antics d'Inca en els persones d'alguns majors. Quin acte més emotiu! Poble que honora els seus majors s'honora a si mateix. Es va reconèixer una tasca llarga, silenciosa, contínua, de molt de sofriment i penúria, servant uns valors que mai no acaben, com el treball, la lluita i l'honradesa, dels quals som hereus. Aquell acte ens produí calfred quan aquells infants besaven els nostres padrins, lliurant-los un petit obsequi.

Recordam que amb motiu de complir-se els 10 anys el GDEM, a l'octubre de 1988, s'organitzaren tot un seguit d'actes a Palma, Inca i Manacor en els quals es va debatre: "La funció educativa de l'escola i a la societat dels 90."

Només hi assistírem a Inca i també hi fórem presents com a ponents a Manacor. En tenim un record viu perquè la reflexió i l'anàlisi fou molt profunda.

Avui, després de tants anys, ens podem sentir orgullosos de les famílies que han format les nostres filles i del que van inculcant als seus fills, els nostres néts. No ho dubteu: la llavor que es va sembrar aquells anys ha brostat i la saba perdura en el seu cor.

Gràcies als que posaren en marxa l'Esplai s'Estornell i als que avui continuen la seva obra.

En nom de tots els pares, moltes gràcies!

Matrimoni Gual-Alomar

5.3. La sort d'haver estat monitor

Parlar de l'Esplai s'Estornell em duu sobretot a parlar d'una història d'amistat. Na Paula, na Marilén, n'Andreu, na Teresa, en Sebastià, na Maria, na Manoli, en Rafel... (impossible anomenar-los tots sense fer cap omisió) són noms que sempre aniran lligats als records entranyables d'una joventut intensa i feliç gràcies, en gran part, a la sort d'haver estat monitor.

Molts de nosaltres arribàrem al món de l'esplai havent participat abans en experiències i activitats que es desenvolupaven a les parròquies, i tots ens sentírem engrescats davant la idea de dedicar una part del nostre temps a l'educació en el lleure dels infants i adolescents d'Inca.

L'experiència de formar-nos com a monitors fou intensa i deixà petjada en molts de nosaltres. Foren moltes les hores compartides aprenent els fonaments teòrics de la que havia de ser la nostra intervenció educadora i també la pràctica de l'ofici de monitor; joc, vetllades, cançons, dinàmiques de grup, danses... Les sessions formatives eren intenses, però els moments de descans i de bauxa també. De tot plegat, en sorgiren vincles duradors i alguns aparellaments (jo en som un bon exemple) que a hores d'ara continuam transitant pel mateix camí.

La formació didàctica finalitzà i, com a resultat, aparegué la primera fornada de monitors del que s'anomenà Grup d'Esplai s'Estornell d'Inca. Les reunions de preparació foren nombroses i intenses; la premsa ens ajudà a difondre el projecte. Foren moltes les famílies que s'interessaren per les nostres propostes. Encara ara, ens sentim agraïts per tanta confiança i col·laboració. També amb alguns grups de pares, es construïren relacions que encara perduren. Particularment entranyables són les trobades casuals que encara tenim amb algun d'aquells pares (alguns ja padrins) i amb els que foren els nostres infants (molts d'ells avui pares). El record que tenen de les activitats que compartírem, les millors anècdotes i, sobretot, l'agraïment que encara avui expressen ens ajuden a prendre consciència del valor que tengué per a tots nosaltres l'experiència que durant un bon grapat d'anys compartírem.

Els monitors esperàvem els dissabtes capvespre amb ganes de tornar-nos a veure i amb el compromís de fer propostes per un lleure de qualitat dels infants i adolescents que anaven a l'Esplai. El temps passava volant. Les nins i els nins partien cansats i satisfets, i els monitors encara ens reuníem per preparar les properes activitats. Quasi sempre seguíem junts una estona més

fent un beure i molt sovint quedàvem per sopar i/o sortíem per fer una copa. Així allargàvem les hores i gaudíem d'un temps que per a tots nosaltres era feliç.

I més enllà de les activitats dels dissabtes, se'n programaven d'altres esperadíssimes per tots, a les quals ens dedicàvem en cos i ànima. Em referesc als campaments d'estiu, a la trobada anual amb tots els clubs d'esplais de Mallorca o a les mostres de la Cançó. Aquestes activitats ens proporcionaven, a més, l'ocasió d'entrar en contacte amb altres monitors d'altres esplais, de conèixer i aprendre d'altres experiències i, per tant, de seguir fent amics i d'enriquir la nostra tasca educadora. D'altra banda, la festa de Carnestoltes mereix també ser anomenada de manera especial, ja que, amb l'ajut i la participació de les famílies i dels infants i joves de l'Esplai, aconseguírem lluir fresses espectaculars i carrosses ben vistoses a la Rua de la ciutat.

Fa uns dies, quan na Mercè em feu l'encàrrec de realitzar aquest escrit, em va emocionar la possibilitat de retrobar-me de front amb una part important de la meua vida. També, però, em va atabalar la responsabilitat que implicava fer un relat real i complet de la meua experiència. Tanmateix, la por de no ser capaç de recuperar tants de records i vivències, de no saber explicar amb fidelitat els esdeveniments més importants i d'haver oblidat la petjada de persones i d'aprenentatges tan significatius... m'ha acompanyat fins al dia d'avui.

Malgrat tot, aquí tens el que em demanares, Mercè. Estic convençut que aquesta experiència forma part de les persones que avui som tots aquells que compartírem aquesta aventura singular. Per agrair-ho, i ja que m'has donat l'oportunitat, acab proposant un retrobament de tots els que vàrem ser monitors i educadors de l'Esplai s'Estornell.

Que els vents ens siguin propicis i que per molts d'anys puguem celebrar la sort d'haver-nos conegut.

Salvador Riera Massanet

5.4. Esplai s'Estornell

No sé exactament quants anys tenia quan vaig començar a anar a l'Esplai. I això és perquè s'Estornell forma part de la meua infantesa i alhora forma part de la meua vida. Cada dissabte, de 16.00 a 19.00 h hi compareixíem; i ho dic en plural perquè no hi anava sola. Hi anava amb els meus tres germans. Nosaltres podem dir que som una família d'esplai.

Record que cada dissabte era una aventura pujar aquelles escales que duïen a les sales de dalt de la rectoria de Santa Maria la Major i no saber què et trobaries. Què farem avui? Quin taller? Quina cançó aprendrem? On anirem d'excursió o d'acampada? Puc dir que aquells dissabtes eren el

millor de la setmana perquè ens trobàvem amb altres nins i nines, i perquè en sortir anàvem amb els pares a fer un variat al Pericàs. Ja us ho dic, records inoblidables!

El que més serv a la memòria és la participació de s'Estornell a la vida inquera, fent els betlems per Nadal i prenent part en el concurs que organitzava l'Ajuntament. Record que cada any ens superàvem fent els betlems més originals. També anant a cantar nadales pels carrers d'Inca. I, com no pot ser d'altra manera, record la nostra participació a la Rua. Encara són ben presents als inquers les disfresses dels al·lots de l'Esplai. No és per dir-ho, però a cada edició érem els més originals i els més nombrosos amb diferència!

Això com us podeu imaginar no era fruit de la improvisació. Era fruit d'una feïnada d'un munt de gent, començant per la direcció, seguint pels monitors i monitores, i afegint-hi les famílies. Tots junts formàvem un gran equip.

Record especialment una Diada de Pares, que era l'excursió familiar que fèiem cada any tots junts. Vàrem anar a Lluc i dinàrem a l'Acolliment, perquè després de dinar els pares i mares varen fer un caramull d'actuacions. Les pintaria ara mateix. Els meus pares ballant "La yenka", el meu estimat conco Andreu fent de Tomeu Penya, la meva padrina jove formant part del cor de na Massiel a Eurovisió...Va ser massa! I com aquest, un feix de recordances fantàstiques. La sort que tenc és que el meu pare tenia una càmera de vídeo, i molts d'aquestes esdeveniments els tenim gravats en cintes.

I com deixar de banda les colònies d'estiu? Allò era el final de curs perfecte. Cada any, una setmana de llibertat, de contacte amb la natura, de convivència amb els altres, de fer gimcanes, de córrer i de jugar... A l'alberg de la Victòria, a Binicanella, al santuari de Lluc, a la Colònia de Sant Pere...Quines estones aquelles! Ens ho passàvem tan bé!

Puc resumir la meva experiència d'esplai com a nina en una sola paraula: FELICITAT. Va ser una de les èpoques més felices de la meva vida. I també hi puc afegir una altra cosa. Que el fet d'haver estat una "nina d'esplai", a mi, m'ha fet millor persona.

GRÀCIES, ESPLAI S'ESTORNELL!

Cati-Àngela Navarro Izquierdo

6. CONCLUSIONS

L'Esplai des dels seus inicis va treballar de valent de cara a la normalització lingüística mitjançant circulars, avisos, programes, teatre, cançons i altres materials que sortiren de l'associació. Així durant el decurs de les colònies d'estiu publicàrem dues revistes amb el nom de *S'Estornell Xafarder*. També s'editaren dues auques; la primera amb motiu dels cinc primers anys, i la

segona per celebrar els 10 anys de l'entitat.

Fou el primer col·lectiu que unificà les colònies d'estiu ajuntant sota el mateix sostre els nins i les nines amb qui havíem treballat i gaudit durant tot el curs. Demostrà, d'aquesta manera, la integració i la convivència d'una manera molt natural.

Els objectius de l'Esplai s'anaren fent visibles any rere any i el caire social quedà palès amb la participació activa de tres generacions conjuntes, nins, padrins i pares, que acudien a cada crida feta pels monitors quan se'ls requeria per formar part de la Rua, gimcanes, partits de bàsquet o futbol, diades de pares o excursions.

Quant al caire religiós, fonamentà bàsicament els valors com a persones essent solidaris, respectuosos i tolerants, incidint especialment en l'amistat i la companyonia, i per descomptat en les conseqüències favorables que se'n deriven.

L'opció pedagògica es manifestà en cada una de les activitats que es realitzaven, preparades totes amb molta cura pels monitors, sempre amb uns objectius concrets i una metodologia activa. A les colònies d'estiu, per exemple, cada any es treballava un tema amb una finalitat comuna que es desenvolupava al llarg dels dies, i s'assolia com a final l'objectiu pensat.

7. AGRAÏMENTS

Seria imperdonable si no afegíssim al final del nostre petit relat el nom de les persones que, en un moment o l'altre dels primers cinc anys, contribuïren a la formació i a l'engrandiment d'aquesta quimera que està a punt de celebrar el seu trenta i escaig aniversari: als sis membres del primer Consell Coordinador: Joana Maria Coll Beltran (mestra), Antònia Llobera Ramis (botiguera), Cati Ferrà Cantera (mestra), Mercè Puig Viñeta (mestressa de casa), Fermín Fernández Guirado (sabater) i Josep Serra Pujo (venedor).

A part dels ja anomenats: Ramon Serra, president del GDEM; l'entranyable franciscà pare Miquel Colom; don Llorenç Sastre, vicari episcopal de la III Zona; i don Joan Llúteras, rector de Santa Maria; es vol agrair també les diferents col·laboracions sempre generoses de mossèn Joan Parets i mossèn Joan Vidal, que en foren els consiliaris; i la de mossèn Sebastià Salom, que proporcionà a l'entitat locals nous.

També a qui llavors era batle, don Antoni Pons, per la petita subvenció que aportà cada any per a les colònies; a don Xim Cortès de La Florida (EPD) i a dona Catalina Vallori, gestors de la sala d'exposicions de l'antiga rectoria de Santa Maria la Major, per lliurar a l'Esplai una aportació que en aquells moments va ser com una alenada vigoritzant per a la seva minsa economia; a en Biel Aguiló de Can Xigarro, pels dos pastissos amb el logotip de s'Estornell

que els va regalar en dos moments molt concrets de celebració; a Joan Cañellas (EPD), per la paella de què gaudiren a Orient el grup de majors acompanyats de pares i monitors; al conseller Tarabini, per una ajuda al grup, rebuda a Palma, davant la Llotja.

Altres agraïments no menys sentits són per als germans de La Salle Ricard Mateo, Joan Duran, Josep Lluís Miró i Toni Carbonell; per a les “cuineres” de les colònies: Antònia Alomar, Emilia Sarrión, Lina Rosselló, Maria Morro, Joana Morro, Magdalena Chicote, Margalida Duran (EPD), amb participacions puntuals d'Antònia Amengual i Maria Llompart (EPD).

I a una teranga de persones que en un moment o l'altre oferiren els seus serveis a l'Esplai: Toni Plandolit, il·luminador del mural de Joan Miró la nit de l'estrena; Pep Mayans (EPD) i sor Margalida Torelló, directors de les dues pintades a diferents parets de la ciutat; Isabel Soler (EPD), que cedí a l'Esplai un dels seus quadres per a una subhasta; sor Francisca Vaquer, disponible col·laboradora de tot allò que se li demanàs; Sr. Morell de Can Ripoll, de qui van rebre permís per plasmar a una de les parets del carrer del Bisbe Llompart dos fragments de l'obra de Joan Miró l'any mateix del seu decés; Miquel Monroig, consiliari suplent en moments determinats; i Pep Morro, encarregat de posar so a qualsevol esdeveniment lúdic del grup.

A Maria Francisca Alorda, animadora puntual d'acompanyament amb la seva guitarra; a Toni Rovira, pintor reconegut arreu de Mallorca per la perfecció de les seves pintures, que feu l'intercanvi d'un betlem realitzat pel grup dels més grans per una de les seves obres.

A Guillem Coll Morro, l'articulista, que dugué a terme una autèntica tasca divulgadora als mitjans de comunicació en què escrivia i col·laborava en aquells moments: el diari *Última Hora* del Grup Serra i el setmanari inquer *Dijous*; a Amparo Moreno, cap del taller de costura de les mares de l'Esplai que preparaven les disfresses de la Rua, que obtenien primers premis cada vegada que s'hi presentaren.

A les botigues de Can Rovira i la Llibreria Beltran, que els facilitaren diferent material pedagògic; als col·legis de La Salle i de Sant Vicenç de Paul, per cedir a l'Esplai les seves aules magnes. Agraïments també al santuari de Lluc, a les instal·lacions de GESA i l'alberg de la Victòria d'Alcúdia.

Clergues diocesans no inquers amb càrrec pastoral a Inca

Mn. Pere Fiol i Tornila¹ i Mn. Joan Parets i Serra²

1) Prevere, rector emèrit. Llicenciat en Filosofia i Lletres (Història). perefiol@yahoo.es

2) Prevere, rector de Campanet i Moscarí. Documentalista musical.

recercamusicalbalera@gmail.com

Paraules clau: clergue, prevere, rector, vicari, diaca permanent, fundació, benefici, concordat.

Resum. *Després d'explicar els diferents noms que rebien els clergues que exercien llur ministeri a les parròquies, s'analitzen els mitjans de subsistència que tenien, marcant la diferència que hi ha en la manera com es feia abans de les lleis desamortitzadores del s. XIX i la nova manera que generà el Concordat de 1851. Es posen uns exemples de fundacions parroquials i uns altres exemples de beneficis que tenia la parròquia inquera. La comunicació acaba presentant el llistat de rectors i altres clergues auxiliars que han treballat a les tres parròquies a partir de 1853.*

Keywords: clergyman, prebyster, Parish Priest, vicar, permanent Deacon, foundation, benefit, concordat.

Abstract. *After explaining the different names that got the clergymen who carried out their ministry in the parishes, we analyzed the ways of subsistence they had, marking the difference that exists in the way it was done before the dismembering laws of the s. XIX and the new way that generated the Concordat of 1851. Some examples of parochial foundations and other examples of benefits that the parish inca had. The communication ends up presenting the list of rectors and other auxiliary clergymen who have worked in the three parishes since 1853.*

1. INTRODUCCIÓ

En altres jornades hem anat donant a conèixer els preveres inquerers ordenats en el segle XX i els ordenats en el segle XIX¹. Enguany volem presentar un bon grup de preveres diocesans que, havent nascut en altres parròquies, aquí han treballat i fet fruitar la llavor de la Paraula de Déu que Jesús ens va manar predicar i ensenyar².

Històricament podem trobar:

- a) **Prevere titular.** Quan un confirmat era admès als ordes majors (sotsdiaca, diaca i prevere), quedava incardinat a Mallorca i incorporat al clergat diocesà, afegit al nombre de capellans que hi havia a cada poble i parròquia si es tractava de Palma. Per poder ser ordenat calia que haguera fet un títol de Patrimoni, això és, demostrar notarialment que tenia uns béns que li permetien viure decentment.
- b) **Prevere adscrit.** Si el reverend comú de la parròquia trobava que el podia fer participar a les funcions religioses que celebrava i rebre la porció econòmica pertinent, l'admetia com a adscrit. Aquesta determinació jurídica depenia del nombre de preveres que hi havia a la parròquia i de les possibilitats econòmiques que la parròquia administrava.
- c) **Prevere beneficiat.** Si gaudia d'un benefici fundat en aquella parròquia. Podia ser prevere o un simple clergue.
- d) **Prevere vicari.** Compartia la responsabilitat jurídica i econòmica amb el rector.
- e) **Prevere vicari-ecònom.** Quan moria un rector es disposava que un dels vicaris o preveres tengués cura de l'administració espiritual i econòmica de la parròquia fins que arribàs el rector propietari.
- f) **Prevere rector.** Havent fet unes oposicions, guanyava una parròquia i tenia el càrrec vitalici. En els temps als quals feim referència el Sr. Bisbe havia de presentar una terna al rei i el nomenava. Normalment el rei nomenava el qui havia estat posat en primer lloc en la terna que s'havia enviat.

2. MITJANS DE SUBSISTÈNCIA DEL CLERGAT

Caldrà conèixer dos moments històrics per al nostre clergat.

- Abans de les lleis desamortitzadores del ministre Madoz de 1855.

¹ Preveres ordenats en el s. XVIII i XIX a les XVIII Jornades (2017). Els ordenats en el segle XX, a les XVII Jornades (2016).

² Mt. 28,19-20.

- Després del Concordat entre la Santa Seu i el Govern espanyol de 1851.

2.1. Abans de 1855

L'erecció jurídica d'una parròquia suposava que hi havia una font econòmica que podia satisfer les necessitats del prevere que l'atenia. Normalment eren unes "quarterades" de terra que eren treballades per un pagès i que havien de produir per als treballadors i per al rector.

Les obres materials, tant de l'església com de la rectoria, anaven a càrrec de la Universitat.

La Universitat (Ajuntament) organitzava diferents **talles** (contribucions), a les quals de manera proporcional cada propietari contribuïa en el cost de la feina que s'havia de dur a terme. Aquesta proporcionalitat, tant a les talles que es feien per a l'Església com les que es feien per a altres necessitats, no poques vegades eren font de litigis i disputes.

Fundacions

Passant els anys s'anaren duent a terme diferents fundacions en vistes a possibilitar funcions religioses tant per alabar i donar culte al Senyor com per a sufragi d'una persona o d'una família.

Aquesta fundació consistia a deixar una peça de terra, unes cases, els rèdits d'un censal perquè el fruit que donaven fossin destinats a pagar les despeses que ocasionaven els actes culturals. Vegem-ne uns exemples:

1331 "Item fa i a fer és tinguda la dona Isabel molinera, germana del venerable Mn. Romani, sucrer, per vuit sous alodials en la festa de santa Magdalena per unes cases posseïx en dita vila d'Incha anomenades les coronas. Afronten amb dues vies públiques i de l'altra part amb lo honor den Pau Segura segons consta en poder del discret En Sebastià Terrassa, notari fet a 6 del mes de maig de l'any 1331, és en lo talech nou, ara Simó Reus, Pere de dos. És en lo caixó nº 1 Té per senyal Beatus qui temet"³.

1348 "Item fa i a fer és tingut (a) la rectoria d'Inca tots anys per deixa de la dona Blanca Pont, muller den Pere Pont deu sous sis diners segons apar en poder del discret En Llorenç Genestar fet lo VI de les nonas de Maig any 1348"⁴.

1473 "En poder del dit Miquel Agual notari à 15 Abril any 1473 feu carrech En Guillem Burdils de dues lliures censals cascun any pagadores donen les dites dos lliures. En Johan Ferragut per lo dit Guillem Bordils, posteriorment s'hi afegí paga En Guillem Coch per sa muller que fonch muller del dit Johan Ferragut"⁵.

3 APSMM Llibre 1 o Capbreu antic o major, foli 5.

4 Ibídem, foli 3.

5 Ibídem, foli 14.

1596 “Item fan a dites almoynes de Inca Juan Massip, notari, i Juan Martorell quatre lliures cens que se encarregaren a favor de ditas almoynes amb acta rebut en poder de Pere Fiol notari sots als 3 Desembre 1596. dich 4 lliures. Quitat amb acta rebut en poder de Llorens Serra Goyet notari als 28 Octubre 1692”⁶.

1596 “Item als 27 Maig fa a dites Almoynes de Inca Mathià Amorós y Jaume son fill sis lliures cens dich 6 ll. Cens estas cediren quo ad annuas pentiones contra Mathià Oliver de Inca com se reste en lo altre rebut en poder de Miquel Trobat, notari, al 27 de Maig 1596. dich 6 ll.”⁷.

1602 “Item fa a dites almoynes de Inca Andreu Morro, àlias Ullet, quatre lliures cens per cases y corral prop del Convent de Sant Domingo de dita vila sobre les quals amb son alou propi vené y de nou encarregà Thomàs Perelló, Margarita conjugues y altres a favor del rector Jaume Torrents Pre. quondam⁸ com se litg amb acta rebut en poder de Francesc Fiol, notari, als 22 Desembre 1602. dich 4 ll.”⁹.

1624 “Item fa a ditas almoynes als 6 Novembre mestre Juan Pont, gerrer, y Andreu Pont, tixedor de lli, conobligats sis lliures cens per terras situades en dita vila conforme acta en poder de Hyeroni Rosselló notari al 6 Novembre 1624. diem 6 ll.”¹⁰.

1630 “Item fa a ditas almoynes als 13 Octubre Antoni Martorell àlias corp com a successor per sos medis de Guillem Bonet per terras y cases vuyt lliures cens. Consta per acta en poder de Pere Fiol notari als 4 de Juliol 1630. dich 8 ll.”¹¹.

1670 “Primo fa de cens la Universitat, y vila de Inca a las almoynes de la mateixa [parròquia] cent cinquanta lliures cens al for de 5 per cent que amb major nombre consignaren lo M. Rd. Sr. Rector y Jurats a la Parentela del M. R. Sr. Jaume Torrents Pre olim Rector de dita vila per raó de 200 lliures cens llegà a la sua parentela com se rege a son testament rebut en poder de Cosme Amengual notari fets als 20 Setembre 1621 y de la cessió de dit cens consta en poder de Phelip Pesqual notari als 7 Setembre 1673 y del Encarregament consta per acta rebut en poder de Francsh Ribes notari als 18 Juliol 1670. diem 150 lliures”¹².

6 Ibídem, foli 54g. Aquest cens acabà l'any 1692 quan pagaren la mota i s'acabà la servitud d'haver de pagar els interessos.

7 Ibídem, foli 25g. Macià Oliver, aquest any, davant el notari Trobat, comprà aquest cens a Macià Amorós i a partir d'ara serà ell qui cada any pagui a la parròquia.

8 Vol dir que ja és mort.

9 Ibídem, foli 82g Aquí també veim com el primer beneficiari ho traspassa a altres. El benefici de les cases i corral i l'haver de pagar el que avui diríem la “renda”.

10 Ibídem, foli 7g.

11 Ibídem, foli 8g.

12 Ibídem, foli 5g.

Benefici

Si hem vist que diferents deixes anaven a les entrades de la parròquia perquè pogués dur endavant les seves tasques pastorals, ens podem trobar amb una deixa concreta feta per una feina precisa, normalment el servei que s'havia de realitzar a una capella o altar determinat. El beneficiat administrava totes les entrades i havia de donar compte si complia les exigències fundacionals. En veim un exemple:

“Capbreu fet per mi Andreu Planes, prevere, obtenint lo benefici instituït per nadal cerdà en la Iglesia de Inca en la capella, o, altar de la Santíssima Trinitat com appar per relació a mi feta dia... del mes... de l'any MD... per lo qual jo reb y jo prenc possessió de rebre los censals davall escrits.”

Als marges, sense ordre de cap casta, hi ha:

“diferents obtentors d'aquest Benefici: Andreu Planes, prevere; Mn. Joan Gual; Mn. Joseph Serra; Ara Mn. Joan Oliver; Guillem Alemany, clergue; Ara Bartomeu Morro; Ara lo Rd. Miquel Oliver 13.06.1637, Un altre posseïdor (ilegible); 18.07.1647 en pren possessió Miquel Bennàssar de Campanet; Ara Mn. Bartomeu Sastre; Ara als 5 Gener 1663 Pere Andreu Català; 30.07.1696 Bartomeu Bennàssar de Campanet; 08.09.1718 el Dr. Miquel Bordoy Acòlit de Campanet; 01.03.1736 en pren possessori el Rd. Pere Bordoy, Pre.; 11.05.1763 en pren possessori Nicolau Carles, clerga.”

Peces de terra que fruiten per aquest benefici:

6 lliures cada any per una possessió que té Cristòfol Frontera d'Inca.

5 lliures fa Ramon Martorell de Muro.

5 lliures el Magnífic Jaume Loscos per Nadal.

4 sous, Pere Mairata de Sineu.

7 sous, Antoni Beltran d'Inca, teixidor de lli, per unes cases.

Una quartera forment fa Jaume Cladera per unes cases i una peça de terra.

12 sous alodials fa el sabater Pere Cardona d'Inca per unes cases.

2 sous i mig fa Bernat Cases, candeler, per unes cases.

2 sous la vídua Vica per un rafal.

16 sous fa Guillem Morro per una tanca.

Una quartera forment porgat i duita a la vila Johan Crespi.

Dues quarteres forment porgat i duit a la vila lo Señor Gabriel Serra.

Una quartera i 3 barcelles porgat i duit a la vila fa Jaume Cladera.

Tres sou per un tros de terra fa Miquel Pons.

Tres sous fa Antoni Alemany de Búger.

Al marge hi ha els noms dels diferents pagadors, ja que es veu que van canviant, moltes vegades es veu que passa de pares a fills perquè tenen els

mateixos llinatges.¹³

Qui cobrava i qui pagava

Els preveres d'Inca: rector, vicaris, beneficiats i adscrits formaven el que és conegut amb el nom de **reverend comú** o “comunitat de preveres”. Es reunien al voltant de la festa de l'Anunciació del Senyor (25 de març)¹⁴ i feien la distribució de càrrecs. Les reunions eren freqüents. Eren convocades i presidides pel rector, i en quedava constància en els llibres de **determinacions del reverend comú**, font preciosa per conèixer la història de les nostres parròquies. Referent a l'economia parroquial s'elegien:

Procurador: és el qui ho havia de cobrar tot. Podia ser clergue o seglar.

Procurador ad exigendum: quan s'havia d'anar a tribunals.

Oidor de comptes: solien ser dos els qui revisaven els comptes.

Arxiver: el qui havia de saber el que calia cobrar, sobretot per deixes antigues.

Bosser: el qui tenia la bossa i donava les distribucions després de cada funció.

Plomets: era la moneda, pròpia de cada parròquia, feta en plom, que a la fi del mes era canviada per moneda de curs legal.

2.2. Després del Concordat entre la Santa Seu i l'Estat espanyol de 1851

Aquest sistema econòmic, quan arribaren noves maneres d'organitzar la vida econòmica de la societat, va passar per diferents crisis, que l'Església controlava ajuntant beneficis i demanant més col·laboració econòmica dels fidels. Arribà el moment en què l'Estat, posant certes lleis, va anar apropiant-se dels béns de l'Església i es comprometé a donar el manteniment als eclesiàstics. És el que coneixem com “lleis desamortitzadores”. El 1835 s'apropiava de les propietats dels religiosos (convents): ministre Mendizábal, i el 1855, dels béns de les parròquies: ministre Madoz.

Són anys turbulents per a la societat espanyola i desastrosos per a l'economia nacional. Els béns robats a l'Església, posats en mans golafres i poc destres

13 El plec d'aquest benefici es troba solt dins el llibre núm. 1 de l'APSMM dit Capbreu antic o major. Hem de dir que l'altar dedicat a la Santíssima Trinitat ja existia a l'antic Hospital d'Inca, en el qual Arnau Cerdà, l'any 1376, hi havia fundat un benefici. Es veu que aquests “Cerdans” eren gerrers i que mantenien l'ofici i enriquien el benefici. L'any 1580 els gremis de gerrers, fusters i picapedrers aixecaren tres noves arcades al temple de l'Hospital, que és on tenien llur altar. Es veu que quan fou trasllada la imatge del Sant Crist al temple parroquial, la darrera setmana del mes de juny de 1608, els gerrers també hi passaren, i posaren la seva capella a l'antiga de Santa Margalida, que l'any 1895 fou convertida en capella del Sagrat Cor de Jesús. Les imatges que hi havia, restaurades el 1995, es poden veure al Museu Parroquial. Fiol i Tornila, Pere. 2009. El Sant Crist d'Inca; Vich i Salom, Joan. “Qualiter parrochialis ecclesia de Incha fuit divisa 1360.”

14 Històricament tot document es podia datar “ab incarnatione Domini” o “a Nativitate Domini”. La diferència és de tres mesos. Nativitate el 25 de desembre. Incarnatio el 25 de març. Els capellans ho feien d'aquesta manera perquè així començaven a exercir el càrrec al començament de l'antic any nou (25 de març).

econòmicament, serviren de molt poc¹⁵. Tira-tira les coses s'anaren amansint. El 1842 Isabel II fou declarada major d'edat, tenia 13 anys. Mirà de formar governs moderats, i quan Narváez passà el poder a Bravo Murillo dia 16.03.1851 es pogué firmar el Concordat entre la Santa Seu i el Govern espanyol. Hi ha 46 articles; pel que pertoca al nostre tema podem veure:

Nova divisió eclesiàstica; priorat per als ordes militars; s'organitzen els capítols catedralicis: canonges i beneficiats; seminaris; col·legis de missioners per a les terres d'ultramar; noves famílies religioses per a malalts, ensenyament; dotació per a parròquies, monestirs, seminaris. Direm que la Seu de Mallorca quedà així: degà; quatre dignitats: arxipreste, ardiaca, xantre i mestrescola; quatre canonges d'ofici: magistral, doctoral, lectoral i penitencier; setze canonges de gràcia i dotze beneficiats. La nostra parròquia d'Inca tenia un rector i dos vicaris¹⁶.

Rector i dos vicaris tenien una "paga", com també hi havia uns diners per als diferents actes de culte que s'havien de celebrar. Els altres preveres havien de subsistir dels estipendis de missa que els feligresos els podien i volien oferir, de les funcions "adventícies" que arribaven i del seu títol de Patrimoni, que obligatòriament havien d'haver format davant notari, abans de ser admesos als ordes majors.

3. RECTORS D'INCA

1853-1856 Mn. Bartomeu Morlà i Thomàs. Va néixer a Lluçmajor el 1806. Després d'haver fet els estudis al poble, passà a Palma per cursar els estudis eclesiàstics a la Universitat mallorquina, on aconseguí el grau de llicenciat en Teologia. Dia 27.10.1825 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors i ser ordenat prevere. Després d'haver servit la comunitat llucmajorera fou nomenat vicari *in capite* de Capdellà, i a les primeres oposicions que es feren quan amainava el temporal i el bisbe Salvà normalitzava la nostra Església, aconseguí la rectoria d'Inca, on romangué fins al 1856, en què passà com a rector a Santa Creu. Dia 25.04.1870 prengué possessió d'una canongia de gràcia a la nostra Seu. Allà morí dia 14.02.1876 als 70 anys. BOBM 1876, 68.

1859-1880 Mn. Antoni Sastre i Vila. Va néixer a Palma l'any 1816 a la casa d'uns fusters, mestre Antoni i madona Antònia. De petit entrà al convent dels PP. Trinitaris, actual Sant Felip Neri. Degut a l'exclaustració sortí cap

15 Econòmicament aquests anys es veu la pujança d'una nova burgesia que encara no ha de patir les exigències del futur moviment obrer. Hi podem trobar el contractista o home de negocis que obtindrà la "contracta" d'una part del camí del tren que s'ha de posar; al fabricant (català sobretot), que augmentarà els beneficis gràcies a la mecanització que ha posat a la seva indústria tèxtil; al terratinent que s'ha enriquit gràcies a la desamortització, i aquests tres burgesos representen la versió espanyola de la burgesia occidental. L'any 1848 s'inaugurava el primer tram de tren a Espanya. Unia Barcelona amb Mataró, que va costar el que el Govern espanyol va treure de la desamortització dels religiosos de tot Espanya. Ubieto-Reglà-Jover-Seco. 1972. Introducció a la Historia de España. Teide, 9a edició; 608-609 pp.

16 Aquest Concordat fou manat publicar en el BOBM pel bisbe Miquel Salvà l'any 1861, el primer any que es publicava el nostre Butlletí Eclesiàstic.

a Montevideo i d'allà passà al Brasil, on fou ordenat prevere i treballà en el Col·legi Imperial que els PP. Trinitaris allà regentaven. L'any 1851 ja el trobam a Mallorca treballant pastoralment a la part del Migjorn. Dia 12.12.1851 rebé el nomenament de vicari *in capite* de ses Salines i, havent participat a les oposicions de 1852, aconseguí la rectoria de Santanyí, on restà fins al 1859, en què passà a Inca. A Santanyí s'acabava de posar el gran orgue del convent de Sant Domingo de Palma i es regalà l'antic orgue de Santanyí a la vicaria de ses Salines. Restà 22 anys com a rector arxipreste d'Inca i morí a la casa familiar que tenien al carrer de l'Ample de la Mercè dia 22.09.1881, tenint com testimonis de sa mort dos preveres inquers catedràtics del Seminari, Mn. Guillem Fiol i Pujades i Mn. Francesc Mir i Pou. BOBM 1881, 316 Sunyer, 203-209. APSMM Defuncions 1877-1886, 143.

1887 Mn. Antoni Real i Jaume. Va néixer a Lloret el 1834. Ordenat prevere anava ajudant a la parròquia nadiua fins que, degut que el rector de Campanet Mn. Pere Josep Rotger havia de passar a Alaró, dia 12.06.1862 fou nomenat ecònom d'aquella parròquia. Hi restà durant 25 anys, dia 13 d'abril féu l'entrada com a rector d'Inca i dia 18 rebé el nomenament d'arxipreste. Dia 10 d'agost morí. El BOBM 1887, 282 posa aquest escrit:

“Dia 10 del actual falleció á la edad de 53 años D. Antonio Real y Jaume Pbro. Cura-párroco y Arcipreste de Inca. Sacerdote ejemplar y adornado de todas las virtudes que se requieren para el delicado cargo de cura de almas, supo captarse las voluntades todas del pueblo de Campanet, cuya parroquia regentó por espacio de 25 años, hasta que en Abril último fue traslado a Inca, la que, en el poco tiempo que ha permanecido á su cuidado, ha podido conocer el caudal de no comunes prendas, que atesoraba su bondadoso corazón RIP”.

El nostre Cementiri guarda sa làpida parlant de “malogrado” i *La Roqueta*, en el número de 20.08.1887, ens diu: “el rector d'Inca és mort. En el cel mos trobem. Poch li ha durada s'alegria”.

1887-1914 Mn. Bernadí Font i Ferriol. Fill de Bernadí i de Margalida, va néixer a la vila de Sant Joan el 1847 i, després d'haver fet els estudis al poble, passà al Seminari per fer els estudis eclesiàstics. Dia 20.12.1869 va fer títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors. Donat el cas que el bisbe Salvà ja era molt major i la vista li fallava, ell i tots els seus companys anaren a Ciutadella per ser ordenats preveres pel bisbe de Menorca, Dr. Mateu Jaume, dia 21.12.1872. Començà l'exercici ministerial a la vila nadiua, de la qual dia 09.10.1873 fou nomenat vicari, com també, com a capellà jove, tenia cura de l'estimat santuari de Consolació. Els dies 18 i 19 de novembre de 1886 participà a les oposicions a rectoria que el novell bisbe Cervera havia convocat; quedà a les portes d'una rectoria, ja que no n'hi pertocà cap, però la sobtada mort del rector Real en el mes d'agost va fer que s'haguera de cobrir la nova vacant, i dia 16.10.1887 la reina regent el nomenava rector d'Inca. Són moltes les coses que

féu a la nostra parròquia, ja que s'havien acabat les obres del temple i s'havia instal·lat un orgue nou. La rectoria li pertocaria a ell, com també participar en l'evolució d'un poble que esdevenia ciutat. Dia 22.08.1913 estampà la darrera firma en el Llibre de difunts i s'obrí per a la nostra parròquia la regència de Mn. Miquel Llinars i Mateu, qui després de la mort del rector, dia 20.02.1914, seria nomenat ecònom, càrrec que exercí fins a l'any 1920, quan arribaria el rector Raió. BOBM 1914, 39.

1920-1943 Mn. Francesc Rayó i Brunet (inquer). *XVIII Jornades*, 102.

1943-1953 Mn. Francesc Garau i Pascual (inquer). *XVII Jornades*, 238.

1953-1962 Mn. Gabriel Buades i Riusech (inquer). *XVII Jornades*, 235.

1962-1969 Mn. Gabriel Martorell i Reus (inquer). *XVII Jornades*, 242.

1970-1983 Mn. Joan Lliteras i Miralles. *Palma, 11.05.1932. Pertanyia a la parròquia de Sant Jaume, i d'aquella parròquia era escolanet i passà al Seminari per fer els estudis eclesiàstics. L'any 1955 participà en el Certamen que en aquella institució es feia, presentant un treball sobre la "Justícia i el pecat original". Fou ordenat prevere dia 21.12.1957, i acabat el curs, fou enviat a Sóller com a vicari, on treballà amb els nins i els adolescents d'aquella vall. En el mes de novembre de 1960 rebé el nomenament de vicari i organista de la parròquia de Santa Maria la Major, col·laborà amb els rectors Mn. Gabriel Buades i Riusech (1953-1962) i Mn. Gabriel Martorell i Reus (1962-1969). Treballà amb els joves i homes d'Acció Catòlica, en els diferents col·legis de la ciutat que li demanaren hores d'escola, i fou una bona ajuda en les tasques de la Coronació Pontifícia de l'estimada imatge de Santa Maria la Major, que es dugué a terme a Inca dia 28.05.1967. El 1970 proposà ser nomenat rector de Santa Maria la Major i li fou concedit, regentà el càrrec fins que l'any 1983 li proposaren passar de rector a la parròquia de Santa Eulàlia, i allà es traslladà. Sortosament en aquella parròquia ja s'havia realitzat la reforma postconciliar del presbiteri. Si a Inca estant se l'havia nomenat arxipreste, també ho va ser a Palma. El mes de juliol de l'any 2007 li arribà la jubilació canònica i passà a viure al domicili familiar, a Son Armadans, si bé anava a celebrar a la parròquia de la infantesa, Sant Jaume. Una malaltia cardíaca anava llavorant la seva salut i internat a l'hospital Palma Planas passà a la Casa del Pare dia 20.03.2018. BOBM 2018, 232.

1983-1988 Mn. Sebastià Salom i Mas. *Campos, 03.05.1944. Fets els estudis al poble, l'any 1954 entrava al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. L'any 1961 participà en el Certamen que allà es feia amb el treball "Influència que ha tengut l'església estacional en la selecció de les lectures de les misses de Quaresma". Havent acabat el tercer curs de Teologia, l'any 1965, passà a la Universitat de Comillas (Santander), on acabà la Teologia i aconseguí el grau de llicenciat. Fou ordenat prevere a Comillas dia 26.03.1967. Començà l'exercici ministerial com a vicari in capite del Port d'Andratx, fins que l'any

1969 passà a les missions diocesanes del Burundi. Hi restà fins al 1974, en què fou destinat a sa Pobla com a vicari, per esdevenir-ne rector el 1975 i arxipreste el 1976. El 1977 fou nomenat vicari episcopal de la III Zona. L'any 1980 deixà sa Pobla i retornà al Burundi, on restà fins al 1983, en què arribà a Inca. De 1988 a 2007, fou rector de Santanyí, completant aquest càrrec amb el de delegat d'Apostolat Seglar (1992); el 1995, vicari episcopal de la IV Zona; el 1996, secretari de Pastoral; el 1998, vicesecretari de Sínode. De 2007 a 2013 passà la tercera temporada al Burundi i retornat a Mallorca fou nomenat rector de la Colònia de Sant Jordi el 2013 i rector de Porreres el 2014. Sunyer, 429-431.

1988-2001 P. Jaume Puigserver i Capellà TOR (regular).

2001-2008 Mn. Bartomeu Fons i Pascual. *Manacor. Acabats els estudis al poble, l'any 1954 passà al Seminari, on ja tenia el seu cosí Pere, per cursar els estudis eclesiàstics. Aquests anys d'estudi participà en el Certamen que allà es feia, amb els núm. 435, 436 i 436-A. Fou ordenat prevere dia 18.06.1967. Començà l'exercici ministerial com a vicari a la parròquia de Maria de la Salut. Passà al Seminari com a majordom, però aviat deixà el càrrec per anar a ampliar estudis en la Universitat Gregoriana, d'on retornà llicenciat en Teologia. L'any 1973 arribava a Son Macià com a rector. Dia 28.01.1975 fou nomenat arxipreste de Manacor. L'any 1976 passà de rector a Lluçmajor, on restà fins al 1986, en què fou nomenat vicari episcopal de la III Zona i anà a viure a Biniamar, on residí durant 22 anys. De 1988 a 1995 era l'administrador parroquial de Mancor de la Vall, restaurava les façanes est, nord i sud del temple, com també dugué a terme construcció de dues places al voltant de la parròquia. De 2001 a 2008 fou rector de Santa Maria la Major i de 2008 a 2015, rector de Felanitx, ja que li arribà la jubilació canònica i anà a viure amb la família a la parròquia nadiua.

2008-2013 Mn. Simó Jordi Garau i Matas. *Maria de la Salut, 07.10.1946. Acabats els estudis al poble, passà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. Fou ordenat prevere dia 13.06.1971, i començà l'exercici ministerial com a vicari a la parròquia de Binissalem, tenint cura de la feligresia de Biniali, de la qual fou nomenat rector el 1972. De 1977 a 1979, va ser rector de la parròquia ciutadana de Sant Joan d'Àvila.. De 1979 a 1985 regí la parròquia de sa Vileta. De 1985 a 1999 fou el rector de la parròquia de Sencelles, i tengué els treballs que comportà la beatificació de Sor Francinaina Cirer i Carbonell el 1998. L'any 1999 fou nomenat rector d'Alcúdia, parròquia que regí fins a l'any 2008, en què fou nomenat rector d'Inca, i el 2014 passà a la parròquia de Sant Alonso Rodríguez (Palma).

2013-2017 Mn. Antoni Vadell i Ferrer. *Lluçmajor, 17.05.1972. Fets els estudis primaris a Lluçmajor, el 1989 entra al Seminari Menor i el 1992, al Seminari Major. Acabats els estudis, comença el prediaconat a la parròquia del Beat Ramon Llull, on fou ordenat prevere dia 31.05.1998, seguí treballant pastoralment en aquella parròquia fins a l'any 2006. Aquests anys també treballava a la Pastoral Vocacional com a delegat diocesà i en el Seminari com

a rector del menor (1999-2006) i formador del Seminari Major (2002-2006). De 2006 a 2009 passà a Roma per estudiar Teologia en l'especialitat de Pastoral de la Joventut i Catequètica, al Pontifici Ateneu Salesià. Retornat a Mallorca, de 2009 a 2014 fou vicari a la parròquia de Sant Josep Obrer i responsable de Pastoral Catequètica i Litúrgica. De 2013 a 2017, va ser vicari episcopal per a l'Evangelització. De 2014 a 2017, fou rector de la Unitat Pastoral d'Inca, Mancor, Biniamar, Lloseta, Selva i Caimari. Dia 19.06.2017 el papa Francesc el nomenà bisbe titular d'Urci i auxiliar de Barcelona. Dia 25.08.2017 les vuit parròquies donaven gràcies a Déu pels treballs pastorals realitzats aquests anys, a la primeria de setembre deixà les parròquies mallorquines i dia 9 fou ordenat bisbe en el temple expiatori de la Sagrada Família de Barcelona.

2017 Mn. Carles Seguí i Pou *Lloseta, 22.05.1978. Prevere, 03.11.2012. Havent cursat estudis de formació professional, treballà en certes indústries de la ciutat d'Inca mentre anava madurant la vocació sacerdotal en el Moviment Cristià de Comunió i Alliberament de la seva parròquia. L'any 2005 entrà al Seminari, i treballava pastoralment en les activitats que li eren assignades. Ordenat prevere, treballà en moviments juvenils assentats a la parròquia de Santa Catalina Tomàs fins que l'any 2013 anà destinat a les vuit parròquies que formen la Unitat Pastoral d'Inca. Dia 22.09.2017 començà la tasca com a rector moderador de la mateixa Unitat.

4. RECTORS A JESUCRIST REI

1959-1981 Mn. Rafel Cladera i Ramis. *Llubí, 30.07.1923. Després de les primeres lletres al poble i ajudat pel rector en els coneixements de la llengua llatina, passà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. Els aprofità i participà en el Certamen que es feia en aquell centre d'estudis, i hi presentà sis treballs. Li pertocà tota la campanya que organitzà el bisbe Hervàs en vistes a aixecar el Seminari Nou a Son Gibert, i com membre de l'Schola Cantorum recorregué l'illa participant als actes que es diuen a terme a cada poble. Juntament amb els aleshores seminaristes Benet Bennàssar i Llorenç Bonnín redactaren un **Cronicó** ben divertit de les diferents facècies que es visqueren arreu de Mallorca. Fou ordenat prevere pel bisbe Hervàs dia 26.06.1949 i destinat com a vicari de Campos, on romangué fins a l'any 1952, en què passà a ser vicari a Santa Margalida. L'any 1959 es creà la nova parròquia de Jesucrist Rei a Inca, i allà se'l destinà com a primer rector de la nova parròquia. Li pertocà aixecar la parròquia, la rectoria, una escola parroquial en els locals que els rectors Raió i Garau havien comprat més enllà del tren. Hi treballà fins a l'any 1981, en què passà com a vicari a la parròquia ciutadana de Sant Sebastià (1981-1983). De 1983 a 1985 fou rector de la parròquia turística de Santa Brígida. Allà li arribà la mort dia 17.11.1985. Donà a la impremta la lletra i la música dels *Goigs del Sant Crist del Perdó i Bona Mort*, que es venera a la parròquia de Jesucrist Rei d'Inca i *Breu història de la parròquia de Crist Rei d'Inca*, publicada l'any 1984 en el núm. 6 de la col·lecció "Ximbellí". BOBM 1986, 23-24. Reus I 240-242. GEM III, 303-304.

1981-1984 Mn. Joan Parets i Serra. Nasqué en el si d'una família nombrosa que duia el Cafè de Can Mig, a la vila de Santa Maria del Camí. Era el 29.09.1940. Fets els estudis primaris a la vila, l'any 1953, entrà al Seminari, on ja hi havia el seu germà Miquel. Avançant en els estudis s'anà despertant l'afany investigador, que manifestà en els treballs de Certamen que presentà els anys 1963 i 1964 en la confecció dels índexs alfabètics dels primers cent anys dels BOBM (1861-1960). L'any 1964 també seguí les petjades de l'apòstol sant Pau per Mallorca i el 1965 emprengué una tasca que l'ha acompanyat tota la vida: *Índice-catálogo de las obras musicales de autores mallorquines, existentes en los archivos de la diócesis anteriores al siglo XX*. Aquest treball va ser la font del Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca, que engegà el 1984. Fou ordenat prevere el 18.06.1967, i començà el treball pastoral a la vila de Bunyola, on ja mostrà el caire de dinamitzador cultural tant en la Coral de Bunyola com en la revista *Es castellet* (1968). Vuit foren els anys que serví la parròquia de muntanya, ja que el 1974 passà a la parròquia de Sant Josep Obrer, on restà devuit mesos, per passar a la parròquia de San Juan María Vianney (Lima, Perú). Retornat a Mallorca fou nomenat rector de la parròquia inquera de Jesucrist Rei (1981). El 1984 passà a la parròquia de Lloseta fins que el 1987 retornà al Perú. Els canvis socials que s'havien obrat al Perú i el treball pastoral en el nou centre parroquial de Lima que duia Mallorca Missionera aconsellaren que retornàs a Mallorca, i la feligresia sineuera fou el seu nou camp d'apostolat, i s'hagué de posar al davant d'un caramull d'obres de restauració de l'antic temple parroquial. L'any 2003 fou nomenat rector de Campanet i Moscarí. Amb aquella bona gent va fent camí per conèixer més i més Jesucrist, i encomanar-lo a la feligresia que li havia estat encomanada. Ha donat a la impremta multitud d'articles que ens fan conèixer el fet musical de Mallorca a diferents revistes, especialitzades les unes, locals unes altres, i també s'ha fet present a multitud de Jornades d'Estudis Locals per donar a conèixer l'àmbit musical i els artistes locals que han excel·lit en aquest camp. És coautor de les següents obres: 1982, *La ópera en Mallorca (siglo XIX)* i *Breve historia musical de Mallorca*; 1986, *Pere Josep Canyelles músic de Calvià* i *El fet musical a Felanitx*; 1987, *Diccionari de compositors mallorquins segles XV-XIX*; 1989, *Breu història musical de les Illes Balears*; 1993, *Els ministrils i els tamborers de la Sala*.

1985-1996 Mn. Llorenç Riera i Martí. *Bunyola, 05.04.1949. Acabats els estudis eclesiàstics passà a la parròquia d'Alcúdia per fer el prediaconat, allà fou ordenat prevere dia 22.12.1973, i hi restà fins al 1978, en què passà a les missions diocesanes del Burundi. Retornà a Mallorca i dia 24.05.1985 rebé el nomenament de rector de Jesucrist Rei, on romangué fins al 21.06.1996. Dia 27.06.1991 fou nomenat delegat diocesà de Catequesi. El 1993 fou nomenat arxipreste d'Inca, participà al Sínode. L'any 1996 se'l nomenà rector de la parròquia de Sant Miquel, on restà fins que deixà el ministeri al començament del segle XXI.

1996-1998 Mn. Joan Manel Cózar i Martínez. *Palma, 29.04.1964. Prevere, 27.12.1992. Començà l'exercici ministerial a la parròquia de Sant Josep Obrer i

passà després al cos de capellans de l'Exèrcit. Deixà l'Exèrcit, i dia 01.07.2005 fou nomenat rector de Lloseta. Dia 22.12.2006 se'l nomenà consiliari diocesà de l'Esplai. Dia 29.06.2008 començà també a fer-se càrrec de la parròquia de Biniamar. Dia 02.09.2012 fou nomenat rector per a la parròquia ciutadana de l'Immaculat Cor de Maria, tot prenent cura també del monestir de les Religioses Saleses. Dia 28.07.2018 va cessar d'aquests càrrecs i va ser nomenat vicari de les parròquies de Santa Catalina Tomàs i de Sant Francesc de Paula.

1998-1999 Mn. Guillem Feliu i Ramis *Llubí, 22.10.1960. Fou ordenat prevere a la ciutat de Felanitx, on feia el prediaconat, dia 24.05.1992. L'any 1989 se celebrà, en el Seminari, un certamen al qual participà amb el tema "La creació musical litúrgica en català a Mallorca, a partir de la Constitució Conciliar de la Sagrada Litúrgia 1963-1988". Esmerçà els primers anys de son ministeri sacerdotal a Felanitx i s'Horta, fins que dia 22.06.1998 fou nomenat rector de la parròquia de Jesucrist Rei a la ciutat d'Inca. Dia 20.03.1999 va ser nomenat rector d'Establiments. Dia 29.06.2001 passà a Santa Margalida, a la qual s'afegeix la parròquia de Son Serra de Marina l'any 2008, on restà fins al 30.05.2014, en què fou nomenat rector de Sineu, Llubí, Sencelles i Costitx, i el 2015 deixà les dues darreres parròquies. Dia 09.09.2018 prengué possessió de les parròquies de Santa Maria del Camí, Consell i Binissalem.

1999-2001 Mn. Antoni Garau i Garau. *Llucmajor, 19.03.1948. Estudiant Teologia en el Seminari de Mallorca, s'allistà en la naixent Congregació del Verbum Dei i estudià al Seminari de Pamplona i a la Facultat de Teologia de Deusto (Bilbao) per acabar els estudis al Seminari de Mallorca. El 1972 començà una experiència a la parròquia d'Alcúdia, on fou ordenat diaca, i dia 26.07.1974 fou ordenat prevere a la parròquia de Pollença. Passà a la parròquia de Cala Rajada, on treballà durant set anys, començant també una col·laboració amb el món de la marginació entrant en el Col·lectiu La Sapiència, col·laboració que ha mantingut durant 30 anys compartint la tasca amb les parròquies d'Algaida, Puigpunyent, Binissalem, Port de Sóller, Jesucrist Rei d'Inca, Bunyola, Sant Marçal, Pòrtol. L'any 2014 deixà la direcció de Càritas en mans d'un nou equip. L'any 2014 fou nomenat rector de ses Salines i de la Colònia de Sant Jordi. Sunyer, 437-438.

2001-2008 Mn. Felip Salvador Díez i Forteza. *Alcúdia, 27.08.1958. Començà els estudis eclesiàstics després d'haver cursat els de Magisteri i havent exercit uns anys com a mestre. Fou ordenat prevere a la vila de Pollença dia 13.01.1991, i seguí exercint el ministeri en aquella parròquia fins que l'any 1996 fou enviat com a rector a la vila de Santa Margalida, i esdevingué arxipreste de l'Arxiprestat de Nord. L'any 1999 començà a tenir cura de la parròquia de Maria de la Salut, fins que l'any 2001 passà a la ciutat d'Inca per ser rector de les parròquies de Jesucrist Rei i de Mancor de la vall. Foren anys en què també començà els estudis de Periodisme, que acabà essent rector de la parròquia del Molinar (2008). L'any 2013 fou nomenat administrador parroquial del Coll d'en Rabassa. L'any 2015 se'l nomenà rector de sa Pobla, tot col·laborant amb la Unitat Pastoral que engloba les parròquies de Muro, sa Pobla i Sant Albert el Gran, a la qual per a 2018 s'hi

afegí Santa Margalida i deixà la de Sant Albert el Gran.

L'any 2008 aquesta parròquia començà a formar part de la Unitat de Pastoral i el rector és el mateix que el de Santa M. la Major.

5. RECTORS DE SANT DOMINGO

1962-1972 Mn. Guillem Julià i Ollers. Fill de família campanera que havia emigrat a Cuba, allà va néixer el futur rector. Santiago de Cuba, 14.03.1932, si bé ja fou batiat a Campos. Estudià al Seminari de Mallorca i fou ordenat prevere el 08.05.1955. Havia participat al Certamen que es feia en aquella institució amb tres treballs. Començà l'exercici ministerial com a vicari de Lluçmajor. L'any 1958 fou nomenat vicari dels Hostalets, i tenia temps per fer classes a l'Acadèmia Nebrija i al Col·legi Ramiro de Maeztu. El 1962, havent participat a les oposicions a rectoria que féu el bisbe Enciso, fou nomenat rector de la nova parròquia de Sant Domingo que s'havia erigit a la ciutat. De 1970 a 1972 fou alumne de la Facultat de Teologia de Catalunya, i aconseguí la Llicenciatura en Teologia. El 1972 deixà la parròquia inquera i començà la tasca docent com a professor de Religió a la Facultat de Filosofia i Lletres. El 1973 participà a les oposicions a canonge arxiver de la nostra Seu. El 1980 fou nomenat canonge. Ha donat a la impremta: 2007, *Miquel Ollers Fullana. Sacerdot, missioner, escriptorista i músic; La història del llinatge Julià*. Morí a Palma dia 02.07.2014. BOBM 2014, 517-518. Reus II, 222-224.

1972-2006 Mn. Antoni Estelrich i Calafat. *Santa Margalida, 25.01.1931. Fou ordenat prevere dia 22.12.1956. Entrà al Seminari havent estudiat el batxillerat a Montision. Participà amb un treball al Certamen que es duia a terme al Seminari. El 1956 fou nomenat ecònom de s'Arracó fins que el 1960 anà com a vicari a Santa Maria la Major (Inca). El 1963 passà com a rector a Lloseta fins que l'any 1973 retornà a Inca com a rector de la parròquia de Sant Domingo, de la qual esdevingué el segon rector. Hi romangué fins al 2006, en què, jubilat, tornà a la vila nadiua. Publicà el 2006 *Parròquia de Sant Domingo d'Inca (1962-2006)*.

2006-2012 P. Antoni Cañellas i Borràs CO regular.

Aquesta parròquia l'any 2012 comença a formar part de la Unitat de Pastoral i el rector és el mateix que el de Sta. M. la Major.

6. CAPELLÀ DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU

P. José Maria Aguilar i Collados. *Madrid, 1909. Prevere, 1946. L'any 1942 ingressà al monestir d'El Parral (Segovia) per ser monjo jerònim i féu la professió en aquest orde. De 1956 a 1964 fou prior del monestir de San Isidoro de Santiponce (Sevilla). L'any 1960 ingressà com membre numerari a la Reial Acadèmia de Santa Isabel d'Hongria. L'any 1964 arribà a Mallorca per

fer-hi vida ermitana, i l'any 1969 fou nomenat capellà del monestir de Sant Bartomeu d'Inca, on morí dia 11.02.1992 BOBM 1992, 157-158; GEM XVIII, 275.

7. CAPELLÀ DE L'ERMITA DE SANTA MAGDALENA

Mn. Félix Tejedor i Rodríguez. *Bahillo (Palència), 20.05.1928. Fou ordenat prevere al servei d'aquella església dia 12.06.1954. Hi exercí el ministeri sacerdotal fins que el 1985 arribà a Mallorca i s'establí en l'ermita de Santa Magdalena amb dues germanes fadrines, que prest convertiren l'antic eremitori en casa acollidora i taula de bones *migas* castellanès. Compaginava les celebracions de l'ermita amb l'ensenyament a l'Institut Can Peu Blanc de sa Pobla. L'any 1993 deixà la docència, quedà a l'ermita fins dia 24.12.1999, en què passà a Biniali com a administrador parroquial d'aquella feligresia. Veient que les forces li anaven mancabant deixà l'administració parroquial, però seguí vivint a la rectoria ajudant el nou rector. Morí a Biniali dia 05.05.2008. BOBM 2008, 249.

8. VICARIS I CLERGUES AUXILIARS DE LES TRES PARRÒQUIES (ordre alfabètic)

1. **Andreu i Alzina, Joan. Diaca permanent.** *Palma, 1967. Després d'haver cursat els estudis secundaris es llicencià en Filosofia i Lletres a la nostra Universitat. Féu els estudis teològics per poder ser ordenat diaca dia 23.07.2006. Aconseguí la Diplomatura en Ciències Empresarials i Màster en Assessoria Fiscal i Tributació. Posteriorment també el grau de doctor en Teologia, i és professor al CETEM, ISUCIR, UIB, CESAG. Ha exercit el ministeri diaconal a les parròquies de Santa Maria la Major (Inca) 2006; entre 2011-2013, a les parròquies de Muro i Can Picafort; el 2013, a la Seu; el 2015, a les parròquies d'Alcúdia i Port d'Alcúdia; el 2018, de Can Picafort i Son Serra de Marina. Ha donat a la impremta: 2012, *Ramon Llull y el pensamiento transcendental como vía de acceso a la transcendencia*; 2017, *Ramon Llull, intérpret de Déu*.
2. **Bacurdi i Godoy, Juli César.** Anant avançant en els estudis eclesiàstics, dia 22.05.2011 fou admès als ministeris. Començant el curs 2011/2012 fou enviat com a prediaca a la Unitat Pastoral d'Inca. Rebé el diaconat dia 01.05.2012 a la Seu, com també el presbiterat dia 03.11.2012, i quedà com a vicari a Inca. Dia 23.09.2013 se'l destinà com a vicari a la parròquia de la Santíssima Trinitat fins que dia 01.07.2016 passà com a rector de les parròquies de sa Vileta i Son Roca.
3. **Bover i Amengual, Llorenç.** *Biniali, 03.11.1938. L'any 1951 entrà al Col·legi dels PP. Paüls, on estudià Llatí i Humanitats. L'any 1956 entrà al Seminari per cursar-hi Filosofia i Teologia. Mentre cursava els estudis eclesiàstics participà en el Certamen que es feia al Seminari amb un

treball. Els darrers anys d'estudiant ajudava Mn. Bernat Julià, director de l'Schola Cantorum. Fou ordenat prevere dia 21.06.1964 i aquell mateix any va ser enviat a Inca com a vicari de la parròquia de Santa Maria la Major. La participació musical dels fidels en la missa i l'atenció al grup de matrimonis de la parròquia foren, principalment, les tasques que atengué. Quan el catedràtic de Llengua Grega del Seminari Mn. Pere Amorós i Bestad (1908-2007) deixà la càtedra per atendre la parròquia de Sant Alonso Rodríguez, Mn. Llorenç fou cridat per substituir-lo. Deixà Inca i passà a treballar pastoralment a la parròquia de Jesucrist Rei del Viver i a atendre aquelles classes. L'any 1970 passà a Alemanya i seguí cursos de Teologia amb Karl Rahner (Munic i Münster), amb Joseph Ratzinger (Ratisbona, 1970-71) i de Filosofia a la facultat de Sankt Georgien (Frankfurt) dels jesuïtes (1971-72). La ciutat de Munic fou el lloc més habitual de la seva residència, si bé seguí un curs musical a Milà i un altre a Viena. La parròquia de Sant Pere de Munic (1987-90) i el convent dels PP. Franciscans foren, durant anys, el lloc de les seves celebracions. Amb els anys conrà una bona amistat amb Mons. Ludwig Modl, rector del Seminari d'Eichstätt i posteriorment del Seminari Internacional Georgianum de Munic, professor de Teologia Pastoral en la Universitat de Munic, a qui elegí com son director espiritual i amb qui tenia freqüents i constants contactes. Morí a Greiding (Alemanya) dia 26.10.2018 i l'endemà la comunitat parroquial es reuní per celebrar-hi son funeral. Les despulles han estat duites a Biniali, perquè pugui descansar vora els seus a la terra que el va veure néixer.

4. **Caldés i Mas, Francesc.** *Palma, 16.11.1920 Durant els anys de Seminari presentà tres treballs de Certamen. Fou ordenat prevere dia 10.06.1951. De 1951 a 1953 fou vicari de Campos. L'any 1953 passà de vicari a Inca. L'any 1955 posà música a la poesia de Mn. Vicenç Bal·le "Càntic de la Missió d'Inca". Féu oposicions al cos de capellans militars i entrà en aquest organisme. Se secularitzà. Reus I, 242.
5. **Capó i Villalonga, Jaume.** *Lloseta, 29.07.1918 Fou ordenat prevere dia 19.06.1943. Participà en el Certamen del Seminari amb la presentació de vuit treballs. Començà l'exercici ministerial com a vicari *in capite* de Biniamar fins al 1948. Compartí aquests anys amb el servei militar, que complí a Cabrera, Biscaia i Saragossa. De 1948 a 1953 fou vicari de la parròquia d'Inca. El 1953 passà de vicari a Binissalem, i el 1954 fou nomenat professor adjunt a l'Institut Nacional d'Ensenyament. El 1972 començà a servir la parròquia d'Orient, on restà fins que la salut li possibilità (1998), i passà a viure a la vila nadiua fins a la mort, que li arribà dia 18.06.2012. Foren anys en què tengué cura que es pogués arribar a la Coronació Pontifícia de la venerada imatge de Santa Maria de Lloseta (2006). Ha donat a la impremta: 1979, *L'oratori d'Orient*; 1981, *L'oratori del Cocó de Lloseta* (n'hi ha una nova edició de 2007); 1982, *El Oratorio de Nuestra Señora de la Bonanova*; 1985-2002, *Història de Lloseta* (cinc volums); 1988, *Noces de diamant de la parròquia de Lloseta*; 1991, *Palacio Ayamans*

de Lloseta; 1992, *Ca S'Hereu de Lloseta*; 1993, *L'Eucaristia a la parròquia de Lloseta i Noces d'or sacerdotals*; 1994, *Quadragesimo Anno. Romeria de la Bonanova*; 2006, *Història de la Coronació de la Mare de Déu de Lloseta*. BOBM 2012, 340-341; GEM III, 134; XVIII, 367.

6. **Cirer i Pieras, Joan.** *Palma, 11.02.1924. Fou ordenat prevere dia 27.06.1948. Havia presentat un treball al Certamen que es duia a terme al Seminari. Començà l'exercici ministerial com a vicari a la parròquia d'Inca (1948-1950). De 1950 a 1959 va ser el rector de la parròquia de Bunyola, i aquest any fou nomenat rector de la parròquia de Santa Eulàlia, que regentà fins a l'any 1983, en què fou nomenat canonge de la Seu. Morí a Palma dia 27.11.1983. BOBM 1983, 525.
7. **Cloquell i Noceras, P. Bernat** TOR (regular).
8. **Cortès i Cortès, Marià.** *Palma, 07.07.1948. Acabat el batxillerat i havent passat per l'experiència dels curssets de cristiandat, entrà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. Fou ordenat prevere el 22.12.1962 i començà l'exercici ministerial com a vicari a la novella parròquia de Sant Domingo. Hi restà fins a l'any 1966, en què passà, com a capellà de la naixent Fraternitat Missionera del Verbum Dei, a les missions que tenia al Perú. El 1969 se secularitzà i retornà a Mallorca. S'ha dedicat a l'animació musical, i l'any 2015 donava a la impremta *Coral Sant Jaume 75 aniversari*. Fiol, 264.
9. **Estelrich i Calafat, Antoni.** Vide el llistat de rectors de Sant Domingo.
10. **Fe i Corró, P. Jaume** TOR (inquer regular).
11. **Fernández i Balaguer, Roger.** *Palma. Diaca permanent, 10.12.2017. Exerceix el ministeri en l'agrupació de les vuit parròquies de l'entorn d'Inca, dites de la Mare de Déu.
12. **Fuster i Cortès, Miquel.** Malgrat que hagués nascut a Artà, atès que la família s'havia establert a Inca i que aquí cantà missa nova, fou posat entre els fills d'Inca a les *XVII Jornades*, 238.
13. **Lliteras i Miralles, Joan.** Vide el llistat de rectors de Santa Maria la Major.
14. **Mejía i Fernández, Ricardo.** *Santo Domingo, 15.04.1987. La família arribà a Inca i començà els estudis al nostre Seminari. Una vegada que els hagué acabats, passà com prediaca a les parròquies de Manacor i després a Inca, on va ser ordenat diaca dia 30.11.2013. Dia 28.09.2014 fou ordenat prevere a la Seu, i restà com a vicari de la Unitat de Pastoral. L'any 2016 anà a ampliar estudis a la Universitat de Salamanca, i elaborà la tesi doctoral, que defensà el 2018, amb altres universitats d'Europa i

Amèrica. El setembre del 2018 retornà a la diòcesi i fou nomenat rector de les parròquies de Son Sardina i Establiments, i director de la Biblioteca Diocesana.

15. **Miró i Morey, Vicenç.** Va néixer a Palma dia 26.03.1977. Després d'haver cursat els estudis primaris passà a la Real, amb els P.P.M.SS.CC. Dia 21.07.1998 va fer la primera professió en aquesta Congregació, a l'ermita de Sant Honorat. Va passar a fer els estudis de Teologia a l'Argentina i a Buenos Aires feia la Professió Perpètua dia 20.12.2003. Fou ordenat prevere a la Real dia 18.07.2004. Després d'haver duit a terme diferents serveis a la Congregació, dia 31.08.2015 fou destinat a Lluç i nomenat vicari de Lluç, Escorca i membre de la Unitat de Pastoral de la zona d'Inca. El 2016 inicià el procés d'exclaustració, resideix a Lloseta i treballa pastoralment en les vuit parròquies de la Unitat.

16. **Morell i Fuster, Baltasar Ramon.** Va néixer a Palma dia 26.02.1984. Cursats els estudis primaris i secundaris, passà a la UIB per fer la carrera de Dret, que enllestí de 2002 a 2007. Anant preparant les oposicions a notari deixà aquests estudis per entrar al Seminari i cursar els estudis eclesiàstics. Quan els hagué acabats fou destinat a la Unitat Pastoral d'Inca, on dia 06.01.2018 fou ordenat diaca, i el 24.06.2018 va ser ordenat prevere a la Seu. L'endemà rebé el nomenament de vicari de la Unitat de Pastoral.

17. **Nadal i Cifre, Bartomeu.** *Pollença, 23.07.1926 Fou ordenat prevere dia 11.06.1950. Començà l'exercici ministerial com a vicari in capite de Biniamar i obtentor del benefici de l'Orgue de la parròquia de Mancor de la Vall, on residí durant dos anys. L'any 1954 fou nomenat vicari d'Inca, on restà fins al 1960, en què passà a Sóller per tenir cura de la parròquia de l'Horta. L'any 1961 agafà la responsabilitat de director espiritual de l'Adoració Nocturna Femenina de Sóller i el 1963 hi afegí la rectoria de la Mare de Déu de la Victòria (Sóller). L'any 1967 passà al Perú, d'on retornà aquell mateix any. El 1968 se secularitzà.

18. **Oliver i Font, Joan.** *Llubí, 03.08.1940. Acabats els estudis eclesiàstics fou ordenat prevere dia 20.06.1965, i començà l'exercici de son ministeri a la parròquia de Jesucrist Rei de la ciutat d'Inca com a vicari. L'any 1968 fou nomenat vicari in capite de Biniamar, a més de seguir ajudant a la parròquia inquera i al Col·legi Beat Ramon Lluç. L'any 1973 passà com a vicari a la parròquia de Sant Jaume (Palma) fins que dia 08.01.1976 fou destinat, amb el mateix càrrec, a la parròquia de Sant Josep Obrer, on restà fins al 1987. Aquest any fou nomenat rector de la Soledat, càrrec que tengué fins al 1995, en què deixà la parròquia per anar a fer un curs de reciclatge a la Universitat de Salamanca. Retornà a Mallorca el 1996 i assumí la responsabilitat de rector solidari de la Vall de Sóller, on romangué fins al 2008, en què pogué tornar a Llubí per gaudir d'un any

sabàtic i donar una mà a la veïna parròquia de sa Pobla. L'any 2009 fou nomenat rector d'Alcúdia i Port, càrrec que exercí fins que, en complir els 75 anys (2015), i arribant-li la jubilació canònica, retornà a la vila nadiua.

19. **Palou i Mateu, Antoni.** Malgrat que nasqués a Biniamar, sempre fou considerat inquer. *Vide XVIII Jornades*, 101.
20. **Palou i Romillo, Bartomeu.** *Campanet, 05.06.1931 Fou ordenat prevere dia 20.06.1965. Començà l'exercici del ministeri com a vicari a la parròquia de Sant Domingo (11.09.1965 – 10.06.1972). De 1972 a 1976 fou el vicari *in capite* de Galilea. De 1976 a 1991, rector de Costitx, on tengué cura d'edificar unes noves teulades al temple parroquial. De 1991 a 1997, va ser vicari de sa Pobla. De 1997 a 1999, rector de la parròquia de Caimari, i també donà una mà a la parròquia de sa Pobla, fins que el 2006 es retirà a Campanet i ajudà el rector de la vila nadiua.
21. **Perelló i Sansó, Joan.** *Manacor, 04.07.1941 Acabats els estudis al poble, passà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. Participà en el Certamen amb els núm. 823, 824, 825, 826, 827 i 828. L'any 1960 entrà al Col·legi de La Sapiència. Fou ordenat prevere dia 21.06.1969. Començà l'exercici ministerial com a vicari a la parròquia de Santa Maria la Major, on restà fins l'any 1974, treballant sobretot en els Campaments Sant Senén. El 1974 anà a les missions diocesanes del Burundi, d'on retornà el 1979 per rebre el nomenament de vicari de sa Pobla. Dia 15.07.1980 fou nomenat rector de sa Pobla, on restà fins al 1988, en què passà a Andratx i s'Arracó. La salut li començà a flaquejar i passà amb el grup de capellans de la Vall de Sóller (2000), deixà la vida parroquial i passà a Manacor per recompondre la salut i ajudar els preveres que allà treballaven. Ha donat a la impremta: 2009, *Escopeters a Burundi. D'un quadern retrobat. Mallorquins a Burundi*. Fuster, 384.
22. **Poli Company, Joan Antoni.** *Consell, 08.01.1942. Prevere 18.06.1967. Començà l'exercici del ministeri com a vicari de la parròquia de Sant Domingo, per passar l'any següent a la parròquia de Sant Francesc de Paula (Palma). Veient la situació econòmica de la barriada i de la parròquia, decidí estudiar de Graduat Social i d'aquesta manera poder ajudar millor la feligresia. Obrí una assessoria laboral que compaginava amb la celebració de la missa al Col·legi de San José de la Montaña, ben arrelat en la barriada. L'any 2004 tengué un ictus cerebral que a poc a poc minvà les capacitats humanes del prevere. Trobà acollida fraternal en el grup de capellans que es reunien a Son Rapinya. Morí a la Residència de la Nova Edat del Port de Pollença dia 03.04.2016. BOBM 2016, 409.
23. **Rosiñol i Verd, Gabriel.** *Montuïri, 03.12.1943. Els anys d'estudi en el Seminari ja era cantadoret de la Seu i l'any 1956 hi cantà la Sibil·la. Fou ordenat prevere dia 18.06.1967 i començà l'exercici ministerial a la parròquia de Santa Maria

la Major, on restà de 1967 a 1970, en què passà a la parròquia de l'Esperit Sant (Palma). Anà un temps a la veïna illa de Menorca per treballar en pastoral matrimonial amb Mons. Moncadas i Noguera. Retornà a Mallorca i al poc temps se secularitzà. Morí a Palma dia 26.05.2007.

24. Seguí i Pou, Carles. *Vide* llistat dels rectors.

25. Siquier i Pascual, Miquel. *Búger, 07.07.1925. Fou ordenat prevere dia 11.06.1950, començà el seu exercici ministerial com a vicari de la parròquia d'Inca, on restà fins al 1954, en què fou nomenat rector de la novella parròquia de l'Immaculat Cor de Maria a l'exemple de Palma. Hi romangué fins al 1974, en què fou nomenat rector de la parròquia de Sant Jaume, càrrec que regentà fins que l'any 1980 li arribà la jubilació canònica. Morí a Palma dia 18.02.2006. BOBM 2006, 171.

26. Soler i Serra, Baltasar. Malgrat que nasqués a sa Pobla, donat el cas que la família s'havia establert a Inca i que aquí cantà missa nova, fou posat entre els capellans inquers a les *XVII Jornades*, 247.

9. SIGLES I ABREVIATURES

ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca.

ACM: Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca.

APSM: Arxiu parroquial de Santa Maria la Major. Inca.

BOBM: *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*.

Fiol: *L'Església Mallorquina a Amèrica*. 1992.

GEM: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Promomallorca. Inca.

Mt.: Evangeli segons sant Mateu.

Reus: *El clergat campaner o relacionat amb Campos*. Segles XIII-XX. Campos. 1994.

Sunyer: *Els clergues de Santanyí i la comarca*.

10. FONTS

Arxiu de la parròquia de Santa Maria la Major. Inca.

Boletín Oficial Eclesiástico 1861-2019. Ha tengut diferents noms, per això sempre és citat com *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*.

11. BIBLIOGRAFIA

Diversos autors. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Promomallorca Edicions, SA: Inca.

Diversos autors. 1982. *Història de Mallorca*, 2 volums. Edit. Moll: Palma.

Fiol i Tornila, Pere. 2009. "La venerable figura del Sant Crist d'Inca". A: *El Sant Crist d'Inca*. Inca; 11-58.

Fiol i Tornila, P. i Parets i Serra, J. 2016. "Preveres inquers ordenats en el segle XX". A: *XVII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 229-248.

Fiol i Tornila, P. i Parets i Serra, J. 2017. "Preveres d'Inca ordenats en els s. XVIII i XIX". A: *XVIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 87-106.

Fiol i Tornila, Pere. 1992. *L'Església mallorquina a Amèrica*. Palma.

Fliche – Martin. 1978ss. *Historia de la Iglesia*, 33 volums. EDICEP: València.

Llorca-García Villoslada-Montalban. 1960Ss. *Historia de la Iglesia Católica*, 5 volums. BAC: Madrid.

Sunyer, J. 2015. *Els clergues de Santanyí i la comarca (del segle XIII al XXI)*. Santanyí.

Ubieto-Reglá-Jover-Seco. 1963. *Introducción a la Historia de España*. Teide.
Xamena, Pere i Riera, Francesc. 1985. *Història de l'Església a Mallorca*. Edit. Moll: Palma.

Fiscalitat i societat a Inca entre 1645 i 1653

Àngela Beltran Cortès

Historiadora. angelabeltran6@hotmail.com

Paraules clau: Inca, pesta, societat, bandolerisme.

Resum. *En aquest treball pretenem recollir un estudi sobre les notícies que apareixen en el Llibre de consells sobre la fiscalitat i la societat a l'Inca del segle XVII, els impostos, les necessitats fiscals, problemes amb els bandolers...*

Keywords: Inca, Plague, Society, Banditry.

Abstract. *In this work we want to do a study on the news that appears in the book of Councils about taxation and society in the 17th century Inca: taxes, fiscal needs, problems with bandits...*

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball pretenem recollir un estudi sobre les notícies que apareixen en el Llibre de consells sobre la fiscalitat i la societat a l'Inca del segle XVII, els impostos, les necessitats fiscals, problemes amb els bandolers... Un dels fets més remarcables que succeeix entre aquestes dates és la pesta de 1652, que afecta a tots els nivells a la vila.

Per tant, aquesta comunicació s'articularà en tres punts bàsics: fiscalitat, problemes derivats de la pesta i societat.

Així desenvoluparem el que es refereix a economia i fiscalitat en els documents: les eleccions de mostassaf, els botiguers, la falta de blat...

Hem de fer una referència especial a les problemàtiques que hi va haver amb la pesta: l'alt cost del manteniment dels malalts, que va provocar que s'haguessin de demanar préstecs, la falta d'espai en el cementiri...

Per acabar ens referirem a altres temes com els bandolers, dels quals tracten diferents actes del Llibre, i els segrestos dels pirates, que es fan patents en les actes en les peticions de les famílies d'ajuda per als rescats.

Per aproximar-nos a l'objecte d'estudi fonamental, aquest treball s'estructurarà en una sèrie de punts importants. La metodologia que hem seguit és la de lectura de les actes del Llibre del consell des de 1645 fins a 1653.

2. FISCALITAT

2.1. Necessitat de blat

La preocupació per la falta de blat i ordi és constant a la vila d'Inca en aquests anys. Moltíssimes de les actes parlen de la necessitat de blat, d'on treure'l i com pagar-lo. Aquesta problemàtica agafa unes dimensions noves amb la pesta de 1652, ja que s'havia d'alimentar els malalts i els que es trobaven en quarantena.

Normalment a Inca el blat l'obtenien de Joan Pomar de Benet, apareix a moltes actes, normalment relacionat amb la quantitat que havia donat o l'establiment d'un llevador¹ per aconseguir la quantitat necessària per pagar-li.² Els dos llevadors que es coneixen per les actes són Bartomeu Cantarelles i Joan Rubert.

L'única referència que hem pogut trobar sobre el dit Joan Pomar de Benet és que el 1647 declarava al mercat de Ciutat que no venia el blat a un preu

1 Segons el *Diccionari català-valencià-balear*: ant. Encarregat de portar els comptes o anotacions d'entrades i sortides.

2 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 5r 6v.

AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 31v.

AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 34v.

AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 37v 37r.

AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 84v 84r.

Actes en les quals es menciona Joan Pomar de Benet.

superior de l'establert,³ per tant podem veure que era un venedor conegut i, a més, veim un factor molt interessant de l'època, que els preus estaven fixats per l'Administració.⁴

2.2. Talls

En les actes podem observar una sèrie de talls que es realitzen al clavari per una gran varietat de raons, algunes vegades per almoïna, altres per reparacions...⁵

Tot i així normalment no s'indica de quina quantitat és el tall, simplement es parla d'un tall doble, i normalment es fan per assumir unes despeses o uns deutes que la vila no podria sufragar d'altra manera. Aquests talls no eren, pel que es veu a les actes, fets aïllats: es fa un tall doble per pagar les despeses de la vila com és costum.⁶

3. LA PESTA A INCA

La pesta a Inca va provocar una sèrie de canvis en l'Administració. Durant quasi sis mesos no es va fer referència en les actes a res que no fos la pesta. La vila va quedar molt endeutada per les mesures que es varen haver de prendre. La primera notícia de la pesta és del 9 de maig de 1652. En aquesta acta es pot veure com es fa l'extracció dels càrrecs de la vila de la manera acostumada. A més, s'informa de les primeres morts per pesta i es decideix que les persones sospitoses d'estar infectades no puguin sortir de les cases.⁷

Tres dies després apareixen a la vila els morbers, membres de la institució que hem comentat anteriorment en la introducció, la Morberia, que lluitaven per evitar el contagi i l'expansió de la malaltia. Davant les demandes dels morbers els jurats decidiren donar tota l'ajuda necessària als morbers que havien vingut de Ciutat per evitar el contagi.⁸ Les despeses per al manteniment dels malalts i els ciutadans varen provocar que s'haguessin de demanar préstecs, entre ells el de Gabriel Vallespir, per sufragar els costos de les mesures que prenién els morbers.⁹

Poc temps després es veu que el préstec anterior no va bastar i com que s'havien de pagar les despeses es demanà un altre préstec. A més, es votà a Jaume Jeroni Vicens perquè distribuís els queviures per als malalts.¹⁰ Al juny els jurats havien d'acudir al pont del Rafal Garcès, que era on hi havia el cordó sanitari, per rebre les ordres dels morbers. Així mateix, es va fer patent la necessitat d'un cirurgià. Els jurats donaren poder a Cristòfol Pons i

3 Pallicer, M. G. G. "Notas introductorias sobre el almacenamiento del cereal de la administración en la Ciudad de Mallorca (circa 1580-1692)." *BSAL*, 69: 168.

4 Pallicer, M. G. G.

5 Es dona un tall de dos sous per ajudar a pagar a l'Església els adobs.

6 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 37v 37r.

7 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 95r 96v.

8 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 96r.

9 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 95r 97v.

10 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 97r 98r.

Nicolau Marques, que residien a Ciutat, per comprar i negociar per tot el que feia falta a la vila.¹¹

Amb la mortalitat tan elevada que hi va haver a la vila, a les actes del 12 de juny i del 23 de juny al cementiri es parla de dues zones diferents: Son Paparra¹² i s'Hort de Sant Francesc.¹³

El 30 d'agost encara hi havia la prohibició de sortir de la vila, tot i que ja no hi havia morts pel contagi.¹⁴

La pesta va afectar molt Inca, es va ordenar que no s'entràs al dijous i no hi va haver fires.¹⁵ Així doncs, és la vila amb més percentatge de mortalitat, un 50 % de la població, el doble que a Ciutat.¹⁶

Com hem comentat les despeses per fer front a la pesta foren altíssimes, a la Part Forana es gastaren 43.310 lliures 10 sous i 2 diners,¹⁷ dels quals corresponen a Inca 7.944 lliures 7 sous i 10 diners.

4. SOCIETAT

El problema més significatiu referent a la societat que hem vist a les actes és el bandolerisme. Hi ha diverses actes que parlen sobre bandejats i quines mesures prendre contra ells. Comentarem també els rescats de persones, que, tot i que només surt esmentat un cop, era un problema freqüent a l'època.

Tot i així no és l'únic que apareix a les actes, un exemple són les ajudes a la mestra Canyelles que es produeixen el 1645,¹⁸ el 1647,¹⁹ el 1649²⁰ i el 1650.²¹ Aquestes ajudes són periòdiques i "per la bona feina que fa en la ensenyança dels minyons se li concedeix la ajuda de 10 sous".²²

4.1. Bandolerisme

Segons la historiografia tradicional, i especialment Quadrado, comencen a fer referència al bandolerisme cap a la dècada de 1610.²³ Fa alguns anys es considerava que el bandolerisme era un fet de muntanya; tot i així la investigació de Serra i Barceló demostra que fou tota l'illa la que va estar immersa en el problema del bandolerisme i no sols la muntanya. Això no

11 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 98r 99v.

12 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 100v 101v.

13 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 101r 102v.

14 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 103r.

15 Bennasar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". *BSAL*, 45: 233-247.

16 Bennasar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". *BSAL*, 45: 233-247.

17 Bennasar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". *BSAL*, 45: 245.

18 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 3V 4V.

19 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 27r 28r.

20 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 57v 58r .

21 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 71r 72v.

22 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 71r 72v.

23 Serra i Barceló. 1994. "El bandolerisme mallorquí del barroc: alguns punts de partida." *BSAL*.

invalida que, llevat de les grans colles, els escamots de bandolers tenguessin un territori propi d'actuació que controlaven i on, fins i tot, arribaren a substituir les autoritats legals.²⁴

La creença general és que els bandolers són persones d'origen humil. Això s'ha descartat, ja que molts dels bandolers coneguts no pertanyen a classes econòmicament febles.²⁵

El terme bandoler és molt ampli, i les autoritats l'utilitzaven per designar qualsevol enemic, però hem de tenir en compte que els actes que cometien no eren aleatoris, "quan s'aconsegueix clarificar què feren, com ho feren i, especialment, a qui ho feren les causes semblen ser molt diferents al simple lucre personal"(Serra, 27).

La primera notícia sobre bandejats que es té és la de Llorenç Coll àlies "Barona" el 24 d'agost de 1646. A l'acta es veu com Nicolau Pujols, representant davant el Reial Consell, havia posat una queixa pels danys que havia patit la vila a causa de Llorenç Coll "Barona". El Reial Patrimoni pagarà si és capturat viu o mort.²⁶ I dos dies després el Reial Consell mana que es convoqui Consell per intentar ajudar a capturar Llorenç Coll àlies "Barona", Nicolau Guiells i Joan Reura, i es farà una donació de 40 sous.²⁷

Llorenç Coll era natural de Biniamar, i la primera notícia que es té sobre ell és del 1630. A partir d'aquest moment la seva fama anà creixent. La seva mort es va produir el 1655; per tant, les campanyes de persecució des de la vila d'Inca no tengueren resultat.²⁸

Les mencions als bandejats no acaben amb Llorenç Coll. La vila d'Inca va sofrir amb els bandejats els anys 1649 i 1650. El 26 de febrer 1649 el senyor don Salas havia procurat una lletra als jurats de la vila d'Inca perquè dels 200 sous que devien en pagassin 90 per la persecució de bandejats.²⁹ El 30 d'abril de 1650 s'esmenta que hi ha tres bandejats naturals d'Inca i davant la visita del virrei es demanen si els han de perseguir o ajudar a embarcar, es decideix ajudar-los.³⁰ El 26 d'agost de 1650 el doctor Salas ha de venir a fer Inquisitio fiscal per la mort d'Antoni Company, teixidor de llana, a mans dels bandejats, i s'ha d'avisar al virrei d'això.³¹ El 31 d'agost de 1650 Joan Company ha vingut a Inca per perseguir els bandejats amb lletra del virrei i del Reial Consell. Es demanen 40 sous per cobrir les despeses, però només se n'hi poden donar 25.³² El 21 de setembre de 1650 dels tres talls al clavari n'hi ha dos de pagats, però se n'ha de fer un altre per costejar la visita del virrei. Ha arribat una lletra del

24 Serra i Barceló. 1994. "El bandolerisme mallorquí del barroc: alguns punts de partida." BSAL.

25 Serra i Barceló. 1997. *Els bandolers a Mallorca (segles XVI-XVII)*. El Tall Editorial: Palma; 24 pp.

26 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 16r 17v.

27 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 17v 18v.

28 Serra i Barceló. 1997. *Els bandolers a Mallorca (segles XVI-XVII)*. El Tall Editorial: Palma; 91 pp.

29 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 53r.

30 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 65r.

31 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 74r 75v.

32 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 75r.

virrei que exigeix el pagament de 20 sous per la persecució dels bandejats, es paguen.³³ Les visites del virrei a la vila normalment es fan per restablir l'ordre, per tant és normal que davant un problema de bandejats hi hagi la visita d'aquest.³⁴ El 24 d'octubre es demanen 100 lliures per la persecució dels bandejats, però no hi ha tants doblers, i el clavari juntament amb un jurat van a Ciutat per parlar amb el virrei.³⁵

4.2. Rescats

Els corsaris de les repúbliques nord-africanes vassallàtiques de Turquia, sobretot Algèria, capturaven persones a naus i a terra, i les venien com a esclaus.³⁶ La redempció dels captius es podia realitzar pel pagament del rescat per la família a través de mercaders, o rescats de grups per frares mercedaris i trinitaris amb el suport econòmic de la monarquia.³⁷

El 6 de novembre de 1649 el virrei manà una ordre per assistir el comte de Vallderma del Regne de València per ajudar al rescat del seu fill, del seu nét i la senyora, que estan captius dels moros; la vila d'Inca hi contribueix amb 20 sous.³⁸

5. CONCLUSIONS

La vila d'Inca, com una de les més grans de la Part Forana, tenia una Universitat ben organitzada, però tot i així no es lliurava de les falles, per exemple del sistema insaculador, ni de la falta de doblers per pagar el blat i l'ordi per alimentar la població.

La pesta a Inca va causar un gran impacte, de tot Mallorca va ser la vila que més població va perdre. Aquest impacte es veu encara avui en dia, ja que conta la llegenda que un barri sencer es va salvar de la mortalitat, aquest és el barri de Sant Sebastià. Actualment encara es pot veure la capella del sant i cada any es fan uns foguerons per recordar aquest fet.

El bandolerisme va ser un problema greu durant una sèrie d'anys i va causar moltes despeses a la vila i dues visites del virrei. Per tant, no ho podem deixar de banda.

33 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 77v.

34 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. El Tall: Palma; 206 pp.

35 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 80v 80r.

36 Vaquer, O. 2015. "Felanitxers fora de Mallorca, 1599-1650." A: *III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*: 139.

37 Vaquer, O. 2015. "Felanitxers fora de Mallorca, 1599-1650." A: *III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*: 139.

38 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 62r.

6. BIBLIOGRAFIA

Bennasar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". BSAL, 45: 233-247.

Pallicer, M. G. G. 2013. "Notas introductorias sobre el almacenamiento del cereal de la administración en la Ciudad de Mallorca (circa 1580-1692)". BSAL, 69.

Serra i Barceló, J. 1994. "El bandolerisme mallorquí del barroc: alguns punts de partida." BSAL.

Serra i Barceló, J. 1997. *Els bandolers a Mallorca (segles XVI-XVII)*. El Tall Editorial: Palma.

Vaquer, O. 2015. "Felanitxers fora de Mallorca, 1599-1650." A: *III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*: 137-143.

Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. El Tall: Palma.

Un nou projecte museístic construït des de la comunitat: estudis de públic i gestió interna del Museu del Calçat 2017-2018

Aina Ferrero Horrach

Universitat de les Illes Balears. Directora del Museu del Calçat i de la Indústria.
ana.fhorrach@gmail.com

Paraules clau: Inca, gestió cultural, estudis de públic, història industrial, mediació cultural, ecomuseu.

Resum. *Set anys després de la seva inauguració oficial l'any 2010, el Museu del Calçat d'Inca presentava una sèrie de deficiències notòries. Per fer front a les carències detectades i potenciar els aspectes positius, a finals de l'any 2017 es va plantejar una planificació estratègica mitjançant una diagnosi completa de la situació, l'establiment d'uns objectius, un estudi de públic i un pla d'acció tenint en compte alguns dels postulats dels ecomuseus que contempnen la participació activa de la pròpia comunitat que alberga el Museu en el procés de redefinició de la institució.*

Keywords: Inca, Cultural Management, Visitor Studies, Industrial History, Cultural Mediation, Ecomuseum.

Abstract. *Seven years after its official inauguration in 2010, the Inca Footwear Museum presented a series of notorious deficiencies. In order to face the deficiencies detected and to enhance the positive aspects, a strategic planning was considered, by the end of 2017, through a complete diagnosis of the situation, the establishment of objectives, visitor studies, and an action plan taking into account some of the postulates of the ecomuseums that contemplate the active participation of the community that houses the Museum in the process of redefining the institution.*

Examina les tradicions en el seu context històric global contemporani, en col·laboració estreta amb les mateixes comunitats

Michael Atwood Mason, museòleg i director de l'Smithsonian Institute per al foment del patrimoni cultural

1. INTRODUCCIÓ

Set anys després de la seva inauguració oficial l'any 2010, el Museu del Calçat d'Inca presentava una sèrie de carències notòries. En gestió cultural, com en qualsevol altre sector, la planificació estratègica és una passa essencial per tal d'ordenar, racionalitzar i millorar el desenvolupament d'una determinada institució. Es tracta d'un doble procés de diagnòstic i proposta que, com explica Goodstein (1998), cerca establir objectius per tal d'escollir el mitjà més apropiat per al seu assoliment amb un pla d'acció i recursos determinats.

Així doncs, el primer que es va plantejar, a finals del 2017, va ser la implementació d'un pla estratègic per tal d'avaluar la situació del Museu, establir objectius i determinar un pla d'acció que permetés optimitzar totes les seves potencialitats millorant-ne la gestió i el funcionament. Tenint en compte aquestes potencialitats i característiques intrínseques del Museu, la millora es plantejà des dels postulats dels ecomuseus.

El terme *ecomuseu* sorgí en els anys 60 i 70 entre dels cercles teòrics dels museòlegs francesos. El primer que donà una definició de l'ecomuseu fou Hughes de Varine-Bohan l'any 1971, durant una reunió preparatòria per organitzar la programació de la IX Conferència General del Consell Internacional dels Museus (ICOM): "Un ecomuseu és un centre museístic orientat sobre la identitat d'un territori i sustentat en la participació dels seus habitants, que ajuda al creixement del benestar i del desenvolupament de la comunitat."

També la definició de l'important museòleg Georges Henri Rivière (1985) contribueix a assentar les bases teòriques relatives a aquesta tipologia de museu: "Un ecomuseu és un instrument que el poder polític i la població conceben, fabriquen i exploten conjuntament. El poder, amb els experts, les instal·lacions i els recursos que posa a disposició; la població, segons les seves aspiracions, els seus coneixements i la seva idiosincràsia."

Posteriorment l'ICOM i la Xarxa Europea de Museus aportaren altres definicions sobre els ecomuseus, en les quals es destaca la importància de la participació de la comunitat, l'estudi del patrimoni d'una comunitat específica, interpretat per ella mateixa, i l'objectiu d'aconseguir un desenvolupament sostenible.

Els primers ecomuseus se situen a algunes ciutats industrials al nord de França com Le Creusot y Montçeau-les-Mines a partir d'experiències prèvies com els Skansen a Suècia, els Heimatmuseen alemanys o els *open-air*

museums holandesos i britànics.¹ Aquestes ciutats franceses, tal com explica Ramos & Fernandez (2013), s'havien vist afectades per la desindustrialització provocada per la postguerra, per la qual cosa es va pensar en la idea d'ocupar antics espais industrials abandonats per crear un museu que contàs la història de la regió comptant amb la participació dels seus habitants.

L'ecomuseografia tengué continuïtat en els nous corrents museològics de les dècades posteriors. La nova museologia dels anys 80 prengué algunes de les característiques iniciades pels ecomuseus tals com la inserció del museu en el seu medi popular, tenint com a objectiu bàsic una tasca social en la qual el desenvolupament de la pròpia comunitat que alberga el Museu és quelcom primordial.²

2. DIAGNOSI INICIAL

La primera passa seguida per dur a terme la planificació estratègica del Museu del Calçat a finals del 2017 va ser la realització d'una diagnosi de l'estat de la institució en els seus diversos departaments i àmbits de treball.

Així, a la diagnosi inicial s'avaluà la situació dels recursos humans, les col·leccions, l'exposició, la investigació, l'educació i l'acció cultural, la relació de l'entorn amb la comunitat, la comunicació i el màrqueting, les instal·lacions, els visitants, i el finançament i la sostenibilitat.

El Museu del Calçat d'Inca és un museu municipal de titularitat i gestió de l'Ajuntament d'Inca. El personal que l'integra ha estat format, d'una banda, per personal propi de l'Ajuntament, amb una regidora i un ordenança, i de l'altra, per la direcció del centre, contractada de manera externa a mitja jornada. A més, el Museu ha anat comptant amb altres treballadors gràcies a diversos programes de contractació temporal com el de Joves Qualificats del SOIB (jove menor de 30 anys amb estudis universitaris), SOIB Visibles (per a aturats de llarga durada majors de 35 anys), així com estudiants de pràctiques de Màster en Patrimoni Cultural i Grau en Història o Història de l'Art de la Universitat de les Illes Balears. El primer que cal remarcar, doncs, quant als recursos humans és la discontinuïtat del personal, accentuada pels freqüents canvis de direcció (quatre en set anys). Aquest fet ha dificultat, inevitablement, la consecució d'un programa de treball estable a mitjà o llarg termini, tot i la redacció de diferents projectes museològics sense materialitzar, el primer d'ells elaborat per la Universitat de les Illes Balears l'any 2003³ en vistes de la futura inauguració del Museu que havia de tenir lloc set anys més tard.

1 Romero, J. A. *La idea de museo en Georges Henri Rivière* [En línia] [Consulta dia 8 de desembre de 2018] Disponible a web: <http://www.thelightningmind.com/la-idea-de-museo-en-georges-henri-riviere/>

2 *Nova museologia a Enciclopèdia Catalana* [En línia] [Consulta dia 8 de desembre de 2018] <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0269154.xml>

3 L'any 2003 la Universitat de les Illes Balears va presentar un projecte museològic del Museu del Calçat i de les Arts Gràfiques d'Inca, encarregat per l'Ajuntament d'Inca mitjançant un acord de col·laboració de 24 d'octubre de 2002. Aquest va ser elaborat per Jaume Sureda Negre, Margalida Castells Valdivieso i Francesca Tugores Truyol.

Una de les particularitats del Museu del Calçat d'Inca és que el seu fons està format per objectes relacionats amb el món del calçat (maquinària industrial, eines manuals i semimanuals, dissenys, fotografies, documents, sabates, etc.), cedits o donats per empreses o particulars de la comarca, la majoria en el moment de la fundació del Museu i també durant els set anys següents.

Per tal de documentar adequadament tots els objectes que entren a formar part de la col·lecció dels museus, el procediment reglat per la Llei 4/2003, de 26 de març, de museus de les Illes Balears indica que aquests han de tenir llibres de registre en els quals s'han d'anotar els ingressos d'objectes per ordre cronològic d'entrada, tant de la col·lecció estable del centre com dels dipòsits. La situació, a finals del 2017, denotava un problema de registre amb inventaris fragmentaris i amb errors històrics de documentació.

L'exposició permanent de la col·lecció era, sens dubte, un dels punts més febles de tot el Museu. La maquinària industrial, les eines manuals i la mostra de sabates es presentaven de manera confusa i desordenada sense un discurs expositiu clar. A banda d'uns panells que explicaven alguns aspectes de la història del calçat a Mallorca de manera molt concisa i únicament en català, així com uns cartells amb el nom de la maquinària industrial en set idiomes diferents, no hi havia altres recursos de mediació o interpretació que explicassin als visitants el contingut del Museu. A més, el mobiliari expositiu no complia la normativa vigent d'accessibilitat, amb vitrines massa altes que impossibilitaven la visió tant a infants com a persones amb cadira de rodes.

Al llarg dels set anys de vida del Museu, les línies d'investigació impulsades des de la direcció del centre s'havien centrat en la fabricació d'espardenyes i, des de 2016, en les dones i la indústria, i en l'estudi i la documentació de la maquinària. Això s'havia materialitzat en algunes publicacions com l'*Estudi del fons del Museu del Calçat i de la Pell. Documentació de la col·lecció d'eines per a la fabricació de calçat* (2016),⁴ *Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell* (2017)⁵ i en les exposicions temporals "Paisatges industrials" (2016) i "Les invisibles" (2017).

Des de l'any 2016 el Museu del Calçat havia iniciat una línia de treball encaminada a fomentar la participació de la comunitat en les seves activitats. Així, s'havia duit a terme una acció cultural destinada a programar activitats pensades per a diferents tipus de públic: tallers per als més petits, cinefòrums per als joves, explicació de la peça del mes per al públic més adult i trobades de dones sabateres destinades a persones de més edat vinculades al sector.⁶ A més, s'implementà un programa d'activitats educatives pensat per a visites escolars de tot Mallorca, inclòs dins el projecte "Viu la Cultura" de la

4 Realitzat per Sandra A. Rebassa Gelabert, Esperança Rosselló Hernández i Catalina Ginard Esteva.

5 Realitzat per Sandra A. Rebassa Gelabert, Esperança Rosselló Hernández i Catalina Ginard Esteva.

6 Memòria anual del Museu del Calçat 2017.

Conselleria de Cultura, Participació i Esports del Govern de les Illes Balears.

Durant aquest període el Museu va sortir al carrer per dur a terme activitats fora del seu recinte. Tota aquesta programació va fer que el Museu enfortís, al llarg del 2016 i 2017 durant la gestió de l'equip Noümen Cultura Participativa, els seus llaços amb la comunitat, fomentant un projecte social i cultural.

Un dels aspectes més importants de qualsevol institució és el de la comunicació i el màrqueting. Per la naturalesa municipal del Museu, aquest no pot disposar de xarxes socials pròpies, sinó que les notícies i continguts que genera són passats al departament de comunicació de l'Ajuntament d'Inca, que s'encarrega de fer-ne difusió a través de comunicats de premsa o dins la mateixa xarxa unitària que la resta de regidories i departaments de tot l'Ajuntament. Aquest fet dificulta la fluïdesa de la difusió i la comunicació de les activitats i notícies del Museu. D'altra banda, a finals del 2017 el Museu comptava amb una pàgina web obsoleta i poc funcional, amb continguts desfasats i amb manca d'informació pràctica relativa al Museu.

Com s'ha dit, el Museu del Calçat va ser inaugurat l'any 2010 a l'antic quarter del General Luque. El quarter havia estat rehabilitat amb el propòsit específic d'acollir un centre museístic. Es tracta d'un espai ampli que consta de sala d'exposicions temporals, sala d'exposició permanent, sala de conferències, magatzem, oficines, banys i taller.

A finals de l'any 2017, l'edifici de 2.000 m² construïts que acull el Museu del Calçat era utilitzat no sols com un equipament per dur a terme exposicions i activitats culturals, sinó que, a més, part de les seves infraestructures eren utilitzades per a qüestions alienes al Museu. Les oficines eren utilitzades per realitzar gestions de la Regidoria de Mercats i Fires, i per efectuar consultes relatives a l'IBAVI. Aquest fet provocava que en nombroses ocasions el *hall* del Museu es veiés col·lapsat de persones esperant a ser ateses. La sala d'actes era cedida de manera gratuïta per a activitats no relacionades amb la programació. Fins i tot la sala d'exposicions temporals i la permanent eren cedides ocasionalment per a aquest tipus d'activitats alienes a la programació pròpia del Museu, fet que posava en risc, així mateix, la integritat de la col·lecció patrimonial exposada i interferia en la visita del públic. El magatzem del Museu no sols albergava objectes i documents custodiats al centre, sinó que també era emprat per deixar material d'altres àrees de l'Ajuntament d'Inca, la qual cosa dificultava la correcta conservació dels béns patrimonials de la col·lecció del Museu. Finalment, el taller era emprat per a la impartició de cursos de formació sobre l'ofici de sabater destinat a joves de la comarca.

D'altra banda, la senyalització exterior del Museu no era clara i es prestava a confusions. Les indicacions per arribar-hi amb vehicle no guiaven de manera efectiva, i no hi havia cap panell informatiu a l'exterior de l'edifici que indicàs que a l'interior hi havia un museu.

Des de la seva inauguració l'any 2010, el Museu no havia tengut un sistema

fiable de recompte de visitants. Aquests es comptaven de manera manual pel personal situat a la recepció. Com s'ha explicat, dins del recinte del Museu es duïen a terme altres funcions extramuseístiques relatives a diversos departaments de l'Ajuntament d'Inca, així com altres activitats alienes a la programació del Museu com a conseqüència de la cessió gratuïta d'espais. Això comportava que el hall sovint estigués ple de persones sense intenció d'anar al Museu que es confonien amb les que sí venien a visitar-lo.

Segons els registres disponibles de visitants, l'any 2010 el Museu va rebre 1.490 visitants;⁷ l'any 2014, 10.101 visitants; el 2015, 9.699; el 2016, 7.847; i l'any 2017, 12.278. S'aprecia, per tant, un creixement anual desigual.

Quant al finançament i la sostenibilitat, el Museu del Calçat disposava l'any 2017 de 58.000 EUR anuals dotats per l'Ajuntament d'Inca. En aquesta quantitat estaven incloses no sols les despeses relatives a investigació, documentació, activitats, programació, exposicions, conservació i restauració, adquisicions i difusió, sinó també les de la contractació de la directora a mitja jornada i el manteniment de tota la infraestructura de l'edifici. Aquesta quantitat pressupostària era completada mitjançant la concessió de diverses subvencions per part del Consell de Mallorca.

Tot i que al Pla d'Execució del Museu del Calçat d'Inca redactat per la UIB l'any 2003⁸ es preveia que el Museu pogués generar ingressos propis mitjançant la concessió de locals comercials, amb els ingressos per taquilla (3 EUR per als no residents), el lloguer de les sales de conferències, la venda de catàlegs i altres publicacions, a finals del 2017, el Museu no generava cap ingrés. No s'havia realitzat cap concessió d'espais, l'entrada era gratuïta, la sala de conferències se cedia sense cap cost i no es disposava de tenda.

3. OBJECTIUS

Una vegada realitzada la diagnosi inicial, s'establiren, al desembre del 2017, una sèrie d'objectius que hauran de guiar la gestió del Museu amb el propòsit de millorar el seu funcionament.

El primer de tot que s'eleva a conclusió és el fet que, tot i que el Museu presenta deficiències, té diverses característiques que fan que potencialment la seva gestió es pugui reorientar cap als postulats de l'ecomuseografia: es tracta d'un museu municipal dirigit per un especialista extern; es troba rehabilitant un antic espai inutilitzat ara reconvertit en museu; la seva col·lecció patrimonial ha estat íntegrament donada o cedida per particulars o empreses de la comunitat; parla de la identitat i la història industrial de la comarca, ara sofrint moments de dificultat; té a les seves instal·lacions un taller on s'ensenya als joves l'ofici de sabater/a; i durant els anys 2016 i 2017

7 Museu del Calçat. 2010. "Memòria de les actuacions". Publicació inèdita.

8 Sureda, Jaume; Castells, Margalida; Tugores, Francesca. 2003. "Pla d'Execució del Museu del Calçat d'Inca."

s'inicia un treball social d'apropament del Museu al poble. Tot i això, a finals del 2017 encara manquen diversos aspectes fonamentals per tal que el d'Inca es redefineixi com a ecomuseu: que la comunitat que l'alberga tengui un paper actiu a l'hora de decidir com ha de ser mostrat el seu patrimoni i la seva història, i que el Museu es converteixi en un actiu per al desenvolupament socioeconòmic de la comarca.

Així doncs, s'estableix com a objectiu principal per al 2018 la reorientació del Museu del Calçat a partir dels postulats de l'ecomuseografia i la millora en la seva gestió. A partir d'aquest objectiu principal es fixen una sèrie d'objectius secundaris articulats segons els departaments i àmbits de treball del Museu: Per a l'any 2018 s'estableix com a prioritat el treball intern del Museu. Això

Reglament	Regulació dels usos del Museu.
Col·leccions i conservació	Ampliació de l'àmbit temàtic i geogràfic de la col·lecció del Museu per tal que inclogui no sols el calçat, sinó també les seves indústries auxiliars de tota la comarca del Raiguer. Restauració i conservació preventiva dels objectes en paper.
Exposició	Canvi de la museografia de l'exposició permanent a partir de les demandes i necessitats de la comunitat d'Inca.
Investigació	Documentació dels processos de fabricació del calçat amb la maquinària del Museu. Revisió de l'inventari.
Educació i acció cultural	Creació de nous recursos de mediació i interpretació del patrimoni del Museu a partir de la col·laboració entre experts i especialistes locals del món del calçat.
Comunicació i màrqueting	Millora de la pàgina web del Museu.
Finançament i sostenibilitat	Recerca de patrocinis i subvencions.
Relació del Museu amb l'entorn i la comunitat	Consolidació de xarxes i col·laboracions. Fer del Museu un agent que ajudi a la reactivació de la indústria de la zona.

Taula 1. Objectius del Museu del Calçat per a l'any 2018

implica el sacrifici del treball de difusió i acció cultural, que es deixa com a objectiu prioritari de cara a la futura gestió de l'any 2019.

4. ESTUDI DE PÚBLIC

Duita a terme la diagnosi inicial i l'establiment d'uns objectius, es determina la necessitat de dur a terme un estudi de públic rigorós a partir de la utilització de diferents tècniques. Es tracta de veure si les necessitats detectades per part de la direcció del centre es corresponen amb la realitat i la percepció dels visitants i potencials usuaris del Museu.

L'estudi de públic⁹ que es planteja contempla quatre parts diferenciades. Primer de tot es duu a terme una enquesta pilot per provar les preguntes que s'utilitzaran posteriorment a un sondeig telefònic del públic potencial a partir del padró d'Inca, i del qual s'obtenen els participants dels . Paral·lelament a tot aquest procés es realitza una enquesta als visitants reals del Museu.

4.1. Enquesta pilot

L'enquesta pilot va tenir lloc el Dijous Bo de 2017, amb data de 16 de novembre. L'objectiu era provar les preguntes que posteriorment es farien a les enquestes telefòniques, per tal d'esbrinar el problema d'investigació plantejat: quina és la percepció social del Museu del Calçat d'Inca?

L'enquesta es dugué a terme amb una mostra accidental de subjectes residents i no residents a Inca, i s'aconseguí un total de 73 respostes.

Durant el transcurs de l'enquesta es demanà als enquestats si coneixien específicament el Museu del Calçat d'Inca. Davant un plantejament tan directe, el 88 % dels inquerers i el 50 % dels no inquerers demanats contestà que sí coneixia el Museu esmentat.

Quan es demanà quina era l'opinió que es tenia d'aquest museu mitjançant una pregunta oberta (sense respostes predeterminades), més de la meitat¹⁰ dels enquestats no tenia formada cap opinió al respecte, cosa que podria indicar que realment no coneixien el Museu.

A partir de l'anàlisi de les respostes i l'observació del comportament dels enquestats, es decidí fer alguns canvis en el plantejament de les preguntes

9 En aquesta comunicació no es realitza una anàlisi exhaustiva de tots els resultats dels diversos estudis de públic propis realitzats al Museu, sinó una selecció de les preguntes i respostes més significatives. Algunes de les preguntes i el tipus d'escala de valor es prenen dels qüestionaris realitzats pel Laboratorio Permanente de Público de Museos del Minsiteri de Cultura d'Espanya, en els seus estudis de públic als museus estatals. D'aquesta manera es permet comparar els resultats obtinguts a Inca amb els d'altres museus del país. [En línia] [Consulta dia 15 de novembre de 2018] Disponible a web: <http://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/museos/mc/laboratorio-museos/publicaciones/informes.html>

10 El 56,82 %.

que s'havien d'utilitzar en el sondeig telefònic. Així, es considerarà oportú que en la futura enquesta telefònica no es demanàs específicament pel Museu del Calçat d'Inca per tal de no condicionar la resposta donant una pista de la seva existència.

La realització d'aquesta enquesta pilot resultà molt útil, ja que gràcies a ella es detectaren alguns errors en la formulació de preguntes que es milloraren de cara a la posterior enquesta telefònica.

4.2. Sondeig telefònic

Una vegada reajustades les preguntes i feta una feina prèvia per a la selecció aleatòria de la mostra de persones que serien telefonades per a la realització de l'estudi, es començà el sondeig telefònic el dia 26 de gener de 2018.

La mostra s'obtingué a partir d'un mostreig aleatori representant edat i gènere a partir del padró d'Inca: es tractava d'un mostreig estratificat proporcional. S'aconseguí que responguessin al telèfon 196 persones, de les quals sols accediren a fer l'enquesta 162.

Amb aquesta mostra s'assolí un nivell de confiança del 90 % i un marge d'error acceptat del 6,5 %.¹¹

Les preguntes d'aquesta enquesta cercaven no sols esbrinar quina era la percepció social del Museu del Calçat entre els habitants d'Inca (si el coneixien, si hi havien estat, què pensaven d'ell, etc.), sinó també determinar diferents perfils de públic real i potencial del Museu mitjançant preguntes relatives a consum cultural general que permetien posar en perspectiva l'anàlisi dels resultats.

Per tal de no influir en les respostes dels enquestats, l'enquestador iniciava la conversa explicant que es tractava d'una enquesta de l'Ajuntament d'Inca sobre hàbits culturals, sense identificar-se específicament com a personal del Museu del Calçat.

Quant als hàbits culturals, es demanà als enquestats que valorassin de l'1 al 10 (essent 1 el valor mínim i 10 el valor màxim), segons la seva preferència, diferents activitats culturals. Anar a concerts de música i al cinema foren les activitats preferides pels inquers,¹² mentre que visitar galeries, anar a conferències i tertúlies, i visitar museus foren les activitats menys valorades.¹³

Es demanà que els enquestats associassin "museu" a alguna paraula o

¹¹ *Calculadora de muestra* [En línia] [Consulta dia 15 de novembre de 2018] Disponible a web: <https://www.netquest.com/es/gracias-calculadora-muestra>

¹² Amb una puntuació sobre 10 de 7,61 i 7,31 respectivament.

¹³ Amb una puntuació sobre 10 de 5,57, 5,59 i 5,78.

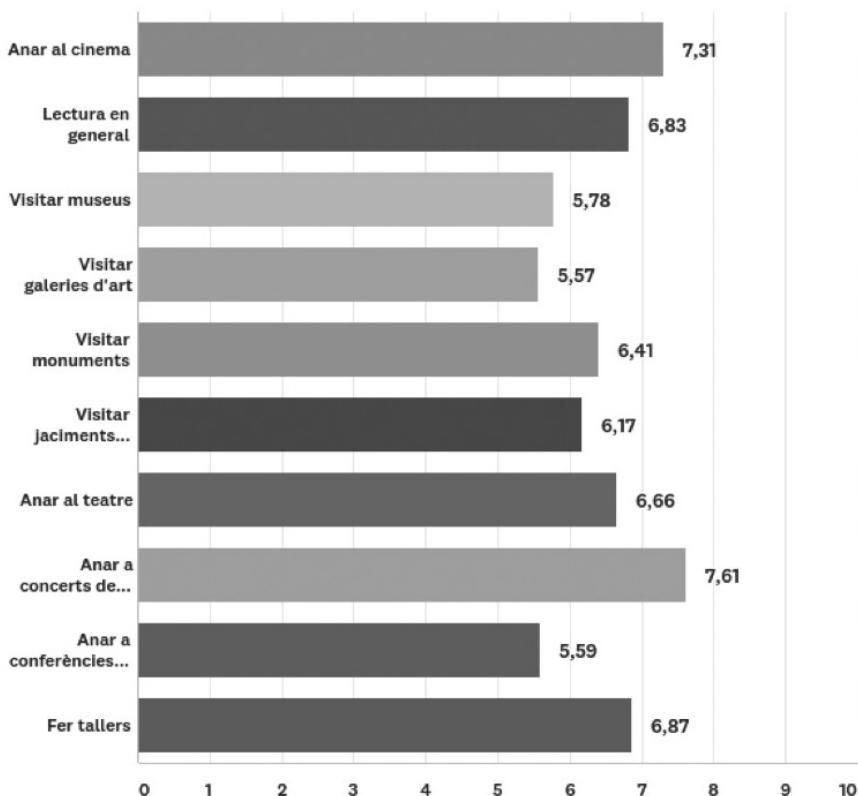

Fig. 1. Gràfic de les preferències culturals dels inquers

concepte. El 61,84 % de les respostes lliures (no es donà cap opció de resposta predeterminada) relacionava la paraula museu amb l'art. Sols el 5,26 % dels enquestats associava la paraula museu al calçat i el 2,63 %, a la història.

Les preguntes específiques sobre museus mostraren que la gran majoria¹⁴ dels inquers no visitava mai o quasi mai un museu al seu lloc de residència habitual (s'entén, a Mallorca). En canvi, els resultats evidenciaren que els inquers eren més propensos a visitar museus quan es trobaven de viatge.¹⁵

Quant a la darrera vegada que van visitar un museu, cal dir que 1 de cada 4 enquestats digué no haver visitat un museu mai o quasi mai. El 40,40 % de les persones demanades indicà que va visitar un museu fa més d'un any i sols el 12,58 % explicà que ho havia fet dins l'últim trimestre. A més, en relació amb la ubicació del darrer museu visitat, sols el 5,68 % digué que es tractava d'un museu a Inca. La majoria¹⁶ dels enquestats contestà que la darrera vegada que havia visitat museu havia estat a Espanya, però no a Balears.

¹⁴ El 83,44 %.

¹⁵ El 55,26 % dels enquestats contestà que visitava museus amb freqüència o molta freqüència quan es trobava de viatge.

¹⁶ El 44,32 %.

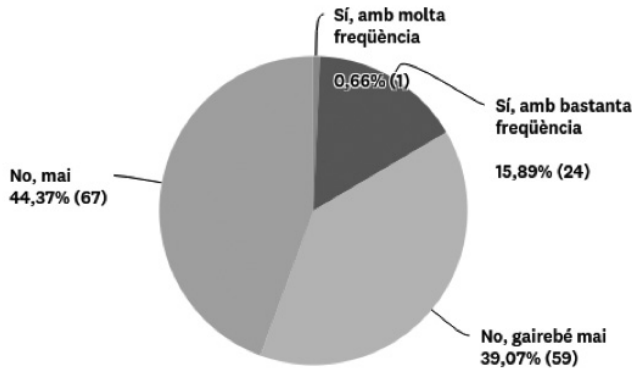

Fig. 2. Freqüència de la visita a museus a Mallorca

Una de les preguntes més importants era la relativa a la coneixença d'algun museu a Inca. Segons els resultats, 6 de cada 10 enquestats¹⁷ respongué no conèixer cap museu en aquesta ciutat.

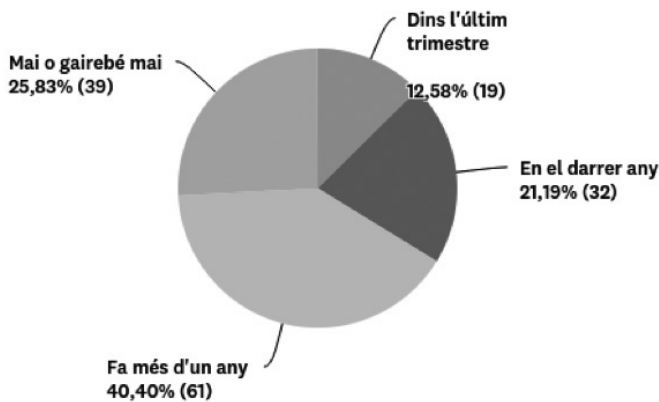

Fig. 3. Darrera vegada de la visita a un museu

Quan es demanà ja específicament si es coneixia el Museu del Calçat, el 75,33 % dels enquestats afirmà haver-ne sentit parlar.

D'entre les persones que digueren sí conèixer el Museu del Calçat, 1 de cada 3¹⁸ afirmà no haver-hi estat mai, i 1 de cada 4¹⁹ contestà que l'havia visitat feia més de dos anys. Sols el 9,01 % afirmà haver visitat el Museu en els últims tres mesos.²⁰

Finalment, es demanà a les persones que sí que havien estat al Museu si consideraven que aquest representava la seva història o la de la ciutat: 7 de cada 10 de les respostes respongueren que sí.²¹

17 El 58,22 %.

18 El 33,33 %.

19 El 25,23 %.

20 El 65,75 %.

21 El 68,49 %.

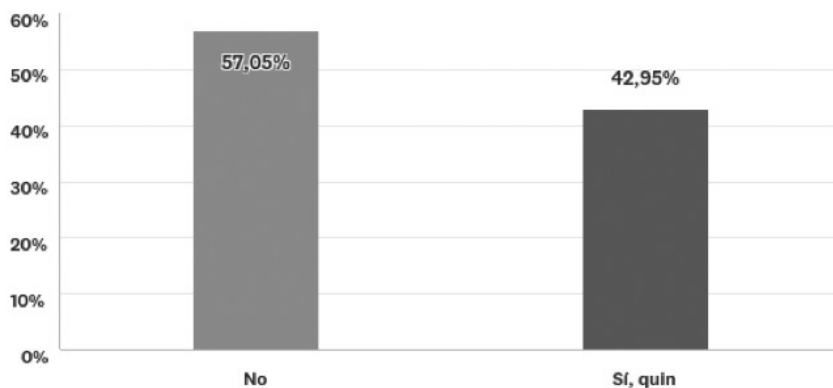

Fig. 4. Respostes de la pregunta: "Coneix el nom d'algun museu a Inca?"

4.3. Focus group

Una vegada realitzada l'enquesta es demanà a cada enquestat si voldria participar en una fase posterior de l'estudi, consistent en la visita del Museu i una reunió grupal en un ambient distès per parlar de les impressions obtingudes durant aquesta visita a partir d'una sèrie de preguntes preparades per iniciar i dinamitzar la conversa; és el que es coneix amb el nom de *focus group*. Per tal de dur a terme satisfactòriament aquest mètode d'avaluació, es tenen en compte les aportacions de León y Montero (2002) a la seva fonamental obra *Métodos de investigación en Psicología y Educación*.

De les 196 persones amb qui s'aconseguí contactar durant la fase del sondeig telefònic, 69 accediren a realitzar el *focus group*; es constatà l'abandonament normal de participants com a conseqüència de les característiques de l'acció de la investigació.

Fig. 5. Focus group del personal del Museu

A partir de les preguntes relatives als hàbits culturals dels enquestats, es diferenciaren dos tipus de públic potencial del Museu: els visitants amb hàbits culturals consolidats i els visitants sense hàbits culturals. L'objectiu és dividir els participants dels focus group en aquests dos tipus de perfil diferent a l'hora d'organitzar les visites i les reunions. Així, s'establiren tres focus group per als no consumidors culturals, plantejats els dies 8 de juny, 6 i 7 de juliol de 2018, i un altre per als consumidors culturals el 23 de juny de 2018.

A més, s'hi afegí un nou grup, en aquest cas, el del personal del Museu, per tal de fer-ne una avaluació interna des de la perspectiva dels propis treballadors. Aquesta reunió tengué lloc el 24 de maig de 2018.

D'aquesta primera reunió s'extragueren algunes conclusions interessants compartides pels treballadors. La manca de personal i les conseqüències negatives que això comportava a nivell de funcionament del centre fou una de les impressions que més es repetí durant tota la sessió. Els treballadors afirmaren sentir-se desbordats amb les feines encomanades i digueren no donar l'abast. Són plenament conscients de les necessitats que té el Museu, i per aquest motiu expressaren sentir-se frustrats per no poder dur a terme tot el que creuen que s'hauria de fer.

Els *focus group* dels consumidors i no consumidors culturals es desenvoluparen correctament, tot i que novament es perderen participants en el moment en què havien d'assistir a les sessions. Així i tot, l'experiència fou molt satisfactòria i s'obtingueren dades molt útils de cara a la nova concepció de la museografia permanent. El guió de preguntes preparat per tal d'iniciar la conversa, dinamitzant i fomentant la interactuació dels participants, comprenia qüestions com "quina creu que és la funció dels museus?", "havia vingut prèviament al Museu?", "quina ha estat la primera impressió que ha tingut en visitar el Museu?", "què és el millor i el pitjor que té el Museu?", "ha comprès el contingut de l'exposició?", "com creu que es podria millorar l'exposició?", "com li agradaria que fos el Museu?", "com valoraria el Museu?", "recomanaria la visita al Museu?", "per què creu que és important aquest Museu?"

A continuació, es transcriuen algunes de les respostes dels participants al *focus group*:

Visitando el museo he recordado como mi madre hacía trenzado, de hecho, todas las mujeres de Montuiri hacían trenzado para una fábrica de Inca, me suena algo de Seguí. Cada semana venía un señor con una furgoneta y recogía el trabajo. Las mujeres se ponían en la puerta de sus casas sentadas en una silla en la calle. Este trabajo lo hacían mi madre, mi madrina y mi abuela, y se ganaban un dinerillo (Juan, 46 anys).

Mira que ja havia estat al Museu, però quan he entrat a l'edifici no

estava ni segur que això fos el Museu (Enric, 32 anys).

Hay muchas piezas que tienen el nombre, pero ninguna tiene una explicación clara de para qué se usaba, tampoco están clasificadas por año, ni por época. Ninguna pone de qué año era, ni para qué se usaba (Eva, 41 anys).

Faltan más imágenes. Nos gustaría ver más fotos. Con una foto delante puedes ponerte en la piel (Ayelen, 14 anys).

Me ha parecido un museo muy vacío, demasiado blanco. Muy frío (Nerea, 14 anys, estudiant).

No hemos leído todos los paneles porque no son muy llamativos. Pasan desapercibidos y no quedan claros. Está todo mezclado. El título está poco claro (Eva, 41 anys).

Per a mi és important aquest Museu perquè vull que el meu fill conegui com es van guanyar la vida els seus avis i besavis, i el que van haver de passar per aconseguir el que van tenir (Magdalena, 32 anys).

A algú que estigués acostumat a visitar museus no li recomanaria la visita d'aquest museu tal com està actualment (Manuela, 60 anys, sabatera).

Fragment de conversa entre un pare i una filla participants:

Juan (46): Este Museo cuenta la historia de los zapatos y la historia de la ciudad de Inca.

Nerea (14): Pero la historia de los zapatos no es la historia de Inca.

Juan (46): Te equivocas; la historia de Inca es la historia del Calzado.

Antes la mayoría de la gente se dedicaba a los zapatos. En Inca, todo eran zapatos y galletas.

Del *focus group* s'extraguaren importants conclusions que han estat tengudes en compte a l'hora de conceptualitzar la nova museografia de l'exposició permanent.

El primer a destacar és que les respostes dels participants amb perfil de consumidors culturals i no consumidors culturals coincideixen en molts d'aspectes. El principal punt en comú és la valoració positiva de l'espai diàfan i lluminós que alberga el Museu, els objectes continguts i la història que representa. Consideren que el Museu és important perquè és un lloc que serveix per recordar el passat i preservar la memòria. D'altra banda, la queixa per la manca d'explicacions sobre el funcionament de les màquines i la resta d'objectes és una de les qüestions més repetides entre tots els participants. Desitjarien que el Museu tingués més imatges, més fotografies, recursos interactius, vídeos amb documentals sobre la temàtica, més color i, sobretot,

més explicacions. De la realització del focus group amb participants de diferents edats s'aprecia un tall generacional bastant evident: mentre que els participants de mitjana i tercera edat associen indubtablement Inca amb el calçat, els més joves no entenen aquesta associació i creuen que no és correcta.

Els participants considerats com a no consumidors culturals creuen que falta senyalització interior i exterior que faciliti la trobada del Museu. A més, es queixen de la manca de mobiliari de descans i de la falta de difusió de la programació del Museu, atès que no consulten els seus canals habituals de difusió de les activitats: el totDinca i la web de l'Ajuntament.

Els participants consumidors culturals mostren la seva preocupació per transmetre la seva història i identitat, per la qual cosa atorguen valor als museus per la seva capacitat per conservar el patrimoni i contar la història a les generacions del futur. A més, expressen el desig que el Museu atregui gent, no sols del poble, sinó també de fora d'Inca.

Fig. 6. Sessió de focus group al Museu: reunió després de la visita

4.4. Enquestes als visitants reals del Museu

Paral·lelament a la realització del sondeig telefònic i dels *focus group*, el gener de 2018 s'inicià la realització d'enquestes als visitants reals del Museu. Les enquestes estan disponibles en català, castellà, anglès, alemany i francès. Una vegada que els visitants han realitzat la seva visita al Museu, se'ls demana si volen completar una enquesta, que han de realitzar de manera autònoma amb un iPad o bé en paper, segons les seves preferències.

Fig. 7. Visitants realitzant l'enquesta durant el 2018

Des de gener de 2018 fins a l'octubre²² del mateix any s'obtingueren 500 respostes. Tenint en compte que la població d'estudi és 12.000 persones,²³ aquesta mostra permet obtenir uns resultats amb un marge d'error acceptat del 5 % i un nivell de confiança del 97,7 %.²⁴

Segons els resultats de l'enquesta, els visitants del Museu no són reincidents. Més de 9 de cada 10 persones²⁵ enquestades ha visitat el Museu per primera vegada.

La majoria²⁶ dels visitants visita el Museu en parella, o, en menor mesura, acompanyat per amics i/o amigues.²⁷

Quant a la manera com han conegut l'existència del Museu, la majoria ho ha fet passant per davant,²⁸ a través d'amics i/o familiars,²⁹ Internet en general,³⁰ o a través d'una guia turística.³¹ Ni la web del Museu,³² ni el Facebook,³³ ni el Twitter,³⁴ ni el canal de notícies³⁵ de l'Ajuntament d'Inca són mitjans emprats

22 S'analitzen els resultats des de gener fins a octubre de 2018 perquè durant el mes de novembre la planta superior del Museu romangué tancada per la reforma de la museografia de l'exposició permanent.

23 La població de l'estudi són els visitants reals del Museu. La dada que es pren com a referència és la de l'any anterior, el 2017, amb un registre de 12.278 visitants.

24 *Calculadora de muestra* [En línia] [Consulta dia 15 de novembre de 2018] Disponible a web: <https://www.netquest.com/es/gracias-calculadora-muestra>

25 El 93,6 %.

26 El 44,84 %.

27 El 24,84 %.

28 El 18,32 %.

29 El 18,11 %.

30 El 17,47 %.

31 El 16,42 %.

32 El 4,21 %.

33 El 4,42 %.

34 El 0,42 %.

35 El 1,89 %.

pels visitants per informar-se o conèixer el Museu.

6 de cada 10 visitants³⁶ està menys de 30 minuts al centre, enfront del 34,95%, que hi roman entre mitja hora i una hora.

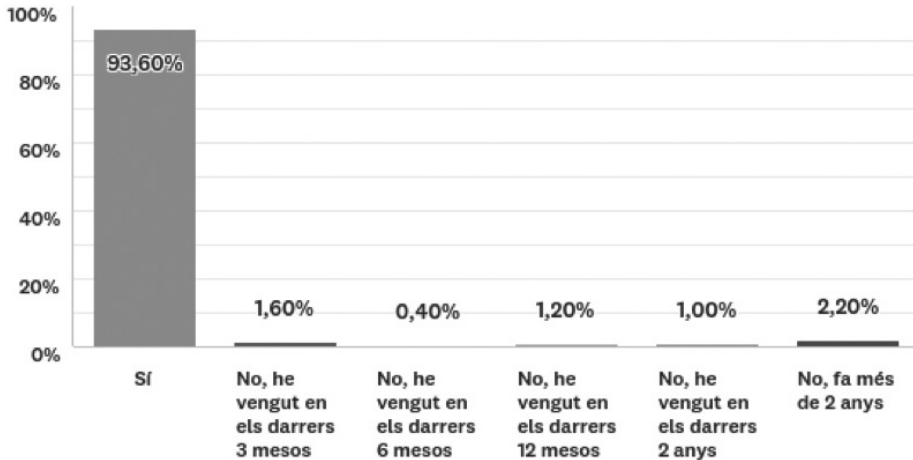

Fig. 8. Respostes a la pregunta: "És la primera vegada que visita el Museu del Calçat?"

La majoria dels visitants considera que el Museu hauria de tenir més informació ja sigui a partir de les explicacions individualitzades de les peces,³⁷ audioguies,³⁸ guia del Museu³⁹ o fulls de sala.⁴⁰

Quant a la valoració dels diferents aspectes del Museu, el més puntuat pels usuaris és el tracte rebut pel personal.⁴¹ Al contrari, el menys valorat és la informació i les explicacions a les sales d'exposició,⁴² i la senyalització dintre del Museu.⁴³

Pel que fa al perfil robot de les persones que contesten a l'enquesta, es podria determinar que es tracta d'una persona d'entre 61 i 70 anys,⁴⁴ espanyola, però que viu fora de Mallorca,⁴⁵ que pot tenir o no estudis universitaris acabats,⁴⁶ i amb una formació o professió no relacionada amb el món del calçat.⁴⁷

36 El 62,32 %.

37 El 57,68 %.

38 El 22,70 %.

39 El 20,28 %.

40 El 18,44 %.

41 Amb una mitjana ponderada de 6,28 sobre 7.

42 Amb una mitjana ponderada de 4,63 sobre 7.

43 Amb una mitjana ponderada de 4,97 sobre 7.

44 El 44,72 %.

45 El 58,49 %.

46 Aquesta dada està molt igualada. El 49,31 % dels visitants que contesten l'enquesta tenen estudis universitaris acabats, enfront del 50,69 % que no en tenen.

47 El 94,46 %.

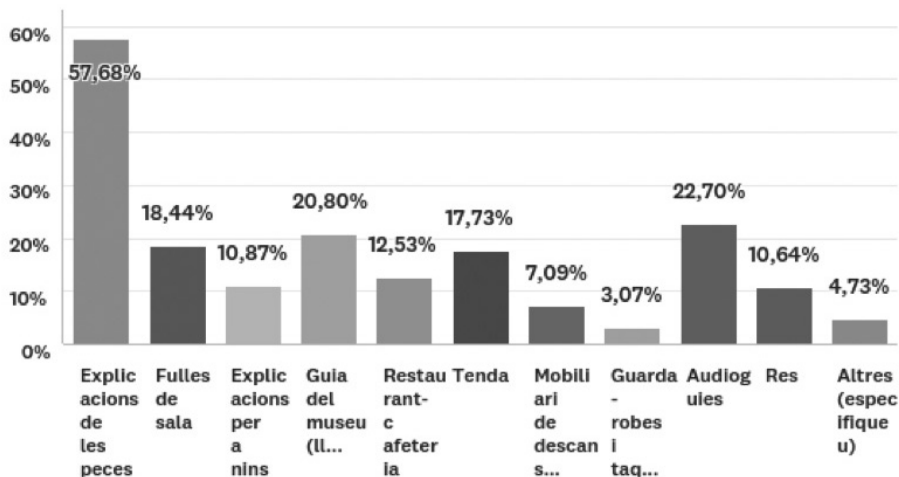

Fig. 9. Serveis en els quals estaria interessat el visitant del Museu

4.5. Algunes conclusions de l'estudi de públic

En general, els resultats de l'estudi de públic confirmen les necessitats detectades per la direcció del centre a l'avaluació inicial. El primer de tot que cal destacar és la desconexió del Museu per part d'un percentatge important de la població d'Inca. Una de les primeres explicacions per aquest fet és la manca d'hàbits culturals detectada entre els inquers, que no acostumen a visitar museus de manera regular i se senten poc atrets per la visita a museus i galeries. Una altra explicació complementària, segons els resultats obtinguts, podria ser la manca d'efectivitat dels canals de difusió de les activitats del Museu.

Els inquers tampoc associen la paraula *museu* a la història, la memòria o la indústria, sinó al museu d'art. La gent que sí visita el Museu ho fa en la seva gran majoria per primera vegada, i són poc habituals els visitants reincidents, i dedicant menys de 30 minuts a la visita. Els visitants aprecien el lluminós espai del Museu, els objectes que conté i la història que representa, però es lamenten de la manca d'informació i d'explicació de les peces. Voldrien que el Museu contàs una història de manera més ordenada, que tingués més explicacions, vídeos, documentals, recursos educatius, fotografies i més imatges. Així mateix, voldrien que el Museu fos menys fred i tingués més color.

L'estudi de públic realitzat entre els mesos de novembre de 2017 i octubre de 2018, per tant, resulta molt útil per a la redefinició del Museu del Calçat. Les conclusions assolides són tingués en compte a l'hora de conceptualitzar la nova exposició permanent del Museu del Calçat, ja que donen resposta a les inquietuds de la pròpia comunitat que alberga el Museu sobre la manera com consideren que ha de ser mostrat el seu patrimoni.

5. PLA D'ACCIÓ

Una vegada detectades i reafirmades per l'estudi de públic les necessitats del Museu, s'establí un pla d'acció per tal de reorientar el Museu del Calçat cap als postulats de l'ecomuseografia i millorar, alhora, alguns aspectes generals en la seva gestió.

D'entrada, s'aprovà un reglament i unes condicions d'ús per a la cessió d'espais al Museu del Calçat, publicat finalment al BOIB el 20 de setembre de 2018. Amb aquest document es pretén regular els usos que es fan del Museu amb la finalitat que aquest sigui valorat com a tal, es protegeixi el patrimoni que alberga i es respecti els seus visitants.

La col·lecció del Museu estava inventariada en diferents catàlegs fragmentaris i contenia errors. Per tal de solucionar-ho, s'encarregà a l'empresa Ikusmira Ondarea, especialitzada en patrimoni industrial, que revisàs l'inventari de la maquinària industrial i unificàs els criteris de catalogació.

El 2018 es decidí juntament amb el Consell de Mallorca, i seguint la línia d'investigació sobre la indústria iniciada els anys anteriors, ampliar l'àmbit temàtic i geogràfic de la col·lecció del Museu. Amb aquest objectiu, es

començà una recerca de donants o cedents d'objectes i maquinària d'indústries auxiliars per incorporar-los a la col·lecció. Així mateix, es revisà la col·lecció del Museu per seleccionar aquest tipus de peces cedides amb anterioritat de cara a la futura exposició. En aquest procés de selecció i incorporació de nous objectes es detectà un deteriorament d'alguns documents o peces en cartró, motiu pel qual es realitzà una restauració i un tractament per a la conservació preventiva duita a terme per una restauradora professional especialitzada.

A banda d'això, durant el 2018 el Museu del Calçat rebé algunes importants

Fig. 10. Voluntari provant els panells i les cartel·les provisionals per a la nova museografia

cessions de col·leccions. D'una banda, AFACA (Associació de Fabricants i Auxiliars de Calçat) cedeix al Museu una col·lecció històrica de sabates de fabricants de la zona, alguns encara en actiu, i els altres, la majoria d'ells, ja desapareguts. D'altra banda, Lottusse juntament amb la família Fluxà cedí una col·lecció d'art de peces inspirades en formes de sabates, entre les quals es troben autors tan importants com Louise Bourgeois o Chema Madoz.

Com a gestors del patrimoni, al Museu del Calçat tenim l'obligació de vetllar per tot el patrimoni vinculat als processos de fabricació de les sabates, no sols amb referència al patrimoni material (màquines industrials, eines manuals, sabates, esbossos, dissenys, publicitat, etc.), sinó també al patrimoni immaterial. Per tal de preservar la memòria oral dels antics sabaters i sabateres de la comarca, es decidí gravar un documental en el qual aquestes persones explicassin el procés de fabricació industrial de la sabata Goodyear⁴⁸ a partir de la col·lecció de maquinària i altres objectes del Museu. Així, Pau Rotger, Pep Rotger, Mercedes Lara, Carmen Ramírez, Gabriel Molina i Jaume Tortella compartiren els seus coneixements sobre l'ofici de la sabateria en el documental *La màgia de les màquines: la producció industrial del calçat*,⁴⁹ patrocinat pel Consell de Mallorca, enregistrat al mes de març de 2018 i estrenat al novembre del mateix any. També es realitzaren entrevistes a Bartomeu Pou i Bartomeu Tortella, que explicaren la seva experiència com a empresaris en les indústries auxiliars del calçat: un com a fabricant de gomes i l'altre, d'adobs.

Aquest documental havia de servir no sols com un testimoni valuós que preservàs la memòria oral de la comarca, sinó com a eina de referència a partir de la qual crear nous recursos de mediació que facilitassin la interpretació dels continguts del Museu als futurs visitants.

En aquest sentit, es convocà al mes de març un concurs d'il·lustradors amb l'objectiu de trobar la persona encarregada de realitzar les il·lustracions que havien d'acompanyar les màquines i altres objectes de la col·lecció del Museu en la nova museografia de l'exposició permanent, i així facilitar la seva comprensió als usuaris. Helena Bosco Haussler fou l'artista seleccionada per dur a terme aquesta tasca. Per tal d'assegurar la correcció de les il·lustracions, s'organitzà al Museu un taller intergeneracional en el qual els protagonistes del documental es reuniren amb la il·lustradora, qui tengué l'oportunitat de fer preguntes específiques sobre el funcionament de les màquines que li serviren per millorar el rigor de les seves il·lustracions.

Les il·lustracions s'utilitzaren també per a la creació dels panells de la nova exposició i per a l'edició d'un opuscle,⁵⁰ també subvencionat pel Consell de Mallorca i presentat el novembre de 2018, en el qual s'explica el procés de

48 Un tipus de fabricació de sabata de gran qualitat molt característic de la comarca.

49 Consell de Mallorca. 2018. *La màgia de les màquines: la producció industrial del calçat*. Guió d'Aina Ferrero Horrach.

50 Ferrero, A.; Pieras, M.; Mateu, B.; i Gomila, B. 2018. *La fabricació manual i industrial del calçat. Un patrimoni immaterial del Raiquer*. Consell de Mallorca: Inca.

fabricació manual i industrial de la sabata i, a més, s'hi inclouen il·lustracions amb jocs per a infants.

Durant el mes d'agost es realitzà una petita avaluació dels continguts de mediació provisionals de la nova museografia (panells i cartel·les) a partir d'una mostra accidental composta per cinc persones pròximes al Museu. En aquesta prova es demanà per la claredat visual dels recursos, la claredat de l'ordenació dels continguts, les il·lustracions i la comprensió dels continguts. D'aquesta senzilla prova s'extragué la necessitat de fer la lletra dels textos més gran, donar més informació a les il·lustracions i reordenar l'espai dels panells d'una manera més clara.

Així mateix, es creà una guia de sala en cinc idiomes (català, castellà, anglès, francès i alemany) amb l'explicació dels continguts de la nova exposició permanent.

La web d'un museu és avui en dia la seva carta de presentació. Ha de ser atractiva, útil, amb informació pràctica i que serveixi com a contenidor de documentació, notícies i investigacions generades al voltant de la seva col·lecció. Durant el 2018 el Museu del Calçat tengué l'oportunitat de fer una nova pàgina web seguint aquestes directrius gràcies a l'habilitat d'un dels seus becaris procedent del grau en Història de l'Art de la UIB.⁵¹ Tenint en compte la intenció de captar l'atenció de visitants estrangers, la web es presenta no sols en català i castellà, sinó també en anglès i en alemany.

La nova web,⁵² estrenada el novembre de 2018 ja amb el nou logo, presenta nou disseny i una nova distribució de les seccions, d'entre les quals destaquen un apartat sobre diferents aspectes del Museu (visita, història i missió, equip, cessió d'espais, memòries anuals, com col·laborar), una altra secció sobre les diferents col·leccions, un recull d'exposicions passades, presents i futures, un apartat de didàctica i difusió, agenda, i finalment la mediateca: un espai en què es contenen els vídeos generats al Museu, un recull de premsa, un arxiu fotogràfic i un repositori de les investigacions al voltant de la temàtica del Museu.

Però un dels projectes més ambiciosos que es dugué a terme al Museu durant el 2018 fou la renovació de la museografia de la sala d'exposicions permanent. A tals efectes es convocà un concurs per seleccionar l'empresa encarregada de dur a terme el disseny, la producció i el muntatge de la nova exposició a partir del discurs museogràfic ideat per la direcció del Museu. L'empresa guanyadora va ser GO + GO, formada per Tatum i Golomb, que, davant la falta de recursos inicials, tengué el difícil repte de reutilitzar una bona part del mobiliari expositiu disponible transformant-lo per donar una nova imatge. Així mateix, tengué la missió d'adaptar-lo a la normativa d'accessibilitat per a persones amb cadira de rodes i infants.

⁵¹ Lluç Aparicio.

⁵² Museu del Calçat i de la Indústria <<http://museu.incaciatat.com/>>

Fig. 11. Esbós del projecte museogràfic guanyador de Tatum & Golomb

Tot i les imprescindibles aportacions dels tècnics i especialistes per a l'execució del nou projecte museogràfic, una part important de la comunitat d'Inca acabà implicant-se activament en tot el procés. Tant en el disseny de la nova museografia com en l'elaboració dels continguts, es tengueren en compte les conclusions extretes de l'estudi de públic i les consideracions d'alguns dels principals agents de la indústria de la zona. Per aquest motiu, es mantengueren diverses reunions amb AFACA (Associació de Fabricants i Auxiliars de Calçat), de les quals es desprenqué la necessitat de projectar un museu viu, amb una exposició que, tot i que contàs la història real del sector, mantengués un punt optimista relatiu a les empreses que encara continuen actives i servis d'alguna manera per visualitzar i revitalitzar la indústria del calçat a Mallorca.

A més, es comptà amb el suport de diversos especialistes de la comarca que col·laboraren en el procés de creació de la nova exposició permanent. L'historiador Miquel Pieras participà en la documentació i la revisió dels continguts, i els assessors tècnics en calçat Pau Rotger, Pep Rotger i Jordi Guirado (antics sabaters) supervisaren la correcció dels continguts específics de calçat i la correcta exhibició de la maquinària i objectes relacionats amb la indústria.

Per la realització d'alguns treballs de producció i muntatge de la nova exposició, es comptà amb els estudiants de fusteria del projecte de formació "Es Grop"⁵³ i amb la brigada de l'Ajuntament d'Inca, que també dugué a terme alguns treballs de pintura.

53 Projecte de la Conferència Sectorial, l'Ajuntament d'Inca i la participació del SOIB.

La nova mostra permanent es planteja amb un discurs expositiu que cerca no sols contar la Història en majúscula de la indústria de la comarca, sinó les petites històries personals que s'amaguen darrere cada objecte donat o cedit al Museu. Cada un d'aquests objectes està lligat a la identitat d'un poble que ha fet del calçat el seu motor de vida. L'objectiu de la nova reordenació de continguts de l'exposició és emocionar, educar i informar el visitant a partir d'un discurs expositiu que comença amb un breu recorregut històric del calçat, continua amb l'elaboració artesanal i semimanual de les sabates, el procés de mecanització fins a l'actualitat, el procés de fabricació industrial de calçat Goodyear a partir de les màquines del Museu, les indústries auxiliars del calçat, un apartat dedicat a les persones, l'associacionisme i l'oci, en el qual s'inclou un memorial fotogràfic d'homenatge als sabaters i sabateres de la zona a partir de fotografies rebudes arran d'una crida popular,⁵⁴ una mostra de les sabates cedides per AFACA amb un mapa de Mallorca on se situen les tendes de les fàbriques que continuen actives actualment, una secció dedicada al disseny i la moda, un apartat de publicitat i finalment la cambra de les meravelles del calçat: una interpretació lliure del gabinet de curiositats amb un recull de fantàstiques col·leccions i curiositats totes elles vinculades amb el calçat i peces d'art. També s'inicia un espai didàctic que haurà de ser completat i millorat en el futur.

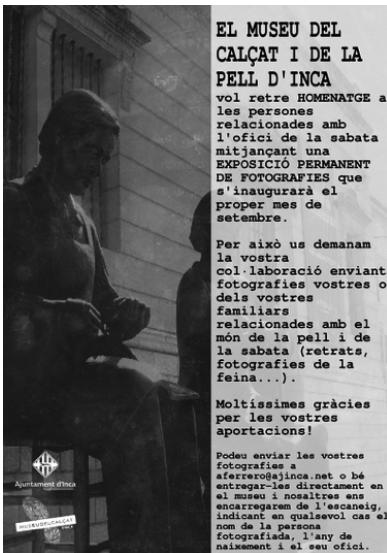

Fig. 12. Crida popular per rebre fotografies

Fig. 13. Nova senyalització externa del Museu

També es millora la senyalització interna i externa del Museu, amb la instal·lació de nous senyals de trànsit per indicar la ubicació del centre i diversos panells explicatius a les dues entrades del Museu.

Per poder materialitzar aquest projecte, que a mesura que anava avançant

54 Projecte subvencionat pel Consell de Mallorca l'any 2018.

el 2018 s'anava fent cada vegada més ambiciós, el Museu aconseguí les donacions i aportacions d'algunes de les principals empreses i associacions de la comarca. Així, comptà amb el suport d'AFACA, Camper, Viva Hotels, Caixa Colonya, Gràfiques Garcia i les aportacions de Seribas i DCP3, que permeteren que el projecte cresqué, adquirís una nova dimensió i major complexitat.

Finalment, tot i que actualment l'entrada al Museu és gratuïta, s'adquirirà una màquina d'entrades per tal que de cara al 2019 es pugui dur un recompte més rigorós i realista dels visitants segons la seva nacionalitat.

Fig. 14. Vista de la museografia anterior del Museu del Calçat

Fig. 15. Vista de la nova museografia de 2018

Fig. 16. Homenatge als sabaters i sabateres. 2018

Fig. 17. Secció de moda, disseny i publicitat. 2018

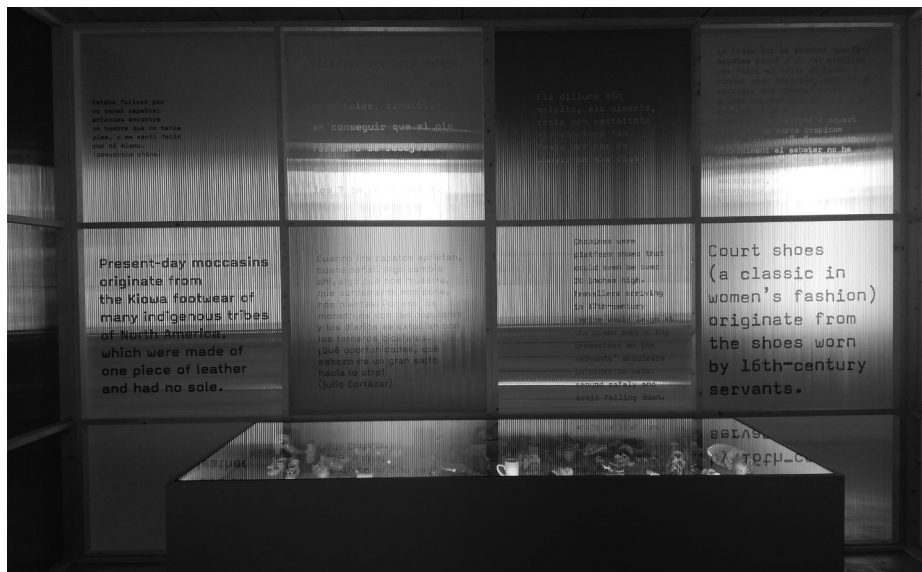

Fig. 18. Wunderkammer del Calçat. 2018

6. CONCLUSIONS

El nou Museu del Calçat i de la Indústria, rebatejat i presentat el 30 de novembre de 2018, és el resultat d'un projecte conjunt en el qual la participació activa d'una gran part de la comunitat ha resultat fonamental. La implicació de molts d'inquers i inquieres, així com d'altres persones de la comarca que creien fermament en la necessitat de donar un canvi al seu Museu, ha fet que, tot i les dificultats, un nou projecte fos possible.

Una vegada avaluada la situació inicial del Museu, l'estudi de públic ha estat també essencial en aquest procés. Gràcies a ell vam saber que els inquers volien un Museu més atractiu, més dinàmic, més ordenat, amb més color i vida, amb vídeos, amb més imatges i fotografies, millor senyalitzat i, sobretot, amb més explicacions. Així s'ha fet.

La mostra més evident del grau d'implicació assolit per gran part del poble és la massiva concurrència a la inauguració de la nova exposició permanent, amb l'assistència de més de 400 persones.

Totes les passes seguides al llarg del 2018 han perseguit millorar la gestió del Museu i potenciar les seves característiques que fan d'ell un ecomuseu. El Museu del Calçat i de la Indústria compleix moltes de les funcions que el mític museòleg Georges Henri Rivière atribuïa als ecomuseus. És un mirall on la ciutat d'Inca i la comarca del Raiguer pot mirar-se per reconèixer-se i cercar una explicació del seu passat, la seva identitat i el seu territori. És també un mirall que s'ofereix als visitants per fer-se entendre millor i donar a conèixer la seva feina. És un laboratori quant que contribueix a l'estudi

històric i contemporani de la població en col·laboració amb altres institucions: UIB, SOIB i projectes de formació de l'Ajuntament d'Inca. A més, és un lloc que ajuda a conservar la cultura i el patrimoni de la comarca. És també una escola, ja que associa la població a les seves activitats d'estudi, en aquest cas el calçat, amb una escola taller dins les mateixes instal·lacions del Museu, on s'ensenya l'ofici del sabater als joves de la comarca.

Amb la nova museografia es recupera un passat en perill de caure a l'oblit, atorgant un protagonisme especial als coneixements i les experiències personals d'antics treballadors i treballadores.

Així mateix, amb l'exhibició d'una mostra de sabates dels fabricants actuals de calçat, acompanyada d'un mapa on se situen les tendes que aquests tenen a Mallorca, es pretén ajudar a dinamitzar econòmicament el sector. El Museu exerceix un paper de visibilitzador de la seva feina i dels seus productes, a més de promoure un nou focus de desenvolupament econòmic vinculat al turisme cultural.

En definitiva, el nou Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca s'ha redefinit, com postula l'ecomuseografia, com un centre museístic orientat sobre la identitat del seu territori, al servei dels interessos de la comunitat i sustentat en la participació dels seus habitants, amb l'objectiu d'ajudar al creixement del benestar i al desenvolupament social.

7. REFERÈNCIES

7.1. Bibliografia

Consell de Mallorca. 2018. *La màgia de les màquines: la producció industrial del calçat*.

Ferrero, A.; Pieras, M.; Mateu, B.; i Gomila, B. 2018. *La fabricació manual i industrial del calçat. Un patrimoni immaterial del Raiguer*. Consell de Mallorca: Inca.

Goodstein, L. D.; Nolant, T. M.; i Pfeiffer, W. 1998. *Planeación estratégica aplicada*. Caracas: Editorial McGraw-Hill.

Leon, O.; i Montero, I. 2002. *Métodos de investigación en psicología y educación*. 4ª edició. McGraw-Hill Interamericana de España S.L.

Pardo Abad, C. 2004. "La reutilización del patrimonio industrial como recurso turístico. Aproximación geográfica al turismo industrial." *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 57: 16.

Rebassa, S.; Rosselló, E.; i Ginard, C. 2017. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del

Calçat i de la Pell". *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Rebassa, S.; Rosselló, E.; i Ginard, C. 2016. "Estudi del fons del Museu del Calçat i de la Pell. Documentació de la col·lecció d'eines per a la fabricació de calçat." *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Rivière, G. H. 1985. "Definición evolutiva del ecomuseo. Imágenes del ecomuseo". *Museum*, núm. 148, vol. XXXVII.

7.2. Webgrafia

Calculadora de muestra [En línia] [Consulta dia 15 de novembre de 2018] Disponible a web: <https://www.netquest.com/es/gracias-calculadora-muestra>

Laboratorio Permanente de Público de Museos [En línia] [Consulta dia 15 de novembre de 2018] Disponible a web: <http://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/museos/mc/laboratorio-museos/publicaciones/informes.html>

Museu del Calçat i de la Indústria [En línia] <<http://museu.incaciutat.com/>>

Nova Museologia a Enciclopèdia Catalana [En línia] [Consulta dia 8 de desembre de 2018] <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0269154.xml>

Ramos, A. G.; Fernández, G. 2013. "Notas teóricas sobre los ecomuseos". *Revista Digital Nueva Museología*. [En línia] [Consulta dia 27 de novembre de 2018] Disponible a web: <http://www.nuevamuseologia.com.ar/museologia.htm>

Romero, J. A. *La idea de museo en Georges Henri Rivière* [En línia] [Consulta dia 8 de desembre de 2018] Disponible a web: <http://www.thelightingmind.com/la-idea-de-museo-en-georges-henri-riviere/>

7.3. Documentació interna del Museu del Calçat

Sureda, Jaume; Castells, Margalida; Tugores, Francesca. 2003. "Pla d'Execució del Museu del Calçat d'Inca."

Museu del Calçat. 2010. "Memòria de les actuacions." Publicació inèdita.

"Memòria anual del Museu del Calçat 2017."

Notícies relatives al clergat d'Inca de l'any 1350 al 1516

Santiago Cortès i Forteza

Historiador-arxiver. ximbelli@hotmail.com

Paraules clau: rector, prevere, beneficiat, framenor, Inca.

Resum. *Ja han passat més de 100 anys des de la conquesta i repoblació de l'illa de Mallorca; per tant, ja hi ha hagut diverses generacions i la vida es pot considerar ja normal. L'any 1248 l'organització pastoral de la diòcesi ja comptava amb parròquies servides per una considerable quantitat de clero que vivia inserit en el poble i, com qualsevol persona, havia de cercar el seu manteniment.*

Inca tengué la primera fundació d'un convent de religiosos masculins de la Part Forana de Mallorca. A poc a poc s'anaren acomodant dins la societat inquera salvant algunes vicissituds.

Keywords: rector, priest, beneficiary, frater minoribus, Inca.

Abstract. *It's been more than 100 years since the conquest and repopulation of the island of Mallorca, so there have been several generations and life can be considered as normal. In 1248 the pastoral organization of the diocese already had parishes served by a considerable amount of clergy who lived in the village and, like any person, had to seek their maintenance.*

Inca had the first foundation of a convent of male religious in the foral of Mallorca. Little by little, they became accommodated in the in-company, saving some vicissitudes.

1. INTRODUCCIÓ

Tot d'una després de la conquesta catalana de Mallorca, l'illa es va anar organitzant civilment i religiosament. Es crearen les distintes entitats gestores de la societat civil i alhora les entitats religioses, parròquies, convents i monestirs. Quant a les parròquies, dia 14 d'abril de 1248, des de Lió, el papa Innocenci IV posà sota la protecció de la Santa Seu, concretament sota la protecció de sant Pere i la seva, les 35 parròquies de Mallorca, quatre de Ciutat i la resta de la Part Forana, i va fer la llista de totes elles. La d'Inca apareix en el desè lloc i sota la titularitat de Santa Maria d'Inca. Al mateix temps hi havia a Inca una església fora poble, el titular de la qual era el patró d'Inca, sant Bartomeu, que segons alguns fou la parròquia mentre es construïa l'església de santa Maria d'Inca. També es pensa que en el seu solar ja hi havia hagut un lloc de culte, cosa que no s'ha pogut demostrar ni per restes arqueològiques ni molt manco per documentació. Posteriorment a aquestes dues es va edificar en el puig d'Inca una església petita dedicada a santa Magdalena.

La parròquia era regida per un rector ajudat per vicaris i beneficiats. El rector tenia en propietat els fruits de la parròquia i moltes vegades, com que no residia a la localitat, llogava la rectoria a un altre prevere que cobrava els fruits i donava el lloguer pactat al rector titular. Els vicaris participaven d'aquests fruits i, sovint, d'algun benefici.

Els beneficiats eren clergues, podien ser preveres o, simplement, tonsurats, ordenats de menors o dels ordes majors (sotsdiaca, diaca, prevere i, fins i tot, algun bisbe), depenia de les obligacions derivades del benefici; si havia de celebrar missa, forçadament, havia de ser prevere, per a altres funcions com per exemple tocar l'orgue podia ser sols tonsurat.

A Inca trobam que hi ha molts clergues. L'any 1347, amb motiu de la guerra que tenia el nostre rei Pere contra Pere de Castella, es feu una relació del homes hàbils per manejar les armes. Els homes d'armes d'Inca eren 719, d'entre ells catorze capellans, per tant això fa suposar que hi havia un gran nombre de preveres i, conseqüentment, molts beneficiats. El benefici solia ésser fundat per un capellà o per una persona o entitat seglar i molts eren deixes testamentàries. El benefici de l'altar major i de l'altar del patró (si és que no es trobava a l'altar major) solia tenir per patrons els jurats de la vila. La família reial de Mallorca, així com la d'Aragó, sempre fou molt devota de l'orde franciscà, no en va un fill de Jaume II, Jaume, germà major de l'infant Felip de Mallorca i del rei Sanç, es feu franciscà.

Inca, cruïlla de camins entre Ciutat de Mallorca i Alcúdia, i entre la serra de Tramuntana i el Pla, era una vila polent medieval, on mercat i mercaders duïen la doma en la prosperitat temporal. A l'edat mitjana preocupava i molt la religiositat, sens dubte aquests motius foren la causa de l'interès per la fundació d'un convent de menors perquè així s'assegurava l'exemple d'uns

homes que vivien la pobresa franciscana i, d'altra banda, la predicació, la confessió i la promoció de la religiositat popular, a més de l'ensenyament, tasques molt pròpies dels homes reclosos en els convents.

El convent de Sant Francesc d'Inca fou el primer convent de vida religiosa masculina que es fundà, després de la conquesta, a la Part Forana de Mallorca. Fou el papa Joan XXII qui a Avinyó, dia 1 de gener de 1325, signà la butlla "Sincerae vestrae religionis" dirigida al custodi i comunitat de frares menors de Barcelona autoritzant la fundació d'un convent de l'orde franciscà a Inca. Hem de fer constar que Ramon Llull, l'any 1275, havia fundat Miramar, però no el tenim com a convent, sinó com a escola de missioners o de llengües, i a més la seva durada fou molt curta, ja que probablement es tancà el 1293 o 94, i durà, per tant, sols 18 o 19 anys.

En aquesta comunicació vull donar tota una sèrie de notícies del clero i dels frares des de l'any 1350, o sigui des de la mort del rei Jaume III, fins a 1516, any de la mort del rei Ferran.

2. RECTORS

El 29 de febrer de 1364 s'urgeix que siguin satisfetes les quantitats degudes al rector o a l'església per raó de primícies, sepultures, *ploma* i altres drets, ja que han estat preses aquestes quantitats a favor del rei en ajuda a la guerra de Castella (ARM, AH 26, f. 41).

Bernat ses Comes, dia 7 d'octubre de 1380, és rector de Madona Santa Maria d'Inca i oficial de Mallorca (ARM, AH 44, f. 124v).

Duran Ronsolí el 1383 és el rector d'Inca, aquesta rectoria està valorada en 190 lliures; per tant, ha de pagar al rei dels delmes 19 lliures. El quart d'Inca està valorat en 70 lliures i paga al rei 7 lliures (ACA, RP 1841).

Essent exrector l'any 1376 dugué una causa contra algunes persones de la vila (ARM, LR 43, f.264).

El 16 d'abril de 1387 es fa menció a la qüestió que és entre Ferrer des Coll, porter reial i diputat, per donar possessió corporal de la rectoria d'Inca a l'honorat Duran Ronsolí i Pere Fuster, ciutadà (ARM, AH 55, f. 5).

Joan Sarrià, notari-procurador d'Esbert Vilamarí, rector de l'església d'Inca, dia 2 de juny de 1388 reclama als germans Joan i Pere Fuster 130 lliures d'arrendament de la rectoria (ARM, AH 56, f. 42v).

Asbert de Vilamarí el 10 d'octubre de 1389 és rector d'Inca (ACA, reg. 1993, f. 16v).

L'any 1390, per raó de la rectoria, el papa posà entredit sobre la vila d'Inca. El

notari Pere Salt, com a procurador dels jurats, ha treballat a haver algunes provisions reials referents a l'entredit, dia 28 de juliol demana 50 lliures pels treballs i 10 florins per haver provisions... (ARM, AH 59, f. 127 i 154).

Dia 29 de desembre de 1390, el governador envia una carta al rei en què es fa menció al cas d'Asbert Vilamarí, rector d'Inca que volia fer citar Duran Ronsolí, que també afirma tenir dret a la rectoria. Segons aquell, aquest és d'estranya nació i absent de l'illa. Per això hi ha entredit sobre la vila (ARM, AH 61, f. 1 i 9v).

El 27 d'octubre de 1394 es dona compte de tres creditors del rector Antoni Agost i de la recol·lecció dels fruits de la rectoria (ARM, AH 66, f. 303v).

Dia 2 de desembre de 1401, Antoni Agost, rector d'Inca, reconeix haver rebut 30 lliures que els marmessors del testament de Joan Vilanova, sagristà, havien entregat a Guillem Bonet, obrer de l'església parroquial, per decisió dels jurats Jaume Llombarda, Bernat Gual, Nicolau Estaràs i Bartomeu Rotger; aquestes lliures havien estat deixades per reparar les joies i els ornaments de l'altar major i ànima del difunt rector Joan Setembre, i 10 lliures per als pobres (ARM, Pere Ribalta, R-26, f. 11 i 13).

L'any 1395, a Inca hi havia el clero, preveres i clergues següents: Antoni Agost, rector; Guillem Camps, Bernat Martí, Guillem Ferrer, Gabriel Font, Bartomeu Esteva, Bernat March, Pere Puyada, Bernat Bertran, Joan Balilli, Bernat Pineda, Antoni Aymerich, Antoni Barquet, Joan Prohensal, Pere de Déu, Guillem Bunyola, Jaume Setembre, Guillem Font, Arnau Carreras, Pere Marimon, Jaume Marimon, Lluís Mitja (Mediae), Antoni Riusech, Berenguer Pals (MB, 1877, p. 355).

El 29 de desembre de 1411 Joan Berard, un dels obrers de la Seu, diu que el rector d'Inca deu l'annata que fa la rectoria a la fàbrica de la Seu, segons consuetud general i antiga i Estatuts de la Seu (ARM, AH 92, f. 4, 60 i 72).

El 17 de juliol de 1423 el governador comunica al batle i al vicari que misser Alfonso de Borge, doctor en drets, i misser Francesc ça Rovira, doctor en decrets i canonge, en virtut d'edicte apostolical han permutat –lesmentat Alfonso– la rectoria d'Inca amb la prepositura d'Eivissa (ARM, AH 98, f. 163v).

A Jaume ça Massó, doctor en lleis, se li concedeix la rectoria d'Inca el 27 de febrer de 1451, al mateix temps se li concedeix la paborde de la Seu (ACA, reg. 2.732, f. 144 i 167).

Franci Torrella, canonge sagristà de Girona, a instàncies del rei i amb la intervenció de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, és nomenat dia 5 de març de 1454 paborde de la Seu de Mallorca i rector d'Inca, vacants ambdós càrrecs per renúncia de Jaume ça Massó (ACA, reg. 2.735, f. 22-23).

Dionís Joan, canonge paborde de la Seu i rector d'Inca l'any 1459, obté el

permís per rebre els ordes menors, sotsdiaconat, diaconat i presbiterat (ADM, Col·lacions 1459-61, f. 8).

Dia 8 de juny de 1465 el rei Joan comunica al lloctinent de Mallorca que en dies passats, vacant una canongia i pabordia de la Seu i la rectoria d'Inca, per mort de Dionís Joan, fou manat segrestar els béns i, per cert indult del papa, el rei va atorgar aquests càrrecs a misser Pere Pardo àlies *Carrós*; però ara un tal Bartomeu Sureda és pretendent a aquests beneficis, i aquest és intrús. Mana que sien emparats els béns fins que el papa i el rei hagin proveït. Tot seguit el lloctinent general comunica al batle d'Inca aquesta carta reial perquè sigui intimada a Pere Vilapriu, prevere, arrendador de l'església d'Inca, tot manant que sigui publicada pels llocs acostumats, perquè d'aquí avant tothom respongui dels fruits, dècimes i primícies a Antoni Busquet, prevere rector del Castell, diputat per a aquest cas. Contesta el batle dient que ha manat a l'escrivà de la Cort que llegeixi la carta a dit Vilapriu *trobat personalment dins la secrestia de la sglésia de Madona Santa Maria, així com fou acabat lo divinal ofici. Mes quan el poble surt de l'ofici. Mes quan el poble surt a l'ofici, Cristòfol Figuera, corredor de la Cort, a toc de trompeta, la publica a la plaça de la Quartera* (ARM, LR 70, f. 246).

El procurador de mossèn Bartomeu Sureda, rector d'Inca, dia 6 de març de 1469 reclama a Antoni Vilapriu, prevere, 100 lliures restants a pagar del preu de tres anys de l'arrendament de la rectoria (ARM, AH 184, f. 46).

Mn. Remolins, rector d'Inca, l'any 1501 dona 7 lliures d'annates per la fàbrica de la Seu (ACM, núm. 1.764, f. 15 i 25).

Bartomeu Sureda, dia 24 de febrer de 1472, és rector d'Inca, però és arrendador dels fruits de la rectoria i reclama 210 lliures a Jaume Conrador, Joan Pellisser i Llätzer Prats per raó del delme (ARM, AH 188, f. 31).

Aquests deutors són amenaçats d'esser tancats a la presó (id. f. 84).

3. CLERGUES, PREVERES I BENEFICIATS

4 d'octubre de 1356. El bisbe Antoni escriu al rector d'Inca fent menció de la visita feta a l'església d'Inca l'any passat, per proveir sobre la residència personal de beneficiat Guillem Camps, ara resulta que aquest beneficiat ha anat a Menorca amb els ballesters; li farà manament que dins deu dies comparegui davant el bisbe (ADM, Lletres, f. 12v).

7 de novembre de 1356. El bisbe Antoni escriu a Arnau Alòs, notari d'Inca, dient que ha vist la inquisició feta contra el beneficiat Bonanat Padró, que va atemptar contra la muller de Pere Buades. Li prega que prengui anotació dels testimonis que li presentarà dita dona (ADM, Lletres, f. 19).

1359. Amb motiu de la guerra que té el nostre rei Pere contra el rei Pere de

Castella, es fa a Mallorca una relació nominal dels homes hàbils per manejar les armes. A Inca els homes d'armes eren 719, entre ells catorze capellans (ADM, MSL307, f. 5).

3 d'abril de 1360. El batle ha pres un prevere que segons els indicis havia tolt un puny al saig de la vila, però quan el batle i un saig se'l menaven ha fuit (ARM, AH 22, f. 171v).

12 de juliol de 1360. Arnau Bonmacip d'Escorca ven a Joan Vilanova, prevere i marmessor del difunt rector d'Inca Joan Setembre, per un benefici fundat davant el notari Arnau Alós, 4 morabatins censals (ACM, núm. 2.965, f. 3v).

23 d'octubre de 1360. Es dona compte que alguns clergues *disolutament e inhonesta* van de nit amb armes vedades: espasa, broquers, cervelleres i, fins i tot, pavesos i llances (ARM, 22, f. 25v).

16 de juliol de 1360. Simó Rovira, prevere, i Jaume Coll, marmessors de Jaume Llabrés, que en testament ha nomenat els pobres de Jesucrist, venen a Bartomeu Ramis 25 sous censals que fa sobre unes cases dins la vila pel preu de 15 lliures (ARM, Jordi i Bartomeu Vives, Prot. not. V-108, f. 3).

28 de juliol de 1360. Bernat Folc i sa muller Saurina venen a Guillem Tartre i Ramon Brull, marmessors de Bernat Gassol, prevere difunt, per uns aniversaris fundats a l'església de Santa Maria, 8 sous censals sobre unes cases dins la vila (ACM, núm. 2.965, f. 6).

28 d'abril de 1362. Ramon de Codolet, prevere, ven a Simó Rovira, prevere, 10 quartans d'oli censals sobre unes cases, pel preu de 45 lliures; aquest oli és comprat per cremar a les llànties de l'església de Santa Maria a l'altar de sant Simó i Judes (ACM, núm. 2.965, f. 41).

30 de desembre de 1362. Guillem Camps, prevere que ha obtingut el benefici que va instituir Guillem Palau, prevere difunt, ven a Andreeva, filla de Jaume Morell, unes cases a la sortida de la vila *in popula que dicitur d'En Palau per 30 sous* (ACM, núm. 2.965, f. 37v).

Abril de 1363. El batle ha fet bandejar Arnau i Jaume Estaràs, clergues, que el dia del Ram envàiren amb armes i colpejaren Arnau, Bernat i Pere Daviu (ARM, AH 26, f. 70).

14 d'abril de 1363. Nadal Cerdà ven al seu veïnat Joan Ferrer, bracer, dues cases i corral on hi ha un taronger per 15 lliures que es destinen al benefici que va fundar Berenguer Ferrer (ACM, 2.965, f. 54v).

3 de desembre de 1363. Guillem Seguí i March Taurich, preveres, amb llicència del bisbe Antoni per establir la illeta de Meca de la vila d'Inca i que és tenguda pel benefici fundat per Jaume Salzet, rector difunt, estableixen a Guillem

Mayans unes cases i corrals on hi ha un arc de pedra, a dit benefici fa 20 sous de cens (ACM, 2.965, f. 63).

30 d'abril de 1363. Martí Sanceloni, prevere i procurador del corredor de coll Jaume Julià, ven a Miquel Font unes cases i pati dins la vila, al carrer de Sant Bartomeu, pel preu de 40 sous que es destinen al benefici fundat per Berenguer Ferrer, difunt (ACM, núm. 2.965, f. 104).

23 de juliol de 1364. Es mana al batle que torni els béns que havia segrestat a Bernat Malferit i Jaume Soler, culpats de la mort d'Arnau Borràs i de Caterina, viuda d'en Pascolet, notari. Els ho ha de retornar perquè són clergues tonsurats (ARM, AH 26, f. 131).

15 de febrer de 1368. El beneficiat d'Inca Guillem Camps és admès pel rei com a capellà domèstic (ACA, reg. 1.427, f. 69v).

7 de juliol de 1374. El rei admet entre els familiars i domèstics Felip i Jaume Llobet, tonsurats. També podran portar armes juntament amb dos socis (ACA, reg. 1.433, f. 93).

9 d'abril de 1377. Bartomeu Esteva, prevere beneficiat i marmessor del testament de Martí Pasqual, que ha nomenat hereu Jesucrist i ha instituïda una llàntia, té unes cases que fan cens al benefici de Mateu Formiguera. S'han subhastades, i Nicolau Bessó ha ofert 66 sous (ACM, núm. 2.965, f. 22).

31 d'agost de 1379. Bartomeu Esteva, prevere beneficiat, ven a Joan Llobera, doctor en lleis, un esclau neòfit tartre anomenat Joan pel preu de 60 lliures (ARM, C-18, f. 81v).

13 d'agost de 1383. Es dona compte que Guillem Font, prevere i mestre d'escolans, ha ensenyat lletres, però alguns escolans se n'han anat abans de l'any i no el paguen (ARM, AH, 47, f. 102v).

10 de maig de 1387. Bartomeu Busquets fa testament i funda un benefici a la capella de Sant Antoni de Viana, vol que el primer beneficiat sigui el seu nebot Antoni Busquets, i successivament seran de la seva parentela (ARM, Docet Vives, Prot. not. V-7, f. 13).

27 de febrer de 1388. Jaume Servià, prevere, ha estat injuriat dins ca seva (ARM, AH 57, f. 28v).

3 de juny de 1393. Antoni i Gabriel Malferit, preveres, protesten perquè tenen una alqueria vora el puig d'Inca i alguns particulars hi amollen bestiar que es menja les pastures, tallen llenya i fan altre mal (ARM, AH 63, f. 155).

14 d'agost de 1394. Des de la Cúria eclesiàstica s'escriu al rector d'Inca referent a Bernat Despuig, que ensenya gramàtica i arts a la vila. A instàncies dels jurats

es mana que cap clergue gosi de tenir més de dos escolans per ensenyar-los gramàtica (ADM, Col·lacions, f. 87).

11 de juliol de 1400. Antoni Estrany, prevere i sotscol·lector de la cambra del papa, reclama a Ramon Malferit 15 lliures i 16 sous pertanyents a la cambra del delme del vi (ARM, AH 77, f. 120v).

Antoni Sastre, prevere beneficiat a Inca, domèstic, comensal i familiar del rei, a 15 de setembre de 1405, reclama diners que li deuen pel seu benefici (ARM, AH 83, f. 137).

4 de juliol de 1410. A instàncies de l'oficial del bisbe havien de ser segrestats els béns d'Antoni Sastre, prevere, detingut a la tàvega del palau del bisbe. Emperò el pres els vol vendre per al seu manteniment (ARM, AH 89, f. 101).

29 d'agost de 1420. Els jueus que habiten a Inca sots salvaguarda i protecció reial diuen que el prevere Servià, predicant a l'església parroquial, ha amonestat el poble que no vengui pa, vi ni virtualles als jueus ni contractin amb ells, cosa que és molt perjudicial (ARM, AH 94, f. 167v).

Mateu Serra, prevere que celebra a l'església d'Inca, dia 8 de febrer de 1427 renuncia al lloguer dels fruits de l'església que li havia fet per tres anys des de dia 1 de maig de 1425, pel preu de 300 lliures; el procurador de Francesc Rovira, canonge i rector d'Inca, fa la renúncia a favor de Gabriel Font, prevere beneficiat, ja que ell està ocupat en altres negocis eclesiàstics (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-13, f. 24v).

Real Arnau, prevere beneficiat, dia 31 de desembre de 1427, lloga a Pere Català una sort de terra amb diversos arbres, confrontant amb la teulera. Farà cens de 6 sous al seu benefici (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-13, f. 85).

26 de desembre de 1428. Joan Bordils, batle reial, Bernat Vedell, Bartomeu Macip, Guillem Balill i Antoni Salvat, jurats, i els consellers congregats dins l'església del convent de Sant Francesc a toc de trompeta tracten com Bernat Provençal, ara difunt, era clavari l'any 1422. Segons els oïdors de comptes ha de tornar 107 lliures, 5 sous i 10 diners, ja va entregar 50 lliures a Bernat Vedell, clavari, el 1424; el seu germà ha pagat a la Universitat 57 lliures, 5 sous i 7 diners, fan instrument d'època (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-13, f. 161).

En el testament que fa l'any 1430 Antoni Agual, notari, entre altres coses, deixa 40 sous al prevere Gabriel Font perquè celebri les 33 misses de Sant Amador amb llum i altres solemnitats (ARM, Joan Real, R-283, f. 200).

18 de febrer de 1432. Miquel Brunet i Joan Morro, preveres beneficiats de la Seu, procuradors dels aniversaris, estableixen a Joan Provençal, prevere, dos trossos de terra vora la vila, alou del bisbe. Un d'aquests trossos és anomenat la Veleta, confrontant amb el camí de Biniamar, síquia reial, i camí de Mancor. Fa 60 sous de cens (ARM, Porció Temporal, P-161, f.16).

22 de febrer de 1434. Gabriel Font, vicari, i el seu nebot Gabriel Font, llicenciat en decrets i batxiller en lleis, actuen d'àrbitres en una qüestió (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-21, f. 40).

9 de novembre de 1435. Tomàs Serra, ciutadà, ven a Bartomeu Guitard, prevere beneficiat de l'església d'Inca, un captiu búlgar anomenat Joan de 30 anys d'edat per 70 lliures (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-21, f. 151v).

10 de març de 1450. Joan, captiu del prevere Bartomeu Guitard, nomena procurador Francesc Carreres perquè reclami deutes (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-40, f. 37).

11 de maig de 1458. Martí Prats deu a Joan, esclau xarquès de Bartomeu Guitard, prevere difunt, en estat de llibertat, 11 lliures, preu de 60 quartans d'oli (ARM, Bartomeu Vives, V-45, f. 59v).

9 de febrer de 1439. Joan Provençal, prevere beneficiat, concedeix la llibertat a Jaume xarquès, que habita amb ell i abans fou captiu de Guillem Costa (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-28, f. 18).

25 de maig de 1439. Guillem Suau de Selva ven a Nadal Llobera, prevere d'Inca, 2.100 teules noves per 8 lliures a raó de 4 lliures el miler (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-28, f. 60).

6 de juny de 1441. Nadal Llobera, prevere, ven a Pau Camps un esclau tartre de 30 anys d'edat pel preu de 100 lliures (ARM, Jordi i Bartomeu Vives, Prot. not. V-107, f. 121).

5 d'agost de 1445. Hi ha qüestions entre Pere Serdà, beneficiat de l'església, posseïdor de l'alqueria dels Serdans, i Bernat Fàbregues, que té dues alqueries a Tirasset (ARM, Jordi Vives, Prot. not. V-35, f. 86v).

3 de juny de 1452. Pere Carbonell deu a Salvador Prats, vicari de l'església de Santa Maria, 7 lliures, preu de la primícia de l'hortalissa del rector (ARM, Jordi Vives, V-41, f. 11v).

27 de novembre de 1453. Urbà Oliver, prevere, estableix a Mateu Bartomeu, hostaler, unes cases derruïdes dins la vila, en el carrer dels Espiciaries o d'En Fuster (Joan Fuster, cavaller), a cens de 6 sous (ARM, Bartomeu Vives, V-75, f. 93v).

1457. Miquel Mollet, vicari, i els beneficiats de l'església nomenen procurador perquè reclami a l'heretat de Bartomeu Guitard, prevere difunt, el que deuen a la Confraria de la Capella de Sant Miquel (ARM, V-44, f. 86v).

27 d'abril de 1461. Bernat Riera, teuler, i Nadal Llobera, prevere beneficiat a Santa Maria d'Inca, venen a Mateu Bartomeu, hostaler, 1.000 teules pel

preu de 5 lliures (ARM, V-78, f. 42v).

1463. Jaume Seguer assigna, sobre els seus béns, 15 lliures anuals al seu fill Joan Seguer, clergue, que té els ordes menors i ara vol rebre els ordes majors i no té benefici (ARM, V-50, f. 66).

1465. el notari Joan Falcó ven a Jaume Gallur, prevere habitador d'Inca, el quart de la primícia de l'església d'Inca, durant quatre anys, pel preu de 87 lliures i 10 sous cada any (ARM, P-314, f. 45).

22 d'agost de 1472. Fa de testimoni en una venda que fa Bartomeu Marimon (AMSB, P. 4).

3 de gener de 1481. Rafel Prats, Pere Saura, Jordi Vey i Antoni Jover, jurats, deuen a Jaume Gallur, prevere, 34 quarteres de blat comprades per a les necessitats de la vila (ARM, V-93, f. 4).

El 13 d'octubre de 1468 els jurats i consell han elegit i encarregat a Caldentey, clergue, *en sonar los òrguens e tochar les hores amb cert salari*, a honor de l'església i la vila, càrrec que li contradiu en Llabrés, assignat pels jurats passats (ARM, AH 182, f. 62v).

23 de setembre de 1475. El notari Jordi Vives fa testament i nomena marmessors el seu fill Bartomeu Vives, notari, i Nadal Llobera, prevere. Entre d'altres coses disposa que Nadal Llobera celebri les 33 misses de Sant Amador i deixa 10 lliures al clero per a un aniversari cada any (AMSB, P. 5).

1482. Antoni Vilapriu, prevere, lloga una casa a Joan Benet, tintorer, durant quatre anys pel preu de 20 sous anuals (ARM, V-89, f. 43).

1484. Jaume Vilareca de Menorca reconeix deure a Llorenç Simó, prevere d'Inca, 8 lliures de torna d'un esclau negre anomenat Diego, que ha canviat amb 85 porcs i un mul (ARM, V-96, f. 29v).

13 d'octubre de 1492. Llorenç March, prevere beneficiat, fa donació entre vius d'un alberg situat al carrer de l'església a Llucia en agraïment pels seus servicis (ARM, V-86, f. 50).

1496. Gabriel Gil, prevere, vell i malalt al llit, nomena procurador perquè elegeixi un substitut per ocupar el benefici que té a l'altar major fundat per Jaume Olzet, rector difunt (ARM, V-105, f. 29).

12 d'octubre de 1497. Isabel Floresca, abadessa de l'orde de Santa Clara, del puig d'Inca, i unes altres dues monges nomenen procurador Pere Garí, prevere, perquè reclami deutes deguts al convent (ARM, Pere Mulet, V-699, f. 113).

20 de novembre de 1505. Pere Garí, prevere i procurador de les monges del puig d'Inca, reclama a Salvador Vives 41 lliures i 13 sous (ARM, AH 244, f. 124v).

1499. Bernat Trobat, vicari, Miquel Morro, mestre en Sagrada Escriptura, Miquel Mollet, Gabriel Gil, Simó Pasqual, Simó Prats, Joan Macip, Guillem Servera, Bali Moranta, Guillem Malferit, Manuel Jover, Llorenç March, preveres beneficiats, reconeixen haver rebut 10 lliures que la dona Caterina, muller de Gabriel Serra, ha deixat en testament per un aniversari (ARM, V-106, f. 31v).

12 de novembre de 1507. El venerable mossèn Joan de Forio, prevere, diu que a Inca li deuen algunes quantitats de moneda, *no sols per lo salari l qual per los jurats de aquí mitjensant determinació de consell li han promès de pagar cascun any per adjutori e subvenció de mantenir les asquoles aquí, així de gramàtica com legir e ascriure, més encare per algunes quantitats que alguns particulars de aquí li dehen per mostrar e adoctrinar lurs fills* (ARM, AH 249, f. 143v).

16 de novembre de 1507. Mossèn Joan de Fories (sic), prevere, reclama als jurats 5 lliures promeses perquè tengués escolans (ARM, AH 248, f. 147v).

10 de novembre de 1509. Llorenç Santacília, canonge de la Seu, reconeix que Joan Macip, que fou vicari d'Inca, ha pagat 250 lliures de l'arrendament fet pel procurador del reverendíssim Cèsar de Borja, cardenal, l'any 1494 (ARM, V-299, f. 67).

4. FRARES DEL CONVENT DE SANT FRANCESC DE FRARES MENORS D'INCA

8 de juliol de 1356. El bisbe Antoni envia una carta als rectors a la qual es fa menció de l'excomunió per raó de certa lliga, conspiració i conjuració feta pels frares menors d'Inca i altres frares menors, predicadors i del Carme de Mallorca. 54 frares participaren en la lliga i conspiració de no confessar ni predicar amb motiu que els rectors els negaven drets funeraris (ADM, Lletres, f. 19).

18 d'abril de 1374. El rei Pere escriu al governador de Mallorca dient que els frares, guardià i convent dels menors de Ciutat han exposat que temps enrere fou fundat un convent de l'orde a Inca i, com que era necessari construir església i cases, els jurats començaren a fer obra. Amb escriptura davant el notari Arnau Alós (6 de març de 1364) assignaren 464 lliures de les 10.000 que la Universitat del Regne assignà al rei per socórrer la guerra de Sardenya. Les dites 464 lliures són reclamades pels frares d'Inca (ARM, LR 29, f. 69-71v).

8 de juny de 1382. El rei escriu als batles d'Inca i Huialfàs sobre el cas exposat per part del convent i monestir de frares menors d'Inca, dient que els jurats i prohoms donaren per a les obres de l'església 468 lliures que eren degudes a la Universitat pels compradors del sisè del vi de dites viles (ACA, reg 1.444, f. 117).

24 de juny 1390. Marió, viuda de Pere Palou, fa testament i deixa a l'església de

fra menors o fra Nadal, guardià, les 33 misses de Sant Amador amb caritat de 40 sous (ARM, Dolcet Vives, Prot. not. V-7, f. 91v).

8 de juny de 1396. Ramon Puig, mercer, oriünd de Morlans del comtat de Foix, fa testament i nomena marmessor fra Miquel Galvany, guardià dels frares menors (ARM, Dolcet Vives, Prot. not. V-7, f. 147v).

23 de novembre de 1428. Fra Joan Roger, guardià dels frares menors, ha comprat una quartera i mitja de blat a Jaume sa Noguers, porter reial, però aquest no entrega el blat (ARM, AH 111, f. 199).

1 de setembre de 1435. Des del bisbat s'escriu a tots el rectos dient que el convent de frares menors d'Inca necessita adobar en diversos indrets. Per tant, animaran els fidels a fer almoines. A qui faci almoina se li concedeixen 40 dies de gràcia (ADM, Col·lacions 1434-35, f. 111).

6 de setembre de 1435. Jaume Galí diu que fa temps bestragué 100 sous al convent de frares menors per refecció d'una esquella que ha feta fondre, i encara no l'han pagat (ARM, AH 110, f. 181v).

24 de setembre de 1437. Fra Pere Martí, guardià dels frares menors, diu que alguns han fet clavegueres per prendre l'aigua que discorre per la carrera davant l'església, i ara els frares no poden regar el seu hort (ARM, AH 125, f. 200).

1436. En el llibre de Clavaria de la vila d'Inca, essent clavari Bartomeu Estrany, consta la despesa de 10 sous per proveir a fra Catany per la festa de Sant Bartomeu (Arxiu Municipal d'Inca).

3 de juliol de 1443. Fra Bartomeu Monzó, guardià del convent de frares menors, diu que diverses persones entren en la vinya i l'hort del convent i prenen els fruits. També entren dins l'església per caçar coloms i destrueixen les cobertes i trenquen teules, i quan són amonestats pel guardià l'amenacen. El batle farà crida que ningú gosi entrar en la vinya, l'hort i l'església del monestir per jugar a pilota, caçar coloms, ni prendre fruits. Ni que ningú gosi pertorbar els frares que van per les eres a captar blat; tot això sota penes pecuniàries, i si no poden pagar, estaran 20 dies a la presó, i si són captius, rebran 100 assots (ARM, AH 138, f. 163v).

7 de maig de 1465. Fra Jaume Abram, guardià del monestir de Sant Francesc d'Inca, diu *com la teulada del dit monestir sia de teula sequa e molts per tirar a coloms e pardalls ab ballestes e archs vénen a tirar allà e trenquen les dites teules e fan dan molt gran a la dita coberta* (ARM, AH 177, f. 54).

1483. Joan Sessa, frare de l'orde de Sant Francesc d'Inca, ha comprat a Bernat Calders de Campanet un rossí i li deu 19 lliures (ARM, V-95, f. 48v).

26 de juny de 1486. Els sobreposats de la Confraria dels Teixidors d'Inca, Joan Ferragut i Bernat Cavaller, venen a fra Benet Ruble, guardià del convent de Sant Francesc d'Inca, 25 sous i 7 diners censals sobre un alberg situat al carrer del Born per pagar les 16 lliures que deuen al dit convent per pagar l'orgue (ARM, V-97, f. 47v).

12 d'octubre de 1492. Pere Ferrer, alies *Petit*, deu a fra Bernat Colombàs, guardià del monestir de Sant Francesc, 4 lliures i 10 sous, preu d'un ase de pèl gelat (ARM, V-101, f. 49v).

1502. El convent de Sant Francesc d'Inca pren una barcella de sal que val 1 sou i 8 diners (ARM, AH 901, f. 10).

1505. Fra Pere Estelrich, guardià del monestir de Sant Francesc de la vila, nomena procurador Bernat Reure, apotecari, perquè reclami deutes deguts al convent (ARM, V-296, f. 4).

4 de gener de 1505. Fra Benet de l'orde de frares menors de Sant Francesc reclama a Joan Bunyola 40 sous per la celebració d'un trentenari (ARM, AH 244, f. 2).

23 de juny de 1508. El batle mana a Pere Llompart, carnisser, que vingui als frares del monestir de Sant Francesc la carn que volen per al seu menester, *per llur despesa e viure ordinari*. D'altra banda, en Crespí, barber, denuncia que és impedit perquè *no faça barbes als dits frares*. Es mana que no sia impedit fer barbes (ARM, AH 251, f. 61v).

13 d'agost de 1508. Bernat Català tengué brega amb Pere Riera, i aquest és acusat; gràcies a la intervenció de fra Martí Carbonell i altres persones, li perdona les injúries i ofenses (ARM, V-292, f. 176v).

3 de setembre de 1508. Llorenç Riera, notari d'Inca, en el seu testament deixa 10 sous als frares menors amb la condició que assisteixin a la conducció del cadàver a la sepultura (ARM, V-92, f. 11).

1512. Fra Antoni Mosqueroles, del monestir de Nostra Dona de Jesús d'Inca, pren una barcella de sal i tres almuds (ARM, AH 904, f. 43v).

15 de gener de 1512. El governador escriu al batle referent a la concòrdia en la Cort Reial entre el ministre general dels frares claustrals de Sant Francesc i el vicari general dels frares observants. El governador mana que posi en possessió del guardià dels frares claustrals tots els censals dels habitants de la vila que fan dita casa (ARM, AH 254, f. 9v).

24 de març de 1512. Els síndics del Sindicat de la Part Forana, per pagar 100 lliures degudes al monestir de Sant Francesc d'Inca, consignen a fra Onofre Amorós, guardià del monestir, 100 lliures degudes al Sindicat per

Rafel Torrens de Sineu (ARM, V-298, f. 16).

5. CARTOIXA

29 de maig de 1495. Carles des Bach, jurat, entra a la Cartoixa de Valldemossa per ser monjo (un *Noticiari* de la Societat Arqueològica Lul·liana).

6. CONCLUSIONS

Des de la conquesta han passat més de 100 anys, diverses generacions, es pot dir que la majoria de gent que pobla la vila ja són nadius d'Inca i la vida transcorre dins una normalitat. A Inca conviuen, amb moltes dificultats, dues religions: la catòlica, majoritària, i la jueva.

La comunitat de clergues és molt nombrosa. L'any 1359 trobam que entre els homes hàbils per a les armes a Inca hi ha catorze clergues, la qual cosa fa suposar que eren molts més els que ja no tenien edat per anar a la guerra. No és estrany que amb tants de clergues passi de tot i estiguin pertot.

Es nota una gran relació entre el clergat i els jurats i les altres autoritats. Els jurats tenen gran protagonisme en la construcció del temple i en la celebració de certes festes. En el clero d'Inca hi ha domèstics del rei.

La tasca educativa del clero es fa palesa, de fet hi ha preveres que tenen escolans, o sigui nins d'escola.

A través de les notícies podem intuir la forma de viure del clero. Aquesta manera de viure es nota bastant distinta de la d'ara.

Quant al convent de Sant Francesc encara és molt jove, encara està en construcció i sembla que no ha quallat gaire en certa gent. Veim que n'hi ha que van a caçar dins l'església, els prenen l'aigua de l'hort.

7. FONTS I BIBLIOGRAFIA

ACM. Arxiu Capitular de Mallorca.

ACA. Arxiu de la Corona d'Aragó.

ADM. Arxiu Diocesà de Mallorca.

AHN. Arxiu Històric Nacional.

ARM. Arxiu del Regne de Mallorca.

AMSB. Arxiu del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

Llabrés i Martorell, Pere-Joan; Rosselló i Vaquer, Ramon. 1998. *Inca en la història 1229-1349*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Muntaner i Bujosa, Joan. 1936. *Un noticiari de finals del segle XV*. Societat Arqueològica Lul·liana: Mallorca.

Rosselló i Lliteras, Joan. 1988. *Els pergamins de les monges jerònimes d'Inca*. Consell Insular de Mallorca i Ajuntament d'Inca: Palma.

Rosselló i Vaquer, Ramon. 1997. *Història d'Inca 1350-1516*. Lleonard Muntaner Editor: Palma.

Pianista, músic militar i director simfònic: la vida musical de Josep Balaguer (1869-1951) mitjançant la premsa

---

Eugenia Gallego Cañellas¹ i Mireia Rosa Ferriol Queralt²

1) Doctora en Història, Cultura i Territori. Especialitat Música i Societat. eugenia.gallego@me.com

2) UAB: Màster en Musicologia, educació musical i interpretació de la música antiga (recerca) galadreia@gmail.com

---

Paraules clau: Balaguer, militar, Inca, regiment, banda, premsa, director.

Resum. *Una de les figures rellevants de la vida musical de finals del segle XIX i principis del segle XX fou Josep Balaguer i Vallès. Personatge polifacètic d'origen inquer, destacà com a pianista acompanyant al Teatre Real de Madrid, com a director de la banda militar del Regiment d'Infanteria núm. 1 de Palma, de la banda militar del Regiment d'Infanteria d'Inca núm. 62, a més d'empresari musical i mecenes d'arts. Mitjançant l'ús de la premsa, aquesta comunicació pretén esbrinar l'aportació de Josep Balaguer i Vallès a la música mallorquina d'entre segles i primera meitat del segle XX.*

Keywords: Balaguer, Military, Inca, Regiment, Press, Conductor.

Abstract. *One of the relevant musical figures of the late nineteenth and early twentieth centuries was Josep Balaguer i Vallès. A multifaceted character of Inquer origin, he emphasized as accompanying pianist at the Teatro Real de Madrid, as conductor of the military band of the Infantry Regiment of Palma no.1, from the military band of the Infantry Regiment of Inca no. 62, as well as musical entrepreneur and art patron. Through the use of the press, this communication aims to find out the contribution of Josep Balaguer i Vallès to Mallorcan music from the mid to the first half of the 20th century.*

1. INTRODUCCIÓ

El músic inquer Josep Balaguer i Vallès va desenvolupar una tasca rellevant dins la vida musical de la Mallorca finisecular. D'una banda, fou un reconegut intèrpret musical, donat que treballà com a pianista acompanyant del cantant Uetam, com a repertorista del Teatre Real de Madrid i com a director de les bandes militars del Regiment d'Infanteria núm. 1 de Palma i del Regiment d'Infanteria d'Inca núm. 62. D'altra banda, és destacable la seva aportació a l'illa com a empresari musical i mecenes d'arts.

Encara que trobam estudis biogràfics previs basats en la seva trajectòria¹, hi ha molts de buits entorn de les seves aportacions musicals a l'època, així com en la influència que tengué a l'entorn social de la Mallorca de principis de segle.

No podem obviar que va ser en aquest moment quan l'illa sofrí els primers canvis sorgits com a herència del pensament il·lustrat, quan començaren a florir els efectes de la revolució industrial, donant lloc a la professionalització dels músics, impulsant una nova demanda d'oci per part de la nova burgesia emergent, demanda reservada anteriorment als aristòcrates (Gallego, 2017). En aquest context, Josep Balaguer va adquirir, a la mort del seu propietari –l'empresari i dinamitzador musical Emili Banqué–, l'establiment de venda de màquines de cosir i instruments musicals Casa Banqué, i es convertí així en empresari musical a més de músic militar.

D'altra banda, cal destacar que, encara que la musicologia sempre ha estat vinculada a l'ús de la premsa com a font primària d'informació, ens trobam en un moment en el qual la recent digitalització de fonts crítiques, realitzada per la majoria de biblioteques europees, ha facilitat la seva utilització, tot possibilitant una major versatilitat a l'hora de manejar aquests texts, incorporant així noves metodologies de treball a la disciplina. De fet, només amb el recurs de la premsa, podem esclarir l'opinió directa i descriptiva de l'intel·lectual pel fet musical del moment, ja que a finals del segle XIX la majoria de crítics musicals es varen transformar en persones erudites (Torres Mulas, 1992, 1993), i adquiriren un nou paper dins la societat finisecular i repercutiren dins la vida social mallorquina.

Mitjançant l'ús de la premsa, aquesta comunicació pretén esbrinar l'aportació de Josep Balaguer i Vallès a la música mallorquina d'entre segles i primera meitat del segle XX.

1 Trobam dos estudis previs publicats; el primer, firmat per Aulí, Garau i Parets, fa una primera aproximació biogràfica a la figura de Josep Balaguer; el segon, de Mir i Parets, a més d'ampliar la biografia, adjunta fonts primàries del seu nomenament com a músic militar. Vegeu: Aulí Ginard, A., Garau Moranta, B. i Parets Serra, J. 2000. "El director de banda i compositor musical inquer Josep Balaguer i Vallès (1869-1951)", *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*; 63-64 pp.; Mir Marqués, A. i Parets Serra, J. 2012. "Josep Balaguer Vallès (Inca, 1869 – Palma, 1951). Documents inèdits que es troben en el Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca", *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*; 231-247 pp.

2. ELS INICIS MUSICALS DE JOSEP BALAGUER

Josep Balaguer i Vallès va néixer l'any 1869 a la vila d'Inca. Cal contextualitzar que a finals del segle XIX l'illa de Mallorca era principalment agrària, i els pagesos estaven sota un sistema de "clientelisme", és a dir, sota protecció d'un patró, però amb algunes obligacions per part d'ells mateixos (Peñarrubia, 1980). Amb l'arribada del liberalisme i la posterior restauració borbònica d'Alfons XII, aquestes relacions es varen intensificar. Ja a final de segle, Mallorca va entrar en un procés actiu d'industrialització dirigit pel sector liberal, i sorgí així una nova burgesia, que va incorporar el comerç exterior i va fomentar l'associacionisme a la vegada que aparegué el turisme cultural dins una Mallorca rural (Ferrer, 1998).

Dins aquest context, destacarem que per a Josep Balaguer, igual que per a altres músics del moment com Antoni Noguera, Antoni Torrandell o Miquel Capllonch, degué ser difícil estudiar música, atès que a l'illa no hi havia institucions d'ensenyament reglades. Com a conseqüència de les desamortitzacions, el 1869, any de naixement de Balaguer, varen desaparèixer les darreres places de nins cantors i la figura de mestre de capella de la Seu, atès que abans n'hi havia d'orquestra, d'orgue i de cor de nins. Només varen quedar obertes l'Escolania de Lluc, la Societat Filharmònica per a nins orfes o l'activitat de mestres privats (Esteve, 2007).

Per tant, Josep Balaguer va estudiar amb mestres particulars. Primer, a Inca, a on va rebre lliçons de l'organista de la parròquia Joan Torrandell i posteriorment, amb quinze anys, es traslladà a Palma per rebre classe del conegut professor Guillem Massot (Mir & Parets, 2012). La relació de Balaguer amb Guillem Massot perdurà fins a la mort del mestre. D'altra banda, i per entendre millor l'educació i els corrents musicals que va seguir Balaguer durant la seva etapa de formació, cal destacar que gràcies a la correspondència entre Massot i el català Felip Pedrell, pare de la musicologia moderna espanyola i mestre d'Albéniz, Granados, Falla i del mallorquí Noguera, entre altres músics il·lustres del moment, sabem que Massot, malgrat ser considerat un compositor de caràcter romàntic, també va ser partidari d'una evolució musical seguint la línia pedrelliana, caracteritzada per la seva relació amb Karl Broske i el moviment cecilià, que defensava l'expulsió de les orquestres de corda del temple durant les misses enfront de l'ús de l'orgue i de la música sacra renaixentista espanyola, amb autors com Tomás Luis de Victoria o Antonio Cabezón. A més, Pedrell va defensar les idees centre-europees d'utilitzar la cançó popular com a base principal per compondre música nacional², ideals que agafaran els músics nacionalistes de canvi de segle, incloent-hi els mallorquins (Gallego, 2017).

Aquesta expulsió de les orquestres del temple i la recuperació de compositors espanyols del segle XVIII fou idò un senyal de modernitat que causà polèmica

2 Pedrell explicà els seus ideals a l'opuscle *Por nuestra música* (1891).

a l'època (Cortés, 1991). És raonable pensar que el seguiment d'aquells ideals musicals més moderns propiciaren que Josep Balaguer triàs seguir estudiant posteriorment a Madrid amb el compositor i pianista Isaac Albéniz, també alumne de Pedrell, i no amb un altre mestre de caràcter més conservador.

Balaguer no fou l'únic músic del moment que va anar a Madrid a estudiar. Com explica Gallego (2017), en aquell moment hi havia a Madrid dos mallorquins molt rellevants dins l'àmbit musical, el simfonista Miquel Marqués i el baix Uetam. A més, altres músics i intel·lectuals havien passat per Madrid la dècada anterior, fins i tot els més regionalistes. Els literats Miquel Costa i Llobera, Antoni Rubio, Joan Lluís Estelrich i Gabriel Alomar primer havien adquirit protagonisme intel·lectual a Barcelona, però es varen traslladar a la capital per ampliar estudis i, sobretot, per fer contactes. La capital simbolitzava el lloc on es visionava la crisi de valors europeus i on la paraula *modernització* o *progrés* tenien importància (Aubert, 1989). A més, en paraules de l'investigador Sáez (1984), la majoria d'aquests estudiants que passaven per Madrid acabaven derivant en funcionaris civils o militars, o bé membres de la burgesia liberal, fet que també es va complir amb Balaguer, considerant que anys després oposità a músic militar.

Per a un músic en formació, els teatres madrilenys de final de segle oferien una àmplia oferta d'espectacles que eren impossibles d'escoltar a Mallorca, donat que es representaven des d'òperes de Wagner a farsa; a més, aquestes obres estaven destinades a totes les classes socials (Suárez, 2008). A la capital, Balaguer pogué escoltar òpera, sarsuela, teatre musical, gènere chico, drama o alta comèdia i pogué ser testimoni de les noves innovacions del teatre modernista. Entre els esdeveniments musicals innovadors als quals pogué assistir durant la seva etapa d'estudis a la capital destacarem la Sociedad de Cuartetos de Madrid, que havia acabat de donar a conèixer per primera vegada a Espanya l'obra integral de Beethoven o sis obres de Wagner que es desconeixien (García Velasco, 2001). És raonable pensar que Balaguer escoltà i valorà aquestes obres, considerades modernes per a l'època, vist que posteriorment va realitzar arranjaments d'elles al seu retorn a Mallorca, un fet que la premsa va destacar amb diverses ocasions [vegeu taula 1].

Una altra activitat destacable de la vida musical de Josep Balaguer a Madrid, a més de les classes amb Albéniz, va ser la seva etapa com a pianista acompanyant i posteriorment com a secretari del famós baix mallorquí Uetam, amb qui va treballar nou anys. Aquest fet també fou valorat a la premsa mallorquina de l'època, tenint en compte que *El noticiero balear* publicà, l'agost de 1894, la notícia de la seva restitució com a secretari personal del cantant Antoni Mateu (Uetam). Com a repertorista acompanyant, Balaguer va treballar el corpus operístic destacant l'obra del compositor francès Meyerbeer, amb qui Uetam havia tengut molt d'èxit tant a Madrid com a París (Sanmartín, 1952). El fet de ser acompanyant i secretari de Uetam comportà, llavors, viatjar amb ell durant les produccions espanyoles i europees: Sevilla, Bilbao, Itàlia o fins i tot Moscou.

Aquesta experiència degué ser clau per a la maduració musical de Balaguer i un gran bagatge dins el món empresarial i de les relacions socials, ja que una de les tasques de secretari comportava mantenir relacions amb personalitats rellevants, a més de trobar solució a conflictes i contractes empresarials sorgits a diversos països. A més, Uetam no es va caracteritzar per ser una persona senzilla, sinó més aviat al contrari, tenia fama de pretensions i problemàtic. D'altra banda, no podem obviar que Uetam va ser una de les figures líriques més importants del segle XIX a tot Europa i que quan la seva carrera va començar a decaure, tal com recalca la premsa de l'època, el cantant anava declinant contractes que tenien baixes retribucions.

Durant l'any 1895, Balaguer va iniciar els seus estudis al Conservatori de Madrid amb José Tragó i aconseguí el premi de fi de grau de piano el 1896 amb les màximes qualificacions, de la qual cosa es va fer important ressò la premsa mallorquina d'aquell temps. Com a mínim, la notícia es va publicar als periòdics *Heraldo de Baleares*, *Las Baleares*, *El Áncora* i *El Isleño* [vegeu taula 1]. Al mateix any fou contractat com a mestre concertador del Teatro Real, el teatre dels aristòcrates per excel·lència, esdeveniment que també publicà el diari *Heraldo de Baleares*. Com a conseqüència d'aquestes notícies, podem afirmar que Josep Balaguer obtingué nombrós protagonisme i rellevància musical mediàtica a Mallorca abans del seu retorn a l'illa.

3. RETORN DE JOSEP BALAGUERA MALLORCA: OPOSICIONS COM A MÚSIC MILITAR

La primera constància del retorn a Mallorca de Balaguer a la premsa apareix el novembre de 1896 al periòdic *Heraldo de Baleares*, anunciant la seva participació en un concert per a la recaptació de diners destinada a la Junta de Protecció del Soldat, que es dugué a terme a la societat La Protectora, i en el qual va participar com a pianista acompanyant d'una cantant local [vegeu taula 1]. Al seu retorn, Balaguer va prendre part activament a la vida social i cultural de l'illa, tot intentant situar-se dins un món laboral restringit. Destacarem que el contrast cultural entre Madrid i Mallorca degué ser prou significatiu després d'una estada de tan llarga durada a la capital, donat que al seu retorn Mallorca seguia amb alts índexs de ruralització, la burgesia liberal anava evolucionant a poc a poc i la vida cultural era limitada. Per tant, també les possibilitats laborals de Josep Balaguer a la seva tornada foren limitades.

D'una banda, no hi havia companyies estables al teatre com per poder dedicar-se regularment a la figura de mestre concertador, labor que havia desenvolupat al Teatro Real de Madrid l'any anterior. A més, amb el creixement de la burgesia, es varen multiplicar en pocs anys les noves societats d'esbarjo, que oferien la possibilitat de fer música de manera lúdica als seus associats (Pastor & Rossell, 1983). Dins el món societatari, les formacions musicals de l'illa estaven conformades per grups d'aficionats, i el paper de músic professional quedava limitat a l'ensenyament i la direcció d'aquestes formacions més

lúdiques. El músic i crític musical Antoni Noguera i Balaguer, un altre alumne de Guillem Massot, fidel seguidor dels ideals moderns de Felip Pedrell i que també va estudiar a Madrid durant aquesta etapa, publicà a *Almanaque balear* (1891) una intensa crítica sobre la vida musical de Mallorca a finals de segle:

“No tenemos orquesta. Lo que por tal nos venden, es un grupo detestable de individuos que, armados cada cual de su instrumento, soplan, rascan ó se desgañitan (si hay voces) enteramente ad-libitum, sin que les preocupe poco ni mucho el horroroso efecto del conjunto. De muchos años á esta parte no hemos oído nada, ni en el teatro, ni en el templo, ni en las sociedades que merezca el calificativo de medianamente ejecutado, aún pecando por excesivamente complacientes... ¿Y las funciones religiosas? Lo que en el teatro produce el descontento y el retraimiento del público, en el templo constituye una solemne irreverencia, una profanación. Para los fieles debiera ser mil veces preferible una misa rezada á ese jolgorio de feria de aldea que se arma en el coro por tres docenas de individuos que como energúmenos desenfrenados, mejor semejan renegar de Dios y los santos que implorar la eterna misericordia y proclamar las grandezas del Señor” (Noguera, 1891).

Com veim amb la cita, Noguera fa referència al nivell baix de les orquestres de Mallorca, donat que les compara amb les formacions de la capital. A més, expressa els seus ideals més moderns mitjançant la necessitat de fer també un canvi a la música religiosa, allunyant les orquestres de corda i la música italiana del temple i recuperant l'ús de l'orgue, exaltant el cant gregorià i la música renaixentista espanyola, canvi que oficialment arribarà amb el suport del bisbe Campins a principis de segle XX anticipant el *motu proprio* de Piu X, a 1903, fet que consolidà aquesta transformació (Gallego, 2017).

Retornant a Balaguer, gràcies a la premsa [taula 1] coneixem que, en un primer moment, va participar activament com a pianista i director en vetlades societàries, tant a Palma com a Inca, hi destaquen les societats La Protectora, La Constància i sobretot al Centro Militar, a on va col·laborar en nombroses ocasions abans de guanyar les oposicions militars. En aquestes reunions, Balaguer executava obres al piano, destaca la seva preferència per interpretar obres de Mendelssohn, acompanyava cantants i dirigia les orquestres d'aficionats.

L'abril de 1897, la premsa parlava d'ell com a fill predilecte de la ciutat d'Inca i apareixia anomenat com a mestre d'altres músics, en aquest cas del músic d'Antoni Torrandell, activitat que desenvolupà de manera rellevant ja dins el segle XX.

Un punt destacable de la seva trajectòria que es va reflectir àmpliament en premsa, a les publicacions de *La Almudaina*, *El Áncora*, *Heraldo de Baleares*, *La Unión Republicana* o *El Bien público* entre d'altres [vegeu taula

1], fou la realització de les oposicions de músic del Regiment Major durant el novembre de 1897, oposicions a les quals es va presentar Josep Balaguer i que finalment guanyà, i assumí a partir d'aquest moment el càrrec de director de la Banda del Regiment d'Infanteria Regional de Balears núm. 1. Els diaris es varen fer ressò del concurs tot destacant que hi havia hagut polèmica quan es descartaren set opositors a la primera fase i només se n'havien deixat cinc per a la segona, però, d'altra banda, absolutament tota la premsa es mostrava favorable al nomenament de Balaguer. *El Bien Público* del dia 27 de novembre de 1897, reproduint un article de *La Almudaina*, va intentar aclarir la polèmica:

“Ayer por la mañana terminaron en el Cuartel del Cármen las oposiciones para proveer la plaza de músico mayor del Regimiento... Dicho acto había llamado la atención de cierta parte de público a causa de ciertos rumores que se habían propagado, pero que quedaron por completo desvirtuados ayer después de conocido el fallo del tribunal; Se acordó conceder la vacante al inteligente joven y distinguido maestro compositor y pianista D. José Balaguer, cuyos méritos son conocidos por la mayor parte de gente ilustrada de esta capital. Reciba el amigo señor Balaguer nuestra cordial felicitación”.

Després del nomenament, la premsa també va reflectir que aquest esdeveniment fou àmpliament celebrat a Inca, que va rebre Josep Balaguer amb honors. Els càrrecs militars i civils de la ciutat el varen visitar al seu domicili i li van oferir una serenata.

A partir d'aquell moment, Josep Balaguer començà a assistir de manera assídua a totes aquelles reunions i celebracions a favor de la recaptació de diners per a la Junta de Protecció del Soldat, actes celebrats a les diverses societats, tant obreres, liberals com de mutus socors [taula 1]. Destacarem les vetlades a la Sociedad de Escritores y Artistas publicades pel diari *El Isleño*, en què també va participar Granados, que havia vingut convidat pel músic Antoni Noguera o acompanyant el pianista concertista Oscar de la Cinna amb quintet de corda al Centro Militar.

Trobam interessant constatar el repertori que interpretava Balaguer quan participava en el concert interpretant piano com a solista, vist que en les seves preferències musicals destaquen, d'una banda, autors com Mendelssohn o Liszt, i de l'altra, quan ho feia dirigint la banda de música del Regiment d'Infanteria en aquestes vetlades, executant principalment les sarsueles de Bretón (*Obertura de Guzmán*) o el pasdoble de la *La marcha de Cádiz*. A més, cal tenir en compte que feia arranjaments propis d'aquestes obres. Era en aquesta etapa quan la premsa reflectia la figura de Balaguer com a compositor, a més de com a intèrpret o director. Destacarem la composició d'un *Himne* estrenat a Inca, i compost juntament amb l'escriptor Miquel Costa i Llobera. Posteriorment, aparegué a premsa l'estrena d'un motet religiós.

El juny de 1898, aparegueren per primera vegada a premsa els concerts realitzats, al passeig del Born, per la banda de música del Regiment d'Infanteria núm. 1 i que tenien una gran acollida de públic. El 23 de juny estrenà el pasdoble *Mi debut*, d'autoria pròpia. Balaguer va saber articular un programa de concerts al qual va mesclar peces d'autoria amb altres peces arranades també per ell, seleccionant estils molt variats i diversos; des de pasdobles, sarsuela, òpera espanyola i música culta europea fins a música considerada més moderna a l'època, com era la *Suite algerina* de Saint-Saëns, ja que aquesta obra s'havia estrenat a París el desembre de 1880, relativament pocs anys abans en comparació amb la resta del repertori programat. *El Blear* va destacar que el pasdoble *Mi debut* i el preludi de *Guzmán el Bueno* de Bretón foren aplaudits amb justícia. És a dir, entre línies podem esclarir que el públic tenia preferència per l'escolta de sarsuela i pasdobles, però és destacable que, malgrat les crítiques de la premsa, Balaguer inseria de manera regular en el seu programa una peça d'autor coetani o nacionalista.

Al segon concert, davant l'èxit obtingut, Balaguer va incloure un arranjament realitzat per ell mateix de l'òpera *Tannhäuser* de Richard Wagner, de nou interpretat entre pasdobles, masurques i rondes d'amor. Amb aquest tipus de programació, destacarem que Balaguer va anar apropant al públic mallorquí, en petites dosis, les noves músiques sorgides amb contingut més nacionalista i d'avantguardes. Novament el diari *Las Baleares* va adjectivar el músic com a intel·ligent tenint en compte la seva programació. En vetlades següents, a més de Wagner, el director i arranjador va anar introduint Gounod, Meyerbeer o fragments de les simfonies de Beethoven. Finalment, va incloure obres de compositors mallorquins contemporanis arranades per ell mateix, com Antoni Noguera, Morell, Ribas o Antoni Marqués [taula 1].

El mateix octubre de 1898, la premsa destacà un viatge de Balaguer a Madrid, amb motiu d'acompanyar personalment el seu alumne Antoni Torrandell a les proves d'accés al Conservatori Superior; Torrandell va obtenir tres notables i sis excel·lents. El diari *La Unión Republicana* destacà que els professors del centre varen felicitar Balaguer per haver instruït Torrandell. Dies després, la premsa reflectí una nova polèmica formada en gelosies cap a Balaguer, ja que hi havia músics que afirmaven que les bones qualificacions obtingudes per Torrandell no eren reals i en volien proves tangibles. Per finalitzar la polèmica, Balaguer i Torrandell varen enviar un certificat de notes al diari *Heraldo de Baleares*, que publicà la notícia certificant l'autenticitat de les qualificacions. Aquest no va ser l'únic alumne que va arribar a fer carrera musical, considerant que també va ser mestre dels músics Miquel Negre o Jaume Albertí. De nou, el 1905 la premsa es va fer ressò de la implicació com a docent de Balaguer, donat que va viatjar a Maó per ser jurat a la vacant de músic major del Regiment d'Infanteria de Maó, plaça que va guanyar un altre alumne seu, Nadal Torrandell Alomar.

Ja entrats a principis del segle XX, la premsa va seguir publicant breus notícies que ens permeten seguir la trajectòria del músic inquer dins la vida

musical mallorquina. Balaguer va seguir col·laborant amb diverses entitats tocant el piano o dirigint espectacles d'allò més variats... un ball de màscares organitzat pel Teatre Principal, fent de jurat a un concurs de balls populars, dirigint pasdobles a la plaça de toros, fent interpretacions pianístiques d'autors nacionalistes europeus a la societat El Ateneo, vetlades musicals a la societat Mar i Terra fent arranjaments d'òpera de Saint-Saëns, realitzant arranjaments de música de Bach per a orquestra de corda i piano per a la Sociedad de Conciertos, o organitzant concerts sacres per la societat Círculo Mallorquín.

4. NOVA ETAPA COM A EMPRESARI: ADQUISICIÓ DE CASA BANQUÉ

A principis de segle XX, hi hagué una reducció significativa de les citacions de Josep Balaguer a premsa, encara que aquestes no va cessar. És destacable mencionar que a partir del 1903 trobam esdeveniments que van determinar la seva vida personal. En primer lloc, anomenarem que el periòdic *La Tarde* va publicar que, amb data de 15 d'octubre de 1905, Balaguer es va casar amb Paulina Vanrell. El matrimoni fou molt breu, atès que Paulina Vanrell morí poc temps després durant el part del que hauria estat el seu primer fill.

En segon lloc, i paral·lelament a la seva activitat com a militar, director i concertista, la premsa es va fer ressò que Balaguer adquirí la tenda de música i màquines de cosir Pfaf, Casa Banqué, al carrer de Colom de Palma. Així es pot entendre pels anuncis que comencen a publicar-se a periòdics com *La Tarde*, que el presenten com a successor de la vídua d'Emili Banqué en la regència de l'establiment. Aquest fet fou rellevant tenint en compte que Casa Banqué, a part de la seva tasca lucrativa, havia pres part en aquest grup de societats d'entreteniment burgès programant concerts privats i havia tengut una participació molt activa en la vida social, musical i veïnal de Palma. Així, quan Balaguer adquirí la tenda ja funcionava a ple rendiment a la ciutat, i sota la seva direcció es va anar expandint també a la resta de l'illa, oferint premis per a concursos musicals a Muro o presentant-se al concurs públic com a proveïdor d'instruments a la banda de música d'Inca [taula 1]. Durant els anys 20 i gràcies a aquesta activitat d'empresari, aconseguí que la casa d'orgueneria Walcker li construís un orgue elèctric destinat al saló de casa seva, peça que va acabar de restaurar-se la tardor de 2017 per l'orguener Blancafort i que actualment és l'únic orgue civil que es conserva a Mallorca. Cal puntualitzar que a la seva vessant com a empresari començà abans, donat que fou titular de la concessió de la Diputació Provincial del dret d'explotació de les cèdules personals.

En tercer lloc, cal destacar que Balaguer va començar a formar part de la directiva del Círculo de Bellas Artes com a vocal, publicat pel diari *La Tarde* durant el mes de juliol de 1906, i de la Sociedad de Conciertos de Palma, tal com publicà també el mateix diari el 1911, exercint feines de comptador, i en fou nomenat, posteriorment, director artístic.

Per finalitzar, remarcarem que el 1920 Balaguer va renunciar a seguir dirigint la banda del Regiment d'Infanteria Palma núm. 61 per acceptar la del Regiment d'Infanteria d'Inca núm. 62, banda de recent formació i amb la qual finalment es va retirar a 1927. A més, a 1922 el Círculo Mallorquín el va nomenar Soci de Mèrit, l'any 1930 fou nomenat acadèmic corresponent a Balears per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i el febrer de 1941 fou nomenat primer Soci d'Honor del Círculo de Bellas Artes (Mir & Parets). Segons recents investigacions de Miró (2018), amb el sorgiment del moviment nacional (1936), tornà a la vida militar per fer-se càrrec de la direcció de la banda-orquestra del Regiment d'Infanteria núm. 36 de Palma, amb motiu de recaptar diners per a fons del moviment. Aquesta formació va girar per tot Mallorca, realitzà concerts en benefici de les persones civils afectades pels atacs aeris. Destacarem que els alumnes de Balaguer tengueren un paper important com a compositors i arregladors, tot fent incís en el paper dels músics Albertí o Torrandell.

Ja amb 73 anys, el 1942 José Balaguer seguia com a patrocinador i fundador, juntament amb Bartomeu Oliver Martín, de l'Orquestra Filharmònica Balear, formació que només va tenir un recorregut de dos anys, però que fou el germen que dugué a la fundació, el 1946, de l'actual Orquestra Simfònica de les Illes Balears, sota el paraigua del Círculo de Bellas Artes i Antonio Parietti (Mir & Marqués). Balaguer fou nomenat director honorari d'aquesta orquestra.

5. CONCLUSIÓ

A manera de conclusió, destacarem que, gràcies a la premsa, podem evidenciar el paper de Josep Balaguer com a element actiu i com a figura musical rellevant durant el final del segle XIX i principis del segle XX a Mallorca. Encara que trobam períodes d'irregularitat a les notícies en les quals és citat, aquestes comprenen situacions importants de la vida musical mallorquina. La publicació de la data de les seves noces com a fet de rellevància social fa evident que la seva figura fou d'interès de la ciutadania a l'època. D'altra banda, i gràcies a la publicació dels programes musicals a premsa i a les crítiques positives que s'hi reflecteixen, podem afirmar que Balaguer va tenir talent per saber acomodar el seu repertori al tipus de públic i a l'estatus social de cada esdeveniment, i que es convertí en un bon programador i gestor cultural. Cal destacar el paper desenvolupat per Balaguer com a impulsor de la consolidació de la música orquestral illenca, especialment amb la fundació de l'Orquestra Filharmònica Balear, germen de l'actual Orquestra Simfònica de les Illes Balears.

Per finalitzar, evidenciam que Balaguer, sense ser un revolucionari ni un transgressor, sí que mirava cap al futur i va fer grans aportacions a la modernització del repertori musical que s'interpretava a l'illa, així com també assumí la tasca de donar a conèixer les composicions contemporànies d'autors illencs realitzant els seus propis arranjaments. Aquest fet influencià

de manera directa una nova generació de músics mallorquins, especialment aquells que foren alumnes seus com Albertí o Torrandell.

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1894	Sense títol	<i>El noticiero balear</i>	Notícia sobre el nomenament de Josep Balaguer com a a secretari personal del baix Uetam.	12 d'agost de 1894
Sense firma	1894	Sense títol	<i>El noticiero balear</i>	Notícia sobre el nomenament de Josep Balaguer com a a secretari personal del baix Uetam.	12 d'agost de 1894
Sense firma	1896	Sense títol	<i>Heraldo de Baleares</i>	Notícia sobre el nomenament de Josep Balaguer com a mestre concertista al Teatre Real.	18 de gener de 1896
Sense firma	1896	Sense títol	<i>Heraldo de Baleares</i>	Primer premi de fi de grau de Josep Balaguer al Conservatori de Música de Madrid. La notícia destaca que es va atorgar per unanimitat i en presència de nombrós públic.	30 de juny de 1896
Sense firma	1896	Sense títol	<i>El Áncora</i>	Primer premi del concurs de piano celebrat en el Conservatori de Madrid per part de Josep Balaguer.	30 de juny de 1896
Sense firma	1896	Sense títol	<i>Heraldo de Baleares</i>	El primer premi l'ha aconseguit Josep Balaguer, el nostre paísà, a Madrid. Destaquen la seva relació de parentesc amb Uetam. "De tal palo tal astilla".	1 de juliol de 1896
Sense firma	1896	Sense títol	<i>Las Baleares</i>	Ha guanyat el primer premi al Conservatori de Madrid el nostre paísà Josep Balaguer.	2 de juliol de 1896

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1896	Sense títol	<i>El Isleño</i>	En els exercicis verificats a l'Escola Nacional de Música i Declamació, la classe del Sr. Tragó ha aconseguit el primer premi don José Balaguer per l'agilitat i exquisit gust. Va ser calorosament aplaudit i felicitat per tots els seus companys i totes les persones que ocupaven l'ampli Saló-Conservatori.	8 de juliol de 1896
Sense firma	1896	"En la protectora"	<i>Heraldo de Baleares</i>	Vetllada per reunir recursos per socórrer els soldats... Balaguer va dirigir el senyor Prim, que va cantar la "Siciliana" de <i>Cavalleria rusticana</i> .	18 de novembre de 1896
Sense firma	1897	"Junta del Centro Militar"	<i>Heraldo de Baleares</i>	Acordat concert de caràcter íntim en honor de la marina espanyola. Hi participaran Uetam i el pianista don José Balaguer.	21 de gener de 1897
Sense firma	1897	"Velada de canto"	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	Vetllada de cant i música al Centro Militar, amb actuació de les senyores Isabel Sureda, Soledad Tenerio, senyoreta Matilde Escales i dels senyors Delgado, Pujol, Balaguer i Palou.	16 de febrer de 1897
Sense firma	1897	"En el Centro Militar (casino)"	<i>La Unión Republicana</i>	Amb motiu de la inauguració dels seus salons. Ple. Concert de Mendelssohn per a piano, pel Sr. Balaguer. <i>Vals-strug</i> del Sr. Balaguer. El Sr. Balaguer és un mestre de <i>premiere force</i> (en l'orquestra tocà el <i>Comte de Montenegro</i> , i va ser dirigida per Balaguer, Perelló i Palou).	16 de febrer de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	Sense títol	<i>Heraldo de Baleares</i>	Davant nombrosa i distingida concurrència, ahir a la nit en el teatre de la societat La Constància, a la funció anunciada foren summament aplaudits tots els aficionats que en ella van prendre part, especialment la Srita. Pardo i els Sr. Balaguer i Mir.	22 de març de 1897
Sense firma	1897	“Entre bastidores”	<i>Heraldo de Baleares</i>	Societat La Constància. Summament aplaudits tots els afeccionats que en ella van prendre part, especialment Srita. Pardo i els Sr. Balaguer i Mir.	22 de març de 1897
Sense firma	1897	“Concierto sacro”	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX</i>	En el Centro Militar es va celebrar un concert sacre. L'orquestra estava composta per distingits aficionats dirigits pels mestres Torres, Balaguer i Perelló.	11 d'abril de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	"Cartera de Mallorca"	<i>Heraldo de Baleares</i>	<p>Inca, 24 d'abril. Es donen vetllades musicals. Pepe Balaguer, fill predilecte d'aquest poble, i Riera, el cèlebre baix que aquest any debutarà en el Real, van fer gala dels seus talents.</p> <p>Aquesta nit es repeteix la vetllada musical a casa del distingit oficial de Telègrafs don Antoni Alcover...</p> <p>Cert, molt cert que va contribuir a realitzar els mèrits de l'artista el Sr. Balaguer, que va acompanyar el Sr. Riera posant en relleu les seves especials actituds com a mestre i com a pianista. Va saber donar al cant tota la seva expressió i va fer que Riera sentís la calor de l'entusiasme en cantar el <i>Vals infernal</i>. I ara parlem alguna cosa del mestre, Balaguer l'és i ho té demostrat en moltes ocasions i, si alguna cosa m'hagués faltat per formar convenciment, després de sentir el Concert en Sol menor de Mendelssohn i el <i>Vals concert</i> de Douran executats amb precisió i mestratge... El jove Antoni Torrandell al piano, la <i>Polonesa</i> de Chopin. No encomiaré amb objectius la bona execució d'aquest jove, basta'm dir en el seu elogi que és digne deixeble del mestre Balaguer.</p>	26 d'abril de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	Sense títol	Llabrés Bernal, Juan. 1966. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	<i>Himne</i> lletra de don Miguel Costa y música de don José Balaguer.	2 de juliol de 1897
Sense firma	1897	"En Inca"	<i>El Áncora</i>	En el temple. <i>Te Deum</i> de Tortell i <i>Himne</i> de Costa i música de José Balaguer.	2 de juliol de 1897
Sense firma	1897	Sense títol	Llabrés Bernal, Juan. 1966. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	A la caserna del Carmen van acabar els exercicis d'oposició per proveir la plaça de músic major del Regiment Regional de Balears núm. 1. Van arribar a l'últim exercici els mestres Manuel Ahiz, Antonio Pi, José Balaguer, Ricardo Sevilla i Baltasar Moyà. La plaça va ser adjudicada al mestre José Balaguer.	24 de setembre de 1897
Sense firma	1897	Sense títol	Llabrés Bernal, Juan. 1966. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	La vila d'Inca va dispensar una rebuda apoteòsica al mestre José Balaguer pel seu nomenament de músic major del Regiment d'Infanteria de Palma. Els comandaments militars i civils van visitar al seu domicili el conegut mestre, que va ser complimentat amb una serenata.	25 de setembre de 1897
Sense firma	1897	"Oposiciones"	<i>La Unión Republicana</i>	Vacant de músic major del Regiment Regional núm. 1, va ser nomenat per a aquest càrrec don. José Balaguer, a qui felicitem. Alguns opositors rebutjats en el primer exercici van sol·licitar del Sr. Coronel, que actuava com a president, l'examen de les partitures que van ser aprovades, la petició de les quals va ser denegada per no ser pertinent.	25 de setembre de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	"Oposiciones"	<i>El Áncora</i>	Segons el resultat dels exercicis practicats pels Srs. Balaguer, Moyà, Pi, Ahiz i Sevilla aspirant a la plaça de músic major del Regiment Regional número 1, s'ha concedit la vacant al nostre paísà don José Balaguer, a qui felicitem pel triomf que acaba d'obtenir.	25 de setembre de 1897
Sense firma	1897	Sense títol	<i>El Bien Público</i>	Ahir al matí van acabar en la caserna del Carmen les oposicions per proveir la plaça de músic major del Regiment... Aquest acte havia cridat l'atenció de certa part de públic a causa de certs rumors que s'havien propagat, però que van quedar per complet desvirtuats ahir després de conegut la fallada del tribunal... Es va acordar concedir la vacant a l'intel·ligent jove i distingit mestre compositor i pianista don José Balaguer, els mèrits del qual són coneguts per la major part de gent il·lustrada d'aquesta capital. Rebi l'amic senyor Balaguer la nostra cordial felicitació.	27 de setembre de 1897
Sense firma	1897	"En el Diario Oficial"	<i>Heraldo de Baleares</i>	En el <i>Diario Oficial del Ministerio de la Guerra</i> , corresponent al dia 15 de l'actual, es publica el Reial decret nomenant músic major del Regional de Balears núm. 1 don José Balaguer.	18 d'octubre de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	Sense títol	<i>El Isleño</i>	En el <i>Diario Oficial del Ministeri de Guerra</i> , corresponent al dia 15 de l'actual, es publica el Reial decret nomenant el músic major del Regional de Balears núm. 1 a don José Balaguer.	19 d'octubre de 1897
Sense firma	1897	Sense títol	<i>El Áncora</i>	El nou músic major de la banda del Regiment Regional núm. 1 don José Balaguer es va presentar ahir a les autoritats militars i als caps del cos.	20 d'octubre de 1897
Sense firma	1897	"Crónica local"	<i>El Isleño</i>	La vetllada d'anit a la Sociedad de Escritores y Artistas, va ser de les que no s'obliden mai... Granados ens va deixar oír les primícies de la seva <i>Miel de la Alcarria</i> i després els famosos <i>Valses poéticos...</i> José Balaguer, el nou major, també va prestar el seu concurs i va lliscar els seus àgils dits sobre el teclat, conquistant un triomf més...	21 d'octubre de 1897
Sense firma	1897	"La Sociedad de Escritores y Artistas"	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	La Sociedad de Escritores y Artistas va celebrar un magne festival. Es va menjar, servit pel restaurant Orienti, i seguidament es va improvisar un gran concert, a càrrec de Granados, que va interpretar l'obra <i>Miel de la Alcarria</i> , Noguera, José Balaguer i senyor Casasnovas.	20 d'octubre de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1897	"En el Centro Militar"	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	En el Centro Militar es va celebrar vetllada musical, en la qual el concertista de piano Oscar de la Cinna executà un selecte programa, secundat pel jove mestre José Balaguer i un quintet de corda.	9 de desembre de 1897
Sense firma	1897	Sense títol	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	Es va verificar la inauguració de la tómbola benèfica, organitzada per la Junta de Protecció al Soldat, a fi de reunir recursos per als seus socorreguts... També va prendre part en l'acte la banda de música del Regiment d'Infanteria, que sota la batuta del mestre José Balaguer va interpretar l'"Obertura" de <i>Guzmán el Bueno</i> , del mestre Bretón, i va finalitzar l'acte amb la interpretació de <i>La marcha de Cádiz</i> .	26 de desembre de 1897
Sense firma	1897	"En la plaza de Cort"	<i>Heraldo de Baleares</i>	En l'entretant que es commemorava a la catedral la conquesta de Mallorca, a la plaça de Cort es trobava una companyia del Regional... La banda de música, dirigida pel jove músic major Sr. Balaguer, va tocar escollides peces de música que van ser molt aplaudides.	31 de desembre de 1897

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1898	Sense títol	Llabrés Bernal, Juan. 1809. <i>Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	En el Teatro Circo Balear es va procedir a la rifa dels objectes que s'havien reservat a la tómbola organitzada per la Junta de Protecció al Soldat... La banda militar, dirigida pel mestre José Balaguer, va interpretar escollides composicions musicals.	2 de gener de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>El Isleño</i>	Ahir va cridar l'atenció la instrumentació feta pel Sr. Balaguer del bonic pasdoble de la sarsuela <i>La marcha de Cádiz</i> , perquè el tocà la música del Regiment. En anar a missa el Regiment va tocar aquella peça per primera vegada en públic, que produí excel·lent efecte.	21 de gener de 1898
Sense firma	1898	"Palma"	<i>El Balear</i>	Aquest matí la banda de música del Regional ha tocat en anar a missa un nou pasdoble de la popular sarsuela <i>La marcha de Cádiz</i> . El senyor Balaguer ha fet prodigis amb la instrumentació, per la qual mereix aplaudiments sincers.	20 de gener de 1898.
Sense firma	1898	"Música"	<i>El Áncora</i>	Programa del concert al passeig del Born: 1. <i>Mi debut</i> , pasdoble, Balaguer. 2. "Preludi" de <i>Guzmán el Bueno</i> , Bretón. 3. <i>Segunda rapsodia</i> , Liszt. 4. <i>Suite algérienne</i> (núm. 3), Saint-Saëns. 5. <i>Une Deux</i> , pasdoble, Weing.	23 de juny de 1898

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1898	Sense títol	<i>El Balear</i>	La banda de música del regiment Regional de Balears núm. 1, conforme anunciarem, va tocar per primera vegada a la present temporada les peces anunciades. Tot el programa va ser hàbilment executat, en sobresortiren el pasdoble <i>Mi debut</i> de Balaguer, músic major de la banda, i el "Preludi" de l'òpera <i>Guzmán el Bueno</i> , que van ser aplaudits amb justícia. Els avanços que aquesta banda ha experimentat des que està dirigida pel jove Balaguer són dignes de tot elogi, no dubtam que en breu termini podrà col·locar-se a l'altura de les millors de la seva classe. Rebi el nostre benvolgut amic Balaguer la nostra felicitació més sincera.	24 de juny de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>La Correspondencia</i>	Els avanços que aquesta banda ha experimentat des que està dirigida pel jove Balaguer són dignes de tot elogi, no dubtam que en breu termini podrà col·locar-se a l'altura de les millors de la seva classe. Rebi el nostre benvolgut amic Balaguer la nostra felicitació més sincera.	23 d'agost de 1898
Sense firma	1898	"En el Borne"	<i>La Unión Republicana</i>	El passeig es va veure molt concorregut, dirigit per don José Balaguer... Demà tocarà en el passeig del Borne: 1. <i>Sevilla</i> , pasdoble. 2. <i>Marxa Tannhäuser</i> de Wagner. 3. <i>Masurca</i> , circassiana. 4. <i>Ronda de amores</i> de Westerhout. 5. <i>Banda de trompetas</i> de P. D. Torregosa.	25 de juny de 1898

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1898	Sense títol	<i>El Balear</i>	Gran presència de públic ahir a la nit al passeig del Born. Va amenitzar la vetllada la banda del Regional núm. 1 dirigida per l'intel·ligent músic major Pepe Balaguer. Els caminants van poder apreciar com ha guanyat de molt aquesta banda, des que està dirigida per aquest jove mestre...	27 de juny de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>El Balear</i>	Demà a la nit la banda del Regiment de Infanteria núm. 1 amenitzarà la vetllada en el passeig del Born: 1. <i>Viva Vitoria</i> . P. D., R. 2 <i>Circassiana</i> , masurca, R. 3. <i>Danza Becantes</i> de Gounod. 4. "Andante" de la Simfonia en do major, Beethoven. 5. <i>Alfonso XIII</i> P. D., Kriales.	16 de juliol de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>Suplement de La Correspondencia</i>	Anit es va veure animat el passeig del Born per tocar la música del Regiment Regional núm. 1 l'últim acte de <i>Il Hugonoti</i> , executada amb mestratge, el senyor Balaguer treu gran partit dels escassos elements amb què explica.	2 de setembre de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>La Correspondencia</i>	Anit en el passeig del Born... Totes les partitures van ser escoltades amb atenció, però van sobresortir les del mestre Saint-Saëns i els Valsos del nostre paísà Sr. Morell...	9 de setembre de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>La Correspondencia</i>	Banda regional interpreta <i>Flor de murta</i> de Noguera.	13 de setembre de 1898

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1898	"Para Madrid"	<i>La Unión Republicana</i>	Va sortir ahir a la tarda amb el vapor correu de Barcelona el nostre particular amic don José Balaguer, músic major d'aquest Regional, havent-se encarregat de la direcció de la banda don Baltasar Moyà.	21 de setembre de 1898
Pérez	1898	"En el Conservatorio de Madrid"	<i>El Áncora</i>	En el dia d'ahir van començar en el Conservatori Nacional de Música els exàmens d'ingrés. Entre els examinats va cridar l'atenció del públic el distingit jove don Antonio Torrandell, qui va merèixer tres notables i sis excel·lents en els de piano. Els professors van felicitar l'alumne i el seu mestre don José Balaguer, qui es troba en l'actualitat aquí, a fi de presentar a examen el seu avantatjat deixeble el Sr. Torrandell.	1 d'octubre de 1898
Sense firma	1898	Sense títol	<i>La Correspondencia</i>	Al matí es va anunciar bella funció a benefici dels repatriats... La banda del Regional executarà escollides peces a l'entrada del Teatro Circo abans de començar la funció. En l'intermedi del segon al tercer acte a teló tancat tocarà els ballables de <i>La Gioconda</i> i la gran marxa de <i>Tannhäuser</i> de Wagner.	22 de desembre de 1898
Sense firma	1900	Sense títol	<i>Llabrés Bernal, Juan. 1809. Noticias y relaciones históricas de Mallorca</i>	Publica el diari <i>La Almudaina</i> que el jove Antonio Torrandell, aprofitat alumne del mestre José Balaguer, va aprovar amb nota d'excel·lent l'últim curs de la carrera de piano i amb notable el primer curs d'harmonia en el Conservatori Nacional de Madrid.	8 de juny de 1900

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1900	“Lo que procede”	<i>La Unión Republicana</i>	Publicació de les notes d'Antoni Torrandell per tancar la polèmica.	28 de juliol de 1900
Sense firma	1902	“Esta noche en el Teatro Principal”	<i>La Unión Republicana</i>	L'orquestra estarà dirigida per don José Balaguer i el programa: 1. <i>Capricho español</i> . Salidas de las Otero, Sagl. 2. Suite de valse <i>Primer bouquet</i> , Valdenfel. 3. Masurca <i>Gloria aux femmes!</i> , Strobi. 4. Polca <i>N'la touchez pas</i> , Marengo. 5. Suite de valse, Valdenfel. Segona part: els mateixos autors afegint Strauss i Martorell.	2 de febrer de 1902
Sense firma	1903	“Celebró la missa el Vicario General Castrense”	<i>El Liberal</i>	Durant la celebració de la santa missa la banda del Regiment va executar sota la direcció de Sr. Balaguer la <i>Rêverie</i> de Schumann i l' <i>Adagio</i> de Bizet. El distingit afeccionat don Jorge Fortuny va cantar un <i>Motet religiós</i> acompanyat d'orquestra i compost pel referit músic major Sr. Balaguer.	9 de desembre de 1903
Sense firma	1903	Sense títol	<i>La Tarde</i>	Anunci de la venda de pianos Chassaigne i Stenway, s'hi esmenta la successió de la vídua d'Emili Banqué per part de Josep Balaguer. A l'establiment també ofereixen instruments de banda i orquestra, harmòniums i acordions, com també partitures, fonògrafs i cilindres.	18 de desembre de 1903

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1904	Sense títol	<i>La Tarde</i>	Abans-d'ahir va tenir lloc a la plaça de toros el segon certamen musical... El jurat el formava l'il·lustre compositor Miquel Marquès, don Bartolomé Torres i don Joan Marquès i Luigi... Peça obligada d'obertura: <i>Rienzi</i> . La del Regiment d'Infanteria: segona <i>Rapsòdia</i> de Liszt. Segon premi de 1.000 pessetes.	15 d'agost de 1904
Sense firma	1905	Muro	<i>El Noticiero</i>	Dins el marc de celebracions de les festes de Sant Joan a Muro es va organitzar un concurs musical, pel qual l'important magatzem de música i màquines de cosir Antigua Casa Banqué va oferir un premi.	10 de març de 1905
Sense firma	1905	Sense títol	<i>La Tarde</i>	14 d'octubre de 1905. Noces amb Paulina Vanrell Grimaux.	17 d'octubre de 1905
Sense firma	1906	Sense títol	<i>La Tarde</i>	Juliol de 1906. Comença a ser part de la directiva del Círculo de Bellas Artes (vocal).	24 de juliol de 1906
Sense firma	1909	"Velada musical"	<i>Gaceta de Mallorca</i>	Antic local de la Societat Mar i Terra. En benefici de la Cruz Roja. Gran obertura de <i>Samsó i Dalila</i> de Saint-Saëns executada per la banda del Regiment d'Infanteria, dirigida pel conegut mestre don José Balguer.	13 d'abril de 1909

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1909	Sense títol	<i>Gaceta de Mallorca</i>	El concurs de balls populars. Heus aquí els senyors que compondran el jurat del concurs de balls típics, cants i glosades organitzat pel Orfeó Mallorquí que tindrà lloc en el Teatre Líric... Vocals: don José Massot, don José Balaguer i don Joan Fuster pel Círculo de Bellas Artes.	3 de juliol de 1909
Sense firma	1909		<i>La Tarde</i>	La banda del Regiment d'Infanteria de Palma va obsequiar amb una serenata l'eminent tenor don Francisco Viñas per l'èxit obtingut la nit anterior en la segona representació de l'òpera <i>Lohengrin</i> ... El Sr. Viñas, corresponent a la galanteria del seu director Sr. Balaguer, va obsequiar els professors de la banda en el <i>hall</i> del Gran Hotel amb pastes, licors i cigars.	26 de maig de 1909
Sense firma	1909	"Función benéfica"	<i>Gaceta de Mallorca</i>	La banda del Regiment dirigida per José Balaguer tocarà aquesta nit a la funció <i>La dannazione di Faust</i> i Carnestoltes. La referida banda i la de la Casa de Misericòrdia tocaran en els intermedis.	29 de setembre de 1909

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1909	"El concierto de anoche"	<i>Gaceta de Mallorca</i>	En el saló del Círculo de Bellas Artes El jove mestre de piano Miquel Negre va oferir el seu anunciat concert, interpretant la música de grans mestres: Grieg, Bach, Schumann, Beethoven i Liszt... Miquel Negre va fer pujar a la tribuna el seu professor, Pepe Balaguer, per compartir amb ell els nodrits aplaudiments amb què el va obsequiar el concurs.	31 de desembre de 1909
Sense firma	1909	Sense títol	<i>La Tarde</i>	Rèplica de la notícia anterior.	31 de desembre de 1909
Sense firma	1910	Sense títol	<i>La Voz de Menorca</i>	Guanya Nadal Torrandell Alomar, alumne de José Balaguer: Hi era present el preceptor i director dels passos en la carrera artística del senyor Torrandell.	10 d'octubre de 1910
Sense firma	1910	Sense títol	<i>La Aurora</i>	Festa en el convent de St. Domingo. Don José Balaguer, mestre director de la banda del Regiment... ha assenyalat els següents números: 1. Obertura de l'òpera <i>Le Cid Campeador</i> de Massenet. 2 "Fantasia" de <i>Lohengrin</i> de Wagner. 3 <i>Memet Rose-Ganne</i> , Loin de Toi. <i>Melodia</i> Schubert. <i>Dansa noruega</i> de Grieg. 4. <i>Sintonia</i> de Mignon. Thomas. 5. Marxa <i>La damnazione di Faust</i> de Berlioz.	30 de juliol de 1910
Sense firma	1911	Sense títol	<i>La Tarde</i>	5 de novembre de 1911. Pren part en la fundació de la Sociedad de Conciertos de Palma (herència del Círculo de Bellas Artes). És nomenat comptador.	6 de novembre de 1911

Firma	Any	Títol	Publicació	Descripció de continguts	Data completa
Sense firma	1911	Sense títol	<i>La Tarde</i>	13 de novembre de 1911. Nomenat director artístic de la Sociedad de Conciertos juntament amb José Segura.	14 de novembre de 1911
Sense firma	1912	“Teatro Principal”	<i>La Tarde</i>	Assaig a la Sociedad de Conciertos de Palma. Un bravo entusiasta per als Pepes Segura i Balaguer, que ens deixaran sentir la bella pàgina musical de <i>Tristany i Isolda</i> , la mort de <i>Sigfrido</i> , la simfonia dels <i>Mestres cantors</i> , alguna cosa molt delicada de Bach, que unit a la Cinquena simfonia de l'immortal Beethoven constituirà un programa grandíols.	1 de març de 1912
Sense firma	1912	“Corrida de toros”	<i>La Región</i>	En el descans..., mentrestant, Pepe Balaguer, infatigable esgota el repertori dels pasdobles toreros.	2 de setembre de 1912
Sense firma	1912	“Sociedad de conciertos”	<i>La Región</i>	Ahir la Junta Directiva va encarregar al director artístic don José Balaguer la preparació de la peça de Bach per a corda i piano.	25 de febrer de 1912
Sense firma	1932	“De Inca”	<i>Foch y Fum</i>	Adquisició de l'instrumental per a banda municipal, s'adjudica a don José Balaguer, únic que presenta oferta, per la suma de 15.750 pessetes, sent el tipus de subhasta de 16.000 pessetes.	9 de juliol de 1932

Taula 1. Citacions de la figura de Josep Balaguer a premsa històrica mallorquina

6. BIBLIOGRAFIA

Aubert, P. 1989. . Octavo Mayor Ed: Madrid; 102-137 pp.

Codina i Giol, D. 1991. "Felip Pedrell i la música religiosa: la seva relació amb el monestir de Montserrat", *Recerca musicològica*, 11; 357-361 pp.

Cortés i Mir, F. 1991. "El nacionalisme musical de F. Pedrell: Por nuestra música i les seves polèmiques", *Sessió d'Estudis Mataronis*, 8.

Esteve, J.-J. 2007. "La música a les balears en el segle XIX", *Quaderns d'història contemporània de les balears*. Edicions D.: Palma de Mallorca.

Gallego Cañellas, E. 2017. *Antonio Noguera (1858-1904) y la modernización de la vida musical en Mallorca durante la Restauración*. Universidad de la Rioja.

Mir Marqués, A. i Parets Serra, J. 2012. "Josep Balaguer Vallès (Inca, 1869 – Palma, 1951). Documents inèdits que es troben en el Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca", *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca; 2 pp.

Pastor, A. L. i Rossell, M. C. 1983. "Sociedades privadas mallorquinas del siglo XIX: introducción a su catalogación", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*: Revista d'estudis històrics, 39. Societat Arqueològica Lul·liana; 539-545 pp.

Peñarrubia, I. 1997. *La restauració a Mallorca (1874-1923)*, "Quaderns d'història contemporània de les Balears". Edicions Documenta Balear: Palma de Mallorca.

Peñarrubia, I. 1980. *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*. Curial: Barcelona.

Perea, J. S. 1952. *Uetam. El mejor bajo cantante de su tiempo*. Miramar: Palma.

Saéz Ridruejo, F. 1984. "Datos para el estudio sociológico del cuerpo de ingenieros de caminos a mediados del siglo XIX", *Actas II Congreso de la Sociedad Española*.

Suárez García, J. I. 2008. "Liberalismo y wagnerismo en Madrid en el Sexenio Revolucionario", *Delantera de paraíso: estudios en homenaje a Luis G. Iberní*. ICCMUA. C. Alonso Gonzalez, C. Julia Gutiérrez i J. Suárez Pajares, ed.; 336-353 pp.

Torres Mulas, J. 1992. "La prensa periódica musical española en el siglo XIX: bases para su estudio", *Periodica musica*, 8; 1-13 pp.

Torres Mulas, J. 1993. "El transfondo social de la prensa musical española en

el siglo XIX”, *Revista de Musicología*, 16, 3; 1.679-1.700 pp.

Velasco, M. G. 2001. “La Sociedad de Cuartetos de Madrid (1863-1894)”, *Cuadernos de música iberoamericana*, 8. Instituto Complutense de Ciencias Musicales; 149-194 pp.

La trajectòria professional com a mestres d'Inca d'Elvira Estabén, Josep Reinés i Adela Sastre

---

**Antoni Aulí Ginard¹, Aina Maria Torres Flores², Joan Pons Julià³
i Jaume Soler Capó⁴**

1) Mestre de Primària i d'Educació Física. toniagio@hotmail.com

2) Mestra d'Educació Infantil. amtortes@dgice.caib.es

3) Mestre de Primària i d'Audició i Llenguatge. joanponsjulia@gmail.com

4) Mestre de Primària. solerubio1@gmail.com

Paraules clau: Inca, mestres, educació, Estabén, Reinés, Sastre.

Resum. *Des de l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears continuam amb la tasca de donar a conèixer la trajectòria professional dels mestres i les mestres que han exercit a la ciutat d'Inca.*

Enguany presentam tres figures de mestres que treballaren al Col·legi Llevant: Elvira Estabén Ruíz, José Reinés Reus i Adela Sastre Villalba. Hi treballaren en èpoques distintes; mentre que Elvira Estabén ho va fer entre 1952 i 1969, els altres dos mestres hi arribaren poc després, i hi estan fins a la seva jubilació. Adela Sastre també va ser mestra d'altres tres escoles inquieres. Van fer feina en un context d'una escola pública infravalorada, donada la preponderància dels centres concertats i privats a Inca. Elvira Estabén va ser sancionada durant el procés de depuració del Magisteri, organitzat pel franquisme polític i educatiu. José Reinés fou considerat apte sense cap tipus de problema: era un home proper al règim establert.

Keywords: Inca, Teachers, Education, Estabén, Reinés, Sastre.

Abstract. *From the Archive and Museum of Education of the Balearic Islands we continue with the task of publicizing the professional career of the teachers who have performed in the City of Inca.*

This year we present three figures of teachers who worked at the Llevant School: Elvira Estabén Ruíz, José Reinés Reus and Adela Sastre Villalba. They worked at

different times; Meanwhile, Elvira Estabén did it between 1952 and 1969; The other two teachers arrived shortly after and there until their retirement. Adela Sastre was also a teacher of three other inquest schools. They did work in a context of a public school underestimated, given the preponderance of the concerted and private centers in Inca. Elvira Estabén was sanctioned during the process of Debugging of the Magisterium, organized by the political and educational Francoism. José Reinés was considered fit without any problem: he was a man close to the established regime.

---

1. INTRODUCCIÓ

Amb la present comunicació pretenem apropar tres figures docents, dibuixar les trajectòries de tres persones que al llarg de les seves vides van tenir un lligam fort amb la ciutat d'Inca, per haver format part de la seva comunitat educativa i haver educat nins i nines de distintes generacions.

Una comunitat educativa que estava conformada bàsicament per centres de caràcter confessional catòlic, lligats a ordes religiosos tant d'homes com de dones; amb una educació que cal emmarcar dins el nacionalcatolicisme, amb separació de sexes. Són escoles que, a més d'alumnes d'Inca, en rebien d'altres poblacions dels voltants, i molts d'ells, en règim d'internat.

També trobam a la ciutat les unitàries parroquials i el col·legi nacional mixt Llevant. Són centres que recullen molts infants arribats amb l'onada de la immigració, sorgida amb el boom del turisme i la necessitat de mà d'obra. Són moments d'una gran eclosió econòmica lligada a la indústria sabatera, en el decurs dels anys seixanta i setanta.

Així mateix, es realitzen importants tasques d'alfabetització a l'escola de Llevant per contrarestar les carències educatives d'una important part de la població, que no sabia llegir ni escriure.

La supressió de les escoles parroquials, als anys setanta, va fer que mestres i alumnes passassin al Col·legi Llevant. Arribat l'any 1977, es creà el centre Ponent, la segona escola pública d'Inca, del qual fou el primer director Llorenç Ramis, que provenia de l'Escola Parroquial de nins de Santa Maria la Major.

En aquest context, les dues mestres i el mestre analitzats treballaren al Col·legi Llevant a períodes diferents i quantitats de temps també diferents: Elvira Estabén, en fou directora (1967-69), en deixar el càrrec passà a Palma. Adela Sastre i José Reinés arribaren poc després a Inca. Adela hi fou destinada el 1972 i Josep, el 1970. En anys diferents es jubilaren en aquest mateix centre, Reinés l'1 de gener de 1983 i Sastre el 13 de setembre 1991.

Al llarg del nostre treball presentam també el procés de depuració i sanció d'Elvira Estabén, per qüestions polítiques i d'ideologia, així com el procés

sancionador a José Reinés, en aquest cas per motius exclusivament professionals.

2. ELVIRA ESTABÉN RUIZ¹

Nascuda el 26 de novembre de 1912 a Villacarlos, actualment es Castell (Menorca), era filla del sergent d'infanteria Francisco Estabén Alonso i d'Amalia Ruiz Herrero.

El curs 1929-1930 va iniciar els seus estudis de Magisteri i el 26 de febrer de 1932 obtingué el títol de mestra de Primer Ensenyament. A més a més, tenia l'especialitat de parvulista i la titulació d'infermera social.

Després de sol·licitar per escrit poder ser aspirant a interinitats com a mestra, el seu primer destí fou l'Escola Graduada de nines de Santa Margalida, on va exercir del 29 de setembre de 1932 al 14 de juliol de 1934, amb un sou anual de tres mil pessetes. A partir del 24 d'octubre i fins a l'11 de novembre de 1934 va fer de mestra substituïda a l'Escola Unitària de nines de Lloseta. Posteriorment ocupà plaça a l'Escola Graduada de Santa Catalina de Palma, també com a mestra interina, del 28 de novembre del mateix any al 16 de setembre de 1935. Durant el curs 1935-1936 va fer feina a la Unitària de nines de Jesús (Eivissa) fins que cessà el 16 d'abril de 1936.

Era "cursillista del 35". Els "cursillos" eren un sistema de selecció del personal docent per accedir de forma no interina a les diferents places dels centres educatius. Els candidats i les candidates passaven tres mesos sota el control del Ministeri d'Educació rebent una preparació professional i una orientació pedagògica. Pel mes de març de 1936 li van notificar que havia superat totes les proves i que havia quedat amb el número 2 a la llista de mestres cursetistes. El 17 d'abril de 1936, obtingué plaça com a mestra a l'Escola Unitària de nines núm. 3 de Palma, al carrer de Rosselló i Caçador, on va exercir fins al 31 d'agost de 1937. Del 19 d'octubre de 1937 al 2 de novembre de 1938 fou nomenada per a l'Escola de Pàrvuls Sant Antoni (Eivissa) com a provisional.

El dia 3 de novembre de 1938, tornà a Mallorca com a mestra propietària de l'Escola Unitària de nines núm. 9 de Palma fins al 25 de novembre de 1942. Un dia després de deixar l'escola anterior, i també com a provisional, fou mestra de la Unitària de nines núm. 4 de Palma fins al 31 de desembre de 1943. L'1 de gener de 1944, per trasllat, obtingué plaça a l'Escola Unitària de nines de Biniamar, on treballà fins al 20 d'octubre de 1952, i després de fer oposicions restringides a places de pàrvuls, obtingué destí a l'Escola de pàrvuls de Puigpunyent (del 21-10-1952 al 31-08-1954). El primer de setembre de 1954, per concurs de trasllats, passà a l'Escola Unitària de nines de Mancor.

L'1 de setembre de 1962, arribà a l'Escola Graduada de nines (secció de pàrvuls)

¹ AMEIB – SECCIÓ ADMISISTRATIVA – PERSONAL. Expedient de la mestra Elvira Estabén Ruiz.

d'Inca gràcies a un concurs general de trasllats. La seva tasca a l'escola no va passar desapercibuda. Justament per la seva trajectòria al centre, el 29 de juliol de 1967 fou nomenada directora de la Graduada Mixta. Per la bona feina que va fer amb els nins i les nines de la ciutat d'Inca, dia 6 de setembre de 1969

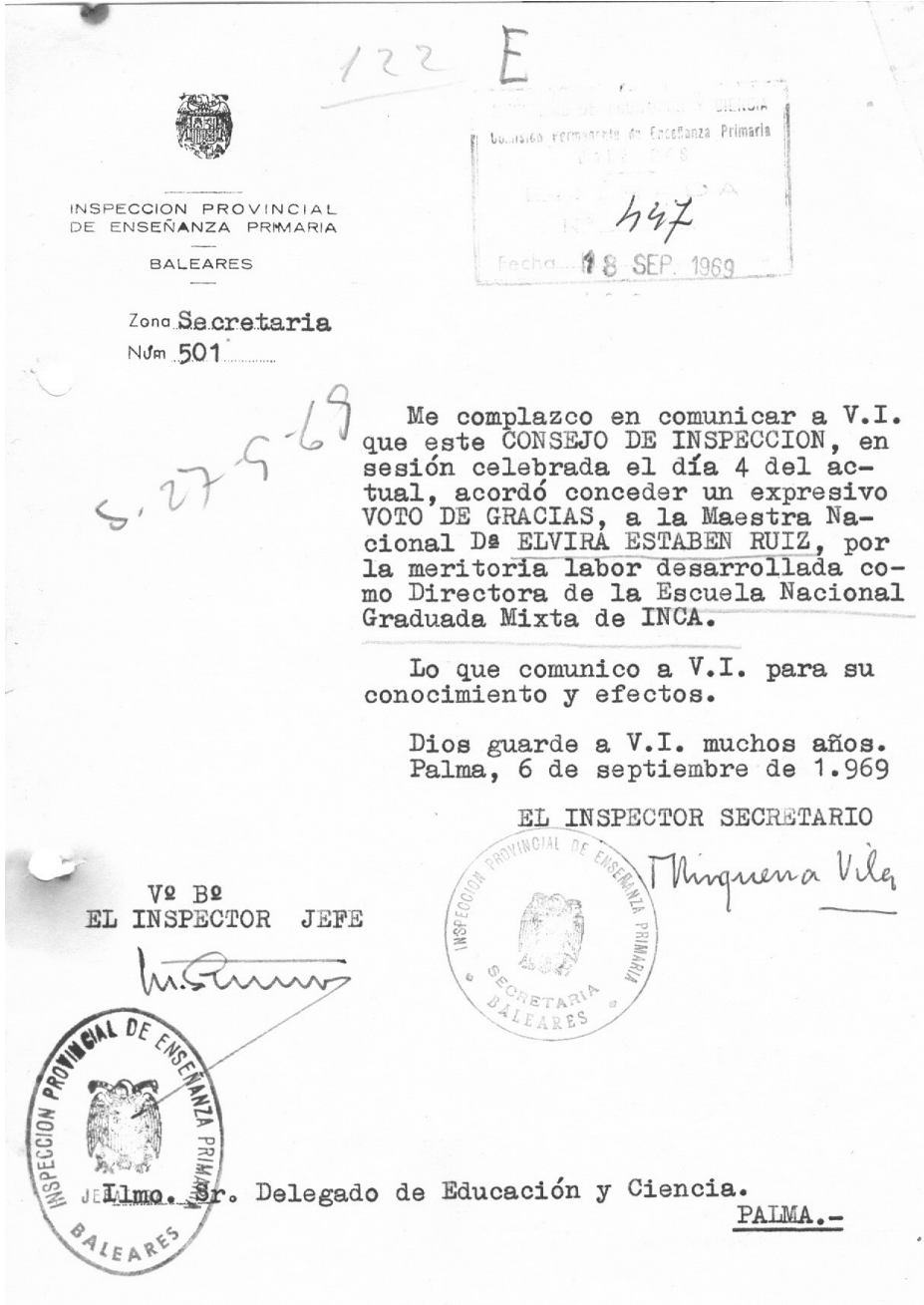

Fig. 1. Vot de gràcies concedit a Elvira Estabén per part del Servei d'Inspecció Educativa Provincial

el Consell d'Inspecció Provincial de Balears li va concedir un vot de gràcies per la seva meritòria tasca com a directora de la Graduada Mixta d'Inca.

El 31 d'agost de 1969, després de set anys, cessà en el càrrec i l'endemà va passar a exercir com a mestra de l'Escola de pàrvuls del Molinar (fins al 31-08-1972). Des del curs 1972-1973 va fer feina com a parvulista al CN Levante (més endavant CP Gabriel Alzamora), on es va jubilar el 26 de novembre de 1982 a l'edat 70 anys.

2.1. Procés de depuració

El procés de depuració d'Elvira Estabén no va ser per motius ideològics com la majoria de processos d'aquests tipus. El primer tribunal de depuració va concloure depurar-la sense sanció, segons consta al *Boletín de la provincia de Baleares*, núm. 10.894.

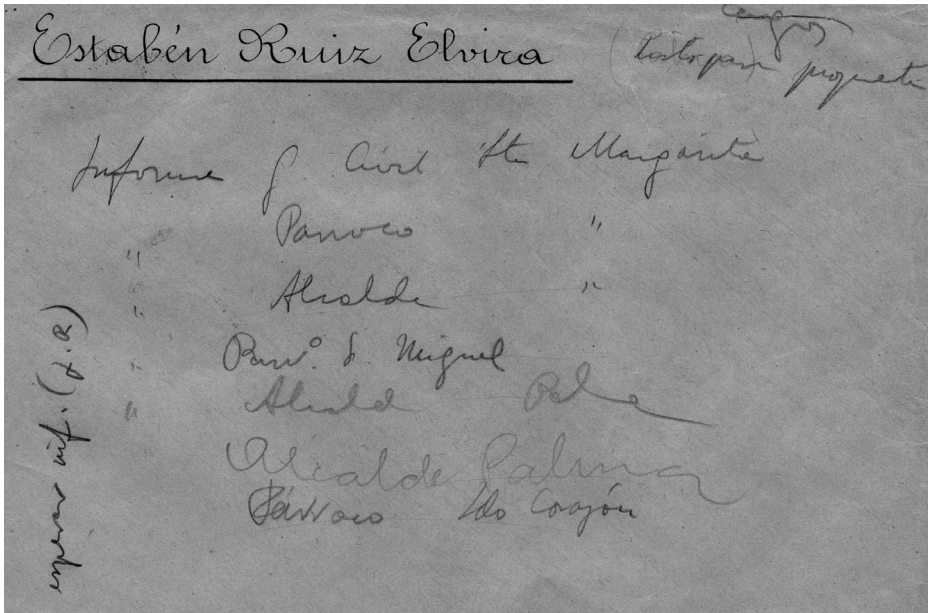

Fig. 2. Sobre amb documents del procés de depuració d'Elvira Estabén

El 22 juny 1937 la Comissió Depuradora va sol·licitar informes sobre la mestra i el 5 d'agost de 1937 es va acordar remetre-li el plec de càrrecs. Amb data 23 de desembre de 1937 la Comissió Depuradora va acordar demanar-li d'ofici per què va voler ser detinguda juntament amb el seu nuvi Joan Llabrés Amengual. No s'han trobat més dades, però previsiblement Llabrés fou detingut per algun motiu i ella va voler solidaritzar-se.

L'11 de gener de 1938 es va aprovar, per unanimitat, proposar la seva inhabilitació per a càrrecs directius. Quasi un mes després, el 8 de febrer,

es va acordar revocar l'anterior acord i proposar, per majoria, la suspensió d'ocupació i de sou per un any, així com la inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança. El vocal Mestras va proposar que només fos inhabilitada.

El 8 de març de 1938 es va examinar novament el seu expedient, i ratificaren l'acord de la sessió anterior, proposant la separació definitiva del servei i baixa a l'escalafó.

Dia 27 de juliol de 1941 fou depurada únicament amb la sanció d'inhabilitació per a càrrecs directius, però el 8 de novembre del mateix any li augmentaren la sanció amb "... inhabilitación para el desempeño de Escuelas durante un año...".

El 18 de novembre de 1941, va cessar com a mestra per l'aplicació de la sanció imposada per la Secció Administrativa de Primer Ensenyament. L'endemà li van enviar un document:

"... Por Orden Ministerial de 20 de Octubre último publicada en el B.O. de esta provincia correspondiente al día 8 de los corrientes, en virtud de depuración, queda sancionada con un año de suspensión de empleo y sueldo Dª Elvira Estabén Ruiz, Maestra provisional de la Unitaria nº 9 de Palma, a quien se refiere este título, en su consecuencia se hace constar por la presente, que cesa en el desempeño de dicho cargo con fecha de ayer para dar comienzo al cumplimiento de la mencionada Orden Ministerial".

Finalment, el 31 de gener de 1942 fou rehabilitada, i es va anul·lar la sanció anterior. Dia 28 de febrer del mateix any va rebre la comunicació oficial a través d'un document de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament:

"Por Orden colectiva de 31 de Enero del actual, el Excmo. Sr. Ministro ha resuelto el expediente de depuación en trámite de revisión, de la maestra Dª ELVIRA ESTABEN RUIZ, de Palma de Mallorca, con la habilitación para ejercer la Enseñanza, anulándose la orden por la que fué sancionada anteriormente...".

El 12 de febrer de 1942, després de revisar el seu expedient de depuració, li van remetre un document:

"Por Orden colectiva de fecha 31 del actual el Excmo. Sr. Ministro ha resuelto los expedientes de depuración en trámite de revisión de varios maestros, entre los que figura el de esa provincia Dª Elvira Estabén Ruiz, de Palma de Mallorca, con la habilitación para ejercer la Enseñanza, anulándose la Orden por que fué sancionada anteriormente...".

Fins dia 6 de juny de 1942, la Secció Administrativa de Primer Ensenyament no li va retornar els sous que havia deixat de percebre durant el període que

va estar suspesa. D'aquesta forma, amb uns càrrecs bastant ambigus, aquesta mestra va viure més de quatre anys amb la incertesa si podria seguir exercint o no la seva la professió.

Aquest fet afectà la seva salut, i al seu expedient consten diverses sol·licituds de llicències per malaltia. Així mateix, com s'ha documentat abans, va haver de canviar de destí en múltiples ocasions.

3. JOSEP REINÉS REUS²

Va néixer a Campanet el 21 de gener de 1914. Fill de Joan Reinés Bennàssar i de Maria Reus Pons, el curs 1928-1929 començà els estudis de Magisteri a l'Escola Normal de Palma i el 17 d'octubre de 1933, als dinou anys i després de superar totes les assignatures, obtingué el títol de mestre de Primer Ensenyament.

L'1 de novembre de 1935 es va incorporar a files al Regiment d'Infanteria núm. 36 de Palma. El mes de març de 1936 va ser destinat com a escriptura a la Comandància General de Balears. Mentrestant dia 14 de juliol de 1938 va ser destinat al terç de Requetés, 5ª Divisió de San Miguel de Navarra. Va prendre part en totes les accions de guerra d'aquesta divisió mostrant una conducta irreprotxable. Va ser llicenciat i enviat a casa des del front de Biscaia, va fer el viatge amb tren i vaixell a compte de l'Estat dia 3 de juliol de 1939.

El seu primer destí com a mestre interí, que figura al seu expedient, va ser l'Escola Unitària de nins de Búger, on va exercir del 17 de desembre de 1936 al 31 de març de 1937 cobrant a l'inici 3.000 ptes. anuals El 19 de juliol de 1937, després d'uns mesos sense fer feina, arribà a l'Escola Nacional de nins de Montuiri, on romangué fins al 21 de gener de 1941.

L'1 d'agost de 1942 prengué possessió de l'escola de Fuentes de Ayodar (Alto Mijares, província de Castelló) després d'aprovar les oposicions el 1941. Aquí romangué fins al 31 de desembre de 1943 com a propietari provisional, amb un sou de 5.000 pessetes anuals. Durant la seva estada a l'escola gaudí d'un permís de tres mesos per "assumptes propis". Així mateix se li va certificar que no patia cap malaltia infectocontagiosa ni defecte físic que li impedís l'exercici de la professió; aquests tipus de certificacions són una constant que es va repetint dins els expedients dels mestres, per tant, és l'Administració de l'època qui ho exigeix, condició sine qua non per treballar en el cos docent. En aquest temps, també, va passar la 4ª Revista Anual a la Caixa de Reclutes núm. 57 de Palma. Dia 20 d'agost de 1943 fou nomenat instructor elemental del Frente de Juventudes amb una qualificació de 7 sobre 10 ... Por Dios, España y su *Revolución Nacional Sindicalista*... era la terminologia emprada en aquells moments.

El 14 d'agost de 1942 participà en un Cours de perfeccionament del magisteri.

² AMEIB – SECCIÓ ADMISISTRATIVA – PERSONAL. Expedient del mestre Josep Reinés Reus.

Dia 25 de febrer de 1943 es casà amb Antònia Amengual Pons de Caimari. No tengueren fills.

L'1 de gener de 1944 va prendre possessió de l'escola d'Ortells (prop de Morella), un poble petit de la província de Castelló, com a mestre funcionari provisional, fins al 30 de setembre de 1946. Durant la seva estada al centre demanà poder treballar a Mallorca, sol·licitud que li fou denegada.

Estant de vacances de Pasqua a Campanet, es posà malalt i no es reincorporà al seu lloc de feina. Aquesta absència va ser comunicada a la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament. Deu dies després de la data en la qual s'hauria d'haver reincorporat, dia 14 d'abril de 1945, el mestre envià una instància demanant llicència per malaltia d'un mes, acompanyada d'un certificat mèdic i assegurant que el seu grup d'alumnes quedava degudament atès pel secretari de l'Ajuntament. Aquesta instància li va ser retornada per improcedent, tot denegant-li la llicència. Dia 27 d'abril, el batle d'Ortells informà la Inspecció que el citat mestre estava absent de la localitat des del 22 de març, quatre dies abans de les vacances de Setmana Santa. L'inspector de zona, Francisco Ávila, s'adreçà a la Direcció General de Primer Ensenyament i a la Secció Administrativa de la província preguntant que el mestre Reinés fos declarat "... incurso en el artículo 171 de la Ley por abandono de destino, y participando a ésta la propuesta que se hacía a efectos de la percepción de haberes del indicado Maestro, según determina el artículo 159 del Estatuto...". Dia 28 d'abril es va reintegrar a la seva destinació i ho comunicà a la Inspecció. Però l'expedient governatiu incoat al mestre va seguir el seu curs. Quan el mestre Reinés va rebre el plec de càrrecs, contestà en defensa seva que, si es va absentar abans de les vacances, era perquè tenia una autorització verbal de la Inspecció Educativa, arran d'una reunió celebrada el curs anterior a Forcall (Castelló), en la qual, segons el mestre, l'inspector digué: "... Que siempre que el maestro trabajara con ahínco y fervor y estuviera bien con las Autoridades locales y pueblo en general podía irse unos días antes de las vacaciones y volver unos días después...".

L'inspector negà aquestes afirmacions "...por ser absolutamente falsas...", tot considerant que el mestre l'havia calumniat en atribuir-li una autorització verbal i il·legal, i per avançar o retardar els dies de vacances. Segons l'informe de l'inspector, el mestre havia estat advertit en reiterades ocasions per abandonament del seu lloc de feina. Per totes aquestes raons l'inspector va proposar: "...reprensión pública, con nota en el expediente personal por tiempo superior a dos años con la obligación por parte del citado Maestro de reintegrar al Tesoro Público las cantidades indebidamente cobradas durante su abandono de destino...".

Dia 4 de maig de 1945 es resolgué declarar-lo incurs en l'article 171 de la Llei de 9 de setembre de 1857 per abandonament de la seva destinació, i es publicà en el *Butlletí oficial de la província de Castelló*, obligant-lo a retornar la quantitat de 552,66 ptes. en cinc mesos.

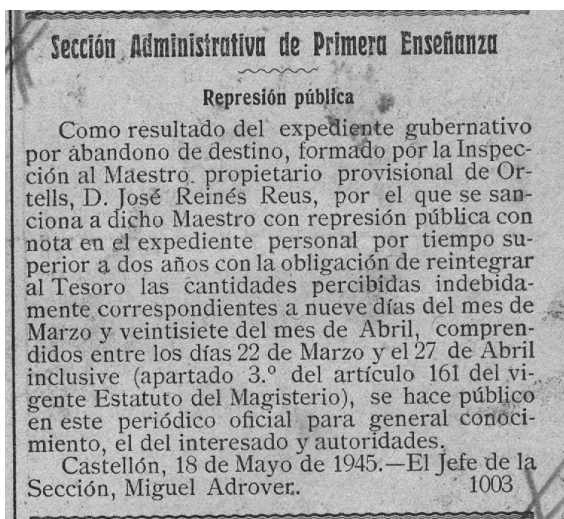

Fig. 3. Notícia apareguda al Boletín oficial de la provincia de Castellón núm. 60, de 22 de maig de 1945

de Maria de la Salut. Després del cessament a aquesta, va passar per l'Escola Graduada de nins de Pollença, des de l'1 de setembre de 1958 fins a l'1 de setembre de 1960. El següent nomenament es va produir en la mateixa data, i va ser per a l'Escola Unitària de nins de Moscarí: el cessament va tenir lloc el 31 d'agost de 1969. En aquesta escola de Moscarí Josep Reinés rebé un augment de sou, un ascens fins a 27.600 pessetes anuals. Amb data 1 de setembre 1969 prengué possessió d'una secció de l'Escola Graduada de Binissalem, on treballà aquest curs fins a la data 31 d'agost de 1970. Dia primer de setembre de 1970 "...el Maestro Nacional don JOSE REINES REUS, pasa a continuar sus servicios en virtud de concurso general de traslados, a la Escuela Grd^a M. de INCA (Baleares)...". Posteriorment el centre educatiu passà a denominar-se CP Llevant. Amb data 01-01-83 ens consta documentació referent a la seva jubilació per edat reglamentària i després de gaudir de quatre mesos de llicència per malaltia. Va ser en aquest centre un total de tretze anys.

4. ADELA SASTRE VILLALBA³

Adela Antònia Sastre Villalba va néixer a Sigüés, província de Saragossa, el 13 de setembre de 1929. Era filla de Joan Sastre Bestard (Selva, 1891) i de Vicenta Villalba Izquierdo (Bàguena, Terol, 1889). Ambdós progenitors eren mestres nacionals, destinats a Aragó: al mateix poble on nasqué Adela, la mare, i a Asso-Veral, el pare, localitat pertanyent també al municipi de Sigüés.

Va ser mestra de Primer Ensenyament el 13 de novembre de 1950. Ens fixam en un document molt curiós que el pare de la mestra –mestre de professió com s'ha apuntat anteriorment– va subscriure essent batle accidental del

3 AMEIB – SECCIÓ ADMISISTRATIVA – PERSONAL. Expedient de la mestra Adela Sastre Villalba.

poble, relatiu a la seva filla:

"DON JUAN SASTRE BESTARD ALCALDE ACCIDENTAL DE LA VILLA DE SELVA, BALEARES

CERTIFICO: Que nada resulta en contra de la buena conducta moral, pública y privada, de la vecina de esta villa, Adela A. Sastre Villalba, hija de Juan y de Vicenta, domiciliada en la calle de la Iglesia nº 5.

Y para que conste y a peticion de la interesada libro la presente en Selva a los días once de mayo de mil novecientos cincuenta".

La seva primera destinació docent, l'ocupà a una secció de l'Escola Graduada de nins número 7 de Son Espanyolet, on només treballà de manera interina des del 16 d'octubre de 1951 fins al 21 de desembre del mateix any. Fou aquest dia quan prengué possessió de l'Escola Graduada d'Inca i hi romangué tot el curs, fins al 2 de juliol de 1952. Aquesta constitueix la primera etapa (de les quatre) d'Adela Sastre treballant al terme municipal d'Inca. Pel mes d'octubre d'aquest mateix any li comunicaren destinació a l'escola de sa Bogura, a la qual renuncià amb data de 9 de novembre de 1952, argumentant que el seu estat de salut era delicat i que el metge li recomanava repòs. Als seus fulls de serveis no consta que treballàs de mestra entre juliol de 1952 (cessament a l'Escola Graduada d'Inca) i el següent nomenament, el 26 de novembre de 1954 (Escola Maternal de nines de Selva).

A Selva, poble on vivia la família, passà quasi tres cursos complets, emperò el 27 de maig de 1957 passà a una secció de pàrvuls de l'Escola Graduada fins al seu cessament, el 10 de juliol de 1957.

L'1 de setembre de 1957 la nomenaren mestra interina de l'Escola Mixta de Can Boqueta, escola de la ruralia inquera, creada els anys trenta i en funcionament fins a la dècada dels setanta, on va ser fins al 31 d'agost de 1958 (segon període de la mestra Sastre a la ciutat d'Inca).

A l'octubre de 1958, el dia 10 concretament, prengué possessió de l'Escola Unitària de nines de Caimari, en principi substituint una mestra per un període d'un mes, i finalment n'hi va estar tres. Llavors marxà cap a l'Escola de nines de Selva, on fins i tot va substituir la mare per malaltia, Vicenta Villalba, durant un mes, del 24 de febrer al 25 de març de 1959.

Tornà a l'Escola Maternal de Selva el 5 de setembre de 1959, i també repetí a l'Escola de pàrvuls de Selva, el 29 d'abril de 1960. El cessament en aquesta darrera es produí el 23 de juny de 1960.

Novament passà a l'Escola Unitària de nines de Caimari, el nomenament fou el 17 d'octubre de 1960, i hi romangué titular la totalitat del curs, fins al 31 d'agost de 1961.

Durant el curs 60-61 aprovà les oposicions, i per això mateix obtingué la primera destinació definitiva (de manera provisional encara) de "Maestra Titular Escuela Volante al servicio de la Inspección en la provincia de Baleares", amb un ascens a 21840 pessetes, de l'11 de setembre de 1961 al 31 d'agost de 1963. Aquesta figura de *maestra titular de escuela volante* és una

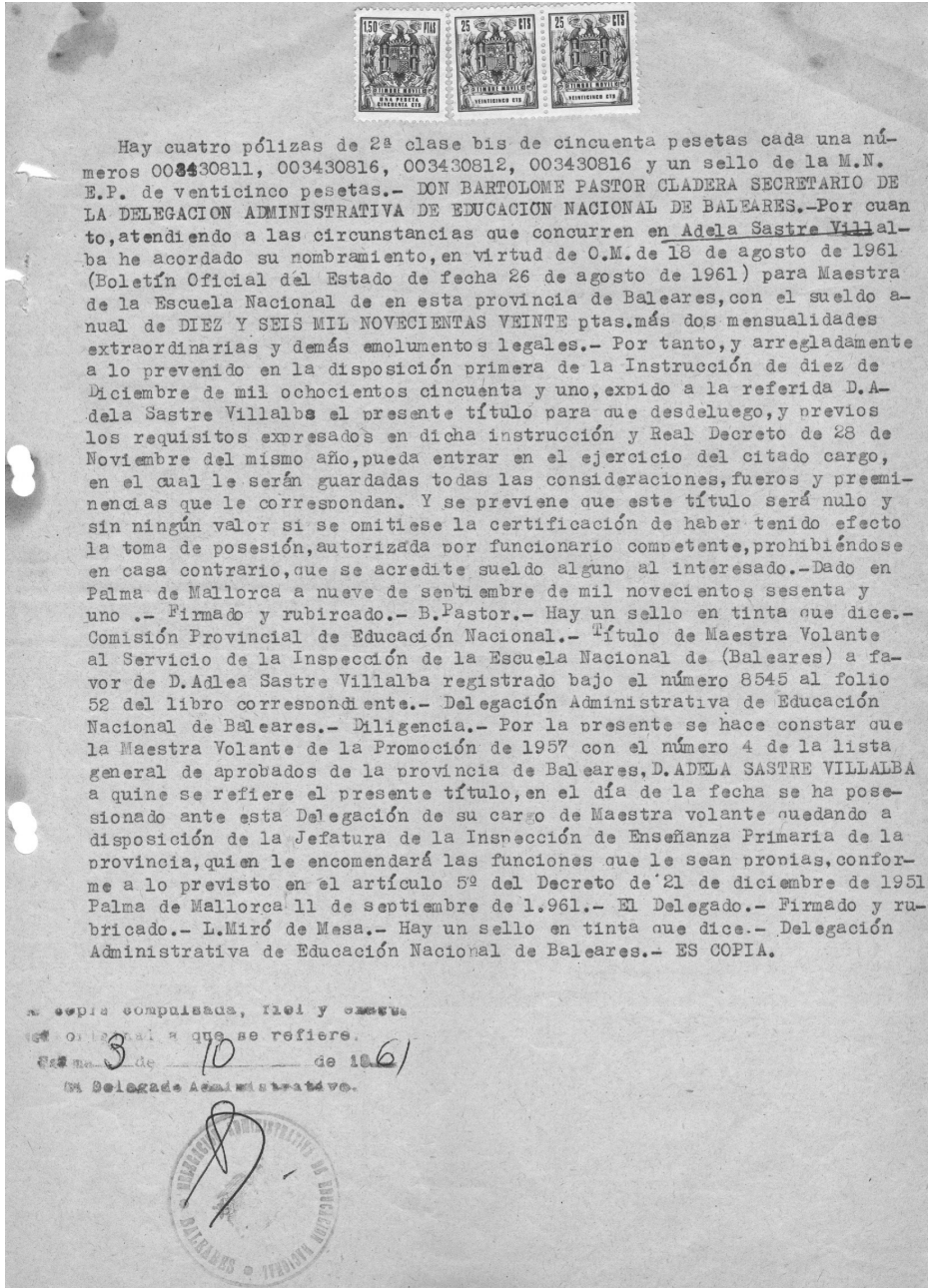

Fig. 4. Títol de Maestra Volante de la mestra Adela Sastre

denominació de l'època, que en l'argot educatiu significa no tenir un centre concret assignat, sinó que el mestre o la mestra es desplaçava a cada escola allà on l'enviàs el Servei d'Inspecció Educativa, a fer classe. Una mena d'itinerància sense pertànyer a cap centre escolar.

Havent passat prèviament per l'Escola de pàrvuls de Selva, una vegada més, de l'1 de setembre de 1963 al 31 d'agost de 1964 (demanant un mes de baixa per malaltia, que li concediren) el següent destí d'Adela va ser un Grup Escolar Mixt a Inca (encara es trobava en situació propietària provisional, és a dir, sense destinació definitiva). En aquesta plaça, hi va estar des de l'1 de setembre de 1965 fins al 31 d'agost de 1967 (tercera etapa a Inca).

Per CGT obtingué la primera destinació definitiva a Tarragona, a l'escola l'Horta de Sant Joan, concretament a l'Escola Graduada de nines, amb un sou de 23.880 pessetes. Aquesta nova destinació marcà un punt d'inflexió molt clar en la trajectòria professional de la mestra, ja que durant el primer curs (ella n'està dos, des del primer de setembre de 1965 fins al 31 d'agost de 1967) i estant de vacances a Mallorca, a Selva, va recaure molt greument d'una malaltia per la qual es va sotmetre a una gravíssima operació d'urgència, que es duigué a terme el 3 de gener de 1966. A conseqüència de la intervenció va estar de baixa quatre mesos i també rebé radioteràpia, per la qual cosa es restablí molt lentament de la malaltia, i els períodes de baixa havien de prorrogar-se cada trenta dies.

El primer de setembre de 1967 tornà a treballar a Mallorca, a una secció de l'Escola Graduada de Muro: el cessament en aquesta escola es produí el 31 d'agost de 1972. El sendemà, 1 de setembre de 1972, fou nomenada per ocupar una plaça de mestra en propietat, com totes les darreres destinacions anteriors, a l'abans Colegio Nacional Mixto Llevant, actual CEIP Llevant d'Inca. Amb aquesta destinació s'acompleix la quarta i darrera etapa d'Adela Sastre Villalba a la ciutat d'Inca. Es va jubilar en aquest centre, voluntàriament, el 31 d'agost de 1991, després de més de trenta-cinc anys de servei.

5. CONCLUSIONS

La trajectòria professional dels mestres sempre va més enllà de l'expedient personal, molt més enfora que un aplec de documents generats paral·lelament a la tasca docent: contenen molta d'informació, però és un tipus d'informació irrellevant, "buida", si la comparem amb "l'altra informació", la manera de ser i d'actuar dels mestres dins el si de la comunitat educativa. Aquestes actuacions sovint són més riques, més complexes i tenen més imbricacions en el dia a dia d'un col·lectiu de persones que conviu íntimament, molt més si parlem de l'alumnat en general. Parlem d'un patrimoni educatiu immaterial, però de gran vàlua en el creixement de les consciències dels nins i de les nines; aquest bagatge, imponderable per altra part, té a veure amb la transmissió de valors, de sentiments, d'il·lusions... La petjada que deixen els i les mestres avui als homes i les dones que conformaran la societat del futur, la llavor que

deixaren els tres mestres retratats, l'apreciam encara avui. Amb aquests tres personatges hem intentat endinsar-nos en una època educativa amb dues vessants clarament diferenciades; un tipus d'escola molt valorada a l'època de què parlem seria el col·lectiu de centres religiosos i l'altre, la pública, que començava a despuntar, i va tenir el seu apogeu amb la Llei general d'educació, més coneguda per Llei Villar-Palasi.

Moda y Línea, una revista mallorquina del sector del calçat (1944-1963)

Miquel Pieras Villalonga

Historiador. Adreça electrònica: mpierasv@gmail.com

Paraules clau: indústria del calçat, moda, empresa, disseny, patronista.

Resum. *La investigació històrica del sector del calçat a les Illes Balears sovint s'ha centrat en l'anàlisi d'aspectes referits als sistemes de producció, a la comercialització i distribució dels productes, a les condicions de feina dels treballadors, al treball femení o a casos concrets d'empreses o empresaris singulars. Encara és un camp poc tractat el de l'evolució històrica de la moda en l'àmbit del calçat, tot i que és un aspecte fonamental del sector. De fet, fabricar un calçat adequat a les modes i dissenys canviants durant el segle XX va ser un factor clau per al seu èxit.*

L'estudi de la revista Moda y Línea es presenta com una primera anàlisi d'aquesta per a l'estudi de la moda en el sector del calçat durant el segle XX. Aquesta publicació va ser capdavantera a Mallorca i també a l'àmbit estatal durant la dècada dels anys 40, 50 i 60 del segle XX en l'àmbit del calçat.

Keywords: footwear industry, fashion, company, design, pattern maker.

Abstract. *The historical research of the footwear sector in the Balearic Islands has often focused on the analysis of aspects related to production systems, marketing and distribution of products, working conditions of workers, women's work or cases concrete companies or entrepreneurs. The historical evolution of fashion in the footwear sector is a little studied aspect. But design is a fundamental part of the industry. In fact, making footwear suited to fashions and changing designs was a key factor for the success of the sector during the twentieth century in Mallorca.*

The study of "Fashion and Line" is presented as a first analysis of this magazine for the study of fashion in the footwear sector during the twentieth century. This publication was a pioneer in Mallorca and also in Spain during the decade of the 40s, 50s and 60s of the 20th century in the footwear sector.

1. INTRODUCCIÓ

La investigació que presentam arrenca de la necessitat de seguir explicant el perquè de la fortalesa del sector del calçat durant gairebé tot el segle XX a Mallorca i en concret a Inca. Un dels aspectes cabdals per a la indústria del calçat local és aquell que fa referència als mecanismes i als mitjans de producció, uns mecanismes (l'estructura productiva, les fàbriques, la mà d'obra o la comercialització) que han estat molt estudiats pels historiadors de l'economia o de la societat des de fa tres dècades. Però la fortalesa i la resistència del sector del calçat a Mallorca segurament no recau només a disposar d'uns bons mitjans de producció, sinó que hi ha altres factors que s'han d'explorar i investigar per així copsar fins a quin punt són cabdals per a la indústria del calçat. Un d'aquests altres factors podria ser el disseny del calçat. El disseny del calçat a Mallorca és, encara, un camp poc explorat. Es tracta d'un dels buits més profunds que hi ha en la investigació de la indústria mallorquina de la sabata. De moment la historiografia coneix molt bé fàbriques, centres de producció o associacions obreres, però no té ben present la tasca dels dissenyadors i patronistes, que són els artífexs de la primera passa en la fabricació de les sabates.¹

L'objectiu d'aquesta comunicació no és altre que donar a conèixer la revista *Moda y Línea* durant el període que va entre 1944 i 1963. D'aquesta manera es posarà a l'abast d'altres investigadors una publicació que, a l'època de l'economia de postguerra, va dur a terme una tasca de divulgació del disseny i de renovació dels professionals del patronatge dins la indústria del calçat. Els editors de la revista realitzaven aquesta tasca no des d'una visió local i mallorquina, sinó des de l'àmbit estatal i internacional.

2. EL DISSENY EN EL SECTOR DEL CALÇAT

El disseny del calçat és la primera de les tasques del procés de fabricació d'una sabata. Per dur a terme el disseny d'una sabata, des de sempre, ha estat necessari disposar de coneixements artístics i a la vegada tècnics. En èpoques de pocs canvis en les modes, els dissenys eren molt repetitius. Però amb la implantació de sistemes de producció mecànics de calçat a la segona meitat del segle XIX era cada vegada més barat produir sabates i, per tant, els consumidors en podien comprar més parells. Així doncs, era necessari fer uns mostraris amb dissenys més variats. Al segle XIX i sobretot al segle XX el disseny del calçat, igual que el de la roba, estava molt influenciat per unes modes que cada vegada es renovaven d'una forma més ràpida, fins a arribar a l'època actual, durant la qual la moda varia d'any en any i d'estació a estació. Per al calçat els dissenyadors han de tenir en compte el sexe, l'edat o la capacitat econòmica del comprador. A tot això, hi hem d'afegir que el calçat

¹ Es poden citar escassos estudis sobre el disseny, la moda o el patronatge en el sector del calçat. Sastre (1998) dedicà un estudi sobre els 25 anys de la Selec Balear des del punt de vista del disseny i la moda. Más recentment, Manera (2016) analitza el funcionament de l'empresa Camper i destaca la gran importància del disseny en aquesta empresa innovadora en el sector del calçat a Inca.

i els seus dissenys tenen, a part d'una funció pràctica, una funció estètica que s'adapta a les condicions socials i artístiques de cada moment. Per exemple, a la dècada dels anys 30 del segle XX alguns empresaris inquers introduïren l'anglès en el disseny de la seva publicitat o en el nom de la seva marca. Entenien que, si utilitzaven l'anglès als seus productes, tendrien una millor acceptació entre els consumidors. La fàbrica de Llorenç Fluxà en aquells anys ja disposava d'un segell de marca en anglès que deia The shoe Lottusse. Trade mark i la fàbrica de Mateu Pujadas disposava de la marca The Sanson Shoe.

Així doncs, s'ha de considerar que el disseny del calçat esdevé peça clau dins el procés productiu de la sabata i que ha de començar a ser un element a tenir en compte en relació amb l'estudi de la indústria. De fet, el procés de fabricació d'una sabata comença, com hem dit, amb el disseny que elabora un dissenyador. Aquest és el treballador que crea el model original a partir del qual es crearà una sabata concreta. Els dissenys durant gran part del segle XX, abans de l'aparició de tècniques informàtiques, es feien sobre paper i d'allà es passaven a uns patrons bàsics. Aquests patrons corresponien a cada una de les parts de la sabata. Llavors els patrons bàsics eren escalats per formar una sèrie amb totes les talles de la sabata.

3. REVISTES DE MODA I CALÇAT

Moda y Línea és una de les revistes cabdals que, des de 1944 fins a la dècada dels anys 60 del segle XX, marcà tendència en el disseny de calçat a Mallorca i arreu de l'Estat. Abans de l'aparició de *Moda y Línea* altres revistes ja s'havien especialitzat en el camp de la moda en relació amb el calçat. En concret es coneixen els casos de publicacions com:

- *Zapatería Ilustrada: gaceta de modas europea*, que des de 1880 es publicava a Barcelona. Aquesta revista havia estat fundada per Pere Bosch, el director d'una acadèmia de disseny de calçat, i posteriorment va ser editada per l'associació d'industrials del calçat de Barcelona. Es va publicar fins a la dècada dels anys 20 del segle passat.
- *Gaceta de cueros y calzado hispano-americana*, que publicava a Madrid des de 1909 fins a 1936 l'associació nacional d'assaonadors.
- *Zapatería y la moda*, editada a Barcelona entre 1928 i 1936.
- *Revista española de calzado*, editada a Barcelona a partir de 1928 per la Unión Nacional de Fabricantes de Calzado.

En el cas de Mallorca, a finals del segle XIX, el món de la moda en general comptava amb publicacions com *Modas del Heraldo*, un suplement de moda del diari *El Heraldo de Baleares*. També en aquesta època el diari *La Última Hora* va publicar el seu suplement sobre aquesta temàtica: *La Última Moda*, i *La Almudaina*, un suplement titulat *La Estación: revista de modas*. També fou un antecedent de *Moda y Línea* la revista *Moda y arte: revista española de calzado*, que es va publicar a Ciutadella l'any 1934. Se'n conserva només el

primer número a la Biblioteca March de Palma. El director de la publicació fou Pedro Pons Maymó. Pel seu subtítol i pel contingut sembla que volia tenir un abast estatal. A l'editorial del primer número es diu que està dirigida a fabricants de calçat per impulsar en ells la creativitat artística i orientar la moda. A les pàgines de l'exemplar que es conserva, hi apareixen dissenys de models per a home, dona i infant. El director tècnic era Modesto Seguí Serra, disposava de dos col·laboradors (Juan Manuel Benedí i J. Roberto Torrent) i els dissenys estaven signats per Toni Monjo, Modesto Seguí i François Pallicer. Tots els models estaven descrits en castellà, anglès i francès.

Durant la dècada dels 30 del segle XX, la revista *Brisas* va fer algunes aportacions en el camp de la moda i la indústria del calçat. A la majoria dels números que apareixen entre 1934 i 1936 s'hi publiquen reportatges sobre les tendències de moda tant per a home com per a dona, i en alguns d'ells se cita el tipus de calçat que millor combina amb la roba. També hi apareixen anuncis de fàbriques de calçat de Mallorca i d'Inca en particular.

4. LA REVISTA MODA Y LÍNEA²

4.1. Els propietaris i editors de la revista

La iniciativa de publicar aquesta revista partí de Miquel Trobat Rafal en col·laboració amb el seu germà Bartomeu l'any 1944. Tant de Miquel com de Bartomeu disposam de molt poques dades. Allò que sabem és que eren fills del sabater Francesc Trobat Capellà. Vivien a Palma. A part de dirigir la revista es dedicaven a impartir classes de disseny i patronatge del calçat a Palma, a l'Acadèmia Tècnica Trobat. Foren coautors d'un curs per al modelatge i patronatge per al calçat per correspondència (figura 1). Els cursos s'exposava en tres volums que foren publicats per la impremta Nueva Balear³ l'any 1948⁴ a Palma. El primer volum està dedicat a exercicis preparatoris i al patronatge clàssic. El segon volum tracta el patronatge del calçat de dona i infant, així com la transformació de models i la creació de nous models de fantasia. Finalment, el tercer volum estudia les formes i l'escalat de patrons de forma manual i mecànica, així com el tallat de pells i l'anatomia del peu humà. Els tres volums estan àmpliament il·lustrats amb fotografies i dissenys. Com es diu a la conclusió final del tercer volum, els ensenyaments dels germans Trobat

“se han extendido, no solo por todo el ámbito de la península ibérica, sino también por todos los países del mundo hispánico, desterrando

2 Per elaborar aquesta descripció s'han utilitzat els exemplars de la revista que es conserven a la Biblioteca Pública de Can Sales a Palma. També s'ha entrevistat Roberto Aguiló (7 de desembre de 2018). Aguiló era el propietari de la impremta Nueva Balear de Palma, a la qual s'imprimia la revista.

3 Aquesta impremta va ser fundada l'any 1913 a Palma. En un principi es dedicava a la fabricació de cartes per als jocs d'atzar. Posteriorment es va especialitzar en la impressió de tasques de gran perfecció tècnica com la revista *Moda y Línea*.

4 Segons Roberto Aguiló aquest curs a distància de patronatge va ser adquirit per l'Escola de Calçat de Barcelona l'any 1992.

muchos arcaicos procedimientos profesionales todavía en uso en los tiempos modernos y que nuestros jóvenes técnicos con su ciencia se encargan de reemplazar”.

L'objectiu dels germans Trobat amb aquesta obra era el de modernitzar el disseny del calçat. A la introducció del volum 1 es remarca que:

“nuestra época actual alcanza metas verdaderamente insospechadas por anteriores generaciones. Todos recordamos aún los tiempos que con poco más de una docena de tipos básicos se cubrían las necesidades de un público consumidor; de ahí que no existieran preocupaciones artísticas ni problemas derivados de las mismas ya que con unas simples lecciones de patronaje y con procedimientos tan primitivos para el escalador de las series como el del compás de proporciones o el tornillo giratorio se salía fácilmente del paso”.

La visió dels germans Trobat sobre el disseny del calçat és força crítica amb la realitat de Mallorca, i afirmen que:

“es cierto también (debido sin duda a la ausencia de centros de enseñanza del patronaje) que existe una gran abundancia de profanos, cuyas realizaciones acusan sus inexpertos trazados y ajustes que desvirtúan la mayoría de las veces, con sus desconocimientos, el modelo que el creador se esforzó en presentar en forma agradable y original”.

Per això apunten, en aquesta introducció al volum 1, que:

“próximamente y más aún en las generaciones futuras, debido a la gran evolución y poca estabilidad de la moda, como también a la gran competencia de oferta que se extiende sobre el mercado, se demandará de nuestros artesanos un supremo perfeccionamiento que no admitirá incapacitados, medianías, ni tan siquiera idóneos con espíritu rutinario”.

Aquest curs per correspondència va tornar a ser publicat en un sol volum de 643 pàgines l'any 1980 amb el títol de *Método de modelaje y patronaje para calzado*.

4.2. Descripció de la revista

La revista tenia la seva seu en el carrer de Guillem Galmés de Palma, on feien feina els dos germans i alguns operaris dedicats també a la producció de records per a turistes, marroquineria i objectes de regal. Els germans Trobat ampliaren la producció d'aquests objectes i traslladaren el seu taller al polígon de Son Castelló. Allà produïen ventalls, sotagots... que distribuïen a zones turístiques de la Costa Brava. També s'especialitzaren en la reutilització de les restes de pell dels tallers de calçat. Segons explica Roberto Aguiló, els germans Trobat, en col·laboració amb la fàbrica LEFA de Barcelona,

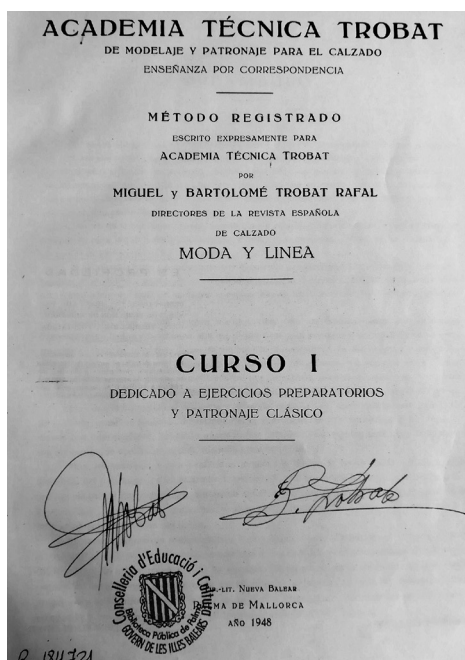

Fig. 1. Portada del mètode de patronatge de Miquel i Bartomeu Trobat

fabricaven làmines que imitaven la pell i que llavors utilitzaven per elaborar *souvenirs*, capses per a polseres, etc.

El número 1 de la revista *Moda y Línea* aparegué publicat el mes de juliol de 1944. Portava per subtítol “Revista española del calzado”. El darrer número no sabem quan es publica. La col·lecció que es conserva a la Biblioteca Pública de Can Sales arriba fins al número 100, a l’any 1963.⁵ Però en aquest darrer número conservat no es parla en cap cas del final de la revista. Segurament se’n publicaren més, de números. Allò que sí es pot confirmar és que la revista degué ser la publicació del sector del calçat més destacable a les dècades dels anys 40, 50 i 60 del segle XX. El director és Miquel Trobat en tots

els números consultats.⁶ Segons informació que aporta l’impressor de la revista, Roberto Aguiló, *Moda y Línea* es va deixar de publicar cap l’any 1967 coincidint amb la mort de Bartomeu Trobat. El mateix Aguiló explica que se n’imprimien entre 2.000 i 3.000 exemplars. El tiratge variava, en part, segons el nombre d’alumnes inscrits a l’acadèmia de disseny, ja que a més d’alumnes eren subscriptors de la revista.⁷

La finalitat per a la qual surt a llum la revista és exposada a l’editorial del primer número. En primer lloc, es diu que la revista treballarà per “enaltecer el calzado por la excelencia de su arte” i que aportarà investigacions “de los detalles que abran nuevos caminos a la producción nacional”. Finalment es considera que la revista serà “instrumento de trabajo para modelistas e industriales del ramo como portador de ideas nuevas y orienten sus creaciones” i servirà per exposar a les sabateries i centres de moda. Passats quasi vint anys, la direcció de la revista prengué la decisió de renovar-la. En el número 100 de 1963 l’editorial presentava un seguit de novetats que havien de servir per fer una publicació més professional. Es recordava que durant les dues darreres dècades la revista havia esdevingut instrument d’orientació

5 Segons Roberto Aguiló la revista es va publicar fins a l’any 1964.

6 A part de la tasca de director, Miquel, juntament amb el seu germà Bartomeu, eren els propietaris de la revista i els fundadors. De totes formes el menorquí Joan Pons Jover explica que ell també fou un dels fundadors i col·laboradors de *Moda y Línea* (vegeu Menorca a <https://www.menorca.info/menorca/local/2010/11/15/529306/alaior-recuperara-pujananza-prestigio-porque-pueblo-vivo-siempre-apuesta-por-futuro.html>. Visitat el 7-agost-2018).

7 Segons Roberto Aguiló la revista va arribar a tenir més de 2.500 subscriptors.

Fig. 2. Portada de 1947

Fig. 3. Portada de 1950

en la moda i el disseny del calçat arreu de l'Estat, i portaveu dels productes espanyols en els mercats estrangers. L'editorialista deia que en aquells anys s'havien publicat almanco set revistes semblants a *Moda y Línea*, però que havien tengut una duració efímera. Per seguir essent la revista de referència a l'Estat es proposaven diversos canvis com per exemple reduir la seva mida per fer-la més pràctica, fer una revista més professional que “quede liberada en su presentación y contenido de las ampulósidades de la publicaciones destinadas al gran público y que constituya por tanto una guía eficaz a nuestros modelistas, de fácil manejo y consulta”. El format era de butxaca de 18 x 23 centímetres, i en comptes de tenir unes 32 pàgines passava a tenir-ne més de 100. S'anunciava que les pàgines interiors també serien en color i quant a la periodicitat, en comptes de ser de quatre números a l'any, passaria a tenir-ne només dos: primavera-estiu i tardor-hivern.⁸

L'objectiu de servir d'instrument a modelistes es posà ràpidament en pràctica, i en el número 5 de març de 1945 s'anunciava que la revista organitzaria un concurs de models de calçat. Hi havia tres premis en metàl·lic i la publicació dels dissenys guanyadors a la revista. El jurat estava format pels propis lectors d'aquesta i havien d'enviar les votacions a partir d'uns cupons que s'hi incloïen cada mes juntament amb els exemplars. Els guanyadors del concurs apareixien en el número de juliol de 1946 i eren, en primer lloc, Rafael Pérez Pérez d'Elda i, en segon lloc, Enrique Ruiz Urosas de Madrid i Rafael Pons Capellà de Ciutadella. Posteriorment, l'any 1949 la revista fou l'encarregada de donar àmplia publicitat al concurs que organitzava el Sindicat de la Pell a Balears. En el número 28 s'hi explicava que entre els dies 15 i 31 de gener

8 Aquests canvis no s'ha pogut comprovar que fossin portats a la pràctica, ja que la Biblioteca Pública de Palma no conserva cap exemplar posterior al número 100 de 1963.

Fig. 4. Portada de 1959

Fig. 5. Portada de 1962

de 1949 a Palma se celebrarien un concurs i una exposició del calçat fet a les Illes Balears, i que estaven organitzats per l'Obra Sindical d'Artesania. En el número següent es publicà un ampli reportatge sobre el desenvolupament del concurs i s'hi relacionaven tots els guanyadors, entre els quals hi havia els dissenys provinents d'Inca: Bonafè i Guasp, Magí Prats Seguí, Pedro Estrany, Miquel Truyol, Bonaventura Beltran, Joan Morro i Francesc Perelló. Un certamen semblant es va anunciar a mitjan 1949, en el número 31. El certamen se celebrà a Palma entre el 14 i el 24 d'agost, i prèviament s'havien fet mostres i exposicions a Ciutadella, Maó, Alaior i Inca. De nou l'organitzador era la Delegació Provincial de Sindicats. Per al cas d'Inca la revista hi dedicà una àmplia mostra de fotografies i explicacions dels models que s'hi exposaren.

Tot i que va anar variant lleugerament, durant la major part dels anys que es va publicar *Moda y Línea* apareix a 32 pàgines. La portada i la contraportada sempre són a color (figures 2, 3, 4 i 5). En canvi l'interior gairebé sempre s'imprimeix en blanc i negre, i en poques ocasions, a dues tintes.

Els temes dels articles i les seccions de *Moda y Línea* més destacades són:

- Orientacions sobre moda en el calçat.
- Imatges de models de calçat amb explicacions de les seves característiques i que seran tendència els propers mesos. Els tipus de calçat més destacats són l'infantil, l'esportiu, d'home, de dona, per a joves, per a la platja i espadenyes.
- Colors més destacats per a la propera temporada.
- Dissenys de calçat de col·laboradors i d'alumnes de l'acadèmia Trobat. Cada disseny va acompanyat del nom del dissenyador i de la seva localitat. N'arriben de tot l'Estat, de dissenys. D'Inca hi ha dissenys de Jaume Coll,

Fig. 6. Interior de la revista amb dissenys de la dècada dels 40 del segle XX

Joan Beltran, Joan Fluxà, A. Bisquerra i Amador García.

- Principals línies de moda de l'estranger, sobretot dels EUA i d'actors i actrius coneguts d'aquell país. A tots els números s'hi dediquen nombroses pàgines a reproduir imatges del calçat que està de moda sobretot a Hollywood (figura 6). Hi ha imatges dels actors més prestigiosos del moment. És curiós el reportatge que es publica en el número 34 de gener de 1950, en el qual es dona a conèixer el rodatge a Mallorca de la pel·lícula *Jack el Negro*. S'entrevista una de les actrius del rodatge, Patricia Roc, i es mostra el tipus de calçat que utilitza i com se li fan presents de sabates mallorquines de la marca Calzados As del taller d'Antoni Ginard (figura 7).

- Tècniques de fabricació de calçat.
- Disseny de mostradors i comerços.

- Ofertes i demandes de treballadors i maquinària.
- Evolució de la indústria del calçat.
- Notícies sobre desfilades de moda a diferents llocs d'Europa.
- Notícies sobre el propi sector del calçat i la pell a Mallorca, Menorca i a Espanya.

Els col·laboradors i redactors de la revista entre 1944 i 1946 foren, segons apareixen signats els articles: J. Darder, *Malber* (pseudònim d'una dona), *Barcino* (pseudònim), I. H., Manuel Vives⁹ (dibuixant i dissenyador de la portada), Emilio (publicà articles sobre història del calçat, tècniques de fabricació...) i J. M. B.

A partir de 1946 el llistat de col·laboradors s'inclouïa dins la manxeta de la publicació. Per tant, allò que en un principi pogueren esser col·laboracions més o manco esporàdiques ara esdevenien estructurades i més professionals. Es mostra clarament que l'edició de la revista és a càrrec d'Estudios Trobat, és a dir, l'acadèmia de disseny i patronatge que dirigia Miquel Trobat a Palma. La nova estructura de la revista és la següent:

- Director: Miquel Trobat Rafal.
- Sotsdirector: Bartomeu Trobat Rafal.
- Administrador: Josep Carbonero.
- Redactor en cap: Barcino.

⁹ Segons explica Roberto Aguiló, Manuel Vives fou un destacat dissenyador a mitjan segle XX. Tenia el seu taller en el carrer del Pare Bartomeu Pou de Palma. Fou el dissenyador de l'etiqueta de la botella de licor de Randa.

Fig. 7. Patricia Roc en el rodatge de la pel·lícula Jack el Negro llegint la revista Moda y Línea

- Redactor artístic: Malber i Xorita. En el número 27 de 1948 apareixen com a redactors de moda: Malber, Puck i Xorita.
- Dibuixant: M. Vives.
- Col·laboradors fixos: Manuel Vives, Bartomeu Trobat, Juan Díaz de la Campa, Antoni Moll, Francisco Muñoz "Simón", Miquel Trobat, Bernat Capó. A partir de 1949 s'hi afegeix José Correas i a partir de 1950, F. H. Knoll, Henri B. Carré i Juan Cristóbal Fullana. A partir de 1949, del número 29, són col·laboradors en disseny Antoni Miralles i Amador García.
- L'administració es troba al carrer de l'Escultor Galmés, 21, de Palma. No s'anomena cap persona que ostenti el càrrec d'administrador.

La manxeta tornà a ser remodelada en el número 81, corresponent al març de 1958. Hi hagué alguns canvis, però no foren canvis radicals:

- Director: Miquel Trobat Rafal.
- Sotsdirector: Bartomeu Trobat Rafal.
- Realitzador: Antoni Sansó.
- Administrador: José Carbonero.
- Redactor en cap: Barcino.
- Redactors de moda: M. J. A., Malber, Puch i Xorita.
- Col·laboradors: Manuel Vives, Bartomeu Trobat, Juan Díaz de la Campa, Antoni Moll, José Correas, F. H. Knoll, Tussell Ribas, Miquel Trobat i Eliseo Alert Dovall.

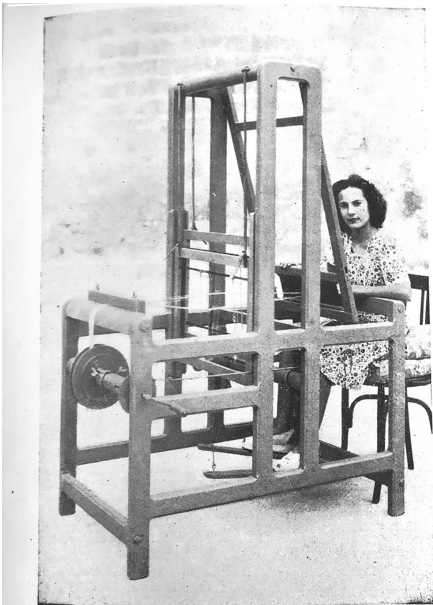

Fig. 8. Publicitat de maquinària Goodyear

Fig. 9. Publicitat de calçat amb sola de fibra vegetal

Ja en els primers números, es diu que la revista és distribuïda arreu de l'Estat. Hi ha una estructura de representants que fan arribar la revista per tot el territori. En els exemplars dels primers números apareixen els llistats de les ciutats on hi ha representants (Barcelona, Palma, València, Saragossa, Alaior, Las Palmas de Gran Canària, Palència...). Però a partir de l'any 1946, en el

Más de 200 TELARES instalados en Mallorca

Fig. 10. Publicitat de telers de ràfia

EL TEJIDO DE RAFIA al alcance de cualquier fabricante "Telares Palma"

para la fabricación de tejidos de Rafia y fibras en general
Sindicato, 68 -- PALMA DE MALLORCA
le ofrece

la oportunidad de fabricarse Vd. mismo el tejido de rafia, de cualquier ancho, dibujos y colores, para la confección de calzado playero, bolsos, cinturones, carteras, etc., como lo vienen haciendo los principales centros productores de este artículo de Palma de Mallorca.

Pida informes y condiciones a nuestros Representantes:

Barcelona	Ernesto Kroeger — Viladomat, 144.
Madrid	Eusebio Plá — C. Peñalver, 32, 2.º
Valencia	Antonio Plá — G. Vía Fdo. Católico, 52.
Elda	Ramón Poveda — Lope de Vega, 8.
Elche	Jaime Bañón — Sagasta, 34.
Ciudadela	Pedro Quintana — 8 Febrero, 30
Alayor	Bernardo Gomila — Iglesia, 24.
Vall de Uxó	J. M.º Belenguier — Plaza Caudillo, 1.

ADOpte NUESTROS TELARES PARA LA
FABRICACIÓN DEL CALZADO DE MODA

La máquina de coser "BLAK a PEDAL"

Le solucionará el problema de coser con toda facilidad cualquier plataforma de corcho por gruesa que sea.

No rompe agujas al encontrar un semence, porque puede pararse antes de dar el punto y hacerlo más corto o más largo según se desee.

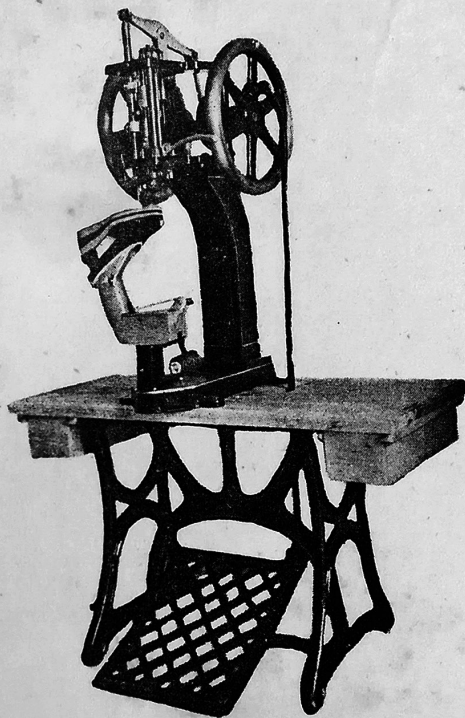
Es la más económica porque acciona sin fuerza motriz.

Producción:
200 pares diarios.

Fabricante:

Gregorio Clar

Plaza España, 15
LLUCHMAYOR
(Baleares)

Representante en Baleares: ANTONIO SANSÓ
Sindicato, 68—PALMA DE MALLORCA

En Cataluña: ANTONIO ESPINAZO
Urgel, 85—BARCELONA

Fig. 11. Publicitat de maquinària produïda a Mallorca

número de juliol, també s'anuncia que la revista ja no només té representants a l'Estat espanyol, sinó que en té a països com l'Argentina, Xile, Brasil, Paraguai, Mèxic o Portugal¹⁰. En el número 15 de novembre de 1946 s'hi afegeixen nous

¹⁰ Segons Roberto Aguió la revista, en el moment de màxima difusió, arribava a més de 30 països.

representants al Canadà, els EUA, Gran Bretanya, Suècia i Suïssa. A la dècada dels 50 del segle XX la revista publica en alguns números els llistat de tots els representants que s'ubiquen a Amèrica, Europa i també a Àfrica. Les relacions de la revista i del sector del calçat mallorquí amb Amèrica del Sud devien ser prou sòlides, ja que el número de gener de 1948 està tot dedicat a la indústria del calçat sobretot a l'Argentina i en menor mesura al Brasil. Es tracta d'una edició extraordinària de 100 pàgines que el director dedica la seu pare, Francesc Trobat Capellà, sabater d'ofici, en un article molt sentit. Hi destaquen els articles sobre la ramaderia i els escorxadors argentins, els assaonadors i blanquers, les fàbriques de calçat i espadenyes o les relacions comercials hispanoargentines.

L'expansió de la revista arriba també a partir de la presència física d'aquesta a les diferents fires de calçat que se celebren arreu d'Europa. Per exemple, en el número 24 de maig de 1948 s'explica que a la fira de calçat de Viena s'hi ha exposat la revista juntament amb exemplars de moda de calçat d'altres països europeus.

En el número 12, corresponent al maig de 1946, la manxeta recull el preu de subscripció per a un any, 105 pessetes, i per a mig any, 85 pessetes. Però aquest preu era diferent si el subscriptor optava per comprar la revista i, a la vegada, rebre els patrons dels models que s'hi publicaven. Si s'optava per aquesta modalitat, el preu era de 175 pessetes a l'any i s'hi incloïen 30 patrons cada dotze mesos.

Els anunciants són molt nombrosos. Sobretot són anuncis de maquinària i de productes auxiliars del calçat: Tacons Juan Garau de Palma, Teneria Franco Española, Camprodon fàbrica de lona y forros, Hormas Quercus de Palma, Viuda de J. Salas Ros Fàbrica de Tacons de Palma, Triay Calzado Manual de Palma, Jaime Salom Marca Gorila de Palma, Endres y Bozung Maquinaria y Accesorios de Barcelona, Ernesto Knoeger Maquinaria y Accesorios de Barcelona, United Shoes of Machineri de Barcelona, Hormas Mallorca de Palma, Industria Química MAFER (figures 8, 9, 10 i 11).

5. CONCLUSIONS

És necessari seguir explicant el perquè de la fortalesa del sector del calçat durant tot el segle XX a Mallorca i en concret a Inca. La fortalesa i la resistència del sector del calçat a Mallorca segurament no recau només a disposar d'uns bons mitjans de producció, sinó que hi ha altres factors que s'han d'investigar per així copsar fins a quin punt són cabdals per a la indústria del calçat. Un d'aquest factors és el disseny del calçat.

El disseny del calçat a Mallorca és un dels buits més profunds que hi ha en la investigació de la indústria del calçat. De moment la historiografia coneix molt bé fàbriques, centres de producció o associacions obreres del calçat mallorquí, però no té del tot present la tasca dels dissenyadors i patronistes.

Moda y Línea és una publicació que, a l'època de l'economia de postguerra, va dur a terme una tasca de divulgació del disseny i de formació dels seus professionals dins la indústria del calçat. Els editors de la revista realitzaven aquesta tasca no des d'una visió local i mallorquina, sinó des de l'àmbit estatal i internacional.

Moda y Línea és una de les revistes cabdals que des de 1944 fins a la dècada dels anys 60 del segle XX marcà tendència en el disseny de calçat a Mallorca i arreu de l'Estat.

La iniciativa de publicar aquesta revista sortí de Miquel Trobat Rafal en col·laboració amb el seu germà Bartomeu l'any 1944.

La visió dels germans Trobat sobre el disseny del calçat durant els anys 40 del segle XX va ser força crítica amb la realitat de Mallorca, ja que consideraven que en el camp del disseny no hi havia prou professionals preparats que coneguessin les innovacions i la moda a l'àmbit internacional.

La revista es distribuïa a tot l'Estat, així com també a la resta d'Europa i a Amèrica i Àfrica.

6. BIBLIOGRAFIA

Manera, Carles. 2016. Distrito industrial e internacionalización del calzado en Mallorca: el caso de *Camper*, 1975-2001 [en línia] [consultat el 7 d'agost de 2018]. Disponible en web <https://carlesmanera.files.wordpress.com/2016/12/camper-en-castellano.pdf>

Menorca.info. <https://www.menorca.info/menorca/local/2010/11/15/529306/alaior-recuperara-pujananza-prestigio-porque-pueblo-vivo-siempre-apuesta-por-futuro.html> [visitat el 7 d'agost de 2018].

Sastre, J. 1998. *Selec Balear, 25 años de diseño, calidad y moda en la industria del calzado*. Editorial Selec Balear: Menorca.

Trobat, Miquel i Trobat, Bartomeu. 1948. *Academia Técnica Trobat de modelaje y patronaje para el calzado: método registrado (cursos por correspondencia) escrito expresamente para la Academia Técnica Trobat por Miguel y Bartolomé Trobat Rafal*, 3 volums. Tip. Nueva Balear: Palma de Mallorca.

Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut

---

Bernat J. Mateu-Morro

Historiador de l'art. bj.mateumorro@gmail.com

Paraules clau: patrimoni cultural, patrimoni industrial, arquitectura.

Resum. *El patrimoni industrial és un terme ampli, i més aviat recent, emprat per referir-se a tots els béns generats arran de la industrialització. Aquests béns poden ser immobles, mobles o immaterials i, degut al seu caràcter utilitari, ha estat difícil que rebin el reconeixement que mereixen. Per aquest motiu avui dia alguns exemples han desaparegut o es troben en un estat d'abandonament.*

La present comunicació pretén analitzar la situació actual en què es troba a Inca el patrimoni industrial, més en concret pel que fa a la recuperació i rehabilitació dels béns immobles. S'avaluen així les diferents iniciatives impulsades en aquest sentit i el grau d'incert de cada una de les intervencions.

Keywords: Cultural Heritage, Industrial Heritage, Architecture.

Abstract. *Industrial Heritage is a broad and recent term, it is used to refer to all the goods generated from industrialization. This goods can be material or immaterial, and because their utilitarian nature they have not received the recognition they deserve. For this reason today some examples have disappeared or are in a state of abandonment.*

This paper aims to analyze the current situation of Industrial Heritage of Inca, especially about the recovery and rehabilitation of their buildings. Evaluating the different initiatives promoted in this matter and their success.

1. INTRODUCCIÓ

Inca compta amb un passat de vila comercial i centre de producció artesana preindustrial, el qual es capgirà a partir de les grans transformacions que es produïren en el municipi a nivell econòmic arran de la industrialització dels processos de producció i l'abandonament progressiu del treball de les feines del camp pel món fabril. Aquests canvis es feren visibles a partir del segle XIX i es concretaren en l'aparició d'un seguit de noves infraestructures vinculades al treball de tallers i fàbriques.

Es pot afirmar en aquest sentit que Inca es va convertir en un centre industrial i que totes les noves construccions de caràcter industrial ajudaren a configurar el seu nou paisatge urbà, i a donar-li una identitat pròpia. En el moment de major auge i creixement del sector industrial, aquest va arribar a tenir a Inca al voltant de dos-cents espais de treball entre tallers i fàbriques, sense tenir en compte altres construccions per a tasques auxiliars.

El d'Inca és, per tant, un conjunt patrimonial industrial important, que aglutina patrimoni immoble, moble i immaterial, tot i que avui dia i després de diverses crisis que ha patit el sector de la indústria aquest patrimoni no ens ha arribat intacte, s'han produït notables pèrdues i destruccions. Com a prova de l'interès d'aquest conjunt per al municipi, alguns dels seus exemples més destacats que encara es conserven actualment han estat inclosos en el Catàleg municipal de patrimoni, per tal d'assegurar la seva protecció i poder garantir-ne una adequada gestió.

La intenció de la present comunicació és analitzar la situació actual del patrimoni industrial d'Inca amb l'objectiu principal de conèixer els exemples més significatius que encara es conserven i d'identificar-ne les pèrdues produïdes. També es pretenen avaluar així les iniciatives engegades tant de la mà de particulars com de l'administració entorn dels béns industrials, i l'encert de cada una d'aquestes.

2. EL PATRIMONI INDUSTRIAL D'INCA

Al nucli d'Inca se'l coneix, o se l'ha conegut tradicionalment, com un nucli industrial, és cert que ha desenvolupat una important activitat industrial i que aquesta ha transformat notablement la ciutat conferint-li la singularitat que presenta avui dia. Tot i que la majoria dels exemples de béns i espais industrials del municipi han estat creats a partir de les acaballes del segle XIX, ens hem de remuntar a l'època medieval per entendre el conjunt i la importància del passat industrial inquer.

Es coneix que Inca fou durant la dominació islàmica un important espai de comercialització, ja es troba documentat el seu mercat setmanal dels dijous, en el qual es donaven sortida, entre altres, als productes elaborats pels

artesans del municipi.¹ A partir de la conquesta cristiana l'economia d'Inca, tot i que hi havia altres activitats com la tèxtil, es basava en tres indústries principals: el vi, la ceràmica i el calçat. Dites activitats es mantingueren com les més importants del municipi fins als primers decennis del segle XIX.

Encara que hi havia altres conreus, el de la vinya n'era el més destacat, com a prova d'això són nombrosos els cellers que anaren apareixent a Inca on es distribuïa i comercialitzava el vi. Malgrat la importància històrica que hauria pogut tenir, no va poder fer front a la plaga de la fil·loxera, que el 1890 arrasà les plantacions de l'illa.² Aquest atac a les vinyes va potenciar la substitució de la vinya per ametllers i, en conseqüència, l'abandonament progressiu d'aquesta activitat, que s'anà substituint per tasques del món industrial.³

Pel que fa al treball ceràmic, aquest també fou força notable a Inca i ja era conegut des d'època islàmica.⁴ Aquest sector es dedicava a la producció d'obres de gerreria, teules, rajoles i siurells. Prova de la seva importància és que els terrissers del municipi s'organitzaren creant un gremi propi a l'església de l'Hospital sota la protecció de la Santíssima Trinitat.⁵

Amb els exemples del treball de la vinya i la ceràmica s'observa com Inca es va convertir en un dels nuclis més dinàmics de la Part Forana de Mallorca, i que com a tal va desenvolupar una destacada activitat comercial i d'artesania preindustrial. Val a dir que aquesta activitat artesana es desenvolupava en petits tallers o obradors, que sovint es trobaven integrats en les pròpies cases dels mateixos artesans. Per aquest motiu, tot i desenvolupar una activitat preindustrial destacada, aquesta no es trasllada a les construccions i a l'urbanisme del nucli, que continua tenint l'aspecte d'una vila.

Tot i les activitats esmentades anteriorment hem de destacar una per sobre d'aquestes com és el calçat. La indústria sabatera inquera es convertí en la més dinàmica del municipi, i fou la que més afavorí el desenvolupament d'una mecanització i la creació d'un seguit d'infraestructures plenament industrials a Inca.

Malgrat que la seva activitat ja es trobava documentada amb anterioritat, no fou fins al segle XV quan els sabaters d'Inca començaren a assolir una certa rellevància. Fins aleshores s'havien centrat a produir calçat per cobrir la demanda local, però al segle XV la seva producció havia augmentat considerablement i es distribuïa arreu de Mallorca per abastir la demanda de l'illa. El 1396 els sabaters d'Inca s'organitzaren constituint una confraria

1 Pieras Villalonga, M. 2012. "El Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918)." *Jornades d'Estudis Locals*, XIII. Ajuntament d'Inca: Inca; 193 pp.

2 Colom Arenas, C. 2010. *Inca, recull gràfic 1870-1975*. Efadós editorial: Inca; 451 pp.

3 Mulet Gutiérrez, M. J. 2000. *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle*. Ajuntament d'Inca: Inca; 70 pp.

4 Barceló Crespí, M. 1996. "Gerrers, sabaters i tintorers a Inca baixmedieval." *Jornades d'Estudis Locals*, III. Ajuntament d'Inca: Inca; 47 pp.

5 Colom Arenas, C. *Inca, recull gràfic...*; 451-452 pp.

pròpia entorn de la capella de Sant Marc de l'església de Sant Francesc. El 1458 s'aprovaren uns capítols de la Confraria que els permetien actuar de manera quasi independent del gremi de sabaters de Palma.⁶ Aquest no fou un fet casual, ja que era el primer cop que es produïa una escissió d'un gremi cap a la Part Forana.⁷ Val a dir que el gremi no fou plenament independent fins a l'any 1697.⁸

La producció i la cultura de treball es van mantenir amb poques alteracions des de l'edat mitjana fins ben entrat el segle XIX, quan aparegueren les primeres crisis del sistema gremial, que acabà per desaparèixer, fet especialment motivat per l'arribada de la industrialització i els interessos mercantils d'aplicar una política liberal. Pel que fa a Inca, igual que a la resta de Mallorca el procés d'industrialització hi va arribar de manera tardana i desigual.

Quan ja s'hagueren superat els mètodes i sistemes de treball gremials, la producció sabatera experimentà un canvi substancial en el cas d'Inca. Els tallers, tot i que mantenien el sistema preindustrial quasi artesanal, anaren augmentant el nombre de treballadors, els quals s'organitzaven ara sota la direcció d'un empresari i no d'un mestre artesà. Respecte a la mecanització dels processos de producció d'aquests primers tallers, cal destacar la figura d'Antoni Fluxà Figuerola. Fluxà havia estat a Anglaterra, i va ser el principal impulsor de la mecanització dels tallers d'Inca i la comarca a partir dels anys 70 del segle XIX. De manera quasi immediata se sumaren als seus propòsits els tallers de Gelabert i Payeras. L'interès per la mecanització rau que la producció inquera s'havia obert a nous mercats, ja no solament l'insular, i era necessari cobrir la seva demanda.

Aquestes primeres incursions de la industrialització sols es materialitzaren en l'adquisició, per part d'alguns tallers, de petites màquines auxiliars que tot i incorporar-se als tallers servien com a instruments de suport, però la major part del procés de producció seguia essent de caràcter manual i artesà. La vertadera industrialització no es produí fins als primers anys del segle XX, moment en el qual es crearen nous espais de treball (les fàbriques) preconcebuts i totalment adaptats per a aquesta funció i ja totalment mecanitzats. Val a dir que la inauguració de les fàbriques no suposà l'abandonament del taller, sinó que es donà un procés de transició en què convisqueren ambdós models. Aquesta transició va ser molt dilatada, ja que en els anys 60 del segle XX, quasi un segle després de l'arribada de les primeres màquines, encara podem trobar exemples de treball artesà.

El que va afavorir i consolidar indiscutiblement el pas cap a la industrialització

6 Bernat Roca, M. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *Jornades d'Estudis Locals*, IV. Ajuntament d'Inca: Inca; 55-56 pp.

7 Cal dir que aleshores tots els gremis es trobaven centralitzats a Palma i que era des d'allà on es controlava el conjunt de l'illa. Els sabaters d'Inca foren els primers a poder actuar al marge del gremi de la capital.

8 Quetglas Gayà, B. 1980. *Los gremios de Mallorca*. Ajuntament de Palma: Palma; 247 pp.

fou l'aparició de nous models energètics. Van ser cabdals la creació a Inca de La Propagadora Balear de Alumbrado el 1898,⁹ l'arribada de l'electricitat el 1905 o la creació d'una seu de la Fàbrica de Gas y Electricidad.¹⁰ També fou molt important en aquest sentit la creació a Mallorca d'una línia de ferrocarril que unia Inca amb Palma, inaugurada el 1875, perquè aquesta permetia una major rapidesa i eficàcia en la distribució dels productes¹¹ elaborats a Inca, que fins aleshores s'havia de realitzar en transport convencional i per carretera, que era més lent i menys segur per a les mercaderies.

Així la industrialització es feu evident als primers decennis del segle XX, moment en què les principals famílies de tradició sabatera acabaren creant noves i importants fàbriques amb centenars de treballadors i amb un volum de producció molt més gran: Fluxà (1911), Gelabert (1915), Ramis (1920), Abel (1921) o Melis (1926). Al marge d'aquest boom inicial d'inauguració de noves fàbriques, se'n continuaren inaugurant al llarg de tot el segle, com Lottusse, Yanko, Flamenco, Loryc, George's, Ballco, Camper o Carmina, entre altres. La població inquera visqué una transformació, ja que es passà de les feines del taller i del camp al treball de la fàbrica, eminentment sabatera. Fou el sector secundari el que ocupà un percentatge més gran de la població activa.

El calçat és el clar protagonista i dinamitzador de la indústria inquera, però al seu voltant s'acabaren generat un seguit d'altres indústries auxiliars, les quals nodrien les fàbriques de calçat d'aquells productes que requerien per a la confecció d'una sabata. Les més importants foren les fàbriques d'adobaments i adoberies de pell. Però en trobem d'altres que s'encarregaven d'elaborar tacons, soles, gomes, perns, caps de cartró, etc. Alhora també es va afavorir indirectament altres indústries com la banca, fotògrafs, impremtes, transportistes, etc.¹²

El sector del calçat gaudia d'una posició privilegiada pel que fa a la indústria d'Inca, però no era l'únic sector que treballava en aquest camp, en què trobem altres indústries com la tèxtil, la química o l'alimentària. Això sí, a molta distància tant a nivell de producció com de persones ocupades respecte del calçat.

Tot i la desfeta que suposaren esdeveniments com la Guerra Civil Espanyola i la II Guerra Mundial, en el cas de la indústria inquera això es va traduir en bons resultats en l'àmbit econòmic, ja que es va aconseguir mantenir i consolidar la producció de sabates en un moment de crisi gràcies que alguns fabricant inquers s'especialitzaren en botes militars i produïren per a l'Exèrcit.

9 Fiol Mateu, G. 2006. "La Propagadora Balear de Alumbrado SA, una important societat inquera" a *Jornades d'Estudis Locals*, VII. Ajuntament d'Inca: Inca; 47 pp.

10 Gual Truyol, S. 2006 "La Fàbrica de Gas y Electricidad de Inca." *Jornades d'Estudis Locals*, VI. Ajuntament d'Inca: Inca; 65 pp.

11 Mulet Gutiérrez, M. J. *Inca, imatges d'una...*; 42 pp.

12 Colom Arenas, C. *Inca, recull gràfic...*; 453 pp.

Aquesta situació de creixement i bonança econòmica que vivia Inca al llarg de la primera meitat del segle XX va fer que es produís un efecte crida i, atrets per la possibilitat d'aconseguir fàcilment un lloc de treball, s'hi traslladaren habitants dels pobles més propers de la comarca i posteriorment peninsulars. L'arribada d'aquesta allau tan gran de nouvinguts, així com els canvis produïts a nivell social, feren que la ciutat es transformés per adaptar-se a les noves necessitats. D'una banda, s'experimentà un creixement urbanístic notable, es crearen nous barris com Crist Rei o Can López per donar cabuda a la nova classe obrera, alhora que també hi ha projecció d'habitatges protegits per dotar els obrers d'un habitatge digne.¹³

Hem de destacar, per tant, que ens trobem al davant d'un escenari nou, on la ciutadania manifesta nous interessos, inquietuds i plantejaments. A pesar de tenir jornades laborals dures i llargues, la societat gaudirà cada cop de més temps lliure. En aquest sentit es va anar configurant un important teixit associatiu, que destacà principalment en l'àmbit sindical, cultural, esportiu o religiós. Entre d'altres podem esmentar associacions com La Constància (1886), La Unión Inquense (1899), El desarrollo del Arte (1900), Cercle d'Obrers Catòlics (1900), La Pau (1913) o l'Orfeó l'Harpa d'Inca (1921). La seva importància no es troba sols en la tasca sindical o associativa que realitzen, sinó que es tracta d'entitats fortes socialment i econòmicament que creen noves infraestructures per a la ciutat com són, per exemple, camps de futbol, teatres o sales de cinema.

Amb el pas dels anys s'anà consolidant el paper de la indústria inquera, i les fàbriques anaren necessitant sovint mà d'obra per a un treball que de cada cop s'anava especialitzant i professionalitzant més. Per poder donar resposta a aquesta situació es va inaugurar a Inca l'Escuela de Aprendizaje Industrial el 1961.¹⁴ El centre oferia diferents cicles de formació professional relacionats amb treballs industrials, cal destacar que una de les línies ofertes se centrava en la producció sabatera.

El calçat s'havia convertit en la indústria per excel·lència del municipi, s'hi s'havien posat massa esperances i s'hi va arribar a dependre en excés. És per aquest motiu que quan comencen a produir-se crisis periòdiques al llarg dels anys 70 i 80 el sector es ressent de tal manera que queda quasi desfet en veure com un gran nombre de tallers i fàbriques es veuen obligades a tancar.¹⁵

Per tal d'evitar aquesta situació de crisi i intentar reactivar la indústria d'Inca, en especial del sector del calçat, es va dur a terme una política reindustrialitzadora per part de l'Estat, alhora que també la indústria inquera es va beneficiar d'ajudes derivades de l'Objectiu 2 de la Unió Europea per a la recuperació de zones industrials en declivi. Aquests programes d'actuacions

13 Ginard Esteva, C. i Rebassa Gelabert, S. A. 2018. "Habitatge obrer a Inca." Ajuntament d'Inca: Inca; 1-3 pp.

14 Gual Mora, G. 1986. *Institut de formació professional, Inca 1961-1986*. Ajuntament d'Inca: Inca; 1-4 pp.

15 Mulet Gutiérrez, M. J. *Inca, imatges d'una...; 70 pp.*

no foren suficients per corregir una manca de dècades sense actuacions en aquest sentit, i no aconseguiren evitar els tancaments de les fàbriques i l'acomiadament de les seves plantilles.¹⁶

Arran de la crisi del sector del calçat, es produí una terciarització de la població activa d'Inca, ja que les persones que havien perdut la feina es traslladaren a treballar al sector serveis, sovint lligat al turisme. Inca deixà de ser un nucli industrial per convertir-se en un centre de serveis i habitatge.

La crisi no afectà sols l'economia, sinó que va suposar un abandonament total o parcial de molts dels espais industrials que abans ocupaven les fàbriques. La majoria van desaparèixer, s'enderrocaren per aixecar-hi noves construccions en el seu lloc o bé es remodelaren de tal manera que se'ns fa difícil identificar els elements industrials originaris, o sols es mantenen les façanes. Cal esmentar que també hi ha hagut altres exemples d'espais industrials degudament rehabilitats en els quals encara es mantenen els volums, la distribució i els elements primigenis. Malauradament el que sí hem de constatar és que en la majoria dels casos s'han perdut per complet els béns mobles que havien generat i custodiat les fàbriques, per la qual cosa el tancament d'aquestes no suposa únicament la destrucció o l'abandonament del patrimoni immoble en si, sinó també de tot el conjunt de béns mobles i del patrimoni immaterial que hi van lligats.

Pel que fa a avui dia, l'activitat industrial del municipi es concentra especialment en els polígons industrials, però aquesta ha deixat de ser una activitat productora i es concreta en accions de reparació, ajuda tècnica o expositora de material industrial. Així i tot, es mantenen a Inca un nombre reduït de fàbriques, que no han optat per la deslocalització, i que en el cas del calçat han apostat per l'especialització en productes de qualitat. Però no ha estat suficient per trobar-nos amb casos recents de nous tancaments, com és el de George's, que tancà definitivament les portes l'any passat.

Per tot plegat observem com la vida industrial d'Inca ha generat al llarg de la seva història un conjunt patrimonial significatiu, en què no tots els seus exemples han gaudit de la mateixa sort, i una gran part es troba avui dia gairebé desfeta. A continuació presentem una aproximació a dits elements de l'arquitectura industrial inquera agrupats atenent a la fortuna que han patit i en relació amb la seva situació actual quant al grau de conservació i protecció. La present comunicació no presenta tot el conjunt industrial d'Inca, sinó un recull dels casos més significatius i que han servit per explicar les diferents dinàmiques sorgides entorn de la gestió d'aquest patrimoni. Així els béns industrials seleccionats apareixeran en quatre grups atenent si es tracta d'obres desaparegudes, abandonades, rehabilitades o bé conservant l'ús original.

---

¹⁶ Pieras Villalonga, M. 2007. *De la fàbrica a la constructora*. Lleonard Muntaner Editor: Palma; 54-55 pp.

2.1. El patrimoni desaparegut

Tot i que no es pot quantificar ni analitzar amb exactitud el nombre d'elements de l'arquitectura industrial d'Inca que han estat eliminats, sí que es pot constatar la pèrdua que suposa tant en el conjunt industrial d'Inca com en la trama urbana de la ciutat. A manera d'exemple podem citar la Fàbrica Guixe, la Fàbrica de Mobles Llabrés, la Fàbrica de Calçat Payeras o la Fàbrica d'adobats Cas Català,¹⁷ entre altres. Cal destacar que en alguns casos la seva desaparició s'ha produït en una cronologia més aviat recent, i que aquesta va ser deguda a una manca de protecció dels dits béns.

2.2. El patrimoni abandonat

Encara es conserven a Inca un nombre significatiu d'espais industrials, sovint antigues fàbriques, però en la majoria d'aquests ja no s'hi desenvolupa cap tipus d'activitat. Aquest fet en moltes ocasions s'ha traduït en el seu abandonament. A continuació deixem una relació d'alguns exemples que avui dia resten abandonats, alguns a l'espera de reconversió per rebre una nova funció i d'altres deixats totalment no sols de les funcions que albergaven, sinó també de les tasques més bàsiques de manteniment, arriben als casos més extrems a fer perillar la seva estructura.

Can Piquero (c/ de Martí Metge, n. 125 i 127). Va ser una obra promoguda per Joan Gelabert i encarregada a l'arquitecte Josep Oleza Frates, que fou inaugurada el 1936. El seu conjunt, de caràcter racionalista, és un dels espais fabrils més grans d'Inca. Va estar en funcionament com a fàbrica de calçat.¹⁸ Després del tancament de la fàbrica l'espai resta sense un ús concret, com a conseqüència s'observen en l'edifici mostres d'aquest estat d'abandonament.

Flavia (c/ del Barco cantonada amb c/ de Llorenç Villalonga, s/n). Es tracta d'un espai creat i emprat com a fàbrica per a la producció de calçat i sobretot d'articles de pell. L'edifici es diferenciava en dos àmbits, un per a la producció i un altre per a la comercialització, que es corresponia amb la tenda que s'ubicava a la cantonada. Amb l'abandonament de l'activitat de la fàbrica es va enderrocar part del conjunt per a la construcció de pisos. També es va dur a terme una reforma per reconvertir l'espai en un local comercial. Però aquesta reforma sols afectà la planta baixa i els espais superiors no s'hi veren afectats. Malgrat aquest intent de reconversió comercial, actualment l'antiga fàbrica resta sense cap ús.

Can Beltran (av. de les Germanies, n. 81). Fou una obra promoguda per Antoni Beltran l'any 1939, el seu disseny fou encomanat a l'arquitecte Francesc Casas, qui dotà el conjunt d'un caràcter racionalista. L'immoble, que va rebre el nom del seu promotor, va ser dedicat a habitatge i espai fabril, per a la producció

¹⁷ S/A. 1994. "Itineraris urbans per la ciutat d'Inca." *Inca Revista*, 35. OCB: Inca; 5 pp.

¹⁸ Martorell Palou, M. M. 20016. "Arquitectura industrial a Inca. Josep Oleza Frates: Can Piquero." *Jornades d'Estudis Locals, X. Ajuntament d'Inca: Inca; 193 pp.*

de sabates.¹⁹ En aquest cas ens referim sols a l'espai que ocupava l'antiga fàbrica, on actualment no presenta un ús concret. Val a dir que una part es ve emprant com a espai d'exposició i venda de productes, però, com que aquesta no ha revertit en una millora o rehabilitació de l'espai al qual ens referim, l'hem contemplada en l'apartat d'espais abandonats.

Can Mir (c/ del Bisbe Llompart, n. 144). Obra impulsada l'any 1911 per Joan Mir i que fou emprada com a magatzem de fustes. El 1914 s'hi va dur a terme una important intervenció sota la direcció de l'arquitecte provincial Guillem Reynés, aquest hi realitzà obres de reforma i ampliació alhora que va dotar l'immoble de diferents motius de caràcter modernista.²⁰ És sense cap tipus de dubte l'exemple més greu i evident d'un cas d'abandonament, alguns dels seus elements han desaparegut totalment o parcialment. Crida l'atenció com aquest és un edifici protegit i recollit en el Catàleg municipal de patrimoni, però no ha estat impediment perquè avui es trobi en un estat quasi ruïnós.

Can Fluxà (c/ del Bisbe Llompart, n. 169). Obra promoguda per Antoni Fluxà i dissenyada pel mateix arquitecte Guillem Reynés, qui dotà la façana d'alguns detalls d'estil modernista.²¹ És un espai abandonat, ja que avui no alberga cap tipus d'ús. Malgrat la seva situació, no s'observa que el conjunt de l'edifici s'hagi deteriorat significativament.

Gas y Electricidad (c/ d'Artà, n. 11). La Propagadora Balear de Alumbrado va crear aquest espai l'any 1902 per albergar-hi la comptabilitat, l'administració i l'arxiu de l'empresa. El 1930 va ser absorbida per Gas y Electricidad SA i va continuar amb els mateixos usos fins a la seva partida als anys 90.²² Llavors ha estat emprat com a oficines o local social d'algunes entitats, però cap d'aquests nous usos ha revertit en actuacions encaminades a la seva millora. Avui roman tancat a l'espera d'una rehabilitació.

Yanko (carretera Ma-13A, s/n). Es tracta d'una obra promoguda per Pepe Albadalejo i encomanada a l'arquitecte Rafel Llabrés. En el seu moment es convertí en el centre de producció més gran d'Inca, el qual també destacava per la innovació en la producció. Abandonat el treball industrial l'edifici va ser venut per parts, emprat com a centre logístic i de distribució d'una empresa de supermercats.²³ La majoria de les seves parts es troben avui sense ús. Cal destacar que, tot i la importància d'aquest espai, no gaudeix de cap tipus de protecció.

2.3. El patrimoni conservat

Tot i la terciarització que ha patit l'economia inquera, que avui dia es troba

19 Fitxa INC-D045 del Catàleg municipal de patrimoni.

20 Rayó Bennàssar, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca; 30 pp.

21 Rayó Bennàssar, P. *Itineraris urbans per...*; 32 pp.

22 Fiol Mateu, G.: "La Propagadora Balear..."; 47 pp.

23 Crespi López, M. 2006. "Patrimoni industrial: ètica i estètica." *Jornades de Patrimoni Industrial a les Illes Balears*. Fundació Endesa i Amics del Museu de Mallorca: Palma.

especialment lligada al comerç i als serveis, romanen encara espais lligats al passat industrial del municipi. A continuació se'n mostren els exemples més destacats.

Ballco (c/ de Vicenç Ensenyat n. 85). És un dels pocs espais que encara romanen avui destinats a la producció industrial, en aquest cas lligada al món del calçat. El conjunt està format per una fàbrica i una tenda, i fou promogut per la família Ballester per a la l'elaboració, la distribució i la comercialització dels productes de la seva marca Ballco.

Lottusse (av. del Raiguer, n. 2). Ocupa l'espai de l'antiga fàbrica de Calzados Gelabert. Llavors va ser adquirida per la família Fluxà, la qual hi va produir la seva nova marca de sabates i complements de pell Lottusse, que acabaren per donar noma la fàbrica. És una de les més icòniques d'Inca i de les poques que encara romanen en funcionament.

Estació del Tren (c/ del Tren, n. 25 i 27). És una obra promoguda per Ferrocarriles de Mallorca i que el 1875 va servir per inaugurar la primera línia de tren a Mallorca, que circulava en la línia Palma-Inca. Fou dissenyada per Eusebi Estada, i la seva construcció correspon al mateix disseny que la resta d'estacions de la mateixa línia. Forma part d'aquest conjunt el magatzem ferroviari que es troba just al seu costat.

Fàbrica Quely (c/ de la Balanguera, n.1). Tot i que el calçat ha estat el gran protagonista de la indústria inquera, n'hi ha hagut d'altres com l'alimentària. Destaquem aquí la fàbrica Quely, dedicada a la indústria alimentària en la producció de galletes.

2.4. El patrimoni rehabilitat

Una de les característiques del patrimoni industrial és la seva gran capacitat per rehabilitar-se i adaptar-se a altres usos, un cop que ha perdut la seva funció original. És per aquest motiu que hauria de ser fàcil que es duguessin a terme actuacions en aquest sentit enfront dels exemples d'abandonament que hem vist abans. Així i tot, cal dir que el nombre de casos rehabilitats és més aviat escàs i amb resultats desiguals. Deixem a continuació els casos més importants i recents.

Fàbrica Seguí (av. del General Luque, n. 314). És una de les gran fàbriques que s'aixecaren a Inca durant la primera meitat del segle XX. El seu promotor i qui li donà nom fou Gabriel Seguí. Era emprada principalment per a la producció de calçat, tot i que també disposava d'un espai a manera de tenda per a la venda dels seus productes. Es va rehabilitar i reconvertir en local comercial i oficines. Cal indicar que la reforma vingué motivada pels interessos comercials, i així no es respectaren alguns elements com la façana, en la quals es disposaren noves obertures. Alhora la reforma també va suposar l'enderrocament d'una part de l'antic conjunt fabril.

Can Melis (c/ de Vicenç Ensenyat, n. 41). Antoni Melis i el seu soci Llorenç Marquès van traslladar-se fora del cas urbà, on aixecaren la seva nova fàbrica inaugurada el 1928. Aquesta va destacar per ser una de les més grans del municipi i de les que va gaudir de major activitat.²⁴ La fàbrica es va reconvertir en espai d'oficina i centre de serveis. Cal destacar que per a aquesta reconversió es va executar una rehabilitació que va ser totalment respectuosa amb la façana i els volums originals de la fàbrica. Pel que fa al seu interior, les intervencions realitzades foren poc invasives i de caràcter reversible.

Fàbrica de So na Monda (av. de Lluç, n. 299). Es tracta d'un conjunt industrial creat el 1912 i que inclou una fàbrica dedicada a la producció de gel i uns espais annexos emprats com a magatzem i habitatge. Va ser remodelat i ampliat el 1935. Després d'haver perdut el seu ús original, va restar abandonat fins que va ser adquirit per l'Administració local i reconvertit en Casal de Joves.²⁵ Cal destacar l'encert d'aquesta rehabilitació en l'intent que hi ha de recuperar el patrimoni immaterial i la cultura del treball, ja que cada una de les sales de dit Casal rep el nom d'algun element lligat a l'antiga fàbrica.

Can Ramis (Gran Via de Colom, n. 28). Pertanyia a la família Ensenyat, i era un espai emprat pel treball de la indústria tèxtil. Llavors va passar a mans de la família Ramis, qui a finals dels anys vint del segle passat va aixecar la fàbrica actual dedicada a marroquineria. És format per dues gran naus de dues plantes cada una que ocupen tota una illeta. Abandonat el treball de la fàbrica, l'edifici va albergar espais comercials fins que es va rehabilitar per complet, i es reinaugurava el 2015 com a fàbrica d'idees (amb espais socials, creatius, de treball i docents). A nivell arquitectònic i patrimonial aquesta actuació és la més adequada de tots els casos de rehabilitació que s'han produït. Això és degut al plantejament de la rehabilitació, la qual pretenia conservar al màxim l'aspecte general i els detalls de l'edifici. Així és va fer ús de materials respectuosos, i es reduïren les intervencions al mínim.²⁶ Val a dir, però, que l'aspecte original de la façana ja s'havia vist modificat en una anterior actuació, en la qual es va obrir l'actual galeria porticada que comunica la fàbrica amb l'avinguda i li dona accés.

3. CONSIDERACIONS FINALS

Per acabar amb aquesta comunicació deixem unes reflexions finals entorn del patrimoni industrial d'Inca.

24 Pieras Villalonga, M. 2007. "Recull documental sobre la indústria del calçat durant la Guerra Civil. El cas de la fàbrica de Can Melis (1936-1939)." *Jornades d'Estudis Locals*, VIII. Ajuntament d'Inca: Inca.

25 Val a dir que l'abast de l'actuació municipal sols s'ocupà de l'espai de l'antic habitatge, ja que el de la fàbrica no va ser adquirit ni rehabilitat per l'Ajuntament. Resta avui dia en un estat d'abandonament lamentable, ja que s'ha agreujat tant aquesta situació que una part del conjunt s'ha ensorrat i el que encara roman en peu està apuntalat.

26 Ramis Pujol, J. 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats." *Jornades d'Estudis Locals*, XVI. Ajuntament d'Inca: Inca, 7-8 pp.

Desaparició del conjunt industrial.

Amb la present comunicació s'ha pogut deixar constància de com, tot i la importància del patrimoni industrial en el municipi, aquest avui en dia ha estat quasi desfet. En l'actualitat el conjunt industrial que configurava la trama urbana de la ciutat ha desaparegut en la major part, i sols en resten uns pocs exemples.

Augment de la consciència entorn d'aquest patrimoni.

De cada cop més tant l'Administració com els propietaris s'han adonat de la singularitat i dels valors d'aquests espais, i han apostat per valoritzar-los, malgrat que cal dir que la consideració general segueix essent més aviat baixa.

Falta de protecció dels béns industrials.

Alguns dels elements recollits en la comunicació no gaudeixen de cap tipus de protecció (Ballco, Flavia, Yanko, Seguí) i, per tant, podrien córrer la mateixa sort que altres casos ja desaparegut sense cap tipus d'intervenció administrativa.

Actuacions insuficients.

Malgrat les passes donades, no són suficients, ja que encara avui dia hi ha exemples no rehabilitats i quan s'ha fet no sempre s'han respectat elements d'interès i característics d'aquest patrimoni. Calen unes línies d'actuació més clares.

4. REFERÈNCIES

Barceló Crespí, M. 1996. "Gerrers, sabaters i tintorers a Inca baixmedieval." *Jornades d'Estudis Locals*, III. Ajuntament d'Inca: Inca.

Bernat Roca, M. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *Jornades d'Estudis Locals*, IV. Ajuntament d'Inca: Inca.

Colom Arenas, C. 2010. Inca, recull gràfic 1870-1975. Efadós editorial: Inca.

Crespí López, M. 2006. "Patrimoni industrial: ètica i estètica." *Jornades de Patrimoni Industrial a les Illes Balears*, I. Fundació Endesa i Amics del Museu de Mallorca: Palma.

Fiol Mateu, G. 2006. "La Propagadora Balear de Alumbrado SA, una important societat inquera." *Jornades d'Estudis Locals*, VII. Ajuntament d'Inca: Inca.

Ginard Esteva, C. i Rebassa Gelabert, S. A. 2018. "Habitatge obrer a Inca." Ajuntament d'Inca: Inca.

Gual Mora, G. 1986. *Institut de formació professional*, Inca 1961-1986. Ajuntament d'Inca: Inca.

Gual Truyol, S. 2006. "La Fábrica de Gas y Electricidad de Inca." *Jornades d'Estudis Locals*, VI. Ajuntament d'Inca: Inca.

Martorell Palou, M. M. 2006. "Arquitectura industrial a Inca. Josep Oleza Frates: Can Piquero." *Jornades d'Estudis Locals*, X. Ajuntament d'Inca: Inca.

Mulet Gutiérrez, M. J. 2000. *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras Villalonga, M. 2007. *De la fàbrica a la constructora*. Lleonard Muntaner Editor: Palma.

Pieras Villalonga, M. 2007. "Recull documental sobre la indústria del calçat durant la Guerra Civil. El cas de la fàbrica de Can Melis (1936-1939)." *Jornades d'Estudis Locals*, VIII. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras Villalonga, M. 2012. "El Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918)." *Jornades d'Estudis Locals*, XIII. Ajuntament d'Inca: Inca.

Quetglas Gayà, B. 1980. *Los gremios de Mallorca*. Ajuntament de Palma: Palma.

Ramis Pujol, J. 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats." *Jornades d'Estudis Locals*, XVI. Ajuntament d'Inca: Inca.

Rayó Bennàssar, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

S/A. 1994. "Itineraris urbans per la ciutat d'Inca." *Inca Revista*, 35. OCB: Inca.

Darrere les passes d'en "Rotget". Els fets del Rafal Garcès (Inca, 3 de març de 1719)

Mateu Morro Marcé

Historiador. mmorromarce@gmail.com

Paraules clau: bandejats, Mateu Reus "Rotget", Rafal Garcès, Inca en el segle XVIII.

Resum. *En aquesta comunicació s'expliquen els fets succeïts la nit del 3 de març de 1719 a les cases del Rafal Garcès. Aquell dia, el batle d'Inca i els seus lloctinents, acompanyats dels algtzirs de l'Audiència, detingueren diverses persones sospitoses de col·laborar amb un dels bandejats més famosos de Mallorca. També es posaren a l'aguait a l'entorn de les cases per capturar-lo, sense aconseguir el seu propòsit. Els fets, descrits a una sumària fiscal conservada a l'Arxiu del Regne de Mallorca, ens permeten identificar els personatges que intervingueren a l'episodi i l'escenari, les cases del Rafal Garcès, que conserven poc alterats alguns dels elements referits en ella.*

Keywords: Outlaws, Mateu Reus "Rotget", Rafal Garcès, Inca in the eighteenth century.

Abstract. *This communication describes the events happened during the night of 3rd March, of 1719, at the Rafal Garcès site, nearby of Inca. On that day, the mayor of Inca and his lieutenants, accompanied by the hearers, arrested several people suspected of collaborating with one of the most famous bandits in Mallorca. They were also lurking around the houses to capture it, without achieving its purpose. The facts, described in a fiscal summary prosecuted in the Archive of the Kingdom of Majorca, allowed identifying the people who participated in the episode and the scene, the houses of the Rafal Garcès site, where some of the elements described in the fiscal summary are currently well maintained.*

1. INTRODUCCIÓ

La història del bandolerisme mallorquí vuitcentista encara està per fer. La Guerra de Successió i la instauració de l'estat borbònic, amb les seves conseqüències de destrucció de les institucions pròpies i la imposició d'unes altres de forasteres, militarització de la vida social i increment de les exaccions fiscals, se superposen a una sèrie d'anys de males collites, que conformen el quadre humà i institucional sobre el qual es retalla la continuïtat dels bandejats mallorquins com a fenomen social. La desaparició, quasi completa, de les fonts documentals de la Cúria Criminal de l'Audiència de Mallorca fa difícil aprofundir en la comprensió d'una realitat delictiva que semblava molt minvada a partir de 1660. Malgrat tot, el que podem anar espigolant d'ací i d'allà més aviat ens fa pensar en uns fets llargament persistents en el temps que, en tot cas, després del Decret de Nova Planta tingueren una certa intensificació. Però sols en la mesura en què els historiadors vagin trobant nous documents i els vagin analitzant serà possible entendre millor la societat mallorquina de la primera meitat del devuit en tots els seus aspectes. És per això que les escasses fonts conservades són de gran interès per construir una història social de Mallorca en el segle XVIII.

L'objectiu d'aquesta comunicació és analitzar una sumària fiscal que ens informa dels fets succeïts a Inca el dia 3 de març de 1719, a les cases del Rafal Garcès, en els quals va intervenir Mateu Reus "Rotget", un dels bandejats que més petjada han deixat en l'imaginari del poble de Mallorca.¹ La seva captura a Lluc, el 15 de novembre de 1728, resultat d'una traïció, i la seva execució el gener de 1729 han trobat un ressò llegendari que ens ha arribat a través de múltiples fonts.² Nogensmenys, són poques les coses que sabem de la vida d'en "Rotget". Sabem que havia nascut a Alaró i que l'any 1716, amb tota seguretat, ja estava bandejat i anava per les muntanyes armat. Ho sabem, perquè va ser l'any 1716 quan, en el puig de Biniamar, Mateu Reus es trobà per primera vegada amb n'Antonina Cladera "Barrobina".

- 1 Ramon Rosselló i Jaume Bover esmentaren aquesta inquisició fiscal de 1719 contra Cristòfol Morro, arrendador del Rafal Garcès d'Inca, Antonina Cladera "Barrobina", Mateu Reus "Rotget" i Pere Gual. A: Rosselló Vaquer, Ramon i Bover Pujol, Jaume. 1994. *El sexe a Mallorca. Notes històriques*, vol. II. Miquel Font Editor: Palma; 51 pp.
- 2 Cal esmentar, entre altres: Campaner, Àlvar. 1881. *Cronicón Mayoricense*. Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas, Editor: Palma; Capó Villalonga, Jaume. 1987. *Història de Lloseta*, vol. III. Gràfiques Miramar: Palma; 28-33 pp; Gaietà de Mallorca [Deià Tortella, Antoni]. *Noticias misceláneas*, vol. I. Manuscrit; Guasp Gelabert, Bartolomé. 1973. *Datos y noticias para la historia de Alaró y su castillo*. Imp. Moderna: Lluçmajor; 117 pp; Janer Manila, Gabriel. 1984. *Les llegendes de les terres de Lluc*. Publicacions del Santuari de Lluc: Mallorca (Il·lustracions de Joan Guerra); 16-19 pp; Juan Mestre, Rafel. "Hojas de Lluc" 28; Miralles, Joan. 1973. *Un poble, un temps*. Ed. J. Mascaró Passarius: Palma. ("Llibres Turmeda"; 9); Planes Rosselló, A i Caimari Calafat, B. 2006. "Una relació reservada del marquès de Casa Fuerte a su sucesor en la Capitanía General de Mallorca (1721)". *BSAL* 62: 69-112; Des Racó, Jordi [Alcover, Antoni Maria]. 1989. *Rondaies Mallorquines*, tom V. Editorial Moll: Palma (Sexta edició. Amb dibuixos d'en Josep i en Francesc de B. Moll); Sabrafín, Gabriel. 1988. *Cuentos fabulosos y otros relatos fantásticos de las Islas Baleares*. José J. de Olañeta Editor: Palma.- ("Biblioteca de cuentos maravillosos"; 43). "En Rotget", 107-109 pp. i Tous y Maroto, José María. 1946. *Bosquejos de antaño*, vol. II. Edit. Mallorquina de Fco. Pons: Palma.

El dia 6 de març de 1719 es va emetre una ordre de l'Audiència contra les persones de Cristòfol Morro, Antonina Cladera "Barrobina", Mateu Reus "Rotget" i el lloctinent del batle reial d'Inca Pere Gual. El document conservat, escrit en un català relativament correcte malgrat la pressió castellanitzadora del nou poder borbònic, llevat d'alguns escrits en castellà, és la sumària de la

"Inquisició fiscal rebuda demanant informació, i d'ordre expressa de la Reial Audiència, contra les persones in margine escrites, culpats, esto és, la dita Cladera d'haver viscut amansebada ab lo dit Rotget i haver este tirat una carabinada als Ministres de Justícia, i contra lo dit Gual per haver estorbat la captura del dit Rotget, i lo dit Morro per haver tingut en sa casa, malalta, a la dita Barrobina".³

El 6 de març es registrà la demanda a la vista de l'avís de l'Audiència del dia 4 que demanava informació de tot el contingut en el cas i que es remetessin a presó les persones de Cristòfol Morro, d'Antonina Cladera, si es trobava en disposició, i de Pere Gual, aquest contra una fiança de 2.000 lliures.⁴

2. LA INQUISICIÓ FISCAL DE 1719

2.1. Els testimonis de la sumària

En la documentació de la sumària es registrà la declaració de 23 persones. Per un cantó hi havia les persones que foren empresonades:

- Antonina Cladera, natural del lloc de Lloseta de la vila de Binissalem, d'edat de 27 anys "poc més o menos", criada d'ofici i jornalera del camp.
- Cristòfol Morro, arrendador del Rafal Garcès, natural d'Inca i habitador en el dit Rafal Garcès, d'edat de 40 anys.

Els altres acusats eren:

- Pere Gual "del Puig" o "de Son Gual", lloctinent del batle reial d'Inca.
- Jerònia Moragues, muller de Cristòfol Morro, natural de Sencelles, de 30 anys d'edat.
- Joana Ferrer, muller de Sebastià Amengual "Neula", habitadora d'Inca.

També es prengué declaració del batle d'Inca i de quatre dels seus lloctinents:

- Jaume Siquier, batle i habitador d'Inca, de 34 anys.

³ A les citacions textuais he corregit alguns aspectes ortogràfics (plurals en -es, y > i, ch > c, regularització d'accentos, etc.).

⁴ Arxiu del Regne de Mallorca. Arxiu de l'Audiència. 948-3.

- Francesc Carbonell, lloctinent del batle reial, natural i habitador d'Inca, de 24 anys.
- Rafel Llobera "de Gregori", regidor i lloctinent del batle, natural i habitador d'Inca, de 39 anys.
- Joan Pou "Pellisser", oficial saig de la vila d'Inca, natural i habitador de la mateixa, de 20 anys.
- Rafel Cantallops "Mal", lloctinent del batle reial, natural i habitador de la vila d'Inca, de 27 anys.

Els "ministres de comitiva" de l'Audiència eren l'actuari Marc Rosselló,⁵ un tinent de l'oïdor del fisc i un algutzir. Es prengué declaració de:

- Francesc Llinàs, tinent de l'oïdor del fisc.
- Salvador Ventaiol, algutzir reial, natural i habitador de la Ciutat de Palma, de 58 anys.

Altres testimonis que declararen foren:

- Sebastià Amengual "Neula", teixidor de lli, natural i habitador d'Inca, de 62 anys.
- Jaume Malonda, cirurgià natural de Binissalem i habitador d'Inca.
- Francina Escanelles, muller d'Andreu Bausà, donada del monestir de Sant Bartomeu de la vila d'Inca, de 36 anys.
- Joan Reure i Mesquida, regidor, habitador a Inca, de 56 anys.
- Bartomeu Pujol, natural i habitador a s'Hort d'en Menescal d'Inca, de 42 anys.
- Joan Pau Alzina, bracer, natural i habitador d'Inca, de 28 anys.
- Catalina Iserna, muller de Llorenç Homar, amitger de Nicolau Dameto, natural d'Alaró i habitadora a Inca, de 30 anys.
- Bartomeu Llompart "Catiu", fadrí, fill d'Antoni, natural i habitador d'Inca, de 20 anys.
- Antoni Guasp, parent d'Antonina Cladera, picapedrer d'Alaró i habitador d'Inca, de 59 anys.

---

5 L'actuari, segons el *Diccionari català-valencià-balear*, és l'encarregat d'alçar acta o de donar fe en certes qüestions, i especialment l'escrivà d'actuacions en els jutjats de primera instància. En aquest cas, com a comissionat de l'Audiència, actuava com a escrivà i notari, però també com a cap efectiu de l'acció.

- Margalida Pasqual, muller de Josep Buades, natural de Campanet i habitadora d'Inca, de 32 anys.
- Gabriel Reus, natural i habitador del lloc de Biniamar de la vila de Selva, de 65 anys.
- Jaume Pou "Roig", cunyat d'Antonina Cladera, natural i habitador de Selva, en el lloc de Biniamar, de 57 anys.

2.2. Qui era n'Antonina Cladera?

La mateixa Antonina Cladera, el 8 de juliol de 1719, quan per ordre de Josep Llaudes⁶ estant empresonada a Ciutat se li va prendre declaració, es descrigué així:

"Senyor, jo m'anomen Antonina Cladera, natural de la vila de Binissalem, som d'edat de vint-i-set anys poc més o menys, tinc l'ofici d'estar per criada i quan no estava per criada anava al camp a treballar, tinc l'estat de fadrina, d'ordre de la Reial Audiència em capturaren haurà cosa de quatre mesos, ignor la causa i motiu perquè se'm rep la present deposició com i també ignor la causa de la mia presó."

N'Antonina Cladera havia nascut a Lloseta, aleshores part de Binissalem, i els seus pares eren els llosetins Bartomeu Cladera i Maria Anna Villalonga, ambdós difunts, que s'havien traslladat a viure al veí lloc de Biniamar, en la parròquia de Selva, on s'havia casat Maria Anna, una altra filla seva.

El 1716, en el puig de Biniamar, Mateu Reus "Rotget" es trobà per primera vegada amb n'Antonina Cladera "Barrobina" i "la conegué carnalment". A partir d'aleshores s'establí una estreta relació entre ells dos que durà, com a mínim, fins al 1719. No gaire de temps després del primer encontre, l'any 1717, hi va haver un enfrontament amb armes de foc davant la casa d'Antonina Cladera "Barrobina", a Biniamar, entre Mateu Reus "Rotget" i els bandejats Bernat Coll "Bernadot" i un tal Aulí. De resultes d'aquest enfrontament n'Antonina Cladera va ser ferida en un braç. La conseqüència de la topada va ser l'ingrés a la presó de Ciutat d'Antonina Cladera, inculpada per les autoritats de mantenir relacions amb bandejats.

3. LES PERIPÈCIES D'ANTONINA CLADERA

⁶ Josep Llaudes Bermeu (Eivissa, 1674 – ?, 1745). Doctor en lleis, fill de Francesc Llaudes Pineda i de Caterina Bermeu Llobet. Pertanyia a la generació dels Llaudes que va castellanitzar el cognom en Laudes. La seva fidelitat a la causa de Felip d'Anjou durant la Guerra de Successió li va merèixer l'atorgament de la plaça d'oïdor de la Reial Audiència de Mallorca. El seu trasllat a Palma va originar una rama mallorquina de la família Laudes, que es va barrejar amb la dels Palou de Comasema amb el matrimoni de Maria Danús Laudes i Joan Palou de Comasema Maiol (Planells Ripoll, Joan. "Llaudes Bermeu, Josep". A: *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Disponible a <http://www.eef.es/veus/Llaudes-Bermeu-Josep/> [Consulta el 20/06/2018]).

3.1. Antonina Cladera a Biniamar

Després d'haver estat presa a Ciutat l'any 1717, Antonina Cladera va sortir de les presons d'ordre de la Reial Audiència i va romandre arrestada dins la mateixa ciutat. Va poder sortir d'aquella situació passat mig any, amb una ordre de l'Audiència en resposta a la seva petició de tornar a casa seva a Biniamar o, almenys, a Inca. En aquesta ordre se li imposà que havia de restar sense sortir de la vila d'Inca i era apercibuda "de què visqués des d'entonces al davant quietament en esta vila i no tractàs ab bandejats".

La sumària de 1719 incorpora còpia d'aquesta petició que, en data 17 d'agost de 1717, presentà Cladera a l'Audiència. Diu que fa mig any la feren venir de la vila de Selva, del lloc de Biniamar, i la posaren presa en les càrcers reials, on va estar detinguda un mes perquè declaràs

"quienes són los bandidos que la hirieron con un balazo en el brazo derecho, y que armas llevaban, lo que realmente declaró como consta claramente de su deposición. Y si bien es verdad que se halla libre, por la presente Ciudad de Palma, pero sin abrigo de nadie que la socorra, que de poco sustento y de penar ha estado dos meses enferma en lo hospital y a las últimas de su vida. Y si bien está convalesciendo, però apenas no puede estar en pie de poca salud y mal comer y dormir en el suelo sin tener a veces ni quien la alivie su extrema necesidad, antes bien tiene su pobre afligido padre de edad de cerca 80 años sin tener para sustentarse, ha estado de pena y aflicción sacramentado en la cama, y en el remate último de su vida".

En conseqüència demanava poder sortir de Ciutat i anar a la seva casa de Biniamar o a Inca, a casa de Joan Gravat, casat, on podria veure si cobrava salut i treballaria per "poder passar la seva afligida vida, quan no seria finir els seus dies en la mort." La resposta va ser: "se le de licencia para que se restituya a la vila de Incha de donde no salga, pena ser expuesta a la vergüenza".

A Cladera el 5 de juliol de 1719, passats els fets del Rafal Garcès, se li retragué que ignoràs el motiu del seu empresonament

"si ja en lo mes d'agost de mil set-cents i dasset, estant ella, rea, presa en estes Reials Carseles fonc extreta d'elles, apersebuda no isqués de la vila d'Inca, sots pena de ser posada al costell o vergonya pública, cuya pena se li imposà per los delictes per ella, rea, comesos de l'associació i sobrada comunicació ab los bandejats, essent motiu i causa de la discussió entre ells, havent-se tirat arcabussades i no obstant dit apersebiment que se li fou notificat als dasset d'agost ja dit de mil set-cents i dasset ha deixat d'acomplir lo precepte que tenia imposat i fora del terme de la vila d'Inca comunicat i donat son cos a Mateu Reus àlies Rotget bandejat lo més famós del present Regne."

Cladera reconegué que havia estat presa i que se li notificà tot allò, però que si sortí d'Inca fou perquè son pare, Bartomeu Cladera, era a Biniamar malalt sense haver sortit en cap altra ocasió d'Inca "i en la que me conegué Mateu Reus era en lo terme d'Inca". Se li demanà si Mateu Reus l'havia coneguda carnalment en cap altra ocasió des que sortí de la presó i era a Inca, i ella ho negà.

3.2. De Biniamar a la casa de Joan Reure, regidor d'Inca

Quan n'Antonina Cladera va deixar la presó a Ciutat

"aní a casa de mon pare, que Déu tenga, aont vaig estar cosa de un mes, el cap de cuyo temps, per morir-se lo dit mon pare, me'n aní de sa casa que la tenia en lo lloc de Biniamar terme de la vila de Selva, des de aont vinguí a servir en la casa de Joan Reure, Retgidor de esta vila.⁷ Aont vaig estar cosa de un any, de la qual me'n vaig anar per certa rinya tinguí en ella".

El març de 1719, interrogada per l'actuari de l'Audiència i amb la sospita de robatori, se li demanà què guanyà el temps que serví a la casa de Joan Reure i quina roba tenia "de son ús" i a on la tenia. Cladera digué que "jo vaig guanyar set lliures i cinc sous i solament tenc la roba que aport vestida, esto és lo que sé i puc dir".

El regidor Joan Reure i Mesquida a la seva declaració va dir que n'Antonina Cladera començà a servir a casa seva el 17 d'octubre de 1717, on estigué fins al 12 d'agost de 1718, i que li pagà 7 lliures i 5 sous de salari. La va acomiadar per

"haver oït a dir después de mesos que estigué en ella, de que havia estat presa per companyera de bandetjats, hòmens d'armes i facinerosos, com també l'haver pogut sospitar de què estant en ma casa dita Barrobina, i tenint alguna comunicació i amiatat ab Joana Neula, que està davant per davant dita ma casa, donava a esta algunes coses comestibles com són pans et als que a mi, testimoni, me robava, essent així que antes de tenir lo testimoni les sobredites notícies, no tenia la menor sospita de dita Cladera, pues esta los més dies de ben dematí deia que anava a Missa i estava alguns ratos fora ma casa".

3.3. Amb Joana "Neula"

Un cop que deixà la casa de Joan Reure, Cladera se'n va anar, com hem vist abans, a una altra casa, que es trobava molt a prop: a la casa de Joana Ferrer "Neula". Segons ella, hi va estar "cosa de dos mesos", en els quals "de continu

⁷ Joan Reure Mesquida, havia estat batle d'Inca, com a lloctinent el 7 de desembre de 1711; batle el 1711, 1712 i 1713. Jurat el 1707, 1708 i 1712. El 1720 era regidor (Pieras Salom, Gabriel. 2015. "Referències de la Guerra de Successió al Llibre de Consells de la Universitat i vila d'Inca, 1705-1720". A: XVI *Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 15-28).

treballava cosint per algunes persones i filant, i amb el que guanyava me mantenia".

Sebastià Amengual "Neula", teixidor de lli, natural i habitador d'Inca, de 62 anys, digué que n'Antonina Cladera "Barrobina" era coneguda de la seva esposa, Joana Ferrer, i a vegades anava a casa seva. Va ser aleshores quan li demanà que li fes el favor d'acollir-la per alguns dies fins que tengués casa a on anar. Mogut de pietat la va admetre, i els matins de tots els dies se n'anava a una vinya seva, en el camí d'Inca a Sencelles a cosa de mitja llegua d'Inca, en companyia de la seva dona, a on hi havia una barraca. Allà romanien guardant la vinya i en les nits era ell que anava a la barraca. Així estigueren cosa de 2 mesos, ell la mantingué,

"i en este temps algunes vegades feia ausència dita Barrobina dient que anava a visitar a sa germana en el lloc de Biniamar, terme de la vila de Selva, i estava ausent de ma casa dos o tres dies, i després, en l'última ocasió, se n'anà dita Barrobina des de la dita barraca, dient-me que se n'anava a visitar a dita sa germana i des d'entonces no l'he tornat a veure".

Gabriel Reus, natural i habitador de la vila de Selva, del lloc de Biniamar, de 65 anys, digué que va sentir a dir que Antonina Cladera "Barrobina" ja no servia a la casa de Joan Reure, dient-se públicament que en companyia d'una tal "Neula" estava de nit i de dia en una barraca d'una vinya de la dita "Neula", "en la qual se deia concorrien alguns bandejats i en particular Mateu Rotget d'Alaró, ab el qual antes havia ja viscut amancebada". Després es digué que tornava a anar associada amb en Rotget "tornant a viure ab ell malament i anant per les muntanyes".

Antoni Guasp, picapedrer d'Alaró i habitador d'Inca, declarà que el mes d'agost, quan la seva parenta Antonina Cladera "Barrobina" deixà de servir a casa de Joan Reure, anà a la casa de Joana "Neula" i "li vaig dir a dita Barrobina, per ser algo parenta mia, que se n'anàs de dita casa, i que anàs a la casa de son cunyat Jaume, que la té en lo lloc de Biniamar, terme de la vila de Selva", i ja no tornà a veure Cladera en la casa de na "Neula" ni a Inca. Després sabé que romania de dia i de nit tots els dies en una barraca d'una vinya del dit Amengual, a mitja llegua d'Inca, i va demanar a na "Neula" el motiu pel qual na Barrobina era a la barraca, quan es pensava que era a la casa del seu cunyat, cosa que li negà na "Neula", dient que era fals, que na Barrobina se n'havia anat de casa seva i no l'havia tornat a veure, però després li ho va confessar, i li demostrà el sentiment que tenia del succés, ja que tothom la murmurava. Passat molt de temps na "Neula" li digué que na Barrobina ja no era a la barraca.

Bartomeu Llompart "Catiu" declarà que el mes d'agost passant de matí prop d'una barraca d'una vinya de Sebastià Amengual "Neula" va veure la referida "Barrobina", la qual quan se n'adonà es va amagar dins la barraca i ja no la

veié més, sols va veure una minyoneta de devers 5 anys filla de n'Amengual. Mai va veure na "Barrobina" a la casa de na "Neula".

3.4. Cap a Biniamar i Lloseta: anant per les muntanyes amb en "Rotget"

En deixar la casa de Joana "Neula", n'Antonina abandonà Inca, on estava constreta per l'Audiència a residir. Fou en aquest període, el gener de 1719, que Antonina Cladera reconegué haver tornat a tenir relació amb en "Rotget", per segona vegada:

"des de que se'm feu el referit apercebiment solament he vist i tractat una vegada ab lo referit Matheu Rotget, en cuya ocasió, que era de part de tarda, que haurà cosa de dos mesos, m'encontrí lo dit Rotget en una garriga de la possessió dita Alcudieta del terme d'esta vila, i me conegué carnalment, que per anar tota sola condescendí a la sua depravada intenció, per temor que vaig tenir de les armes curtes de foc i prohibides que aportava, no emperò me feu dit Rotget amenaça alguna per a lograr la sua demanda, al qual Rotget coneixia lo testimoni per quant haurà cosa de dos anys i mig que trobant-me en lo Puig de Biniamar tota sola me conegué carnalment dit Rotget, en cuya ocasió me va desvirginar, a que condescendí per temor aiximateix de les armes curtes de foc i prohibides que aportava, però lo testimoni no coneix ni ha tractat ab altre bandetjat ni som anada en ninguna ocasió a ninguna part en companyia del dit Rotget ni ab ell he parlat altra vegada que las dos referides".

Segons ella, des de la casa de Joana "Neula" se'n va anar a Biniamar: "des d'allí vaig anar a casa de Maria Anna Cladera, muller de Jaume Pou, ma germana, que estava malalta en dit lloc de Biniamar, aont vaig estar set o vuit dies. I en lo primer dia de la corrent Quaresma, essent cosa d'una hora de dia vaig anar a casa de Cristòfol Morro, arrendador del Rafal Garcès, terme d'esta vila."

Cladera detallà, també, el motiu que l'havia impulsat a deixar la casa de la seva germana a Biniamar:

"en lo un dels últims dies de Carnestolendes pròxim passades, que no sé si era lo darrer dilluns o lo dimarts. Trobant-me lo testimoni en lo lloc de Biniamar, en lo carrer vaig veure a uns soldats de cavall, que me digueren se trobaven en la companyia de l'Oïdor del Reial Fisc i Bartomeu Planes algutzir reial, los quals anaven per lo dit lloc de Biniamar, per temor que vaig tenir de dits soldats que no me capturassen sabent que hagués jo tingut los dos actes carnals ab dit Rotget, m'en vaig eixir de dit lloc de Biniamar..."

Jaume Pou digué que quan n'Antonina Cladera, la seva cunyada, fou acomiadada per Joan Reure, després de cosa de vuit dies tornà a casa seva a Biniamar, on estigué uns quatre dies, fins que, sense acomiadar-se d'ell, se

n'anà "havent-la previngut que visqués quietament i treballàs, i la tindria en son amparo, pués no té altra part a on estar-se, per quan si bé té alguns parents, però a causa de los seus mals modos de viure, ningun l'ha volgut veure". Pou digué que sabia que s'havia ajuntat amb una tal "Neula" i que s'estaven a una barraca on concorrien bandejats i en particular Mateu "Rotget", "ab el qual se diu ha molt temps ha viscut malament dita ma cunyada". Després va ser veu i fama pública que ja no estava a la barraca, però tampoc anà a casa seva, on havia d'anar per no tenir altra part, ni en va tenir notícia, per la qual cosa pensa que des que se n'anà de la barraca "degué anar oculta per les muntanyes pues alguna notícia n'havia lo testimoni tinguda, però se deia així bé públicament que s'havia tornat associar ab lo dit Rotget i ab ell com deia antes vivia amancebada, anant per les muntanyes ab sa companyia".

A la confessió d'Antonina Cladera del 17 d'agost de 1719 se li digué com podia negar haver restat a Inca sense mourés, si consta al procés i de la seva pròpia confessió, feta el 7 de març, que es trobava al lloc de Biniamar quan hi foren els ministres de justícia amb l'assistència de soldats a la persecució de bandejats, d'on s'escapà "i també s'escapà Mateu Reus àlies Rotget i prenint ella envers Lloseta i d'allí a casa de Cristòfol Morro, arrendador del Rafal Garcès, de lo que clarament resulta la sua inobediència als preceptes tenia imposats de no eixir de la vila d'Inca".

4. ANTONINA CLADERA EN EL RAFAL GARCÈS⁸

4.1. Acollida "per amor de déu" al Rafal Garcès

De Biniamar la fugitiva "Barrobina" va passar a Lloseta, abans d'arribar al Rafal Garcès. Cladera declarà que:

"per quant me vaig sentir malalta trobant-me en casa d'una germana meva en Lloseta, no m'atreví a curar-me allí, perquè no me castigàs la justícia sabent que havia eixit de dita vila d'Inca, i passant per la casa del dit Morro al temps que anava des del lloc de Lloseta a esta vila, sentint-me fatigada me vaig detenir en dita casa, i sens que me dega obligació alguna ni menos tenga parentesc algú ab dit Morro i sa muller, sols per amor de Déu, m'admeteren en sa casa, sens que mediàs alguna persona para esto, i lo gasto lo pagava lo dit Morro, i lo menjar, per quant lo testimoni li vaig dir que tenia diner i que lei pagaria, sens

8 L'hort del Rafal Garcès havia passat, el 1592, a Eufrasina Malferit. El 1631 passà a l'hereu d'aquesta, Joanot Trobat Malferit. Tenia 21 quarterades, amb cases i jardí. El 1675 era d'Eufrasina Trobat Malferit, hereva de Joanot Trobat. Joanot Trobat deixà definit en el seu testament de 1650 la decisió de fundar un important llegat, obra pia, en el monestir de monges, manant que amb la seva heretat es fundàs un convent de "monges religioses donzelles pobres i naturals de la present vila". El 1727, l'hort pertanyia a Jordi Dameto, que l'havia heretat de la seva àvia Eufrasina Trobat Malferit. Confrontava amb el camí reial d'Inca a Palma, el camí de la Muntanya al Pla, Son Gil i Son Torelló. L'hort tenia aleshores 6 quarterades de regadiu, dues cases, dues sínies i dos safareigs. El 1728, el senyor Jordi Dameto el va vendre per 1.400 lliures al boter Pere Joan Ripoll, de Palma (Ferrà Ponç, Damià [DF]. 1989. "Rafalgarcès". A: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 14. Promomallorca Edicions: Palma; 154). A l'actualitat, el lloc ocupat per les antigues cases és conegut com s'Hort de Can Ripoll.

que en lo termini de la mia enfermedat me visitàs persona alguna en dita casa." Cladera descriu com arribà a la possessió: "li vaig dir a este i a sa muller Jerònima Moragues, que també coneixia per haver-la vista vendre hortalissa en esta vila, de què me fessen el gust de deixar-me estar en dita casa per quan estava algo indisposta, i per ser una pobra dona sens pare ni mare, pagant-los lo treball".

Els amos del Rafal Garcès li respongueren que hi podia estar i li assenyalaren un llit per dormir.

Antonina Cladera va dir a Morro i a Moragues que

"si acàs los dits soldats anassen a buscar-me en dit Rafal Garcès, los diguessen que no hi era, i que me fingissen germana del dit Morro. Així per lo motiu que tinc dit, com també per a què no se sabés que jo estigués allí. Advertint que el prevenir que dissimulassen lo meu nom, solament fonc a fi que no me trobassen los dits soldats i ministres, pues solament d'estos me recatava, que no de les demés persones."

Interrogat Cristòfol Morro, arrendador del Rafal Garcès, detingut a la presó d'Inca, digué que en la nit del primer dia de quaresma, el 22 de febrer, essent cosa de la una i mitja de la nit va anar cap a casa seva, d'on se n'havia anat abans que es fes de dia i havia estat tot el dia a Inca. Arribat a la possessió, hi trobà una dona que no coneixia ni pel nom ni pel llinatge, tot i que a son pare li deien en "Barrobí", que ell la coneixia de passar set o vuit vegades per davant casa seva, en ocasió que estava per criada a la casa de Joan Reure. Morro demanà a Cladera què cercava a casa seva i ella li respongué que no es trobava bé i li demanà per amor de Déu que la deixàs estar alguns dies allà, per veure si s'adobaria de la malaltia que patia, pagant-li les despeses, i li va dir que podia quedar assenyalant-li un llit per dormir. El dia següent la dona li demanà que avisàs un cirurgià perquè la sagnàs, cosa que va fer, i avisà un tal Jaume, que era cirurgià i feia cosa de dos anys que habitava a Inca. El cirurgià sagnà la dona i l'endemà la tornà a sagnar, i li pagà ell una pesseta pel treball.

A la seva declaració Jaume Malonda,⁹ cirurgià natural de Binissalem i habitador d'Inca, digué que en el segon dia de la quaresma, el 23 de febrer, l'avisà Cristòfol Morro "que és arrendador del predio anomenat lo Rafal Garcès del terme de esta vila, que és propri de Don Nicolau Dameto,¹⁰ perquè

9 En el cadastre de Binissalem, de finals del XVII, apareix Miquel Malonda, cirurgià, amb cases i corral, valorats en 200 lliures; terra, vinya de pedaç valorada en 220 lliures i un ase. Arxiu Municipal de Binissalem. Cadastre.1324. El jurista botifler Miquel Malonda i Ponç de la Parra, nascut a Binissalem, era un personatge clau en la Reial Audiència de Mallorca.

10 Nicolau Catllar Dameto Rossinyol va fer testament dia 4 de setembre de 1723, era fill de Jordi Catllar Dameto i de Joana Dameto Rossinyol, i estava casat amb Eufrasina Vallespir Trobat, neboda de Joanot Trobat. Un fill seu va ser Joan Dameto, canonge de la Seu de Mallorca (Cortès Forteza, Santiago i Martínez Oliver, Bartomeu. 2009. "Producció i reproducció de poder. El benefactor Joanot Trobat Malferit (1650) i la fundació del monestir de monges jerònimes, i el retaule de Sant Joan de la parròquia de Santa Maria d'Inca". A: *X Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 189-222.

anàs a les cases de la dita possessió per a sagnar una dona germana de sa muller". Malonda va anar al Rafal al matí i trobà la muller del dit Cristòfol, que li demanà que sagnàs una germana seva que estava desganada en el llit, i entrant dins la cambra va veure una dona que no coneixia i li demanà per la seva malaltia, "a que me respongué que dies anteriors havia tengut un retgirament i tenia les parts del cos que li dolien, i que per esto se volia sagnar de peus". El cirurgià la va sagnar. L'endemà Cristòfol Morro anà a casa seva i li pagà amb doblers cosa de 5 sous.

En tot el temps que va romandre Cladera al Rafal Garcès, Morro digué que ell la mantenia i li pagava la despesa de la malaltia, però que tampoc no li causava molèsties. En cap moment se l'anomenà pel seu nom i llinatge, "bé que ha oït que algunes persones l'anomenaven per Antonina Barrobina", però no tenia cap notícia ni havia sentit a dir que hagués estat presa per la justícia, ni que hagués estat ferida i nafrada de bandejats, i que amb ells s'hagués acompanyat, ja que mai la va sentir parlar de bandejats, ni que els conegués. Sols després, un cop capturada la dita Barrobina, va sentir a diferents persones que "era companyera i vivia malament ab alguns Bandetjats, hòmens d'armes i facinerosos, però lo testimoni no tenia la menor sospita", perquè en el temps que estigué a casa seva no la va veure parlar amb homes sospitosos o bandejats, ja que en aquests temps, ni de quatre anys ençà, no ha anat mai cap bandejat a casa seva.

Jerònia Moragues, muller de Cristòfol Morro, digué que en la nit del primer dia de quaresma anà a casa seva, cosa d'una hora de nit, una dona de la qual no en sap nom ni llinatge, que coneix de vista, que fa cosa de vuit mesos va estar a casa de Joan Reure i que havia vist passar per davant casa seva tres o quatre vegades, sense parlar mai amb ella. Essent a casa seva li demanà "si li volia donar cobro en ma casa per aquella nit, i que el dia següent se n'aniria, i el dia següent va dir la tal dona que se sentia algo indisposta". Va ser aleshores que cridaren el cirurgià. Moragues afegeix que després d'haver-la sagnada ella li donà una peceta d'argent perquè la donàs al cirurgià, cosa que va fer al Rafal Garcès mateix.¹¹

Els interrogadors de l'Audiència retragueren a Morro que digués que no tenia ocultada dolosament aquella dona si, com consta, hi anaren veïns i no la veieren, com també que per sagnar-la es valgués d'un barber estrany a la vila d'Inca, d'on Morro és natural, "per a sagnar una cunyada sua", "celant lo nom de dita Barrobina, donant com suposa, encara que falsament, al cirurgià dos reals de son propi diner pels treballs de dos sagnies". Ell digué que va avisar el cirurgià del qual se serveix, però no li va dir que hagués de sagnar la seva cunyada, sinó una dona malalta que no li va dir qui era. No recorda si va pagar o no. Davant aquesta resposta els interrogadors li recordaren que la

¹¹ El tema del pagament al cirurgià esdevé una de les qüestions cabdals de la sumària. Morro diu que li pagà una peceta pel treball, el cirurgià Malonda diu que cobrà prop de 5 sous i Jerònia Moragues diu que va ser Cladera que li donà una peceta d'argent per pagar el cirurgià. El tema és important, ja que algú havia de pagar aquestes despeses, i era previsible que aquest fos en Mateu Reus "Rotget".

seva esposa havia dit que na "Barrobina" li va donar a ella una peceta de plata. Morro diu que no ho sap, que la seva dona no li ho ha dit.

4.2. El paner de concrets i dolces

En el seu testimoni davant la Reial Audiència Cladera digué que:

"per quant en lo últim diumenge de les Carnestolendes pròxim passades, me regalà una monja del Monestir d'esta vila d'un paneret de concrets¹² i bescuit, el qual vaig deixar en la casa de l'amtger de Don Nicolau Dameto, el qual paner entregà a la muller del dit amtger, i después de dos o tres dies de la mia enfermedat vaig enviar a Pau Alzina d'esta vila, que estava treballant en lo dit Rafal Garcès, a la casa del dit amtger, cuyo paner ab los concrets i dolces m'entregà la muller del dit Morro, dient que el dit Alzina l'havia aportat de la referida casa de l'amtger".

El tema del paner de concrets és un dels que més preocupà als interrogadors, sobretot perquè la versió de Cristòfol Morro era diferent de la d'Antonina Cladera. Morro digué que va ser ell qui va encarregar, a través de "certa persona eclesiàstica", germà de la donada del monestir, el paneret de bescuits, concrets i rosquilles a les monges del monestir d'Inca. I ell mateix el va anar a cercar a casa de l'amtger de les terres de Nicolau Dameto, Llorenç Homar, on l'havia dipositat el sacerdot.

Francina Escanelles, muller d'Andreu Bausà, donada de les religioses del monestir de Sant Bartomeu de la vila d'Inca, digué que el seu espòs des dels últims dies de Carnestoltes ençà no havia fet fer a les monges del convent cap paner de concrets, rosquilles i dolces de bescuit per compte de ningú, ni tampoc per ella. Interrogada sobre si un eclesiàstic, el seu germà, l'havia encarregat, digué que no era cert. Sols el darrer diumenge enviaren les religioses un paneret a aquesta persona eclesiàstica, a on sap bé que "hi havia rosquilles i unes dolces de bescuit, però no hi havia concrets".

Catalina Iserna, muller de Llorenç Homar, digué que feia onze dies que Cristòfol Morro s'endugué de casa seva un paneret de concrets, rosquilles i bescuit, el qual el dia anterior li havia donat certa persona eclesiàstica perquè el lliuràs a Morro "per tenir este habitació en sua casa, per ser mon marit amtger de les terres i ganado de Don Nicolau Dameto, del qual és el Rafal Garcès, i aportà l'eclesiàstic el paner".

12 Els concrets són uns dolços molt valorats pels inquers i els mallorquins en general, realitzats per les monges tancades. Aquests concrets servien per fer entrar en gana qualque malalt que l'havia perduda o per obsequiar la gent de la casa o algun familiar i amic que hi anava de visita. La recepta era gelosament guardada i es transmetia oralment. (Cortès Forteza, Santiago i Beltran Cortès, Àngela. 2012. "Documents relatius als concrets de les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu d'Inca". A: *XIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 265-269). En aquest cas els concrets varen ser utilitzats per fer entrar en gana Antonina Cladera, que l'havia perduda després de patir la persecució de soldats a cavall en el lloc de Biniamar, anant aplegada amb en "Rotget".

Joan Pau Alzina, bracer, declarà que el dimecres passat va fer vuit dies que el matí anant a treballar en una peça de terra de prop del Rafal Garcès, quan sortia de la vila, essent a les darreres cases, trobà Cristòfol Morro, que li donà un paneret, dient que suposant que li venia de pas el deixàs en el Rafal Garcès, cosa que ell va fer, i reparà que dins el paner hi havia congrets.

A Cristòfol Morro, a la presó de Ciutat, se li demanà com negava l'ocultació dolosa de na "Barrobina" si constava a la sumària "tenir-la molt regalada de congrets, cosa molt inverossímil a les possibilitats d'ell, reo, per donar per amor de Déu, de que s'infereix tenir-la per algun respecte a dita Barrobina en sa casa ab orde d'assistir-la de quant necessitaria, diga i expresse de qui tenia l'orde, nomenant-lo per son propi nom i llinatge". Morro seguí defensant la seva versió. Els interrogadors li demanaren com podia dir que el capellà havia donat a fer el paneret si a la declaració de Cladera constava que el diumenge de Carnestoltes "diu i declara la regalà una monja d'un paneret ab congrets i bescuits el qual dita Barrobina prengué de les pròpies mans i aportà a la casa de l'amtger de Don Nicolau Dameto i entregà a sa muller i a pocs dies, estant malalta en la casa d'ell, reo, envià a Pau Alzina que treballava en lo predio del que ell, reo, és arrendador per dit paner, el que aportà i entregà a la muller d'ell, reo". Morro es remeté al que havia dit.

Quan el 17 d'agost de 1719, a Ciutat, tornaren a interrogar Cladera li demanaren qui era qui l'assistia quan va estar malalta i "la regalà en lo paner de bescuits i congrets que li aportaren a ella, rea, estant malalta". Cladera digué que sols l'assistí el dit Morro, havent-li dit que el pagaria "i los congrets los hi donà lo capellà Camarrotja que una monja los hi havia donats a qui jo coneixia i lo deixà a la casa de l'amtger de Don Nicolau Dameto".

5. LA CAPTURA D'ANTONINA CLADERA

5.1. Conduïda dins un carro a la presó d'Inca

El dia 3 de març havien de passar moltes coses al Rafal Garcès. Cristòfol Morro ho descriu. Aquella nit, arribat a casa seva, na Jerònia Moragues, sa muller, li digué que uns ministres de la Reial Audiència i el batle d'Inca, amb alguns homes d'armes, "se n'havien aportat a la tal dona dins d'un carro, ignorant el motiu", com també que s'havia trobat a casa seva un paper encetat de pólvora, i també uns flascons de cirer. La pólvora digué que l'havia comprat a Palma, feia uns vuit mesos, i els flascons feia cosa de quatre anys, i que la pólvora li era necessària per treure foc.

Jaume Siquier,¹³ batle d'Inca, digué que el 3 de març va ser requerit per l'actuari per auxiliar la diligència de justícia i que anaren al Rafal Garcès propi de don Nicolau Dameto i encerclaren les cases de la possessió, entrant

13 Jaume Siquier era el batle reial el 1719. Abans ja ho havia estat els anys 1705, 1708, 1711, 1712 i 1715. El 1720 Jaume Siquier era regidor i batle reial (Pieras Salom, Gabriel. 2015. "Referències de la Guerra de Successió al Llibre de Consells de la Universitat i vila d'Inca, 1705-1720." A: *XVI Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 15-28).

al reconeixement d'elles i "atrobada en un llit a Antonina Cladera àlies Barrobina, fonc aportada presa en esta vila".

Joan Pou "Pellisser", oficial saig de la vila d'Inca, digué que el divendres dia 3 va anar amb els ministres de la Reial Audiència i alguns lloctinents a circuir les cases del Rafal Garcès, i que va ser quan trobaren en el llit "a una dona que s'anomena una tal Barrobina qui no sé son nom, ni llinatges, bé que la conec de vista i la coneixeré sempre que la torni a veure, la qual estava malalta i recatava el ser vista dels Ministres i lloctinents, tapant-se la cara ab lo llençol". Jerònia Moragues digué que era germana seva. Després d'interrogar-les per separat, sense que es contradiguessin, se'n dugueren presa Antonina Cladera amb un carro.

5.2. Una identitat amagada

Jerònia Moragues digué que en demanar-li el nom de la dona respongué que era germana seva "per ço que tots los hòmens són germans per ser fills d'Adam i Eva". Segons ella, n'Antonina Cladera va estar a casa seva deu dies i no li va demanar ni el nom, ni el llinatge, ni d'on era, ni d'on venia, ni a on anava. Sols s'alçà del llit una o dues vegades, restant ajaguda i menjant "de lo de ma casa". Mai d'ençà que era al Rafal Garcès havia vist bandejats.

Bartomeu Pujol, natural d'Inca i en ella habitador, de 42 anys, digué que el divendres, feia vuit dies, estant a casa seva "en lo Hort d'en Menescal", davant les cases del Rafal Garcès va veure els lloctinents que les havien envoltades, i després va veure que se'n anaven "a la volta d'esta vila, voltant un carro", on hi anava una dona que digueren que havien capturat al Rafal Garcès que hi romania malalta. No sabia res, essent així que tenint algun desganat entre els veïns sempre sol ser notori. Tot i que havia estat des del primer dia de quaresma al divendres passat tres o quatre vegades al Rafal Garcès no havia vist cap persona malalta, ni li digueren que n'hi hagués, per tant estima que hi ha estat secretament i "ab recato" o que "la tindrien escondida per a què no fos vista".

Rafel Llobera de Gregori,¹⁴ regidor i lloctinent del batle, explicà que el 3 de març anaren al Rafal Garcès i trobaren en un llit "a la persona d'Antonina Cladera àlies 'Barrobina' malalta de malaltia corporal, la qual de molt temps a esta part és tenguda i públicament reputada de companyera de bandejats, hòmens d'armes i facinerosos, i en particular de Mateu Reus d'Alaró, de qui se diu públicament és estada molt temps, i entonces se deia, ramera pública, anant fugitiva de la justícia".

Cristòfol Morro, pres a Ciutat, va ser interrogat sobre com podia ignorar el motiu del seu empresonament si a casa seva va ser trobada Antonina

14 Rafel Llobera de Gregori era regidor d'Inca el 1720 (Pieras Salom Gabriel. 2015. "Referències de la Guerra de Successió al Llibre de Consells de la Universitat i vila d'Inca, 1705-1720." A: *XVI Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 15-28).

Cladera àlies "Barrobina" "notòriament escandalosa", segons resulta del procés, regalant-la i encara ocultant-la. Morro respongué que era cert, però "essent lo motiu per a tractar-la com a malalta, merament caritat cristiana, per lo que la regalava segons la mia possibilitat, però ignorava lo que fos dona de mala vida, ni menos l'ocultava en ma casa, si que de tothom era vista". A això els interrogadors adduïren que com podia dir tal cosa si mentre va estar a casa seva no va ser vista pels veïns que hi anaven i com no digué a aquests que tengués malalts, "ans bé los ho celà no deixant-la comparèixer per la casa estant los veïns en ella". Morro respongué que no sabia si va ser vista pels veïns ni per altres persones a causa que la major part del dia estava treballant en el camp, bé que és veritat que no va dir a ningú que tengués a casa seva, malalta, na "Barrobina".

6. L'ENCERCLAMENT DE LES CASES DEL RAFAL GARCÈS

6.1. Els lloctinents i ministres de l'Audiència encerclen les cases

La detenció de n'Antonina Cladera sols va ser la primera part de l'actuació de les autoritats, que tenien la certesa que compareixeria en "Rotget" a visitar la seva amistançada. L'actuació de lloctinents i algtzirs obeïa a informacions precises i es tractava de preparar un parany on caigués el bandejat. Per això un cop capturada Cladera calia tornar al Rafal Garcès i allà esperar l'arribada del famós bandejat alaroner, que desconeixia del tot el que havia succeït.

Jaume Siquier, el batle d'Inca, contà com en la nit del mateix dia, requerit per l'actuari, essent cosa de set o vuit hores de la nit

"vaig manar que ab tal secret i puntualment fossen convocats los meus lloctinents en la Plaça Major d'esta vila, des d'on partiren en companyia de los Ministres de Comitiva de la reial Audiència per lo camí que d'esta vila va a la Ciutat de Palma, i molt antes d'arribar en dit Rafal Garcès, dient-me dit l'escrivà que manàs marxar vuit lloctinents per la part de darrera les cases del dit Rafal, los quals estigueren d'escoltes detràs d'una paret, que correspon al portal menor de dites cases."

Siquier donà a aquests lloctinents i als altres senya i contrasenya, i els ordenà que estiguessin quiets, mentrestant ell i els altres ministres, juntament amb l'escrivà, anirien a "circuir" les cases per la part del portal major, que correspon al camí reial. Així es va fer, i el batle va tocar a les portes, que obrí Cristòfol Morro, i se li manà que obrís les del portal menor i que encengués un llum.

Morro descriu que ell s'havia colgat quan va sentir tocar a les portes del portal que correspon al camí reial, devien ser devers les 7 de la nit. Va obrir el portal i va veure el batle d'Inca i l'actuari de la causa, que li indicaren que anàs a obrir el portal de darrere que dona al camp i just a davant, a unes 35

passes, hi ha una paret.¹⁵ Ell ho va fer, obrí el portal menor de manera que des del portal major es podia veure una mica la part de defora. Li manaren que encengués un llum, ja que la casa estava a les fosques. Va ser aleshores quan l'amo del Rafal Garcès va veure que s'acostava al portal major de la part del camí reial el lloctinent Pere Gual.

6.2. L'estranya acció del lloctinent Pere Gual "del Puig d'Inca"

Cal qualificar d'estranya l'acció que va dur a terme Pere Gual "de Son Gual", també anomenat a vegades com en Pere Gual "del Puig". Cristòfol Morro estava encenent el llum quan el lloctinent es va avançar cap al portal major. L'actuari li digué diverses vegades que es llevàs d'enmig i va indicar que ningú s'atrevis a entrar dins les cases mentre Morro no hagués encès el llum, després entraria el batle i l'actuari de la causa i els que ells assenyalarien, i el batle donà ordres en el mateix sentit. Però malgrat això,

"se n'entrà ab molta fúria lo dit lloctinent Pere Gual en dita ma casa, sens poder-lo detenir los dos referits que estaven en lo portal, i al mateix temps se n'isqué corrents per lo portal menor que correspon en el camp, i eixit de dit portal començà a donar veus, cridant i dient per moltes vegades, quien va? I a breu rato vaig oir en dit camp un tro d'arma de foc i mirant a devers dit camp vaig veure alguns hòmens ab armes que desemparant la referida paret de davant lo dit portal menor prenien corrents per lo camp, acudint als trons d'arcabussades lo dit Batle i el present actuari, dient-me a mi, testimoni, que encengués la llum i no me mogué de dita ma casa".

El batle Jaume Siquier descrigué l'acció de Gual de semblant manera, indicant que malgrat les seves ordres Gual "se n'entrà molt furiós dins dita casa", i sense aturar-se sortí pel portal menor, que dona a la paret on estava l'escolta, i tot d'una començà a sentir veus i un tro d'arma de foc a la part del camp, i passant amb l'actuari d'un portal a l'altre, i eixint al camp va veure "ab la claror de la celestia i lluna molt clara que feia" que alguns lloctinents corrien tirant carabinades. Ell s'hi va voler acostar i quan hi arribà li digueren que els havia escapat un home d'armes, i encara que registraren les mates, entre les vinyes i els arbres, no el trobaren. Sí que trobaren el canó de ferro esquerdat i a poca distància un sarró amb menjar.

Els de l'escolta li digueren que en sortir Pere Gual pel portal menor i entrar en el camp, "donà quien va a los que estaven detràs la paret, cridant i alborotant". Ells el conegueren i li donaren la contrasenya per aturar-lo, si no hagués fet una nit tan clara li haurien pogut tirar. En Gual se n'anà devers una sínia que

¹⁵ En el moment d'escriure aquest text, les cases del Rafal Garcès segueixen allà on eren el 1719, al costat del camí reial que va d'Inca a Ciutat, aproximadament 1,26 km després de passar per damunt el torrent que ve de s'Estorell i Almadrà, en direcció a Inca a mà dreta. També s'hi pot veure encara la paret on s'amagaren els lloctinents i la sínia on s'enfilà Pere Gual "del Puig d'Inca".

està aferrada a la paret a on romanien i tornà a cridar "*quien va? qui és?*", i altres veus li respongueren dient: "*Qui sou vos?*" Ell contestà: "*En Pere Gual*", i dient això pujà sobre la sínia, i els de l'escolta veieren que un home amb un sarró s'escapava per una part de la tanca, li digueren que "*se tingués al Rei*" i arrencant a fugir li dispararen, però com que duia avantatge no el pogueren agafar. Culparen el lloctinent Gual per sortir del portal menor fent renou i que després, en veure l'home, no hagués cridat els de l'encerclament que estaven a poques passes, no li havia disparat i havia pujat a la sínia. Gual digué que havia disparat, cosa que desmentiren els de l'escolta i en reconèixer la pistola que duia trobaren el polvorí ben compost, senya de no haver donat restallada.

El batle no atribuï l'acció de Gual a malícia, però sí a ignorància, ja que no havia sentit dir que tractàs amb bandejats, "majorment que vaig reparar que estava algo borratxo, no que deixàs d'asertar ab les sues operacions sinó que segons mon judici estava algun tant begut, pues a esto és aficionat".

Rafel Cantallops "Mal" declarà que la tarda del divendres 3 en tornar al Rafal Garcès es dividiren i vuit homes anaren a la part de darrere. Els havien donat ordre de capturar qualsevol home que eixís pel portal menor, sempre que no "*se tingués per la veu del Rei*" o donàs la contrasenya, cosa que executaren sota el comandament de l'algutzir Salvador Ventaiol. Arribats a la paret, que està aferrada a una sínia, es distribuïren al seu llarg. Llavors va veure amb la claror de la lluna que sortia pel portal un home amb capa i capell que apressat se n'anava a la volta de la dita paret, i donant-li "*quien va*" el lloctinent Rafel Llobera li respongué algunes paraules. Ell va veure que era en Pere Gual "*del Puig*", que sense aturar-se passà a darrere la sínia, a on el va tornar a sentir parlar algunes paraules, però tot d'una va sentir la veu de "*tente por el Rey*" i veié que sortien del seu lloc els lloctinents més propers a la sínia. Mentre ell n'estava més apartat, hi sentí una carabinada que tirà algun dels seus companys. Hi va anar i va veure a trenta passes de la sínia un home amb xamarra¹⁶ i sarró, i li va tirar una carabinada, seguint-li les passes, "el qual molt corrent fugia a la volta d'unes vinyes i espessura, tirant a terra lo sarró que aportava, però veient-se molt apretat per estar-li jo molt a prop i córrer-li darrera els altres lloctinents i ministres tirà una arcabussada a devers nosaltres, corresponent-li a carabinades ell i els altres", però entrant en una garriga el perderen de vista sense reparar per on s'havia escapat. Tornant enrere trobaren el canó de ferro "*rebentat a la part del mascle i li faltava lo mascle*". Pere Gual digué que havia trobat l'home d'armes darrere la sínia, en un caminó que va a les cases del Rafal Garcès. El culpaven per haver sortit contra la voluntat i ordre del batle i actuari, i perquè en trobar l'home d'armes no li havia disparat, ja que no s'havia volgut "*tenir per la veu del Rei*", i tampoc no havia cridat els de l'escolta perquè el voltassin de manera que no pogués fugir. Sense l'eixida de Gual s'hauria capturat l'home d'armes, ja que per poques passes que fes restava sota les carabines de l'escolta.

16 Una xamarra (samarra) era a Mallorca una peça d'abric que els homes portaven sobre el jac, i que els arribava fins prop dels peus.

Salvador Ventaiol, algtzir reial, declarà que va anar a circuir les cases del Rafal Garcès per la part del portal menor quan sortí un home, "però a l'haver caminat pocs passos a devers nosaltres havent eixit des de la sombra de la lluna que causava l'altura de les cases i entrat en el camp aont donaven los resplendors de la lluna vàrem conèixer ser el tal home Pere Gual del Puig, lloctinent". Després, tornats a les cases el reprengueren, "el qual corretgirem tots per semblant atentat pues sabent que estàvem nosaltres d'escolta i ab les prevencions se nos havia donat" sortí pel portal sense donar com a mínim la contrasenya.

6.3. Arcabussades en la nit

Mirant al camp, Morro va veure, amb la claror de la lluna, homes que corrien dient moltes vegades "Tentos por el Rey", oint alguns trons d'arma de foc, sis o set trons. Llavors tornaren els ministres i lloctinents a casa seva, duent un sarró i un canó d'arma curta, tot esquerdat i sense mascle, que digueren que havien fet caure a un bandejat que havia fuit de prop de la paret on estaven els lloctinents, que és la mateixa paret del portal menor, i li tiraren unes quantes arcabussades i el bandejat els tirà una arcabussada, i havia esquerdat el canó que s'havia trobat en terra, tot obligant-lo a tirar el sarró degut que estava molt estret, però que després s'havia escapat, i tots culpaven el lloctinent Pere Gual que s'hagués escapat, "perçò que havia sortit del dit portal menor alborotant i cridant i que havia donat *qui va al dit bandejat*", que s'havia escapat sense que Gual li tiràs, cosa que va fer que hi acudissin, però ja no el pogueren agafar, i digueren que el bandejat venia al Rafal Garcès per un carrerany que anava al portal menor, de manera que s'havia de passar prop de la paret, darrere la que estaven els lloctinents.

En arribar al Rafal Garcès el lloctinent Rafel Llobera va ser enviat a la part de darrere, distant unes trenta passes del portal. Aleshores va veure sortir Pere Gual i va sentir les paraules "qui ets tu?" i la contesta "vos qui sou?", a la qual respongué: "Jo som en Pere Gual." Pensà que era una conversa amb els de l'encerclament, però en Rafel era el de més prop a la sínia, va alçar el cap i va veure " un home de baixa estatura el qual aportava xamarra i sarró, el que al oir les últimes paraules del dit Pere Gual se desvià del camí que tenia, que era un caminói que des de darrera dita sènia va al dit portal menor i vaig veure molt bé que el tal home, essent així que anava pel dit carrerany a la volta del dit portal, desvià son camí tornant atrás". Aleshores Llobera deixà el seu lloc i voltant la sínia va veure que l'home ja havia fuit del caminói i corria pel camp, i cridant-li "que se tingué pel Rei" li tirà una carabinada, a la qual acudiren alguns dels seus companys "i mos disparà arcabussada però per quant tenia ja algunes ventatges i era molt ligerero en el córrer, si bé lo seguïrem un llarg districte, però entrant-se'n per una espessura d'arbres i vinyes lo perdérem de vista". Llobera creia que per ser fama pública "de viura amancebada dita Barrobina amb el dit Rotget, judica i té per cert que el tal home seria lo dit Rotget que ignorant

de la captura de dita Barrobina aniria a visitar-la, per ser entonces hora tan impensada que serien les dos passada la mitjanit". També pensava que na "Barrobina" seria allà per en "Rotget", ja que no sap que la coneguessin de res i creu que obligà l'arrendador a tenir-la a casa seva. L'operació d'en Gual no l'atribuïa a malícia ni que fos amb ànim de destorbar la captura, sinó que "judic que fonc poc saber i borrarxera del dit Gual pues vaig reparar que estava algun tant begut per quant a esto és aficionat". Creu que si en Morro tenia na Barrobina a la seva casa era "per temor o amenaces del dit Rotget i sos companys bandejats i no creu que fos voluntàriament ja que no sap ni ha sentit dir que mai a la casa del dit Morro hi concorreguessin bandejats".

A la declaració de Cristòfol Morro, pres a Ciutat, se li demanà com podia negar l'ocultació dolosa d'Antonina Cladera i com i quin salari tenia i de qui tenia ordre, si del que passà la tarda i nit del dia 3 s'inferia que un home armat anava a visitar-la, i era fama pública que aquest era Mateu Reus "Rotget", "bandejat i que ha viscut amb dita Barrobina molt temps amancebat, corroborant esta presumpció la prova de què queda ell, reo, convençut, suposant-la sa cunyada i sa muller sa germana". Morro respongué: "Senyor jo no he vist mai ni conec al dit Rotget, i lo cert és que ni en ninguna ocasió ha vingut en ma casa home armat. I per consegüent no era per orde de ninguna persona el tenir, lo testimoni, en ma casa a la dita Barrobina, a la qual no he anomenat jamai per cunyada, ni he oït a ma muller que l'anomenàs germana."

A aquesta qüestió els interrogadors li digueren si no sabia que era delicte "tenir oculta a una dona, que notòriament és prostituta i ha viscut amancebada ab los bandejats, dient males mendàcies substancials en l'ocultació de dita Barrobina per lo que s'és fet digna de la major i més rigorosa punició". Morro digué: "Senyor jo scé que és delicte, però jo no la tenia a la dita Barrobina per dona mundana, ni menos la tenia ocultada."

A Antonina Cladera, l'agost de 1719, se li demanà com podia negar que Cristòfol Morro i la seva dona s'havien concertat amb ella per dir que era cunyada d'un i germana de l'altra, simulant son nom

"i estant los Ministres de Justícia ab la casa sitiada a hora tarda de la nit venia a elles un home armat que donant-li qui va i dient-li 'tenuvos al Rei' disparà contra los Ministres, que sé per cert que era Mateu Reus àlies Rotget cuyas coses succeïdes i de què plenament consta en lo procés argüeixen l'anar el dit Rotget a visitar-la no ignorant-ho dit Morro amb la precaució que venia dissimulant lo nom a ella, rea, fingint-la cunyada i germana respectiva".

Cladera digué que no sabia res del que se li demanava.

7. TRASLLAT A CIUTAT I SEGREST DELS BÉNS DELS ENCAUSATS

7.1. Efectes de la sumària

El dia 12 de març, havent conclòs aquesta i altres sumàries a Inca, els "ministres de comitiva" partiren cap a Ciutat prop de les vuit del matí. Eren l'algutzir Salvador Ventaiol, el tinent de l'oidor del fisc Francesc Llinàs i l'actuari Marc Rosselló. Arribaren a Ciutat a la una del capvespre.

Com a resultat de l'ordre de l'Audiència es varen segrestar els béns de Cristòfol Morro. Les autoritats es personaren al Rafal Garcès i segrestaren un sac de blat, un llit d'olivera, caixes, un ase, dos muls, pelles, una pastera, una taula, tovalles, 30 carabasses, guixes, faves i cànyom. A més a més, segrestaren una quarterada de terra prop de la Creu d'en Soler, sembrada de faves. També segrestaren l'esplet del Rafal Garcès "estimador en son temps". Se li constituïren en fiança, i principals obligats davant el batle, Pere Moragues, sogre de Morro, i Felip Cirer, de la vila de Sencelles.

També es prengué en depòsit un canó de ferro de llargària de 2 pams, sense mascle, que es trobava obert i rebentat des del lloc del mascle; un sarró de pell dins del qual s'havia trobat un panet de xeixa recolat i escoat,¹⁷ mig pa de blat negre, dos trossos de formatge, "lo un vell i lo altre tendre", una carabassa amb un poc de pólvora, una altra carabassa amb un poc d'aiguardent, una cabeça d'alls i algunes figues seques.

El batle va donar fe que totes aquestes coses eren les mateixes de què s'havia fet aprehensió en la nit del dia 3, quan foren trobades a la possessió del Rafal Garcès "de ocasió se tiraren unes carabinades a un home d'armes que s'atrobà prop les cases de dita possessió, com més llargament dirà en la sua relació té de fer a la Règia Cort".

L'algutzir Salvador Ventaiol deposità uns flascons de cirer amb un cordó de seda blava i un paper de pólvora fina encetat que sols li'n mancava un poc. Digué que ho havia agafat la tarda del dia 3 a la casa de Cristòfol Morro i que "en l'ocasió se trobà en dita casa a la persona d'Antonina Cladera 'Barrobina' en un llit ajaguda".

També es personaren a la casa de Pere Gual "de Son Gual" i li segrestaren els béns, que foren unes cases "ab son predio", que resultà ser de 3 o 4 quarterades de blat sembrat, mitja quarterada de ciurons i mitja més de faves. Dins les cases trobaren tres bancs de pi, una pastera de pi, dues caixes, una caixa amb pany i clau dins la qual hi havia uns quants pedaços, mitja dotzena de plats, mitja dotzena d'escudelles, dues gerres, dues olles, dos llums, una paella i uns ferros.

¹⁷ En referir-se al "panet de xeixa recolat i escoat" es vol dir que és fet amb una farina de xeixa bona, ben colada i feta amb grans als quals s'ha eliminat l'àresta o coa.

7.2. Altres conseqüències

A Joana Ferrer, muller de Sebastià Amengual "Neula", el 12 de març se la deixà obligada a presentar-se allà on se li ordenàs sempre que fos demanada per l'oïdor del Reial Fisc i d'ordre de la Reial Audiència, sots pena de 500 lliures franques. Per això restaven obligats tots els seus béns, mobles i immobles, presents i esdevenidors, i la seva persona. Per pacte com a deute fiscal renunciava al seu propi fur i se sotmetia a la jurisdicció de la reial Cúria Criminal. I per a major seguretat li constituïren en fiança i foren principals obligats Sebastià Amengual "Neula", el seu marit; Joan Alzina, sastre; i Pere Antoni Seguí, corder; tots naturals i habitants d'Inca. Foren testimonis el doctor en medicina Joan Ramis, natural i habitador d'Inca, i Tomàs Llinàs, forner, natural i habitador de Palma.

A Jerònia Moragues, esposa de l'arrendador del Rafal Garcès, se li imposà la mateixa obligació, sots pena de 200 lliures franques. Li constituí fiança Jaume Llompart, gerrer, natural i habitador d'Inca.

7.3. La visura dels encausats

Dia 17 de març es constituïren a l'arxiu de les càrcers reials personalment els algtzirs reials Miquel Bauçà i Antoni Rodrigues,¹⁸ en el lloc de l'oïdor del Reial Fisc, juntament amb l'actuari. S'hi va fer anar Jaume Malonda, cirurgià resident a la vila d'Inca, per visurar les persones detingudes. Malonda va veure sis homes per un forat de la porta "tots en cos, sens capa ni capell, ab les cares girades a la dita porta" i reconegué entre aquells homes l'amo del Rafal Garcès, en Cristòfol Morro. El mateix va passar després amb la visura de sis dones, entre les quals reconegué Antonina Cladera.

Jerònia Moragues, d'acord amb un escrit del 13 de març, incorporat a la sumària, no pogué anar a Ciutat per trobar-se malalta: "Se troba gràvida i molt obstruïda per tenir la melsa esquinçada i en conseqüència està privada d'anar per camí."

7.4. Segueix la causa

El fiscal de Sa Majestat digué que l'any 1717 hi va haver un procés contra la persona d'Antonina Cladera àlies "Barrobina"

"del lugar de Biniamar y otros complicados en el qual ha de constar el apersemimiento que de orden de VE se le fue impuesto para que viviere bién y santamente, sin tractar mas con vandidos, al que ha contravenido, según resulta de los autos de la presente sumaria. Y

¹⁸ Es tracta d'Antoni Rodrigues "Xesquet", algtzир que anys més tard, el 15 de novembre de 1728, participà en la captura d'en "Rotget" a Lluç.

para que se pueda castigar dicha rea e imponerle la pena impuesta con dicho apersebimiento, necesita el fiscal se acumule dicha causa, a estos autos y de lo que de unos y otros contra dicha rea resultasse se le tome su confesión".

El fiscal reclamà el procés de la Cúria Criminal per acumular-lo a la sumària i que es prenguéss confesió de la rea, i un cop fet això tornassin els autos al fiscal perquè, a la seva vista, digués o obligàs el que al seu dret convingués que fos justícia. En resposta a això, el 5 de maig de 1719, el fiscal Balderrama¹⁹ ordenà que s'acumulàs la causa.

El 16 de maig de 1719, per ordre de Josep Llaudes, del Consell de la Reial Majestat i regent auditor de la Reial Audiència, es prengué deposició de Cristòfol Morro. L'agost de 1719, un cop presa declaració de Morro i Cladera, es clogué la sumària amb una anotació de Balderrama, fiscal de la Reial Audiència, que diu:

"El Fiscal de su Majestad vista esta causa fulminada contra Cristobal Morro y Antonina Cladera, como también sus confesiones dice que sin embargo de estas negativas en lo principal del delito consta ser ella mujer prostituta amansebada con vandidos y el dicho Cristobal encubridor de ellos por lo que son dignos de riguroso castigo y por lo que se sirva imponerle las penas que por derecho y pragmáticas se le sean prevenidas que es justicia".

8. CONCLUSIONS

8.1. En "Rotget" i el bandolerisme en el segle XVIII

El document que he resumit és important perquè documenta i situa històricament la figura de Mateu Reus "Rotget", així com els trets de la seva personalitat que el convertiren en llegendari: la gosadia, el caràcter galant i la capacitat d'escapolir-se dels perseguidors. L'atribució de "tenir fullet", atribució d'invulnerabilitat i invisibilitat, que el poble mallorquí li va concedir tenia una motivació fonamentada, però no residia en cap poder sobrenatural, sinó en la seva sagacitat i en el córrer més falaguer que algutzirs i lloctinents.

La sumària també ens fa veure que el bandolerisme a Mallorca immediatament després de la Guerra de Successió era una realitat ben present i que, en aparença, participava de certs trets del bandolerisme del segle anterior. S'hi veuen indicis de lluites de bàndols, de relació entre bandolers i grans propietaris nobles, i de presència no tan sols d'homes fugitius, sinó de grups armats. Al costat d'això, també, s'hi veu l'acció d'un

---

¹⁹ Es tracta del fiscal Felipe Valderrama.

poder polític disposat a actuar amb contundència.²⁰

8.2. Mateu Reus i Antonina Cladera

Les relacions entre Mateu Reus "Rotget" i Antonina Cladera "Barrobina" eren considerades escandaloses per les autoritats no tan sols perquè en Reus era un bandejat, sinó perquè eren unes relacions fora del matrimoni. Així i tot, la relació entre Antonina Cladera i Mateu Reus va ser persistent, a pesar de les dificultats, i imposà a Cladera, que en conèixer en "Rotget" tenia vint-i-quatre anys, una peripècia vital mala de suportar: ferida a un braç, tancada a Ciutat durant mig any i obligada a residir a Inca (requeriment que sembla que no impedí la continuïtat de les relacions). Després d'ocupar una barraca de vinyòvol, prop del camí de Sencelles, Antonina Cladera va seguir en "Rotget" per les muntanyes. La duresa de les condicions de vida dels fugitius i la presència de soldats a cavall a Biniamar, en el moment d'una intensa persecució d'en Mateu Reus, la dugueren a una situació de feblesa i malaltia que es va resoldre amb l'acollida al Rafal Garcès, propietat de Nicolau Dameto i Rossinyol, arrendada per Cristòfol Morro i Jerònia Moragues. La possessió era avinent, just a la vora del camí d'Inca a Ciutat; no semblava un lloc discret, però era dins el terme d'Inca i en una propietat d'un home vinculat al poder borbònic. A més, en "Rotget" hi podia accedir amb facilitat, des dels seus caus a les muntanyes de Lloseta i Biniamar.

8.3. El paner de congrets

I és aquí on ens compareix el gest del paner de dolços i congrets. És un detall galant, propi d'un home com en "Rotget", però a la vegada perillós, ja que dur el paner des del monestir d'Inca al Rafal Garcès exigia certes complicitats. És probable que tot l'operatiu del 3 de març, organitzat per l'Audiència amb el suport del batle d'Inca, partís de les sospites generades per la preparació i el transport a les cases del Rafal Garcès d'aquell paner de dolços i congrets. Cal notar la participació en l'assumpte del capellà Escanelles "Camarrotja", germà de la donada del monestir, Francina Escanelles, que és qui encarregà a les monges els congrets i, probablement, qui els transportà a la casa de l'amitger de Nicolau Dameto, Llorenç Homar. Aquest amitger i la seva esposa, que reberen el paner i el passaren al bracer Joan Pau Alzina, tampoc devien ignorar què estaven fent. Tot plegat fa difícil no veure-hi el vistiplau del mateix Dameto. La participació, més o menys encoberta, de nobles i eclesiàstics en la protecció d'Antonina Cladera i Mateu Reus ens dona indicis d'un sistema de relacions que recorda pautes del bandolerisme del segle anterior.

20 Es pot fer una aproximació al tema amb: Domingo Pons, Antoni i Salas Vives, Pere. 2013. *Els homes infames: parcialitats i guerra privada a la Mallorca del sis-cents*. El Gall Editor: Pollença ("Tempo"; 13); Le Senne, Aina. 1981. *Canamunt i Canavall*. Editorial Moll: Palma ("Els Treballs i els Dies"; 19); Serra Barceló, Jaume. 1987. "Delinqüència a Mallorca en el segle XVII (1613-1619)." *BSAL*, 43: 105-146; Serra Barceló, Jaume. 1991. "Bandolerisme i Reial Audiència: el procés de residència del Sr. Albanell". *BSAL*, 47: 151-179; Serra Barceló, Jaume. 1994. "El bandolerisme mallorquí del Barroc: alguns punts de partida." *BSAL*, 47: 219-252; Serra Barceló, Jaume. 1997. *Els bandolers a Mallorca* (ss. XVI-XVII). El Tall editorial: Palma ("Conèixer Mallorca"; 2).

8.4. Els suports socials

Crida l'atenció l'extrema pobresa de n'Antonina Cladera, posada de manifest quan confessà als interrogadors, que insinuaven que prengué roba de la casa de Joan Reure, que no tenia res més que la roba que duia posada. La duresa i precarietat d'aquelles condicions de vida també tenen un apunt en el mal estat de l'arma usada per en "Rotget" aquella nit, que esquerdà el canó en disparar. El contingut del sarró de pell d'en "Rotget" també és interessant: un panet de xeixa recolat i escoat, mig pa de blat negre, dos trossos de formatge, "lo un vell i lo altre tendre", una carabassa amb un poc de pólvora, una altra carabassa amb un poc d'aiguardent, una cabeça d'alls i figues seques; probablement l'àpat que havia de compartir amb la seva amiga aquella nit.

Els suports que tenien Antonina Cladera i Mateu Reus eren, doncs, diversos: na Joana "Neula", els arrendadors del Rafal Garcès, l'amicter de Nicolau Dameto i la seva esposa, el sacerdot Camarrotja, els donats i, de manera indirecta, les mateixes monges del monestir de Sant Bartomeu d'Inca. Finalment, la intervenció, la nit del 3 de març, del lloctinent Pere Gual "del Puig" no s'entén sense una complicitat d'aquest amb en "Rotget", ja que Gual posà en perill la seva persona i els seus béns, que efectivament li foren segrestats. Amb aquestes dades s'entreveu una xarxa de relacions important que és la que permeté a Mateu Reus dugués a terme actes com fer arribar un paner de congrets i bescuits a la seva amiga Antonina Cladera. Però també s'entreveu, ja ho he dit, un poder reial que no acceptava la situació i volia actuar amb totes les conseqüències.

8.5. Amor i traïció: "Rotget" i "Serrallonga"

La història d'en Mateu Reus recorda la vida d'en Joan de Serrallonga. Els dos, tot i que en "Rotget" és un segle més tardà, reuneixen certes característiques que expliquen la seva perduració en la memòria popular. L'any 1632, el dia de Sant Jaume, Joan Sala "Serrallonga" robà Joana Massissa. Serrallonga, perseguit, vagà per les muntanyes amb la seva amiga, fins que fou pres a Santa Coloma de Farners, víctima d'una traïció, la vigília de Tot Sants de 1633.²¹ Les relacions amb les dones, la comuna vida llarga de bandolers imbatibles en combat lleial, els detalls de valentia i generositat –real o atribuïda– i el final d'ambdós bandolers, víctimes de traïció, els ubica dins el tipus del bandit valent, galant i amb detalls de noblesa, que Hobsbawm anomena "bandit del poble".²²

9. BIBLIOGRAFIA

Campaner, Àlvar. 1881. *Cronicón Mayoricense*. Establecimiento Tipogràfico de Juan Colomar y Salas: Palma.

21 Roviró i Alemany, Xavier. 2002. *Serrallonga, el bandoler llegendari català*. Farell: Sant Vicenç de Castellet.

22 Hobsbawm, E. J. 1976. *Bandidos*. Ed. Ariel: Barcelona ("Ariel quincenal"; 118); 59 pp.

Capó Villalonga, Jaume. 1987. *Història de Lloseta*. Vol. III. Gràfiques Miramar: Palma.

Cortès Forteza, Santiago i Martínez Oliver, Bartomeu. 2009. "Producció i reproducció de poder. El benefactor Joanot Trobat Malferit (1650) i la fundació del monestir de monges jerònimes, i el retaule de Sant Joan de la parròquia de Santa Maria d'Inca." A: *X Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 189-222.

Cortès Forteza, Santiago i Beltran Cortès, Àngela. 2012. "Documents relatius als congrets de les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu d'Inca." A: *XIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 265-269.

Domingo Pons, Antoni i Salas Vives, Pere. 2013. *Els homes infames: parcialitats i guerra privada a la Mallorca del sis-cents*. El Gall Editor: Pollença ("Tempo"; 13).

Gaietà de Mallorca [Deià Tortella, Antoni]. *Noticias misceláneas*. Vol. I. Manuscrit.

Guasp Gelabert, Bartomeu. 1973. *Datos y noticias para la historia de Alaró y su castillo*. Imp. Moderna: Lluçmajor; 117 pp.

Hobsbawm, E. J. *Bandidos*. 1976. Ed. Ariel: Barcelona ("Ariel quincenal"; 118).

Janer Manila, Gabriel. 1984. *Les llegendes de les terres de Lluc*. Publicacions del Santuari de Lluc: Mallorca. Il·lustracions de Joan Guerra; 16-19 pp.
Juan Mestre, Rafel. "Hojas de Lluc", 28.

Le Senne, Aina. 1981. *Canamunt i Canavall*. Editorial Moll: Palma ("Els Treballs i els Dies"; 19).

Morro Marcé, Mateu. 1992. "En Rotget i la seva llegenda." *Coanegra*, 93: 35-37.

Morro Marcé, Mateu. 1994. "El bandolerisme social a Mallorca." *El Mirall*, 68: 4-8.

Pieras Salom Gabriel. 2015. "Referències de la Guerra de Successió al Llibre de consells de la Universitat i vila d'Inca, 1705-1720." A: *XVI Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 15-28.

Planas Rosselló, A. i Caimari Calafat, B. 2006. "Una relació reservada del marquès de Casa Fuerte a su sucesor en la Capitanía General de Mallorca (1721)". *BSAL*, 62: 69-112.

Serra Barceló, Jaume. 1987. "Delinqüència a Mallorca en el segle XVII (1613-1619)." *BSAL*, 43: 105-146.

Serra Barceló, Jaume. 1991. "Bandolerisme i Reial Audiència: el procés de residència del Sr. Albanell." *BSAL*, 47: 151-179.

Serra Barceló, Jaume. 1994. "El bandolerisme mallorquí del barroc: alguns punts de partida." *BSAL*, 47: 219-252.

Serra Barceló, Jaume. 1997. *Els bandolers a Mallorca* (ss. XVI-XVII). El Tall editorial: Palma ("Conèixer Mallorca"; 2).

Tous y Maroto, José María. 1946. *Bosquejos de antaño*. V. II. Edit. Mallorquina de Fco. Pons: Palma.

Aquest llibre fou dissenyat i maquetat
als obradors de dcp3 a la ciutat de Palma.
Març de 2019.

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O CULTURA,
I PARTICIPACIÓ
B I ESPORTS
/

institut d'estudis
baleàrics

Centre
de Professorat
Inca